

FEYZÎ HALİL BEY DİVÂNI
HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERLERİ
VE
DİVÂNI'NIN İNCELEMESİ

M.Nurullah YURTTAŞ
Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Afyon
2007

FEYZÎ HALİL BEY DİVÂNI
HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERLERİ
VE
DİVÂNI'NIN İNCELEMESİ

M.Nurullah YURTTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Afyon

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2007

Tez Danışmanı:

İmza

Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

.....

Jüri Üyeleri:

Yard. Doç. Dr. Mehmet SARI

.....

Yard. Doç. Dr. Feridun GÜVEN

.....

M.Nurullah YURTTAŞ'ın "Feyzî Halil Bey Divânı, Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Eserleri ve Divânı'nın İncelemesi" başlıklı tezi 07/09/2007 tarihinde yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Karakaş

Enstitü Müdürü

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

FEYZÎ HALİL BEY DİVÂNİ

HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE DİVÂNİ'NİN İNCELEMESİ

M.Nurullah YURTTAŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2007

Danışman: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Feyzî Bey, 18. yy sonları ile 19. yy başlarında yaşamış bir divân şâiridir. Çalışmamızda Feyzî'nin hayatı ve divânı hakkında mâlumat verilerek, divânının çeviri yazılı metni hazırlanmıştır. Ayrıca divân metni, daha tafsilatlı bir şekilde incelenerek metnin tahlili oluşturulmaya çalışılmıştır.

Feyzî Divânı'nın elimizde tek nüshası bulunmaktadır. Feyzî, çok gezen bir şâir olduğu için divânında tanıdığı kişilere sıkça tarih düşürmüştür. Divân'da bu tarihlerin yanı sıra gazel, kaside, mesnevî, rubâ'î, kıt'a, lügaz gibi nazım şekilleri de mevcuttur.

Feyzî Bey Divânı'nda başta din ve tasavvuf konuları olmak üzere cemiyet, insan ve tabiat unsurları da tahlil çalışmamıza tâbi tutulmuştur.

Feyzî, deyim ve atasözleriyle birlikte sade bir dil kullanmaya gayret göstererek sözü kısaltmıştır. Feyzî'nin, Nedim'e özendiğini de bazı beyitlerinden anlamaktayız. Fakat Feyzî'nin şâirlik yönünün, Nedim'le aynı değerde olduğunu söyleyemeyiz. Divân şiirinin son dönemleri olarak bilinen 19. yy'daki şiir anlayışının ve bu dönemin özelliklerinin daha şeffaf bir şekilde ortaya konulması açısından Feyzî Bey Divânı'nın incelemesinin yararlı bir çalışma olacağı kanısındayız.

ABSTRACT

FEYZÎ HALİL'S LIFE, LITERARY CHARACTER,
WORKS AND EXAMINATION OF HIS DIVAN

M.Nurullah YURTTAŞ

Turkish Language and Literature Department

Afyon Kocatepe University, The Institute of Social Sciences

September 2007

Advisor: Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY

Feyzi Bey is a classical ottoman poet who has lived at the end of 18th and at the beginning of 19th century. The information about Feyzi Halil's life and Divan are given in this study. The translated text of this Divan is prepared. Also text of Divan is analyzed in details and examination of text of Divan is tried to form.

There is one copy of "Feyzi's Divan." Feyzi has traveled a lot so he has met a lot of people and he mentioned about them in poems in his Divan. In addition to these poems, Feyzi's Divan includes the figures of verse such as gazel, qasida, mesnevi, ruba'i, kıt'a, lügaz.

Feyzi Bey mentioned mostly religion and sufism than society, human and natural subjects in his Divan.

Feyzi tries to use an austere language with idioms and proverbs and he objects to lengthen the statements. It is understood from his some verses that he has taken Nedim, lived in previous era, as his model. But unfortunately we can not say that the poet ship of Feyzi is as valuable as Nedim's. However, we think that examination or study on Feyzi Halil's Divan is important and useful. Because it reflects the understanding of poems in 19th century which is known as the end of the poems of Divan and it shows the characteristics of this era clearly.

ÖNSÖZ

18. yüzyıl, Divân şiirinin edebî açıdan Şeyh Galip ve Nedim ile zirveye ulaştığı bir dönemdir. Bu dönemde gündelik hayat ve mahallî konular Divân şiirine tesîr etmiştir. Bu durum dilin sadeleşmesine de önemli bir katkı yapmıştır. Lâle Devri'nin 1730 yılında Patrona Halil İsyanı ile sona ermesi neticesinde 18. yy'ın sonu ile 19. yy'ın başları Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda birçok sıkıntıyla karşılaştığı bir dönemdir. Bu sancılı dönem, Osmanlı Devleti'nin yenileşme hareketleriyle ayakta kalmaya çalıştığı; fakat yine de çöküş sürecine girmekten kurtulamadığı bir dönemdir. Bu dönemin en önemli edebî şahsiyetlerinden ve Divân şiirinin en son temsilcilerinden sayılan Keçecizâde İzzet Molla, 17. ve 18. yüzyıldaki Divân şiirinin izlerini 19. yüzyıla taşıyarak kendine has edebî bir üslup geliştirmiştir. Feyzî Halil'de bu silsilenin devamı niteliğinde sayılabilir.

Yapmış olduğumuz katalog taramasında Feyzî Halil Bey Divânı'nın tek nüshasına Milli Kütüphane Yazmaları, 128 demirbaş numarasıyla kayıtlı Fahri Bilge Koleksiyonunda rastladık. Sonrasında divânı okuyup transkripsiyonunu yaptık.

Divândaki nazım şekillerini de tespit ederek beyitleri K 2/41-31 örneğinde olduğu gibi formülize ederek numaralandırdık. Yukarıdaki örnekte 41 beyitten oluşan 2 numaralı kasidenin 31. beyiti kastedilmektedir. Ayrıca divânda iki yerde “‘arz-ı hâl” geçmektedir. Bunlardan birisi mesnevî tarzında diğeri ise kıt'a şeklinde yazılmıştır.

Metnin okunuşu esnasında müstensihinden kaynaklandığını düşündüğümüz birçok vezin hatasıyla karşılaştık. Bu vezin hatalarının daha çok hece eksikliği ve hece fazlalığından kaynaklandığını belirledik. Özellikle hece eksikliği olan bazı dizeleri köşeli parantez [...] içerisinde göstererek metin tamiri yöntemiyle gidermeye çalıştık. Düzeltemediklerimizi dipnotta gösterdik. Ayrıca müstensihin çoğunlukla atıf vavlarını (۹) yazmadığını tespit ettik. Bunları da köşeli parantez içerisinde göstermeye çalıştık. Divânda karşılaştığımız bazı sözcükleri de heceye uydurmak maksadıyla anlamına uygun olarak değiştirdik. Böylece metni elimizden geldiğince sağlaştırmak amacıyla çalışmamızın şablonunu oluşturduk.

Çalışmamızı şâirin hayatı, edebî şahsiyeti, eserleri, metnin incelemesi ve divân metni şeklinde oluşturduk. Şâirin hayatına dâir bilgilere Fatim Dâvud Efendinin Hatimetü'l-Eş'ar, Mehmet Nâilî TUMAN'ın Tuhfe-i Nâilî ve Mehmet Süreyya'nın, Sicill-i Osmânî adlı eserlerinde rastladık. Sonrasında şâirin dünya görüşünü ve edebî şahsiyetini ortaya koymaya çalıştık. Edebî şahsiyetinde nazım ve nesirle ilgili görüşlerinin yanı sıra divânda geçen deyimleri, atasözlerini ve veciz ifadeleri de tespit etmeye çalıştık. Ayrıca şâirin tek eseri olan “Feyzî Bey Divânı” hakkında da mâlumat verdik.

“Divân İncelemesi” bölümünde de *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili* (Cemal KURNAZ) ve *Nev'î Dîvânı'nın Tahlili* (Mustafa Nejat SEFERCİOĞLU) kıstas alınmıştır. Bu eserlerin haricinde çalışmamız esnasında istifâde ettiğimiz diğer önemli kaynaklar da Ali Nihat TARLAN'ın *Şeyhî Dîvânını Tetkik* ve kıymetli hocam Ali İrfan AYPAY'ın *İzzet Ali Paşa Divânı ve Nâhiyî Süleyman Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni* adlı eserleridir.

Konularına göre tespit ettiğimiz beyitlerin tasnifi yapılmış ve çalışmamızın bir parçası olarak “Din”, “Tasavvuf”, “Cemiyet”, “İnsan” ve “Tabiat” başlıkları altında bu beyitler, incelemeye tâbi tutulmuştur.

Divânın son bölümünde ise divânın transkripsiyonlu metni, orijinal metne sadık kalınarak *kasîde, tarih, mesnevî, 'arz-ı hâl, gazel, ruba'î, kıt'a, murabba', müfred, lügaz* şeklinde sıralanmıştır. Ayrıca şâirin kelime dağarcığının ortaya konulması açısından kelime dizini kısmı da verilmiştir.

Sonuç kısmında ise şâirin dil ve üslup özellikleri hakkında muhakeme yapılarak genel bir değerlendirme yapılmıştır. “Kaynakça” kısmında ise çalışmamız esnasında birebir yararlandığımız eserlerin yanı sıra umûmî olarak istifâde ettiğimiz eserler belirtilmiştir.

Çalışmamızda kıymetli hocam Prof. Dr. A.İrfan AYPAY'ın da telkin ve teşvikiyle metin tahliline yakın bir inceleme usûlünü tercih ettik. Divân şirinin özellikle

günümüzdeki nesille arasındaki kopukluğun giderilmesi noktasında inceleme ve tahlil çalışmalarının daha faydalı olacağı yönündeki kanaatimiz, bizi böyle bir çalışmaya sevk etti. Ayrıca inceleme ve tahlil çalışmaları, şerh çalışmalarına göre yeni olduğundan çalışmamızın bizden sonraki araştırmacılara da emsâl teşkil edeceğini düşünmekteyiz.

Bu çalışmam esnasında desteğini esirgemeyip kahrımı çeken fedakâr eşimin yanı sıra şahsıma gerek bilgi ve birikim, gerekse materyal yönüyle her türlü kolaylığı sağlayan, özellikle de çalışma disiplini kendime rehber edindiğim, kıymetli hocam Prof. Dr. Ali İrfan AYPAY'a şükranlarımı sunarım.

M.Nurullah YURTTAŞ

ÖZGEÇMİŞ

M.Nurullah YURTTAŞ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans

Eğitim

Lisans : 2001 Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Lise : 1995 İzmir Bornova Suphi Koyuncuoğlu Lisesi

İş/İstihdam

2001 – 2002 Türkçe Öğretmeni / Özbekistan İÖO, Bolvadin – Afyon

2002 – 2003 Yedek Subay Öğretmen / Tepehan PİO, Pütürge – Malatya

2003 – 2005 Türkçe Öğretmeni / Özbekistan İÖO, Bolvadin – Afyon

2005 – 2007 Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni / Afyon İHL ve Anadolu İHL

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri ve yılı: Uşak, 4 Eylül 1978 Cinsiyet: Erkek

Yabancı Dil: İngilizce

KISALTMALAR

- A :   Arz-ı H l
age : Adı geçen eser
bkz : Bakınız
C. : Cilt
G : Gazel
H. : Hicr 
Haz : Hazırlayan
K : Kaside
KT : Kıt a
L : L gaz
M. : Mil df
M : Mesnev 
MEB: Milli Eēitim Bakanlıēı
MF : Müfred
MR : Murabba 
Nr : Numara
R : Rub  
s : Sayfa
T : Tarih
 nv : Üniversite
vb : Ve benzeri
vs : Ves ir
yy : Yüzyıl

İÇİNDEKİLER	Sayfa
TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	viii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FEYZÎ BEY'İN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I. HAYATI.....	3
II. DÜNYA GÖRÜŞÜ.....	7
III. EDEBÎ ŞAHSİYETİ.....	10
A) Nazım ve Nesir Hakkındaki Görüşleri.....	10
B) Divânı.....	14
C) Deyimler, Atasözleri ve Veciz Sözler.....	15

İKİNCİ BÖLÜM

DİVÂN İNCELEMESİ

I. DİN.....	26
A) Allah.....	26
B) Melekler.....	30
C) Kur'ân-ı Kerîm.....	31
D) Âyetler, Hadisler.....	31
E) Peygamberler.....	33
1. Hz. Muhammed.....	33
2. Hz. İsâ.....	34
3. Hz. İbrahim.....	35
4. Hz. Süleyman.....	36
F) Diğer Din Büyükleri.....	37

1. Lokmân.....	37
2. Hızır.....	37
G) Dört Halife (Çâr-yâr).....	38
1. Hz. Ebû Bekir.....	38
2. Hz. Ömer.....	39
3. Hz. Osman.....	39
4. Hz. Ali.....	40
H) Mezhep İmamları.....	40
I) Kaza ve Kader.....	41
J) Kıyamet, Haşr.....	42
K) Âhiretle İlgili Mefhumlar.....	43
1. Âhiret, Sırât.....	43
2. Cennet, Behişt, Huld, ‘Adn, Cinân, Me’vâ, Firdevs.....	44
L) Diğer İtikâdî Mefhumlar.....	45
1. Rûh.....	45
2. Perî.....	46
3. Ölüm.....	46
4. Seyyid.....	47
5. Türbe.....	47
M) Din İle İlgili Diğer Mefhumlar.....	48
1. Din.....	48
2. İslâm.....	48
3. Şerîat.....	48
4. Fetvâ,.....	49
5. Diyânet (Dindarlık).....	50
6. Ubûdiyet (Kulluk).....	50
7. İ’tikâd.....	50
8. Hikmet, Hikem.....	51
9. Namaz ve Namazla İlgili Mefhumlar.....	51
10. Oruç.....	55
11. Kâbe İlgili Mefhumlar.....	56
12. Me’cur, Seyyi’ât, Zenb.....	56

13. Münkir, Münâfık.....	57
14. Büt.....	58
II. TASAVVUF.....	59
A) Tarikatla İlgili Mefhumlar.....	59
1. Bayramîlik.....	59
2. Evliyâ, Pîr, Şeyh, Abdâl, Mürîd, Sûfî.....	59
3. Dergeh, Dergâh, Âsitân, Tekye, Der.....	61
4. Sabır.....	62
5. Tevâzu'.....	63
6. İhlâs.....	63
7. Kerâmet.....	63
8. Zühd, Takva.....	64
9. Hayret.....	64
10. Gayb.....	65
11. İstiğnâ, Müstağnî.....	65
12. Can Gözü.....	66
13. Hevâ, Nefs.....	66
14. Riyâ.....	66
15. Vird, Evrâd.....	66
16. Dünya.....	67
17. Rind, Zâhid, Sûfî.....	68
18. Mutasavvıflar.....	69
III. CEMİYET.....	72
A) Şahıslar.....	72
1. Hükümdarlar.....	72
2. Şâirler.....	73
3. Sanatkârlar, Filozoflar.....	77
4. Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler.....	79
5. Diğer Şahsiyetler.....	82
6. Masal, Hikâye Kahramanları.....	82

B) Ülkeler, Şehirler, Denizler.....	83
1. Anadolu.....	83
2. Rumeli.....	85
3. Ortadoğu ve Arap Yarımadası.....	86
4. Orta Asya.....	88
5. Denizler.....	89
C) İctimâî Hayat.....	89
1. Devlet.....	89
2. Meslek Grupları, Aile Efrâdı ve Bazı Tipler.....	92
3. Vega (Savaş).....	114
4. Dâm, Şikâr.....	117
5. Bezm.....	117
6. Mûsiki.....	125
7. Dîvan'da İsmi Geçen Kitaplar.....	126
8. Değerli Taşlar ve Süs Eşyaları.....	127
9. Muhtelif Eşyâlar ve Araçlar.....	136
10. Giyim – Kuşam.....	141
11. Sofra ve Yiyecekler.....	144
12. Mimâri.....	146
13. Sağlık.....	151
14. Mâişet, Ticâret, Miras, Para.....	155
15. Yazı İle İlgili Hususlar.....	158
16. Sihir, Fal.....	162
17. Rü'yâ.....	162
18. Merasim Günleri.....	163
19. Gelenek ve Görenekler.....	165
IV. İNSAN.....	168
A) Güzellik.....	168
B) Sevgili.....	169
C) Sevgilide Güzellik Unsurları.....	175
1. Saç (Kâkül, Zülf, Perçem).....	175

2. Alın (Cebîn).....	177
3. Kaş, Ebrû.....	178
4. Göz, Çeşm, Dîde, Nergis.....	178
5. Gamze.....	181
6. Müjgân (Kirpik).....	181
7. Yüz ve Yanak.....	181
8. Ben (Hâl).....	185
9. Hatt.....	186
10. Ağz.....	187
11. Dudak (Leb, La'l, Fem).....	188
12. Çene (Zekan).....	190
13. Boy.....	190
14. Diş (Dendân).....	191
15. Kulak (Gûş, Sımâh, Sem').....	191
16. Burun (Meşâm).....	192
17. Sîne.....	192
18. Bel.....	193
19. Vücûd,Cisim, Ten, Beden.....	194
20. Baş, Dil, El, Ter, Koku, Nefes, Parmak, Koku.....	195
D) Sevgilide Diğer Unsurlar.....	200
1. Bûse.....	200
2. Söz, Kavl, Kelâm, Sühan, Makâl, Nutk, Lafz, Güftâr.....	201
3. Kûy-i Yâr.....	203
4. Eşik, Kapı.....	203
5. Naz.....	204
E) Âşıkla İlgili Unsurlar.....	205
1. Âşık.....	205
2. Gönül.....	207
F) Âşığa Ait Vücûd Aksâmı ve Diğer Unsurlar.....	211
1. Vücûd, Cism, Ten.....	211
2. Can.....	213
3. Göz bebeği.....	214

4. Gözyaşı.....	214
5. Sîne.....	216
6. Ciğer.....	217
G) Maddî ve Mânevî Hâller.....	217
1. Âh, Zâr, Nâle, Figân, Efgân, Feryâd, Enîn, Niyâz.....	217
2. Zahm, Dâğ, Mecnûh.....	222
3. Gam, Gussa, Dert, Elem, Keder, Belâ.....	223
4. Cevr, Cefâ.....	225
5. Hicr, Hasret, Firâk, Firkat.....	226
6. Kan, Hûn, Dem.....	228
7. Aşk.....	230
H) Rakîb.....	233
V. TABİAT.....	235
A) Kozmik Âlem.....	235
1. Gökyüzü.....	235
2. Yıldızlar (Neyyir, Encüm, Kevkeb).....	239
3. Burçlar.....	239
4. Seyyâreler.....	241
5. Işık.....	246
6. Karanlık.....	248
B) Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar.....	249
1. Zaman.....	249
2. Sâl (Yıl).....	251
3. Mevsimler.....	252
4. Aylar.....	254
5. Günler.....	255
C) Dört Unsur.....	259
1. Su.....	260
2. Toprak.....	268
3. Ateş.....	269
4. Hava.....	271

D) Hayvanlar.....	272
1. Kuşlar.....	272
2. Dört Ayaklı Hayvanlar.....	276
3. Böcekler.....	278
E) Bağ, Çemen, Çiçeklik ve İlgili Unsurlar.....	279
1. Bağ, Bağçe.....	279
2. Riyâz.....	281
3. Ravza.....	281
4. Çemen.....	282
5. Gülzâr, Gülşen, Gülistân.....	282
F) Bitkiler.....	283
1. Ağaçlar.....	283
2. Çiçekler.....	285
G) Meyveler.....	290

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FEYZÎ BEY DİVÂNİ

I. KASİDELER.....	291
II. TARİHLER.....	310
III. MESNEVÎLER.....	365
IV. ‘ ARZ-I HÂLLER.....	371
V. GAZELLER.....	374
VI. RUBÂ‘ÎLER.....	405
VII. KIT‘ ALAR.....	410
VIII. MURABBA‘.....	412
IX. MÜFREDLER.....	414
X. LÜGAZLAR.....	417
KELİME DİZİNİ.....	418
SONUÇ.....	434
KAYNAKÇA.....	436
EKLER.....	439

GİRİŞ

Bir milletin dirisine ne kadar sahip çıktığını öğrenmek için ölüsüne de ne kadar değer verdiğine bakmak lâzım. Bugünkü neslimizin, eski edebiyatıyla alay edip tarihinden uzak kalmasının altında yatan temel sebep de bizce budur. Geçmişimizi iyi tanımıyoruz ve tanıtamıyoruz. Takdir edersiniz ki insan da bilmediği şeyin düşmanıdır. Divân edebiyatı da ecdâdımız tarafından bize bırakılan en önemli kültürel mirasların başında gelir. Türk kültürünün zenginliğini, estetiğini, ruhunu, zarafetini yansıtan Divân edebiyatının günümüzde Batılılar tarafından dahi değeri anlaşılmışken; maalesef kendi içimizde hak ettiği değeri tam mânâsıyla bulamamıştır.

Divân şiiri, salt kafes ardında görünmeyen ya da hayal unsuru bir güzele yazılan, zorlama kalıplar ve anlaşılmaz uzun dizelerden ibaret bir şiir değildir. Divân şiiri, çağları delip gelen olanca ihtişamıyla yazıldığı dönemin şiir anlayışının yanı sıra dîmî, siyasî, tarihî, iktisâdî ve sosyolojik oluşumları hakkında da mâlumâtlar verir. Divân şiirinin 12. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılın sonlarına kadar yoğun bir şekilde talep görmesinin en başlıca sebeplerinden birisi de Osmanlı hanedanının ve devlet erkânının sanata ve sanatçıya hak ettiği pâyeyi vermesidir. Kimi zaman bir memuriyetle, kimi zaman toprakla, kimi zaman da câizelerle bu sanat ruhu taşıyan insanlar, taltif edilerek cesaretlendirilmiştir.

Divân şiirinin seyri de Osmanlı Devleti'nin durumuyla paralellik arz eder. Osmanlı'nın siyasi ve askerî anlamda en parlak dönemi olan 16. yy'da Divân şiiri, Fuzûlî ve Bâkî gibi devâsâ şahsiyetlerle doruğa ulaşırken, Divân şiirinin son dönemleri olarak bilinen 19.yy, Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemi olup bir çok alanda Batı'ya ayak uydurmaya çalıştığı bir dönemdir. Divân şiirinin 18. yy'da Şeyh Galip'le yakalamış olduğu ivme, 19. yy'da sürdürülememiştir. Muasırlaşma adına yapılan yenilikler maalesef, Devlet-i Âliye'nin tekrar ayağa kalkmasına yetmemiş ve Divân şiiri de bu durumdan olumsuz olarak etkilenmiştir.

Tanzimat'la birlikte şiir hayata daha çok yönelmiş ve sosyal meseleler şiirin konusu olmaya başlamıştır. Divân şiirinde mazmunların yerini insan ve tabiat almaya başlamıştır. Batılılaşmanın öncüleri olarak kabul ettiğimiz Namık Kemal, Ziya Paşa,

Şinasi gibi sanatkârlar, şiirin mazmunlardan örülü olması, derin ve tasavvufî anlamlar ihtiva etmesi özelliğini bir kenara itmişlerdir. Onun yerine Batıdaki şiir anlayışına yakın olan daha somut, yüzeysel ve sade bir şiir anlayışına yönelmişlerdir.

İstanbul ve Bursa Devlet-i Âliye'nin en önemli medeniyet merkezlerindedir. Osmanlı medeniyetinin kültürel zevklerini yansıttığı en önemli şehirlerden birisi de rahatlıkla “şâir tarlası” yakıştırmasını yapabileceğimiz Edirne'dir. Edirne, Bursa'dan sonra Devlet-i Âliye'ye uzun bir müddet başkentlik yapmıştır. Divân şiirinin zirvede olduğu 16. yy'da da başkent Edirne'dir. Hatta II. Murad döneminden 16. yy'ın sonuna kadar olan süreçte 50 kadar Edirneli şâirin tezkirelerde kaydı geçmektedir. Atâyî, Ahmed Paşa, Necâti, Sehi Bey, Nazmî, Neşâtî Ahmet Dede, Kâmî, Fâizî, Neş'et Efendi ismi öne çıkan belli başlı şâirlerdir. 19. yy, Edirne'nin iki kez Rus işgaline uğradığı bir dönemdir. Böyle bir dönemde yetişen bir başka Edirneli şâir de Feyzî Halil Bey'dir.

18. ve 19. yy, Osmanlı Devleti'nin eski dönemlere göre edebî, siyâsî, askerî ve sosyal anlamda daha yoğun gelişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Bu bağlamda Feyzî Halil Bey Divânı üzerinde yaptığımız inceleme çalışması, 19. yy'ın daha iyi anlaşılıp irdelenmesi açısından son derece önemlidir. Feyzî Halil Bey, Divân şiirinin son dönemlerinde yetişmiş bir şâirdir. Bu yüzyılda, Divân şiirinde meydana gelen değişimlerin ve dönemin genel özelliklerine olan yansımalarının daha net ortaya konulması amacıyla Feyzî Divânı'nı incelemeye değer bulduk.

BİRİNCİ BÖLÜM

FEYZÎ BEY'İN HAYATI, EDEBÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

I. HAYATI

Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde Divân şâirlerinin en çok kullandığı mahlaslardan olan “Feyzî” mahlasını kullanan 51 isim tespit ettik. Bunlardan bazıları şunlardır: Bursalı Kadı Abdülhâdizâde Feyzullah Efendi, Defterzâde Mehmed Feyzî Efendi, Belhli Mevlevî Derviş Feyzî, Şam Mollası Enderunlu Mehmed İzzeddin Efendi, Yeniçeri Kâtibi Feyzî Efendi, Edirneli Çelebi Sipahi Feyzî Efendi (Kanûnî Sultan Süleyman Devri), Tebrizli Hacı Ahmed Feyzî Efendi, Edirneli Halıcızâde İbrahim Feyzî Bey, Bursalı Vâiz Hasan Efendizâde Seyyid Feyzullah Efendi, Karahisarlı Hatip Hasan Feyzî Efendi, Kefeli Haydarzâde Şeyh Mehmed Feyzî Efendi, Hüsâmzâde Osman Feyzî Efendi, Diyarbakır Kadısı Mehmed Feyzî Efendi, Muallim Mustafa Feyzî Efendi, Vanlı Salih Feyzî Efendi, Sofyalı Şerif Feyzullah Çelebi, İstanbullu Simkeşzâde Şeyh Feyzî Hasan Efendi, Edirneli Hattat Ali Tâbiî, Topkapılızâde Mustafa Feyzî Çelebi, Afyonkarahisarlı Çizmecizâde Ali Feyzî, Edirneli Halil Paşazâde Feyzî Efendi.

Divânını incelemeye çalıştığımız Feyzî ise yukarıda isimleri zikredilen “Feyzî” mahlaslı şâirlerden Edirneli Feyzî Halil Bey'dir. Feyzî Halil Beyle ilgili olarak yaptığımız araştırmalar neticesinde kendisiyle alâkalı birtakım bilgilere Fatin Tezkiresi¹, Tuhfe-i Nâilî² ve Sicil-i Osmânî³ adlı eserlerde ulaştık. Bu üç kaynaktan yer alan bilgilerin hemen hemen aynı olması da bize temel kaynağın Fatin Tezkiresi olduğu yönünde bir izlenim verdi. Biz de Feyzî ile ilgili mâlumatları, bu üç kaynağın doğrultusunda vermeyi uygun gördük.

Feyzî Bey, hicrî 1208 senesinde (M. 1793) Edirne'de doğmuştur. Asıl adı Halil'dir. Vefât tarihi kayıtlarda geçmemektedir. Feyzî'nin hicri 1267 senesinde Sultaniye karantinasında çalıştığına dâir kayıt düşülmüştür.⁴ Ayrıca Trabzon, İzmir,

¹ Fatin Dâvud Efendi, Hatimetü'l-Eş'ar, Taşbasma İstihkâm Alayı, H. 1271, s. 340.

² Mehmet Nâilî TUMAN, Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, (Haz. Cemal KURNAZ, Mustafa TATCI), C. II, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001, s. 814.

³ Mehmet SÜREYYA, Sicil-i Osmânî yahut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye, C. IV, Sebil Yayinevi, İstanbul, 1997 s. 530.

⁴ Fatin, a.g.e., s. 340.

Çanakkale ve Trablusgarb'da da Karantina memuriyeti görevlerinde bulunmuştur. Feyzî Bey, Karantina memuriyetinin yanı sıra bir aralık Hâcegân rütbesine kadar yükselmiştir.

Feyzî, makam, mevki' olarak öyle yüksek pâyelere erişmiş bir şahsiyet değildir. Fakat meslek icâbı ya da diğer nedenlerden ötürü epeyce gezdiğini söyleyebiliriz. (İstanbul, İzmir, Manisa, Trabzon, Çanakkale, Trablusgarb) Feyzî'nin dikkatimizi çeken başka bir yönü ise hemen hemen bir çok konuda az veya çok bilgi sahibi oluşudur. Bu hususiyeti belki de onun çok gezmesiyle ilgili olabilir.

Feyzî Bey'in özellikle babasının vefâtından sonra maddî sıkıntı çektiğini beyitlerinden çıkarmaktayız. Babasının ölümüyle ailenin geçim yükünün kendisini sıkıntıya soktuğunu, üzüntü ordusunun sağlığını istilâ ederek sıhhatinin bozulduğunu ifade etmektedir. Babasından değil mirasın, kulağının arkasına koyabileceği bir kürdanın dahi kalmadığını ve alacaklıların kapıya dayandığını dile getirmiştir. Feyzî, bu sıkıntılı durumlardan kurtulmak için, itibarlı makam ve mevki sahiplerinden medet umarak onlara övgülerde bulunmuştur. Bunlardan birisi de Şeyhülislâm Mehmed Sahib Efendidir.

Şafâdan her kişi leb-rîz-i şevk olmağda ben dâ'im

Mürüvvet mi olam tâ böyle pâ-mâl-i gam-ı dünyâ

T 7/16-5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13

Feyzî, hastalığından dolayı Mehmed Paşanın vezirlik görevini kutlamakta geciktiğini ve bu sebepten utandığını ifade ederken, hastalığın ve yoksulluğun dilini mesken tuttuğu için Vezir Mehmed Paşaya hak ettiği değerde övgüler dizemediğini zikretmektedir. Aslında kendisinin kötü niyetli olmadığını, sağlık servetinin yağma olmasından dolayı bu hâle düştüğünü belirterek belki de Vezir Mehmed Paşadan yardım ummaktadır.

Bunca demdür ki olup 'illet-i tab'um mâni'

Şimdi tebrîke iderken dil-i şūrîde hayâ

T 3/27-18, 19, 20, 21, 22

Feyzî, Kethüdâ Abdi Ağanın görevini kutlamak için düştüğü tarihte de yine sıkıntılı hâlimden bahsetmektedir. Abdi Ağayı, üzüntülü hâli ve sağlığının bozuk olması sebebiyle hak ettiği derecede övemediğini ifade etmektedir. Gönlünün sıkıntılardan kurtulsa, Abdi Ağanın vasıflarının bağında bülbül gibi şakıyacağını zikretmektedir.

Kūşe-i ğamda dil-i şūrīde

Derd ü miḥnetle olurken gūyā

T 9/26-1, 2, 3

Hūş-ı ṭab^ç um alup ekdār u elem

İtdi ğam eṭrāfumı istilā

T 9/26-22, 23, 24

Feyzî, aşağıdaki beytinde de para kazanmayı düşünmekten zayıflamakta olduğunu ifade etmiştir.

Feyzî-i bî-çāre de şıfrīde bu eyyāmda

Fikret-i taḥşīl-i maḥşūl ile olmaḫda ḫadīd

T 25/11-5

Yeniçeri Ağası olan Hüsni Beyden, bir görev bekleyerek, önceden vermiş olduğu va'adi yerine getirmesini istemektedir.

Geldi incāz-ı va^ç ad günleri ḫāṭırda mıdur

Bir ḫuluñ olmışıdi merḫametüñle mev^ç ūd

T 37/10-5, 6, 7

Feyzî, Şeyhülislâm Mustafa Efendiye alacaklı endişesiyle dünyada bir gün görmediğini ifade ederek, kendisinden bir memuriyet talep etmektedir.

Görmedi şıḫlet-i dāyinle cihānda bir gün

Rūz-ı baḫtını felek eyledi şām-ı deycūr

K 3/33-29

Mevsim-i ‘ahd-i şerîfünde n’olur sulţānum

O da bir manşib ile olsa bu demde mesrūr

K 3/33-30

Feyzî, yazmış olduğu mesnevîde de sıkıntı ordusunun üzerine geldiğini, artık dayanacak gücünün kalmadığını, dünya masraflarının düşüncesinin boynuna bağ olduğunu, özellikle babasının ahirete irtihâliyle dünyasının başına yıkıldığını, vefalı mağara arkadaşı sandıklarının hep iki yüzlü çıktığını, elinde kalanlara da alacaklılar tarafından el konulduğunu, babasından kalan mirasın borçları ödemeye yetmeyince huzurunun bozulduğunu, yalancı şâhitler tarafından haksız çıkarıldığını, borçların kumru gerdanlığı gibi boğazına takıldığını, yanında yüze gülen dalkavukların değil de borçluların kaldığını ifade etmiştir. Bu sıkıntılı hâldeyken bir rüya gördüğünü ve bu rüyayı bir pîre yorumlattığında Beşir Ağa Hazretlerinin kendisine resmi vakıf görevi bağışlayacağını ifade etmiştir (bkz. Mesnevî 1).

Feyzî, mesnevî tarzında yazmış olduğu diğer bir şiirinde de Bursa kaplıcalarını methetmiştir. Belki de kötü olan sağlığının şifasını bulmak ümidiyle Bursa kaplıcalarına gelmiştir (bkz. Mesnevî 2). Sağlıkla ilgili beyitlere “sağlık” kısmında değindiğimiz için burada fazla üstünde durmadan geçiyoruz (bkz. Sağlık).

Feyzî, düşmüş olduğu bir arz-ı hâlde talihinin uğursuz olduğunu ifade ederek kim olduğunu tam olarak çıkartamadığımız birisinden yardım istemektedir.

Umarum vağti geldi sulţānum

Keremũñ şād ider dil ü cānum

A 1/9-6

Der-i pākũnden itme me’yūs

Beni ey zāt-ı mekremet-me ’nūs

A 1/9-7

Feyzî, aşağıdaki beyitlerinde Ali Paşanın ikinci kez göreve getirilişi üzerine tarih düştüğünü, Ali Paşanın da bu durumdan memnun kalarak bu şiirin korunması için bir çalışanına emrettiğini ifade ederken kendisinin de bu manzara karşısında ağladığını itiraf etmektedir.

Viricek def' a-i şānisine tāriḥūmi ben
 Hıfz için bir kılma emr ile fermān oldu K 5/10-6

Gerçi şāyeste-i taḥsīn degül idi ammā
 İntizār-ı eşeri bā' iş-i giryān oldu K 5/10-7

II. DÜNYA GÖRÜŞÜ

Feyzî'yi birçok konuda bilgisi olan iyi bir entelektüel olarak tarif edebiliriz. Şiirlerinde genellikle maddî sıkıntılarından ve dost sandıklarının vefasızlığından yakınmıştır. Ayrıca hayattan ve felekten de şikâyetçidir.

Feyzî, ne kadar güçlükle karşılaşırsa karşılaşsın Allah'ın yardımının bereketinden ümidini kesmediğini, hiçbir zaman edep sınırlarını zorlamadığını ifade etmektedir. Bu da bize Feyzî'nin, hayrında şerrinde Allah'tan geldiğini bildiği için bu istikâmette bir anlayış sergilediğini göstermektedir. Feyzî'deki Allah ve peygamber sevgisi, yer yer beyitlerinde gözümüze çarpmaktadır. Bu da onun Allah'a lâayık bir kul olma ve Peygamber Efendimizin şefaatine nâil olma yolunda çaba gösterdiğinin delili olarak gösterilebilir.

Vādī-i ğamda qarīb ise yine kesmez ümīd
 Feyzī feyz-i kerem-i ḥazret-i Mevlā bekler G 6/5-5

Ger olsa dest-i ğamda girībānı çāk çāk
 Feyzī hemīşe dāmen-i şart-ı edeb tutar G 9/5-5

Kim ya ḥulūş-ı rāst-rev-i her tarīḫ olur
 Reh-ber zafer felāḥ u selāmet refīḫ olur G 7/5-1

Bir kes olmaz Ka' be-i maḫşūda vāşıl sa' yile
 Olmayınca rāh-ber tevfiḫ-ı Ḥaḫ tedbīrde G 38/9-4

Feyzî'ye göre her şeyde Allah'ın bir hikmeti gizlidir. Gönül, düşünce denizi içinde usta bir gavvâs olsa da Allah'ın hikmetlerinin dibini bulamaz. Dünyaya ibret nazarıyla bakıldığında her şeyde Allah'ın kudret elinin hükmü görülür. Bu sebepten Feyzî'ye göre Yüce Yaratıcı tarafından ortaya konan her şeyin bir hikmeti vardır. Hulâsâ Allah'ın takdir ettiği bir şeyden asla tereddüt etmemek gerekir. Şüphesiz onda bir hayır vardır. Buradan anlaşılacağı üzere Feyzî'de Allah'a karşı tam bir teslimiyet söz konusudur.

Baħr-i fikr içre seyâhâtlere olsañ ğavvâş

Bulamazsıñ yine ka' r-ı hikem-i Ğaħķ'ı dilâ

T 3/27-1, 2, 3, 4

Feyzî'ye göre dünyada iyi veya kötü başımıza gelen her şeyi, Allah'ın takdiriyle ortaya çıktığı için kabullenmek gerekir.

‘ Ālemde nîk ü bed ne ki gelse rızâ-dâde ol

Taħdîr-i Ğâlîķ-ı ezelîden şudûr ider

G 1/6-2

Feyzî'de Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sav)'e olan sevgiyi ve özlemi de yine şiirlerinden anlamaktayız. Feyzî, Hz. Muhammed'e (sav) olan hasretinden ciğerinin parça parça olduğunu ifade etmiştir. Feyzî'nin Peygamberimize dair yazmış olduğu bir kaside ve kit' a-i na't-ı şerîf mevcuttur (bkz. Kaside 1).

İrişse rif' atile n'ola ğadruñ eflâke

Ki olduñ ' izzile mażhar ğiġâb-ı levlâke

KT 1/2-1

Şefâ' at eyle ğuluñ Feyzî'ye amân amân

Yetiş yetiş meded it o faġîr-i ğamnâke

KT 1/2-2

Feyzî, günümüzde de önemini yitirmeyen bir mevzu olan türbe ziyaretleri içinde türbe ziyaretçilerinden âdâbına uygun bir şekilde hareket etmelerini ve ziyaretten maksadın türbede medfûn bulunan kişi için sadece temiz bir niyetle Kur'an (İhlâs ve

Fâtihâ Sûreleri) okunması olduğunu salık vermiştir. Aşağıdaki beyitte geçen “ihlâs” kelimesinde tevriye sanatı vardır. Kelime “İhlâs” sûresini ifade ettiği gibi samimiyet mânâsını da karşılamaktadır.

Gelen züvvâr-ı hayr-endîşân bu türbe-i pâke
Recâmendüz ki ihlâş ile ide fâtiha ihdâ T 39/6-4

Feyzî, azla kanaat etmesini bilen ve bunu telkinleyen bir kişiliktir. Ona göre insanı isteklerinin azlığı üstün kılar. İnsanın büyüklüğü, dünyaya meyletmemesiyle orantılıdır. Fakat yine de bir karınca olan insan cismi, Süleyman’ın mühründeki te’siri gördüğü vakit, şöhret hevesine kapılabilir. Feyzî, bu ifadeleriyle belki de kendi kişiliğinin de zaman zaman dünya hevesâtına kapıldığını îmâ ediyor olabilir.

İnsânı hep yesîr-i taleb ser-firâz ider
Kaddi bu gün cihânda emrûn ‘asîridür G 18/7-6

Görelî mühr-i Süleymân'daki hâşşıyyeti dil
Mûr iken cismi nişân u heves-i nâm gelür G 12/5-4

Feyzî’ye göre ilimsiz ve hünersiz olan yani liyâkati olmayan devlet adamlarına gösterilen saygı da boşunadır.

Bî-‘ilm ü ma‘rifet olan erbâb-ı devlete
Bîhûde i‘tibâra ne dîrsin sözüñ nedür G 17/8-4

Feyzî, Divânı’nda köşk, mektep, çeşme gibi birçok mimâri yapıya da tarih düşmüştür. Bunlardan birisi de ünlü Kız Kulesi’dir. Büluğ çağına ermemiş çeyizsiz bir kız olarak nitelendirdiği Kız Kulesi’nin tâmirâtını gerçekleştiren II. Mahmud’un Allah katında büyük bir ecir kazandığını ifade etmiştir.

İşte Kız Kulesi'nün dahî kılub ta‘mîr[in]
Oldı bâ-‘avn-i Hüdâ ol şeh-i ‘âlem me‘cûr T 41/6-3

Bî-cihâz duhter idi hüznilen şan nâ-bâliğ

Eyledi sa' y-i belîği ile anı mesrûr

T 41/6-4

Özetle diyebiliriz ki Feyzî, Allah'a ve Peygambere değer veren dini bütün bir Müslümandır. Şiirlerinden anlayabildiğimiz kadarıyla herhangi bir tarikata müntesip değildir. Feyzî, herhangi bir tarikata bağlı olmamasına rağmen karşılaştığı sıkıntılar karşısında bazen rindçe tavırlar sergiler. Fakat şiirlerinde birkaç yerde zikrettiği "Bayramîlik" kelimesi, onun bu tarikata sempati duyduğunu düşündürmektedir. Feyzî, dünyada hak ettiği gibi yaşamak isterken, âhiret hayatını da imâr etmeye çalışmıştır. Hayatını bu minval üzere kuran Feyzî, kendi halinde yaşayan ve azla kanaat etmesini bilen sıradan bir şahsiyettir. Gerektiğinde dünya ve ukbâ hayatını, birbirinden ayırmasını bilmiştir.

III. EDEBÎ ŞAHSİYETİ

A) Nazım ve Nesir Hakkındaki Görüşleri

Feyzî, şiirlerinde gereksiz ifadelerle sözü uzatmayı, sıkıntı ve bıkkınlık vermeyi kusur sayar.

Şinâverlikse besdür ey dil itnâb-ı kelâm itme

Bulunmaz ka' rı baħr-i midħat ü evşâfinuñ kaţ' â

T 26/9-6

Bir ğazel söyledüm ammâ yine ħavfum var kim

Vire tûl-ı sühânım taħb' -ı şerîfûne kelâl

K 2/41-33

Kelâl îrâş ider gel besdür itnâb-ı kelâm itme

Ĥulûş ile du' âlar eyle bâ-şarţ-ı sühân-dânî

K 6/30-29

Feyzî, şiirlerini daha güzel sunmak istediğini fakat sıkıntılarının ve sağlığının elverişsiz olmasının buna imkân tanımadığını belirtmiştir. Yine de üzüntülü hâldeyken yazdığı bir gazelden dolayı kendisini övmektedir.

Medħüni böyle mi nazım eylerdüm

İtmese bendeñi ğam istîlâ

T 1/31-26

Bu gūne itmez idūm nazm-ı tārīhūni dest-āvīz
Velākin ṭab‘ umı cūnd-i elem itdi istīlā T 7/16-10

Yapılmaz biñde bir böyle ğazel hāl-i melālūnden
Hele ḥaḳḳā[ki] Feyzī tab‘ uña ṣad āferīn olsun G 32/5-5

Feyzî, kendisini “sūhan-pîrâ” yani söz donatıcı olarak görürken, bir başka beytinde de kendisini “sözü tatlı” olarak tarif etmiştir. Şiirlerini şâirlerin kulağına küpe olması amacıyla gönülden çıkardığı değerli taşlara benzetir. Şiirlerinin insanlar tarafından beğenildiğini düşünerek bu durumu yadırgamamaktadır. Şiirlerinin etrafa tazelik, güzellik ve parlaklık verdiğini düşünmektedir. Gönül çekici bir edayla gazel söylemesine şaşılmaması gerektiğini ifade etmektedir.

Nazm ile kıl bu hālini inhā
Beni diñlerseñ ey sūhan-pîrā M 1/39-36

Añlar dilūnden ey sözi şîrīn cihānda yoḳ
Geçmez niyāzı saña tehīdür dilūn dilek G 25/7-4

Çıkarurdum niçe gevher dilden
Ola āvīze-i gūş-ı şu‘ arā T 17/31-27

Eş‘ arum olsa n'ola pesend-āver-i cihān
Feyzī baḳılsa ḥaylıce kāmīl degül miyem G 26/5-5

Ruṭūbet gerçi yoḳdur sū-be-sū ṭab‘ ında Feyzī'nūñ
Ki böyle āb u tāb ammā virür eş‘ āra düşdükce G 36/6-6

N'ola dilkeş-edā böyle ğazel söyler isem Feyzī
Ki var ṭab‘ umda şevḳ-ı medḥ-i pāk-i āşaf-ı şānī K 6/30-6

Feyzî, gönlünü evvelden şiir ordusunun saf yaran kahramanı olarak tarif ederken, sonrasında ise sıkıntının sağlam kalesine gizlendiğini ifade etmektedir.

Dilîr-i şaf-şikâf-ı leşker-i nazm iken ' âlemde
Dilüm hışn-ı haşîn-i ğamda oldı şimdi pinhânî K 6/30-27

Feyzî, kendisini ölçülü konuşan düşünce düzenleyicisinin kuyumcusu olarak tarif ederken, sözlerinin aynı zamanda hayat verici olduğunu ifade etmiştir.

Târ-ı hürşîde dizerdi dür-i vaşfın böyle
Zerger-i nâzım-ı endîşe-i sencîde-mağâl K 2/41-14

Şeyhü'l-islâma sa' âdet ile teşrifüñle
Kerem it nuṭṭ-ı hayât-baḥşuñı kılma ihmâl K 2/41-31

Feyzî, Kethüdâ Abdi Ağayı ilim ve nesir gül bahçesinin gülü; Kapudân-ı Deryâ Mahmud Paşayı da şiir ve nesir gül bahçesinin nağmeli bülbülü olarak tarif etmektedir.

Bülbül-i hoş-nağam-ı fazl u kemâl
Verd-i gülzâr-ı ' ulüm u inşâ T 9/26-8

Nefha-pîrây-ı riyâz-ı çemen-i ' ilm ü kemâl
Bülbül-i nağme-zen-i gülşen-i şî' r ü inşâ T 14/13-3

Feyzî, şâirlik yönüyle üzerinde te'siri bulunan Nedim, Ârif Efendi ve Seyrî gibi şâirlere özendiğini, onların izinden gitmeye çalıştığını ifade etmiştir. Fakat yine de Nedim gibi bir şâire nazire yazma hususunda yaya kalacağını ifade ederek, Nedim'in şâirlik yönünü övmüştür (bkz. Şâirler).

Pey-rev olunca ' Ârif Efendi'ye Feyziyâ
Sürdüm semend-i ṭab' umı vâdî-i nazma pek G 25/7-7

Niçe pey-rev olursuñ bu ağızla Feyzî Seyrî'ye
Akıtdı çok dehânun âbını şîrin-sühenlikde G 35/5-5

Feyzî oynatsa Nedîm'e ger semend-i tab' ını
Hem-^ç inân olmaz yayandır vâdî-i tanzîrde G 38/9-9

Divân şâirlerinin asıl gayesi mazmun söyleyebilmektir. Fakat bu sanıldığı kadar da kolay değildir. Bu konuda İskender Pala şöyle düşünmektedir:

“Her şair bir mazmun için ağzını açıyor. Mazmun söyleyebilmek asıl hedef. Ama şair bunu ömrü boyunca on beş defa ya yapıyor ya yapamıyor. Yani mazmun onlar için bir Kızıl Elma. Varılması gereken bir hedef! Buna çok nadir zamanlarda ulaşabiliyorlar.”⁵

Divân şâirleri, şiirlerini yazarken mânâ derinliği ve âhenk olarak sürekli en güzeli yazmaya gayret göstermişlerdir. En güzele ulaşma çabası, şâirleri kimi zaman mazmunlu söyleyişlere sevk etmiştir. Mazmunun peşinden koşmak Divân şairleri için bir ideal hâline gelmiştir. Her şâir, mazmunlu bir ifade yakalayabilme umuduyla ağzını açmıştır. Fakat bunu layıkıyla gerçekleştirenlerin sayısı ise oldukça azdır. Feyzî'de birkaç beytinden anladığımız kadarıyla mazmunlu ifadeler ortaya koymak için çabalamış bir şâirdir. Feyzî'ye göre şiir sadefse, mazmunda içindeki kıymetli incidir. İnciyi çıkarmak kolay değildir. Çoğu zaman gavvâslar, suya daldıklarında inci çıkardıklarını zannedip suyun yüzeyine kum, çakıl, toprak vs. ile dönebilirler.

Feyzî, mazmunlarını toprağının üzerine serpmeye öncü yapıp mazmunlarına şiir sadefleri içinde la'l şeklini verdimemi istemektedir. Feyzî ayrıca, şiirinin güzeline gönlünü kaptırıldığını belirterek, taze mazmunların işlenmemesini ifade etmektedir.

Ne mazmûnlar bulurdum baħr-i evşâfuñda sulţânım
Ki her biri olurdu ğıbta-fermâ-yı dūr-i lâlâ T 7/16-12

⁵ M.Nurullah YURTTAŞ, Divân Şiiri'nin Günümüz Kültür Zeminine Oturtulmasında Bir Mihenk Taşı Olan İskender Pala, Dumlupınar Üniv., Seminer Çalışması, Kütahya, 2001, s. 40-41.

Niṣār itmege pīṣ-i ḥākūme Feyzî olub pey-rev
Mezâmînüñ biraz aşdâf-ı nazm içre le'allandur G 4/5-5

Dil-beste şimdi şâhid-i nazmuma
Mazmûn-ı tâze Feyzî tehi şiveleñmesün G 31/5-5

Genel itibariyle Feyzî, hem rindâne hem de âşıkâne tarzdaki şiirleriyle edebî kişiliğini yansıtmıştır. Bu nedenle ne bu dünyayı boşlamış, ne de ahireti unutmuştur.

B) Divânı

Şu ana kadar yaptığımız araştırmalar neticesinde bulduğumuz, Feyzî'nin elimizdeki tek eseri divânıdır. Divânın elimizdeki tek nüshası da Milli Kütüphane Yazmaları Fahri Bilge Koleksiyonuna 128 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Milli Kütüphaneye de Fahri Bilge Koleksiyonu'ndan kazandırılmıştır. Divânın müstensihî hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Divân 37 varaktan oluşup, her sayfasında 17 satır mevcuttur. Yazı türü nesih kırmasıdır. Divânda bulunan nazım şekilleri şunlardır: 53 tarih, 43 gazel, 7 kaside, 2 mesnevî, 15 rubâ'î, 2 arz-ı hâl(*Birisi mesnevî, diğeri kıt'a*), 6 kıt'a, 1 murabba', 10 müfred, 2 lügaz bulunmaktadır. Ayrıca Tuhfe-i Nâilî'de⁶ tespit ettiğimiz bir gazeli daha mevcuttur.

Divân na'tla başlamıştır. Sonunda ise iki tane lügaz vardır. Divânda bulunan iki mesnevînin birincisinde Feyzî, görmüş olduğu bir rüyâdan hareketle Beşir Ağadan bir vakıf mütevelliliği görevi istemektedir. Diğesinde ise Bursa'nın şifalı kaplıcalarının birçok hastalığa iyi geldiği ifade edilmektedir.

Feyzî, aşk, sevgili, güzellik ve âşık unsurlarını ele aldığı rubâ'î ve gazellerinde nispeten daha başarılıdır.

⁶ TUMAN, a.g.e., 2001, s. 814.

Feyzî, divânında birçok devlet erkânına ve tanıdığı diğer şahsiyetlere itibar beklediği ya da itibar gördüğü için tarih, kasîde ve kıt'a yazmıştır. Bu şahıslar şunlardır: Padişah İmamı Arapzâde Abdurrahman Efendi, Şeyhülislâm Mustafa Efendi, Vezîr-i Âzam Abdullah Paşa, Sadrazam Ali Paşa, Divitdâr Mehmed Paşa, Sadrazam Mehmed Paşa, Pîrizâde Mehmed Sahip Efendi, Padişah Kethüdâsı Abdi Ağa, Halil Efendi-zâde Mehmed Said Efendi, Padişah Silâhdarı Ali Ağa, Üsküdarlı İsmail Efendi, Kaptân-ı Deryâ Mahmud Paşa, Turgutlulu Halil Ağa-zâde Mehmed Ağa, Seyyid Efendi, Zeyni Efendi, Nâkibü'l-eşrâf Bolulu-zâde Mehmed Emin Efendi, Evliyâ-zâde Ahmed Efendi, Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi, Nuri Efendi, Kaptan Turak Mehmed Paşa, Dârü's-sâde Ağası Beşir Ağa, İbrahim Ağa (Manisa), Sadrazam Mahir Mustafa Paşa, Asım Efendi, Şehsüvar-zâde Kaptan Mustafa Paşa, Abdi Efendi, Pîri-zâde Osman Sahip Efendi, İbrahim Efendi, Teberdâr Mehmed Ağa, Yeniçeri Ağası Hüsnî Bey, Abdullah Efendi, Dârü's-sâde Ağası Mehmed Ağa, Hüseyin Ağa, Mehmed Ağa (Manisa), Hüseyin Ağa (Kartal), Padişah Silâhşörü Kadı Bey, Molla Ömer, Sadrazam Nâilî Abdullah Paşa, Numan Efendi, Dürrî-zâde Mustafa Efendi, Mahkeme Kâtibi Selim-zâde Yahya Efendi, Süleyman Ağa, Hasan Efendi, Fethi Efendi.

Feyzî'nin, divânındaki 2,3,4,5 ve 6. kıt'alarla 7,8,9 ve 10. müfredlerde Arapça gramer bilgisi olan nahivden de söz etmesi Arapça'ya olan vukûfiyetini göstermektedir. Şâir, Farsça'ya da hâkimdir.

C) Deyimler, Atasözleri ve Veciz Sözcükler

Divân'da kullanılmış olan deyimlerden, atasözlerinden ve veciz sözlerden tespit edebildiklerimizi Divân metninin dizilişine göre istifledik.

Allâhu 'âlem: Allah, en doğrusunu bilir.

Hele ben bildigüm Allâhu a'lem

Görmedi mişlini dünyâ aşlâ

T 1/31-20

Ola âvîze-i gûş: Kulağına küpe olmak.

Çıkarurdum niçe gevher dilden

Ola âvîze-i gûş-ı şu'arâ

T 1/31-27

Eylesen dide-i 'ibretle nıgeh: *İbret gözüyle bakmak.*

Eyleseñ dide-i ' ibretle nıgeh dünyāda

Cümle maḥkūm-ı yed-i ḳudret-i Ḥaḳ'dur eşyā T 3/27-2

Ebü'l-hayr: *İyilik babası.*

A' nı aḥrā vü sezā elyāḳ [u] pek ensebdür

N'ola ism olsa ebü'l-ḥayr Meḥemmed Paşa T 3/27-6

Tab'-ı Şikeste: *Kırık kalpler.*

Çāre-baḥş-ı dil mekārım-kārā şadrā

Ey olan ṭab' -ı şikeste kerem ü cūdı şıfā T 3/27-16

Hâk-i pâye yüz sürmeg: *Ayağının toprağına yüz sürmek.*

Yüzüm aldum ele yüz sürmege ḥâk-i pâye

Bu maḳâl-i perişân ile eyâ şâhib-i Rġ T 3/27-19

Derinde gulâm ol- : *Kapısında köle olmak.*

Pâdişeh-i baḥr ü ber a' nı ki Maḥmūd Ḥan

Bermek ü Ḥâtem revā olsa derinde ğulâm T 4/10-1

Rûmâle gel- : *Yüz sürmeye gelmek.*

Geldi Feyzî de şenâ-ḥ'ân olarak dergehüñe

Ḳaşd-ı tebrîk ile rû-mâle çerāġuñdur baḳ T 8/7-4

Bâ-şerm ü hayâ gel- : *Utana sıkıla gelmek.*

Feyzî tebrîke hemân bu resme

Geldi sulṭânuma bâ-şerm [ü] ḥayâ T 9/26-25

Derinden olmamışdur hâiben merdûde: *Kapısından boş dönmemiştir.*

Ne aġa kāmver şâhib-kerem ' âlî-himem el-ḥaḳ

Derinden olmamışdur ḥâ'iben ḥiç kimse merdûde T 11/7-3

Yüzi suyu: *Yüzü suyu (hürmetine).*

Oldı deryâ da ğariḳ-ı ni' am u elṭâfi

Yürise n'ola yüzi şuyı ile bî-pervâ

T 14/13-7

Hâk-i pâye yüz sürmeg: *Ayağının toprağına yüz sürmek.*

Temevvüc itdi çokdan heves-kâr idi şevkından

Ki işte geldi hâk-i pâye yüz sürmege deryâ

T 26/9-4

Pâyine rû sür-: *Ayağına yüz sürmek.*

Çıkup Feyzî de istiḳbâline ol mekremet-kâruñ

Bu vechile sürer rû pâyine medhûñ kılup imlâ

T 26/9-8

Mû-be-mû kıl- : *Kılı kırk yarmak.*

Yine ḳâşırduḳ kıllarsa mû-be-mû

Vaşf-ı rişûñ hâme-i cādū-fen

T 40/7-5

Bî-cihâz duhter: *Çeyizsiz bir kız*

Bî-cihâz duhter idi ḥüznile şan nâ-bâliğ

Eyledi sa'y-i belîği ile anı mesrûr

T 41/6-4

Hamlini iskât it- : *Bebeğini düşürmek.*

İdince [hamlini] iskât kendi de ḳoydı

Bu bâğda daḥi tâze nihâl idi ḥayfâ

T 53/5-2

Radî'ayı kuzusından ayır-: *Anayı kuzusundan ayırmak.*

Gidince ḥamli bu da gitdi âh-ı ḥasret ile

Rağî' ayı kuzusından ayırmadı Mevlâ

T 53/5-3

Arkası zemîne gelme-: *Sırtı yere gelmemek.*

Gelmez zemîne arkası çarḥ-ı lu‘ ab-zenüñ

Çok kimseler ümîd-i tegallübe zür ider G 1/6-4

Dil-hûn ol- : *İçi kan ağlamak.*

Dil-hûn olursa ḥasret-i la‘ lüñle ğam degül

Bir gün o dürce belki sezâ bir ‘aķıķ olur G 7/5-4

Kılca kal-: *Kul gibi kalmak.*

‘Aşķıyla kılca kalmışıken cânım âh

Bu ḥâlile gözüm yine bir ince beldedür G 10/5-2

Şebün gâyeti nehâra çıkar: *Gecenin sonu gündüze çıkar.*

Ḥazân-ı ḥasret-i dil şabr ile bahâra çıkar

Te ‘emmül eyle şebün gâyeti nehâra çıkar G 11/5-1

Nîm ağız: *Yarım ağız.*

Dil-şikeste: *Kırık gönül.*

Bir meyl ü nîm ağızla yapar dil-şikesteyi

Dürce-i femi devâ mı beli mû-miyâ mıdur G 14/5-2

Mîzân-ı kadr: *Değerinin terazisi.*

Zamânede çekmez kibâr bâr: *Bu zamanda büyükler zahmet çekmez.*

Mîzân-ı kadrün eyleme pest ‘arz-ı kâmile

Ey dil tehî zamânede çekmez kibâr bâr G 15/5-2

Rûyına hic kâl ü kâl yok: *Yüzüne söylenecek söz yok.*

Ey dil egerçi rûyına hiç kâl ü kâl yok

Ammâ dehân-ı yâre ne dirsın sözüñ nedür G 17/8-7

Zenbün hemâre rahmete şâyân kebîridür: Günahın her zaman rahmete şâyân olanı büyüğüdür.

Dil-berde şanma sevmege çesbân şağîridür

Zenbün hemâre rahmete şâyân kebîridür G 18/7-1

İnsânı hep yesîr-i taleb ser-firâz ider: İnsanı hep isteklerinin azlığı üstün yapar.

İnsânı hep yesîr-i taleb ser-firâz ider

Çaddi bu gün cihânda emrûn 'asîridür G 18/7-6

Nîm nigâh-ı tegâfûl: Göz ucuyla bakmak.

'Uşşâka gâhî nîm nigâh-ı tegâfûlün

İnşâfile bakılsa aña kim kerem dimez G 19/5-3

Miyânumuz boz-: Aramızı bozmak.

Çâ'ildi çocmağa belün ammâ aramıza

Girince bozdu yârile hançer miyânımız G 20/6-2

Gönül aldur-: Gönül almak.

Mümkün mi hiç gayrıya aldurma gönlümü

Sen nâzenin gibi var iken dil-sitânımız G 20/6-4

Bagrı yanık: Çok acı çekmiş.

Pervâneveş dilerse de bagrı yanık diler

'Uşşâkı şanma şem'-i şebistânım istemez G 21/5-2

Yüzde bir gösterme

'Âşîkuñ 'aksine kârı gitmesün gel döstüm

Yüzde bir âyîneye gösterme şekl ü şüretün G 23/5-4

Dâr-ı zülfe çek-: *Darağacına çekmek.*

Vird-i cefâyı çekmede oldı ‘ ilâcsuz

‘Uşşâk-ı haste-hâli hemân dâr-ı zülfe çek G 25/7-5

Zer gibi pâk-‘ayâr olmak: *Altın gibi tam ayar olmak.*

Ben de gönül o sîm-tenüñ zer gibi bu dem

‘Aşk âteşiyle pâk-‘ayâr olmak isterüm G 27/5-2

Ser-mest it- : *Başu dönmek.*

Hayâl-i la‘l-i nâbuñdan dehânuñdan haber şorsam

Beni ser-mest iden bâde mi sâğar mıdur bilmem G 28/5-3

Kan olur: *Kan çıkar (Kan dökülür)*

Bir kan olur cihânda billâh ‘âkıbet

Her dem raqîb ol meh ile cilvelenmesün G 31/5-4

Kaddi bükül- : *Beli bükülmek.*

Büküldükce qadüm o serv-qaddüñ bâr-ı hicrinden

Şikenc-i zülfi hemvâre çîn çîn olsun G 32/5-2

Binde bir

Yapılmaz biñde bir böyle ğazel hâl-i melâlünden

Hele haqqâ[ki] Feyzî tab‘uña şad âferîn olsun G 32/5-5

Sille-i çek: *Şüphe tokadı.*

Çek destini gel düşme uşulile dü-yekden

Rûy-ı emeli kırtaragör sille-i çekden G 33/7-1

Simm-i hıyât: İğne deliği.

‘Âlem, elekden geçir-: Alem elekten geçirmek.

Nâ-kâbil iken cism-i cemel simm-i hıyâta

Dirler geçiyor görmüşüz ‘âlemde elekden

G 33/7-2

Beni gayrile yeksân tutma: Beni başkalarıyla bir tutma..

Ey şem‘ -i ruhum tutma beni gayrile yeksân

Pervâneñi fark eyle kerem kıl kelebekden

G 33/7-3

Şâkird-i gabî olmaz imiş nerm kötekden: Ahmak talebe dayakla yola gelmezmiş.

Dil olmadı gitdi sitem-i dehrile te’ dîb

Şâkird-i gabî olmaz imiş nerm kötekden

G 33/7-6

Dehânun âbını akıt- : Ağzının suyunu akıtmak.

Niçe pey-rev olursuñ bu ağızla Feyzî Seyrî’ye

Akıtdı çok dehânun âbını şîrin-sühenlikde

G 35/5-5

Şâd-âb ol- : Suyu kanmak..

Olur bir gönçe-fâmuñ nükheth-i vaşlıyla dil şâd-âb

Ki şeb-nemveş sirişküm cânib-i gül-zâra düşdükce

G 36/6-3

Yolında eylesem fedâ cân: Yoluna can fedâ.

Yolında eylesem de fedâ cân ne fâ’ide

Güş eylemez niyâzumı cânân ne fâ’ide

G 37/6-1

Feryâdımız göge irişse: İnlmemiz göge erişse.

Feryâdımız irişse göge şimdi n'eyleyüm

Bâlâ-rev oldı ol meh-i tâbân ne fâ’ide

G 37/6-2

Hasretün çek-: Özlemi çekmek.

Cânından usan- : Canından usanmak.

Ger leb-i şîrîninüň çekse bahâyim hasretin
Tatlı cânından uşanurdu cihânda şîr de G 38/9-3

Cana minnet

Ûul olmak cânâ minnetdi saña ey kişver-i hüsnum
Mülâyim pek reviş ammâ bağışlar âh şâhâne G 39/6-4

Ayağına düş- : Ayağına düşmek.

O şeh-süvâr ki hançer-be-dest amân diyerek
Görince ayağına düşerüz turâb gibi G 40/4-3

Gözün aç-: Gözünü açmak.

Şüfî bir zerre gel gözün aç hâl ü kâli қо
Dârû sende ne hâle қoyar baқ iқâleyi G 41/5-4

Sîneni aç- : Gönlünü açmak.

Açma her bîgâne-i hod-bîne cânâ sîneñi
Döstum gel inkisârumdan şaşın âyîneñi G 42/7-1

Bagrı yanık: Çok acı çekmiş.

Cigeri sad-pâre: Ciğeri yüz parça.

Yâ resûlallâh şefâ' atle devâ қıl Feyzî'ye
Bağırı yanık cigeri şad-pâre pür-ğamnâkdür K 1/7-7

Südde-i devlet: Devlet kapısı.

Südde-i devleti ol rütbede bâlâter kim
Görmedi pîr-i felek bu deme dek aña mişâl K 2/41-8

Hakk'a minnet: Allah'a şükür.

Bir dere müntesibüm böyle ki minnet Hakk'a

Vāyesinde niçe üftāde-i devlet hoş-ḥāl K 2/41-11

Māl ü menāl bir avuc hāke bedel olmaz: Mal mülk bir avuç topraktan daha değerlidir.

Odur ol fāzıl-ı müstağnī-i 'ālem k'olmaz

Nazarında bir avuç hāke bedel māl ü menāl K 2/41-20

Pāmâl it- : Ayaklar altına almak.

Dest-i mi' mār-ı 'ātıfetüñle kerem it

Dil-i vīrānumı luṭfuñla yap itme pā-māl K 2/41-29

Kelāl vir- : Bıkkınlık vermek.

Bir ḡazel söyledüm ammā yine ḥavfum var kim

Vire tül-ı sūḥanum ṭab' -ı şerīfūñe kelāl K 2/41-33

Pâyine yüz sür-: Ayağına yüz sürmek.

Dā'imā şevḳ u sürür ile olub şadr-nişīn

Yüz süre bendeleri pâyine her rüz [u] leyāl K 2/41-41

Cihânda bir gün görmedi: Dünyada bir gün görmedi.

Görmedi şıḳlet-i dāyinle cihânda bir gün

Rüz-ı baḥtını felek eyledi şām-ı deycür K 3/33-29

Germiyyet-i sohbet: Sıcak sohbetler.

Niçe nev-rūza itmez bu demi tercīḥ ādem kim

Ola germiyyet-i şoḥbet ḥuşūşā leyl-i ḥalvāda K 4/37-4

Erba'îni çık-: *Kırkı çıkmak.*

Kemâl-i berdden şeyh-i zemistānuñ celâlerinden
Çıkarmak erba'îni müşkil oldu şimdi zühhâda K 4/37-6

Arada sovuqluk ol- : *Arada soğukluk olmak.*

Olur germâbeye da'vet o şüh gerçi sermâda
Velâkin bir şovuqluk olmasaydı âh arada K 4/37-25

Beden-i 'aleme cân oldu: *Dünyanın bedenine can verdi.*

Peygam-ı müjde-i teşrîfi yine bir zâtuñ
Beden-i 'aleme güyâ yeñiden cân oldu K 5/10-1

Derdine dermân ol- : *Derdine dermân olmak.*

Olmamak nâ'il-i maşşud ne mümkün Feyzî
Niçe dil-ğastelerüñ derdine dermân oldu K 5/10-8

Gürisne-çeşm: *Aç gözlü.*

Gürisne-çeşm dehr-i dūna zecren yümn ü himmetle
Ki zâtuñ maşz-ı ni'et kıldı nâsa luḫf-ı Rabbânî K 6/30-25

Boynuma bend ol- : *Boynuma bağ olmak.*

Boynuma olmamışdı bend aşlâ
Ḳayd-ı fikr-i meşârif-i dünyâ M 1/39-12

Yed-i şekvâ: *Şikâyet eli.*

Gavga-i pençe dâmenüm tutdı: *Döğüş pençesi eteğimi tuttu.*

Çâk idüb ceybümi yed-i şekvâ
Dâmenüm tutdı pençe-i gavgâ M 1/39-19

Tavk-ı kumrî gibi gerdenime ol-: Kumru gerdanlığı gibi boynuma takılmak.

Gerdenime olinca zār u zebūn

Ṭavk-ı kumrî gibi taqıldı düyūn M 1/39-22

Hâb dü dîdeme düşmen olmuş idi: Uyku iki gözüme düşman olmuştu.

Bu kederle olur iken bî-tâb

Düşmen olmuş idi dü dîdeme h'âb M 1/39-24

Gözüm nûru: Gözümün nûru.

Gözi baglu: Gözü bağlı.

Beni hâkister-i 'aşk itdi tennūr-ı hasret

Şem' -i vaşlına n'ola görmez ise yâr elyağ

Kerem it kılma bu dem hâl-i dile istiğrâb

Gel gözüm nûrı gözi baglu ğarîbündür bağ R 6

Hudâ göstermesün noksânını: Allah, eksikliğini göstermesin.

Zâtuñuñ dâ'im Hudâ göstermesün nokşânını

Niceler olsun mihekk-i iltifâtuñla 'ayâr A 2/9-9

Yüzi ağıla: Yüzünün akıyla (çıkmaq).

Kızılı çık-: Kızılı çıkmaq.

Qızılı çıkup âhîr 'âlemde

Yüzi ağıla 'adne itdi hırâm L 1/5-3

İKİNCİ BÖLÜM DİVÂN İNCELEMESİ

I. DİN

A) Allah

Edebiyatımızda Allah lafzı genel itibariyle **Esmâ'ül-Hüsna** olarak da nitelendirilen Cenâb-ı Allah'ın güzel isimleriyle adlandırılır. Feyzî Bey Divânı'nda da Cenâb-ı Allah'ın müstesnâ isimleri yer yer zikredilmiştir. Allah'ı ifade etmek için Divânda, **Allah, Hudâ, Mevlâ, Hak, Hallâk, Hâhk, Rab, Ganî, Ma'bûd, Hazret-i Yezdân, Kuddûs, İlâh, Bârî, Perverdigâr, Girdgâr** isimleri zikredilmiştir.

Bir kesüñ ide merâmını murâd

Bi'l-bedâhe ider **Allâh** i'câ

T 1/31-7

Allah (cc), kulunun herhangi bir arzusuna kavuşmasını dilediği zaman onu kuluna ihsan eder. Bu beyitte Allah'ın (cc) ihsan edici, bahşedici vasfı vurgulanmıştır.

Feyziyâ düşdi dehân-ı pederinden târîh

Ola **Allâh**'a emânet kuzum ' Abdül-kâdir

T 15/10-10

Kâinattaki her şeyin gerçek sahibi Allah olduğundan en büyük emanetçide yine Allah'tır. Bu beyitte de baba, kuzu olarak nitelendirdiği evlâdını Allah'a emanet etmektedir.

İki ' âlemde zâtuña **Allâh**

Ola hâfız kerem ide her gâh

M 1/39-38

Divânda Allah lafzı yer yer duaların ve deyimlerin içerisinde de kullanılmıştır. “Allah sana iki dünyada iyilik versin, her zaman seni korusun.” denmektedir.

Ümîd-i nânile bu hâñgehde fikr-i bâb itmem

Der-i luğf-ı **Hudâ**'dan gayrıya intisâb itmem

G 29/5-1

Ekmek ümidiyle (derdiyle) Allah'ın kapısından başka hiçbir kapıya yönelmeyeceğini, bu uğurda kimseye minnet etmeyeceğini vurguluyor.

Vādī-i gāmda qarīb ise yine kesmez ümīd

Feyzī feyz-i kerem-i ḥazret-i **Mevlā** bekler G 6/5-5

(Feyzî gam vadisine yakınsa da yine ümit kesmez, yüce Allah'ın yardımının bereketini bekler)

Feyzî Bey, bu beytinde Allah'ın rahmetinden hiçbir zaman ümit kesmemek gerektiğini, ümitvâr olunması gerektiğini öğütlemektedir.

Eyleseñ dīde-i ʿibretle nigeḥ dünyāda

Cümle maḥkūm-ı yed-i kudret-i **Hak**'dur eşyā T 3/27-2

(Dünyada ibret gözüyle baktığında bütün şeylerin Allah'ın kudret elinin hükmü altında olduğunu görürsün.)

Bu beyitte kâinattaki her şeyin hükmünün Allah tarafından verildiğine dikkat çekilerek Allah'ın gücüne, kudretine vurgu yapılmıştır.

Rū-nümā olsa ne kim ḥikmeti var şanma teḥī

Cānib-i **Ḥazret-i Hallāk** ezelden maḥzā T 3/27-3

(Ortada ne görünürse, yüce yaratıcı tarafından tam bir hikmeti vardır, onu boş sanma.)

Hallāk kelimesi mânâsı itibariyle her şeyi yaratan, halkeden demektir. Feyzî Bey, bu sebeple beyitte Allah'ın yaratıcılık vasfına atıfta bulunmuştur.

ʿĀlemde nīk ü bed ne ki gelse rızâ-dāde ol

Taḥdīr-i **Hâlik**-ı ezelden şudūr ider G 1/6-2

(Dünyada iyi ve kötü ne gelirse rızâ göster. Başlangıcı olmayan Yaratıcı'nın takdiriyle ortaya çıkar.)

Yukarıdaki beyitte de iyi ya da kötü, güzel ya da çirkin insanoğlunun dünyada başına gelmiş ya da gelebilecek her şeyin Allah'ın takdiri istikametinde cereyan ettiği anlatılmaktadır.

Gürisne-çeşm dehr-i dūna zecren yūmn ü himmetle

Ki zātuñ maḥz-ı ni' met kıldı nāsa **luṭf-ı Rabbānī** K 6/30-25

(Aç gözlü, alçak dehre zorla uğur ve himmetle, zâtın insanlara kurban iyiliğini gerçek bir nimet kıldı.)

Allah, aynı zamanda iyilik ve kerem sahibidir. Kullarını her ne kadar değişik badirelerle sınasa da yine de onlara acır ve lütuf gösterir. Burada da Feyzî Bey, lütf-i ilâhiden bahsetmektedir.

Sâlik-i şöhre-i ḥayr [ü] ḥasenât-ı ḥâli

Mecrâ-i emr-i **Ganî** tâbi' -i şer' -i ğarrâ T 6/10-4

Bu beyitte de Allah'ın **Ganî** sıfatı zikredilmiştir. Ganî, mânâsı itibariyle zengin, kimseye muhtaç olmayan, elindekinden fazla istemeyen, varlıklı demektir.

N'ola olduysa mazhar bunca elṭâf-ı ḥafıyyâta

Ḥulûş-ı ḳalbile var i' tiḳâd-ı pâki **ma' bûda** T 11/7-5

(Bunca görünmez iyiliklere ulaştıysa şaşılır mı? Allah'a gönül saflığı ile temiz inancı var.)

Allah'ın kullarından istediği vecibelerden biri de ibadettir. Bundan ötürü Allah'a Ma'bûd da denilmektedir.

Ne semte 'azm iderse baḥr ü berde 'izz ü devletle

Ola reh-ber aña tevfiḳ u 'avn-i **ḥazret-i Yezdân** T 32/11-7

(Denizde ve karada şan ve şöhretle ne tarafa giderse Yüce Allah'ın yardımı ona yol gösterici olsun.)

İslâmî inanca göre hayırda şerde Allah'tandır. Cenâb-ı Allah, bizim bilmediklerimizi de bildiği için başımıza gelen hâdiselerin, kâinatta karşılaştığımız vak'aların sebepleri sorgulanamaz. Hayırda şerde insanoğlu içindir. İşte Cenâb-ı Allah'ın hayırları yarattığı, hayr-ı ilâhî dedikleri mevhum Yezdân'dır. Divânda da Allah'ın bir ismi olarak anılmıştır.

Didi aḥbâb düşer Feyzî bu mışra^c târiḥ

İde devletle mübârek saña Kuds'i **Ḳuddûs**

T 33/5-5

Cenâb-ı Allah'ın pâk sıfatlarından biri de Kuddûs'tür. Kuddûs, kusur ve noksanlıklardan müberrâ olan, en mukaddes olan mânâsındadır. Beyitte bu mânâda kullanılmıştır.

Şâd idüb rûḥını hem vâlidî İbrâhîm'üñ

Ḳabrini ravza-i ^c adn eyleye fazlıyla **İlâh**

T 36/5-3

Divânda geçen diğer bir Allah lafzı da İlâh'tır. Her şeyden çok sevilen, tâzim ve tesbih edilen Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri'nin bir diğer ismidir.

Şadr-ı fetvâda bulduğça müdâm devletle

İde düşmenlerini ḥazret-i **Bârî** maḳḥûr

K 3/33-33

Cenâb-ı Allah'ın kâinatta habbeden kubbeye her şeyi nizamlı, tertipli, ölçülü bir şekilde yaratması Bârî ismiyle ifade edilmiştir. Beyitte de Bârî sıfatı kullanılarak düşman Cenâb-ı Allah'a havale edilmektedir.

Ne dem ki girmese ser-rişte-i emel deste

Tecessüs it ucı taḳdîr-i **Perverdigâr**'a çıkar

G 11/5-3

(İstek ipinin ucu ne zaman ki ele girmese araştır bak ki ucu Allah'ın takdirine çıkar.)

Perverdigâr, Allah'ın "Rezzâk" sıfatının karşılığıdır.

Taḥṣīl-i ḳaşd-ı maṭlebe yoḳsa liyāḳatüm

Tevfīḳ-ı **Girdgâr**'a ne dirsın sözüñ nedür

G 17/8-6

İnsanoğlunun dünyada arzuladığı her şeye ulaşması için Girdgâr'ın yardımına ihtiyacı vardır. Girdgâr kelimesi de Farsça bir kelime olup yaratıcı, kudret sahibi mânâsındadır.

Allah lafzının geçtiği diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 53/5-4), (K 2/41-5), (K 3/33-12), (T 1/31-5), (T 3/27-4), (K 3/33-31), (K 4/37-22), (K 5/10-10), (T 3/27-1), (T 5/12-1), (T 22/11-5), (T 22/11-10), (K 2/41-39), (T 25/11-10), (T 4/10-4), (T 8/7-5), (K 4/37-37), (K 7/9-8), (T 12/7-3), (T 37/10-7), (K 5/10-3), (T 39/6-3), (T 41/6-5), (A 2/9-2), (T 1/31-4).

B) Melekler

Riyâz-ı 'ilm ü 'irfân bâğçe-i ḥilm ü nezâket kim

N'ola olursa midḥat-kârı **Rıdvân**-ı behişt aḥrâ T 16/11-2

(İlim ve irfan bahçesi, yumuşaklık ve kibartlık bahçesi olduğu için cennetin Rıdvân'ı onu övse şaşılır m !)

Rıdvân, cennetin kapıcısı olan büyük meleğin adıdır. Bu beyitte Feyzî, Turgutlu'da Halil Ağanın oğlu Mehmed Ağayı övmek için cennetin büyük meleklerinden Rıdvân'ında Mehmed Ağayı yücelttiğini dile getirmektedir. Mehmed Ağa burada huyu yönüyle meleğe benzetilmiştir.

Bu âfitâb-ı ḥüsn ü leṭâfetle ey **melek**

Devr ideli nazîrünü hiç görmedi felek

G 25/7-1

(Ey melek, bu güzellik ve tazeliğinin güneşiyle, felek dönmeye başladığından beri hiç benzerini görmedi.)

Melekler birçok yönüyle Divân şiirinde sevgiliye benzetilmiştir. Burada da Feyzî Bey, sevgilinin eşsiz güzelliğini melek kelimesiyle ifade etmeyi uygun görmüştür.

Feleklerdür derinde hıdmetinüñ ğıbta-fermâsı

Meleklerdür kitâb-ı vaşfinuñ ez-dil sebağ-h'ânı K 6/30-17

(Kapısında hizmet etmeye imrenen feleklerdir. Özelliklerinin kitabını candan okuyucu, meleklerdir.)

Meleklerin bir başka özelliği sürekli Allah'ı tesbîh etmeleridir. Şâir bu beytinde de kasideden alıntı olduğundan Devâtdâr Yazıcı Mehmed Paşayı övmek maksadıyla meleklerin Mehmed Paşanın mükemmel karakterini, vasıflarını okumak, saymak için can attıklarını dile getirmektedir.

Allah lafzının geçtiği diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 1/31-4), (T 25/11-7), (T 29/6-2), (G 5/6-1), (K 4/37-15).

C) Kur'ân-ı Kerîm

Bunda tertîl ü tilâvet oluna **Kur'ân**

Hasenâtın kıla ıs' âf-müsâ' if Mevlâ T 6/10-9

(Kur'an burada tane tane okunsun. Allah iyiliklerini dilediği gibi kabul etsin)

Feyzî Divânı'nda mukaddes kitaplardan sadece Kur'ân-ı Kerîm zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm ve içindeki âyetlerin Divân şiirindeki yeri ise yadsınamaz. Şâirler, şiirlerine daha derin mânâlar yüklemek ve okuyanların gönlünde ma'kes bulmak için Kur'an-ı Kerîm'i ve âyetlerini yer yer beyitlerinde kullanmışlardır. Bu beyitte Feyzî Bey, Mehmed Paşanın yaptırmış olduğu yüksek mektebe tarih düşürerek, bu mektepte Kur'ân-ı Kerîm'in sürekli okunmasını temenni ederek, hayırlara vesile olmasını dilemiştir.

D) Âyetler, Hadisler

Gelen züvvâr-ı hayr-endîşân bu türbe-i pâke

Recâmendüz ki **İhlâş** ile ide **Fâtihâ** ihdâ T 39/6-4

(Gelen güzel düşünceli ziyaretçilerden ricamız bu temiz türbeye İhlâş ile Fâtihâ hediye etmeleridir.)

Divânda İhlâs ve Fâtihâ sûreleri sadece isimleriyle zikredilmiştir. Beyitte bir türbe ziyaretinde ziyaretçilerden bu iki sûreyi okumaları istenmektedir. İhlâs kelimesinde gerek sûre ismi oluşu gerekse kalp temizliğini ifade etmesi cihetiyle cinas sanatı vardır.

‘**İmâd-ı dîn şalât** olduğına müşbitdür

Benâni zâbiṭ esâs u direk degül de nedür G 5/6-2

(Dinin direğinin namaz olduğuna kanuttur. Zâbitin parmakları temel ve direk değil de nedir?)

Hz. Peygamber bir hadislerinde “Namaz dinin direğidir” (Tirmîzî, ‘İman’, 8; Müsned, V, 231, 237; Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, I, 31–32) buyurmuş, secdeyi de kulun Allah’a en yakın olduğu hâl olarak nitelendirmiştir. (Müslim, ‘Salât’, 215; Nesâî, ‘Mevâkîf’, 35)⁷ Namaz kelime-i şehâdetten sonra İslâm’ın en önemli rüknüdür. Beyitte “Namaz dinin direğidir.” hadisine dikkat çekilmektedir.

Çok mıdur kat kat tefâhur itse aduñla cihân

Zât-ı pākūñ çün zemīn ü bā’ iş-i eflâkdür K 1/7-2

(Dünya, adınla kat kat övünse bile bu çok değildir. Çünkü sen yeryüzünün ve göklerin yaratılmasının sebebisin.)

Peygamber efendimiz Hz. Muhammed’e (sav) isnâden bir hadis-i kudsî de şudur : “**Levlâke levlâk, lemâ halaktü’l eflâk.**”⁸ Bu hadîs-i kudsînin Divânda geçtiği diğer beyitler şunlardır:

Rûyı pertev-baḡş-ı mihr ü mâh-ı ‘âlem şübhesüz

Kim vücūd-ı bî-‘adîli mazhar-ı **levlâkdür** K 1/7-4

(Yüzü, şüphesiz dünya güneşinin ve ayının ışık vericisi(dir). Benzersiz vücûdu levlâk (Eğer sen olmasaydın...) sözünün görüldüğü yerdir.)

⁷ Hüseyin ALGÜL, Yunus APAYDIN, Ali BARDAKOĞLU, İ.Kâfi DÖNMEZ, Mehmet ERKAL, Faruk HARMAN, A.Saim KILAVUZ, Süleyman ULUDAĞ, İrfan YÜCEL, İlmihal, İman ve İbâdetler, C. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s. 220.

⁸ “Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım.” Aliyyü’l Kârî, 28–29.

İrişse rif atile n'ola kadrün eflâke

Ki olduñ ' izzile mazhar hitâb-ı **levlâke**

KT 1 /2-1

((Senin) değerini yücelikle göklere ulaşırsa buna şaşılır mı? Çünkü sen şerefle levlâk (Sen olmasaydın...) seslenişine muhatap oldun.)

E) Peygamberler

1. Hz. Muhammed (sav)

Feyzî Bey Divânı'nda peygamberimize yazılmış olan yedi beyitlik bir kaside mevcuttur. Bunun yanı sıra divânın muhtelif yerlerinde peygamberimiz muhtelif isimlerle anılmıştır.

Şevk-ı gül-rüyuñla çeşmüm dâ'imâ nemnâkdür

Hasretünle yâ **resûlallâh** gönül şad-çâkdür

K 1/7-1

(Gözüm gül yüzünü görme isteğiyle sürekli ıslaktır. Ey Allah'ın peygamberi! Gönül, senin özleminle yüz parçadır.)

Feyzî, bu beyitte ve bu beyitin devamının bulunduğu kasidede peygamber efendimize olan özlemini dile getirmektedir. Bu sebeple gözü her daim yaşlı, yüreği ise paramparçadır.

Yâ **resûlallâh** şefâ'atle devâ kıl Feyzî'ye

Bağrı yanık cigeri şad-pâre pür-gamnâkdür

K 1/7-7

(Ey Allah'ın peygamberi! Feyzî'ye şefaath ederek dermân ol. (O) bağı yanık, ciğeri yüz parça olmuş ve çok tasalı biridir.)

Peygamber efendimizi diğer peygamberlerden öne çıkaran en önemli hasleti ümmetini düşünmesidir. Öyle ki rûz-ı mahşerde bütün peygamberler, "Nefsî!" derken, âlemlerin efendisi yine tıpkı dünyadaki gibi kendinden önce ümmetini düşünecek ve "Ümmetî!" diyecektir. Feyzî de peygamberimize olan hasretinden ve O'ndan uzak olmanın tıpasından paramparça olmuş gönlüne dermân olması için şefaathçi olmasını dilemektedir. Yani Feyzî öldükten sonra diğer âlemde peygamber efendimizle birlikte olmayı arzulamaktadır.

Semiyy-i fahr-i 'âlem muhterem aġa-yı zî-şân kim

Emîn ide hemîşe zâtını ekdârdan Mevlâ T 16/11-1

(Dünyanın övüncüniün adaşı saygıdeğer şanlı aġa ki Allah zatını her zaman kederlerden güvende kılsın.)

Şâir, divânda övmek istediği şahsiyetleri kimi zaman peygamber efendimizin müstesnâ ismiyle özdeşleştirmektedir. Bu beyitte de Turgutlulu Halil Aġanın oġlu Mehmed Aġayı ismi dolayısıyla peygamberimizle özdeşleştirmektedir. Peygamber efendimizle adaş olanların isimleri dolayısıyla övüldüğü diġer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 10/11-4), (T 26/9-2), (T 39/6-3).

Semiyy-i Ebtahî Fârûk-tıynet Murtezâ-sîret

Ki a' nî Muştafâ Paşa-yı hem-hâşşiyet-i Sıddîk T 30/15-2

(Mekkelî'nin adaşı, Hazret-i Ömer ahlâklı, Hazret-i Ali (Murteza) huylu. Yani Ebu Bekir özellikli Mustafa Paşa.)

Ebtahî, kelimesi kumlu dere, ırmak mânâlarına gelmektedir. Ebtahî kelimesiyle bu durumda Mekke şehri kastediliyor olabilir. **Semiyy-i Ebtahî**, ifadesi ise **Mekkelî'nin adaşı** mânâsına gelmektedir. Tarihin adına kaydedildiği zât ise Mahir Mustafa Paşa'dır.

Feyzî Bey Divânı'nda Hz. Muhammed (sav), genellikle adına tarih düşülen ya da övülen şahısların isimlerinin benzeşmesiyle, adaş olmaları yönüyle ele alınmıştır.

2. Hz. İsâ

Şübhesüz zâtınuñ ey '**İsî-dem**

Oldı teşrîfi şadr-ı ihyâ T 1/31-22

(Ey İsa nefesli, şüphesiz senin o göreve gelmen sadrazamlık makamını diriltti.)

Hz. İsâ, Divân şiirinde bir çok yönüyle ele alınmıştır. Bunlardan birisi de Allah'ın kendisine bir mûcize olarak lütfettiği ölülere diriltme, onlara nefesinden nefes

üfleyerek tekrar hayata döndürme vasfıdır. Divânda sadece bu yönüne telmih yapılmıştır. Divânda **‘Îsî-dem, Mesîh-dem, Mesîh** ifadeleriyle geçmektedir. Çalışmamız esnasında Divânda diğer mucizelerine (Ölmeyip göğe çekilmesi, hastaları iyileştirmesi, hiç evlenmemiş olması... vb) rastlamadık.

Yukarıdaki beyitte de Feyzî, sadrazamlık makamına yükselmesi münasebetiyle adına tarih yazdığı Abdullah Paşa'nın bu makamın hakkını vererek dirilteceğine, sadrazamlık makamını yeniden işler hâle getireceğine olan inancını dile getiriyor. Demek ki Abdullah Paşa'dan önce sadrazam her kim ise bu makamın hakkını verememiş.

Hz. İsâ'nın ölüleri diriltmesi yönüyle isminin geçtiği diğer beyitler şunlardır : (T 7/16-3), (T 15/10-5), (K 4/37-30).

3. Hz. İbrâhim

Ki a' nî hazret-i hem-nâm-ı pāk-i ibn-i **Halîl**

Esās-ı fenn [ü] 'ulūm u 'imād-ı devlet ü dīn T 13/7-3

(Yani hazret-i Halîl'in oğlunun temiz adaşı; fen ve bilimlerin temeli ve devlet ile dinin direği.)

Hz. İbrâhim, Divân edebiyatında daha çok Nemrut tarafından ateşe atılması ve ateşe atıldığı yerin gül bahçesine dönüşmesi yönüyle anılır. Allah'ın sevgili dostu olduğu için **Halîlullâh** sıfatıyla da anılır. Ayrıca oğlu İsmâil'i Allah için kurban etmek istemesi ve Kâbe'yi inşâ etmesi de onu edebiyatımıza söz konusu yapan vasıflarıdır.

Hz. İbrâhim, Feyzî Bey Divânı'nda iki yerde karşımıza çıkmaktadır. Yukarıdaki beyitte Feyzî, İsmâil Efendi adında bir zâtın oğlunun doğumuna tarih düşmüştür. İsmâil Efendinin, beyitten ve şiirin tamamından yola çıkarak bir âlim kişi olduğunu söyleyebiliriz. Hz. İbrâhim'in diğer ismi **Halîl**'dir. "Hz. Halil'in oğlunun temiz namdaşı" derken kastedilen ise İsmâil Efendi'nin kendisidir. Aslında beyitte dolaylı olarak Hz. İsmâil'den de söz edilmektedir.

Edhemî-sîret melek-ḥaşlet **Ḥalîlî**-menḳabet

Şāhib-i ‘irfān u ‘iffet zāt-ı bî-miṣl ü ‘adîl

T 29/6-2

Yukarıdaki beyitte ise Feyzî, Manisa’da tanıdığı İbrahim Ağayı hayat hikâyesinden yola çıkarak, Hz. İbrâhim’e benzemektedir.

4. Hz. Süleymân

Hz. Süleyman’ın Divân şiirinde ele alınan en önemli vasıfları cinlere ve rüzgâra hükmetmesi, Sebe melîkesi Belkıs’la olan macerâları, Hüdhüd kuşu ve karınca ile olan diyalogları, kudretli hükümdârlığı ve yüzüğüdür.

Rivâyete göre Süleymân peygamberin üzerinde **İsm-i Âzam** duasının yazılı olduğu bir yüzüğü varmış. Bu yüzüğün taşı kibrît-i ahmerden olup bütün vahşi hayvanlar ve kuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğermiş. Hz. Süleymân bu yüzüğü yalnızca abdesthâneye girerken çıkarır ve hanımına yahut Âsaf adlı vezirine emanet edermiş.

Görelî mühr-i **Süleymân**’daki ḥaşşıyyeti dil

Mür iken cismi nişân u heves-i nām gelür

G 12/5-4

(*Gönül, Süleyman’ın mühründeki tesiri görelî beri, cismi karınca iken şöhrat belirtisi ve hevesi gelir.*)

Yukarıdaki beyitte Süleyman peygambere telmih vardır. Feyzî, Hz. Süleyman’ın tılsımlı yüzüğünde yazılı olan İsm-i Âzam duası sayesinde sıradan biriyken, şan ve şöhrete kavuşabileceğine değiniyor.

Ne âşaf Ḥaḳḳ **Süleymân**-ı zamāna eyledi tevḫîḳ

Ne âşaf k’ola zātı emr ü nehy-i Ḥaḳḳ’ı icrâda

K 4/37-8

(*Ama nasıl bir vezir! Allah zamanın Süleyman’ına uygun düşürdü. Ama nasıl bir vezir! Kendisi Allah’ın emirlerini ve yasaklarını uygulamadadır!*)

Bu beyit, Vezîr-i A’zâm Abdullah Paşa’ya yazılmış olan kasideden alınmıştır. Feyzî, Abdullah Paşa’nın vezirliğini beğenmekte ve kendisinin idarecilik yönünü

Süleymân peygambere benzeterek onu övmektedir. Ayrıca **Âsaf**, kelime mânâsı itibariyle hem vezir mânâsındadır, hem de Hz. Süleyman'ın meşhur vezirinin adıdır. Bu sebepten beyitte cinas sanatı vardır.

Hz. Süleyman'ın ismini geçtiği diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (K 5/10-2), (K 6/30-7).

F) Diğer Din Büyükleri

1. Lokmân

Aristo-dâniş ü **Lokmân**-nazîr ü bî-aqrân

Şeh-i memâlik-i 'irfân şâhibü't-temkîn T 13/7-2

(Aristo bilgili, Lokman'ın benzeri, akranı olmayan, bilgi ülkelerinin şahi, ağırbaşlılık sahibi!)

Kur'ân'da adının zikredilmesine rağmen ekseriyet tarafından peygamber olarak değil de sâlih bir kul olarak kabul gören bir şahsiyettir. Oğluna verdiği nasihatlerle ve ölümsüzlük iksirini bulduğuna dair rivayetlerle bilinir. Burada da daha önceki beyitlerde de bahsettiğimiz İsmail Efendi adında âlim bir kişiye yönelik bir benzetme olarak kullanılmıştır.

2. Hızır

Olaydı kaçre-yâb-ı kılzüm-i elâfı bir kerre

Hayâdan âb-ı hayvânı getürmezdi **Hızır** yâda K 4/37-23

(Hızır, bir kere iyiliklerinin denizinden bir damla alsaydı, ölümsüzlük suyunu utancından bir daha aklına getirmezdi.)

Rivâyete göre Hızır Aleyhisselâm, zulûmât ülkesinde âb-ı hayât suyunu bularak bu sudan içmiş ve ölümsüzlüğe erişmiştir. Hz. Hızır'ın başka bir hayat tabakasında yaşamını sürdürdüğüne inanılır. Sıkıntıya düşenlerin, darda kalanların imdâdına yetişerek iyilik yapmasıyla da bilinir.

Feyzî Bey Divânı'nda da Hızır ifadesi bir yerde geçmektedir. Hızır, Vezîr-i Âzam Abdullah Paşa'nın yapmış olduğu iyilikler denizinden bir damla içseydi, âb-ı hayâtı utancından aklına dahî getirmezdi. Burada Hızır'ın âb-ı hayâtıyla, Abdullah Paşa'nın lütuf denizini mukayese ediyor.

G) Dört Halife (Çâr-yâr)

Çâr-yâr, peygamber efendimizin dört güzide dostudur. Aynı zamanda peygamberimizden sonra yerine vekâlet etmiş olan, **Hulefâ-i Râşidîn'den** olan mübarek zâtlardır. Edebiyatımızda divân şâirleri tarafından sıklıkla anılmışlardır. Feyzî'de divânında dört halifenin dördüne de şiirlerinde yer vermiştir.

N'ola emrinde muvaffak ide Mevlâ-yı kerîm

Hâzret-i **çâr-yâr** aña nıgehbân oldı

K 5/10-10

(Yüce Allah işlerinde muvaffak ederse şaşılmaz. Çünkü dört sevgili ona gözetici, koruyucu oldu.)

Feyzî, Ali Paşaya isnâden yazmış olduğu kasidenin bu son beytinde, hayır amacıyla, Allah rızâsı için yapmış olduğu tüm işlerde kendisine Allah resûlünün dört sevgilisinin gözetici, koruyucu olacağını söylemek istiyor.

1. Hz. Ebubekir

Feyzî Bey Divânı'nda en çok zikredilen halife Hz. Ebûbekir'dir. Hz. Ebûbekir, Mîrâc hâdisesi gerçekleştiğinde efendimize tereddüt etmeden inanan ilk Müslümandır. Bu sebeple kendisine **Sıddîk** denilmiştir. Hz. Ebûbekir'in ekseriyetle doğruluk yönü divânda ele alınmıştır. Bunun yanı sıra yaptığı iyilikler, adâvet beslememesi ve cömert olması divânda üzerinde durulan diğer hasletleridir. Feyzî saydığı, sevdiği, değer verdiği şahsiyetleri karakter olarak divânında Hz. Ebûbekir'e benzetmiştir.

Hz. Ebûbekir'in değişik unsurlarla divânda geçtiği beyitler şunlardır: (T 1/31-9), (T 34/5-2), (T 30/15-2), (T 35/5-2), (K 4/37-11), (G 42/7-6), (K 6/30-10).

Bildigüm **yâr-ı gâr-ı şâdıklar**

Bâṭinen çıkdı hep münâfıklar

M 1/39-15

(Bana vefâlı mağara arkadaşı bildiklerim, gerçekte hep iki yüzlü çıktılar.)

Feyzî, bu beytinde mesnevînin genelinden anladığımız kadarıyla kendi hayatında dost bildiği insanların münâfıklığıyla karşılaşmış olmalı ki böyle yazmış. Gönlünün arzuladığı arkadaş tipini de esasında **yâr-ı gâr-ı şâdıklar** ifadesiyle belirtiyor. Bu ifadeyle kastedilen Hz. Ebûbekir'dir. Bu beyitte aynı zamanda peygamber efendimizle Hz. Ebûbekir'in, Mekkeli müşriklerden kaçarak Mekke'den Medine'ye olan yolculuklarında başlarına gelen hâdiselere ve mûcizelere de telmih vardır. Mağaraya beraber girmeleri, mağaranın ağzına örümceğin ağ örmesi, mağarada Hz. Ebûbekir'in ayağını yılan sokması; fakat Hz. Ebûbekir'in peygamber efendimizin uykusunun bölünmesinden muzdarip olacağı için gıkını bile çıkarmaması gerçekten Hz. Ebûbekir'i yücelten ve onu vefâ âbidesi yapan sayısız örneklerden birkaçıdır.

2. Hz. Ömer

Divânda ismi muhtelif şekillerde geçen diğer büyük halife de Hz. Ömer'dir. Hz. Ömer, sonradan İslâm'la müşerref olmuş, ahlâkıyla timsâl olmuş, adâletiyle nam salmış devâsâ bir şahsiyettir. Özellikle adâlet teşkilâtındaki hassasiyetinden dolayı kendisine "haklıyı haksızdan ayıran" mânâsına gelen **Fârûk** lakâbı verilmiştir. Hz. Ömer, divânda isminin yanı sıra Fârûk lakâbıyla da anılmıştır. Beyitlerde daha çok Hz. Ömer'in adâlet anlayışına vurgu yapılmıştır. Hz. Ömer'le ilgili diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 1/31-9), (T 30/15-2).

‘Ömer-‘ adl Mehemmed-nâm Sıddîkî-sehâvet kim

‘Adîlüñ görmedi hiç bundan esbak mülk-i ‘Oşmâni K 6/30-10

(Ömer adâletli, Mehemmed isimli, Ebubekir gibi cömert. Osmanlı ülkesi bundan önce hiç benzerini görmedi.)

3. Hz. Osman

Hz. Osman, İslâm'ın üçüncü halifesi olup; aynı zamanda edebin, hayânın, hilmin mîzâcında toplandığı kâmil bir şahsiyettir. Peygamber efendimizin mübârek iki

kerîmesi ile evlendiği için kendisine “iki nur sahibi” mânâsına gelen **Zi'n-nûreyn** denilmiştir. Divânda bu özellikleriyle anılmıştır.

Semiyy-i pâk-i **Zi'n-nûreyn** ü hem-ḥâşşiyet-i Şiddîk

Ki a' nî ḥazret-i Şâhib Efendi-i kerem-pîrâ T 34/5-2

(Hazret-i Osman'ın temiz adaşı ve Hazret-i Ebubekir'le ortak özelliklere sahip. Yani iyiliksever Sâhib Efendi hazretleri.)

Feyzî bu beytinde meşîhatlık makamına oturan Osman Sahib Efendi'yi Hz. Osman'ın adaşı olarak tarif etmektedir. Hz. Osman'ın adının geçtiği bir diğer beyitin numarası şudur: (K 4/37-11).

4. Hz. Ali

Hz. Ali İslâm'la müşerref olan ilk dört kişiden biridir. Hulefâ-i Raşidîn'in de sonuncusudur. Kendisi muhtelif nedenlerden ötürü **Ebû Turâb, Haydar-ı Kerrâr, Şîr-i Yezdân, Şâh-ı Merdân, Murtezâ** gibi birçok lakapla anılmıştır. Feyzî Bey Divânı'nda bir yerde karşımıza çıkmaktadır. Adına tarih düşülen Mustafa Paşa, huyu, karakteri yönüyle Hz. Ali'ye benzetilmektedir.

Semiyy-i Ebṭahî Fârûk-tıynet **Murtezâ**-sîret

Ki a' nî Muştafâ Paşa-yı hem- ḥâşşiyet -i Sıddîk T 30/15-2

(Mekkelî'nin adaşı, Hazret-i Ömer ahlâklı, Murteza huylu. Yani Ebu Bekir özellikli Mustafa Paşa.)

H) Mezhep İmamları

Divânda İslâm âleminin dört büyük mezhebinden biri olan Hanefî mezhebinin kurucusu **İmâm-ı A'zam Ebû Hanife**'nin ismi zikredilmektedir. Ebû Hanife Hazretleri **Ehl-i Beyt**'e olan bağlılığı ve dindeki ihlâsı ile tanınmıştır. Feyzî Bey, divânında Ebû Hanife'nin huyuna, karakterine yönelik benzetmelerle övmek istediği şahsiyetleri yüceltmıştır.

Bû Hanîfe-menkâbet ‘ allâme-i rûy-ı zemîn

Nükte-perdâz-ı ma‘ ârif zât-ı pākîze-kelâm T 22/11-2

(Ebu Hanîfe menkabeli, yeryüzünün en bilgilisi. Kültürün inceliklerini bilen, temiz sözlü kişi.)

Yukarıdaki beyitte Feyzî, Şeyhülislâm Es’ad Efendi’nin âlim kişiliğini, zarâfetini, hayat hikâyesini Ebû Hanife’ninkine benzetmektedir. Ebû Hanife’nin isminin geçtiği diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 13/7-1), (T 10/11-4).

I) Kazâ ve Kader

Kader, kelimesi mânâsı itibariyle ölçü, miktar anlamlarını ihtivâ etmektedir. Terim olarak “Yüce Allah’ın, ezelden ebede kadar olacak bütün şeylerin zaman ve yerini, özellik ve niteliklerini, ezeli ilmiyle bilip sınırlaması ve takdir etmesi” demektir.⁹ Allah’ın ezeli hükmü, takdir, Levh-i Mahfuz’da yazılı olanların vücûd bulmadan evvelki hâline kader, ortaya çıkmasına da kaza denir.¹⁰

Feyzî Bey Divânı’nda kazâ ve kader konusu **takdir, ikbâl, tâli’, baht, felek, çarh** kelimeleri ile ifade edilmiştir.

Ne dem ki girmese ser-rişte-i emel deste

Tecessüs it ucu **takdir-i Perverdigâr**’a çıkar G 11/5-3

(İstek ipinin ucu ne zaman ki ele girmese araştır bak ki ucu Allah’ın takdirine çıkar.)

Feyzî, burada insanoğlunun, arzularının gerçekleşmediği zaman bunu kendinden değil de Allah’tan bilmesi gerektiğini öğütlemektedir. Hayrı da şerri de yaratan Allah olduğu için her şey O’nun takdirindedir.

Hüceste **tâli’** ü **ikbâl** ü **baht** idüb Mevlâ

Ola cihânda ‘ulûm u fezâ’ il ile ferîd T 21/7-5

(Allah kutlu bir talih, ikbal ve baht versin, dünyada ilimler ve erdemlerle seçilir olsun!)

⁹ Hüseyin ALGÜL, Yunus APAYDIN, Ali BARDAKOĞLU, İ.Kâfi DÖNMEZ, Mehmet ERKAL, Faruk HARMAN, A.Saim KILAVUZ, Süleyman ULUDAĞ, İrfan YÜCEL, İlmihal, İman ve İbâdetler, C. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.133.

¹⁰ İskender PALA, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999, s. 221.

Bu beyitte birbiriyle alâkalı olan talih, ikbâl ve baht kelimelerini bir arada kullanmıştır. Bu sebepten tenasüp sanatı vardır.

Şem‘ -i ikbâl olunca mürde vü târ

İtmedi sâyesinde biri qarâr

M 1/39-16

(Talihimin mumu sönüp karanlık olunca, onun gölgesinde hiçbiri kalmadı.)

Feyzî, mesnevîsinden alınmış olan bu beytinde esasında talihsizliğini anlatmaktadır. Mesnevînin genelinden yola çıkarak baktığımızda babasının vefatından sonra dost bildiklerinin kendisine gerekli olan alâkayı göstermediğini ve hatta sonraki beyitlerde alacaklıların bile kapısına dayandığını anlatmaktadır.

Felek merhem-pezîr elbette olmaz bu selîm bârî

Rüfû-yı şerha-i zaḥm-ı dilüm süzenden öğrensün G 34/8-3

(Felek merhem sürmeyecek elbette, bu kesindir. Hiç olmazsa gönül yaramın parçaları yama dikmeyi iğneden öğrensin.)

Gönül, aşk yarasından parça parça olmuştur. Bu gidişle de felek âşığın derdine dermân olacak merhemi, ilacı yaralı gönle sürmeyecektir. Feyzî, burada artık kaderinin kötü yazıldığına inandığı için felekten bir beklenti içine girmemektedir. Tabiri câizse kendi başının çaresine bakmayı kendine öğütlemektedir.

Divânda konuyla alâkalı geçen diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 30/15-13), (T 10/11-8), (T 37/10-8), (T 11/7-1), (G 2/5-3), (K 7/9-1), (G 1/6-4).

J) Kıyâmet, Haşr

Divânda kıyâmet genellikle **rûz-ı kıyâm**, **rûz-ı rûstâh**, **haşr** kelimeleri ile ifade edilmiştir. Feyzî, divânında onore ettiği şahsiyetlerin kıyâmet gününde yüzlerinin ak olmasını, Cenab-ı Allah'ın onları kıyâmet gününde de mahçup etmemesini dilemektedir. Bu beyitlerden bazıları:

Luṭf u keremle bu ḥayrî ide ḥüsn-i ḳabûl

Eyleye ecr-i cezîl Ḥaḳ aña **rûz-ı ḳıyâm** T 4/10-9

(*Hak yardım ve cömertliğiyle bu iyiliği en güzel biçimde kabul etsin ve ona kıyamet gününde çok karşılık versin.*)

Kederden ḥıfz idüb dâ'im ide tā **rûz-ı rüstâhiz**

Veliyyü'n-ni 'metüñ hem ' izzile bânîsi[n]i Mevlâ T 39/6-5

(*Allah ta kıyamet gününe kadar hem efendini hem de buranın yaptırınını yücelikle, üzüntüden her zaman korusun.*)

Sînesin yâriñ açıp aldum ṭoyınca bûsesin

Ḥaşre dek pek şaḳla ey Ḳârûn gencineñi G 42/7-4

(*Yârin göğsünü açıp doyuncaya kadar öpücük aldım. Ey Karun, hazineni kıyamete kadar iyi sakla.*)

Divânda mevzu ile alâkalı diğér beyitlerin numaraları şunlardır: (T 11/7-6), (K 6/30-30), (T 32/11-6).

K) Âhiretle İlgili Mefhumlar

1. Âhîret, Sırât

Vâlidim eyleyince ' **azm-i beḳâ**

Teng ü târ oldı başuma dünyâ M 1/39-14

(*Babam âhirete gidince dünya başıma dar ve karanlık oldu.*)

Feyzî, babasının sonsuzluk âlemine irtihâliyle derin bir teessür duyduğunu ve âdetâ dünyasının başına yıkıldığını anlatmaya çalışıyor.

Ṭarîḳ-ı ' aşḳı bilen bî-emel bu ' âlemde

Vuşûl-i cenneti seyr eylesün **sırâṭ**iledür G 16/5-2

(*Bu dünyada, isteksiz, aşkın yolunu bilen, cennete kavuşmayı seyretsin, sırat iledir.*)

Feyzî Bey Divânı'nda sırât kelimesine bir yerde rastladık. Feyzî, beyitte dünyadayken aşk acısını tatmış olanların kıyâmet gününde sırât köprüsünden kolayca geçip cennete rahatlıkla ulaşabileceklerini ifade etmiştir.

2. Cennet, Behişt, Huld, 'Adn, Cinân, Me'vâ, Firdevs

Cennet, ahirette müminlerin Allah (cc) tarafından mükâfât olarak ebede kadar kalacakları mekândır. Feyzî Bey Divânı'nda cennet şu ifadelerle geçmiştir: **Rıdvân-ı behişt, kâh-ı cennet, ravza-i 'adn, Firdevs, ravza-i cinân, huld, me'vâ.**

Riyâz-ı 'ilm ü 'irfân bâğçe-i hilm ü nezâket kim

N'ola olursa midhat-kârı Rıdvân-ı **behişt** ahrâ T 16/11-2

(İlim ve irfan bahçesi, yumuşaklık ve kibarlık bahçesi olduğu için cennetin Rıdvan'ı onu övse şaşılır mı, uygundur!)

Feyzî, yine Turgutlulu Halil Ağa'nın âlim ve zarâfet sahibi bir insan olduğunu ve cennetin kapısından bulunan büyük meleklerden **Rıdvan**'ın da Halil Ağayı övse buna şaşılmayacağını söyleyerek Halil Ağayı onore ediyor. Yani Rıdvan, nasıl cennet bahçesinin kapıcısı ise; Halil Ağada ilim, irfan bahçesinin kapıcısıdır, demek istiyor.

Bu kâşra **kâh-ı cennet** dinse lâyıq

'Acâyib cân-fezâ cây-ı müferrih T 18/5-1

(Bu kasra cennet köşkü dense lâyıktır; çünkü rahatlık artırıcı, iç açan bir yer.)

Cennetin değerli cevherlerden yapılmış olan köşkleri ve sarayları mevcuttur. Feyzî de görmüş olduğu güzel bir köşkü bu beytinde cennet köşklarine benzetiyor.

Levhaş-allâh lihye-i nev-hîz kim

Ser-firâz oldı **çemen-zâr-ı 'aden** T 40/7-1

(Ne güzel bir yeni çıkmış sakal ki Adn cennetinin çimenliği baş kaldırmış.)

Hüseyin Ağa adında bir zâtın sakalı **Adn** cennetinin çimenliğine benzetilerek övülmektedir.

Feyzî, bazı beyitlerde ebedî âleme intikâl edenler için dua hükmünde Allah'ın makamlarını cennet yapmasını dilemektedir.

Mezârı rahmetile **ravza-i cinân** olsun

Ki seyyi'âtını 'afv ide cenâb-ı Hudâ T 53/5-4

(*Mezarı rahmetle cennet bahçesi olsun. Yüce Allah günahlarını affetsin.*)

Du'â idüb didiler bu edâyile târiḥ

Ḳıla Nefîse tena'um nefâyis-i **me'vâ** T 53/5-5

(*Dua ederek bu şekilde tarih söylediler: Nefise cennetin güzellikleri ile nimetlensin.*)

Konuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 36/5-3),(L 1/5-3), (G 16/5-2), (T 52/1-1), (T 39/6-6), (T 43/12-3), (T 50/3-3).

L) Diğer İtikâdî Mefhumlar

1. Rûh

Feyzî Bey Divânı'nda ruhun ahirete intikal etmesiyle şâd olması, mesrûr olması temenni edilir.

Şâd idüb **rûḥ**ımı hem vâlidî İbrâhîm'ün

Ḳabrini ravza-i 'adn eyleye faẓlıyla İlâh T 36/5-3

(*Allah, ayrıca babası İbrahim'in ruhunu şad edip mezarını lütfuyla cennet bahçesi eylesin.*)

Ḥidivâ **rûḥ**-bahşâ şâf-dil 'İsî-demâ şadrâ

Ki cism-i dehri himmet ḳıldı 'adl ü dâduñ ihyâda K 4/37-30

(*Ey hidiv, ruh verici, temiz kalpli, Hazret-i İsâ nefesli, ey vezir! Senin adâletin ve yardımın dünyanın vücûdunu diriltmede yardımcı oldu.*)

Vezir Abdullah Paşa, salâhiyetli, dirâyetli ve adâletli idaresiyle hayatından bezmiş insanlara yeniden ruh vermiştir, demek istiyor (bkz. Hz. Îsâ). Konuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 27/9-7), (T 5/12-6), (T 49/16-10).

2. Perî

Cinlerin dışısına perî adı verilir. Bunları görmek kolay olmadığından perilerin çok güzel olduğuna inanılır. Feyzî Bey Divânı'nda da perî, sevgilinin kolay elde edilemeyişi ve çok güzel olan vücûdu ile yüzünü ifade etmek maksadıyla kullanılmıştır.

O **perî** âdeme ünsiyet ile râm olmaz

Kayd-ı teşhîri ile hâtıra evhâm gelür G 12/5-2

(O perî, insana güzellikle teslim olmaz. Onu ele geçirme düşüncesiyle akla vehimler gelir.)

O **perî**-rünüñ görüp ünsiyet-i 'aşkında cûd

Feyzî eyler mi ferâmûş âdem insâniyyetüñ G 23/5-5

(Feyzî, o peri yüzünün aşkına bağlılıkta cömertlik görüp, adam olan insanlığını unuttur mu?)

Cemâlüñ ol **perî**nüñ vâkı' â görsem de h'âb içre

Ki ta' bir idemem anı hayır mı şer midür bilmem G 28/5-2

(O perinin yüzünü gerçekten uykudayken görsem de onu yorumlayamam, iyilik mi kötülük mü olduğunu bilmem.)

Ol **perî**nüñ cismi h'âb içre rü'yet itse ger

Lâl olur bî-çâre 'aşık vâkı' â ta' birde G 38/9-7

(Eğer o perinin vücûdu uykuda görünse, çaresiz âşık rüya tabirinde dilsiz olur.)

3. Ölüm

Ölüm, insanoğlu bekleyen kaçınılmaz gerçektir. Kur'ân-ı Kerîm'de ifade edildiği gibi **“Her nefis ölümü tadacaktır.”**¹¹ Feyzî de ölümü şairlerinde dile getiren bir şâirdir. Fakat daha çok müşahhas diyebileceğimiz tarihlerde yakınlarının ölümüyle duyduğu acıyı dile getirmiş ve onlara rahmet okumuştur. Özellikle aşağıdaki beyitte babasının vefâtıyla dünyasının allak bullak olduğunu, geçim derdinin eteğine yapıştığını dile getirmektedir.

¹¹ Âli İmrân, 3/185; Enbiyâ, 21-35; Ankebût, 29/57.

Peder **hicri** ma'îşet fikri evlād [ü] ' ayāl kaydı

Ṭuta ceyb-i şu'ūrüm kimi kimi dāmenüm ḥālā T 7/16-6

(Babamın ayrılığı (ölümü) ,geçim düşüncesi, ailemin bakım sorumluluğu gibi sıkıntuların kimileri bilincimin cebini kimisi ise eteğimi şu anda bile tutmakta.)

Ölümlle alâkalı diğer beyit numaraları şunlardır: (T 51/3-3), (T 52/1-1).

4. Seyyid

Zāt-ı pākīze-ḥaseb **seyyid**-i sādāt-neseb

Mürşid-i rāh-ı edeb hey'et-dih-i şadr-ı şudūr K 3/33-15

(Temiz soylu kişi! Peygamber neslinden gelen! Güzel ahlâk yolunun yol göstericisi, sadrazamlar makamının biçim vericisi!)

Seyyid kelimesi peygamber efendimizin soyundan gelen ve onun izinden giden zâtlara verilen addır. Feyzî'de bu beytinde Şeyhülislâm Mustafa Efendi'nin peygamber efendimizin soyundan geldiğini, ahlâken de peygamberimizin yolunun rehberi olduğunu ifade ediyor. Konu ile ilgili bir diğer beyit numarası da şudur: (K 2/33-15)

5. Türbe

Türbe üstü örtülmüş mezar demektir. Feyzî, türbelerde daha çok ziyaret âdâbına riâyet maksadıyla ziyaretçilerden Fâtiḥâ ve İhlâs okumalarını (Kur'ân okunması) ister.

Gelen züvvār-ı ḥayr-endiṣān bu **türbe**-i pāke

Recāmendüz ki ihlâş ile ide fâtiḥa ihdā T 39/6-4

(Gelen güzel düşünceli ziyaretçilerden ricamız bu temiz türbeye İhlâs ile Fâtiḥâ hediye etmeleridir.)

Türbe ile ilgili divânda geçen diğer beyit numaraları şunlardır: (T 39/6-2), (T 39/6-6).

M) Din İle İlgili Diğer Mefhumlar

1. Din

Feyzî Bey Divânı'nda din, namazla birlikte anıldığı gibi (G 5/6-2) devletle birlikte de sıkça anılmıştır. Hatta namazın sadece dinin direği değil, aynı zamanda devletin de direği olduğu vurgulanmıştır.

Ki a' nî hazret-i hem-nâm-ı pāk-i ibn-i Halîl

Esās-ı fenn [ü] ' ulüm u ' imād-ı **devlet** ü **dîn** T 13/7-3

(Yani hazret-i Halîl'in oğlunun temiz adaşı; fen ve bilimlerin temeli ve devlet ile dinin direği.)

Odur ol münteħab-ı nüşha-i şer' [ü] kânûn

Ki bulur re'yi ile **dîn** ü **düvel** istiqlâl K 2/41-19

(Şeriat ve kanun nüshasının seçilmişti odur o! Ki onun düşüncesi ile din ve devlet bağımsızlık bulur.)

2. İslâm

Kethudâ Abdi Ağayı mesleği itibariyle barış ve İslâm metinlerinin şârihi olarak nitelemektedir. İslâm kelimesinin divânda müstakil olarak geçtiği tek beyittir.

Şârih-i metn-i şalâh u **İslâm**

Mâlik-i milket-i zühd ü taqvä T 9/26-9

(Barış ve İslam metninin şerh edicisi. Zühd ve takva ülkesinin sahibi.)

3.Şeriat

Şeriat, Allah tarafından dünyâ hayatının te'sisi ve ukbâ hayatının îmarı için peygamberlerce ortaya konulan İlâhî nizamlardır. Feyzî Bey Divânı'nda da yer yer kullanılmıştır. Divânda şeriat kelimesinin zikredildiği beyitler şunlardır: (T 3/27-7), (K 2/41-19), (K 3/33-13).

Bu ahlāk-ı hamīde tā ki var ol zāt-ı ekremde

Olur şāhib-**şerī'at** daħi andan şübhesiz hoşnūd T 12/7-5

(Bu övülmeye değer ahlāk o iyiliksever zātta olduğu için şeriat sahibi de ondan şüphesiz razı olur.)

Feyzî, değer verdiği Üsküdarlı İsmail Efendi Hazretlerinin ahlâklı ve iyiliksever bir zât olduğu için Allah'ın ondan râzı olacağını umuyor.

4. Fetvâ

Fetvâ, Şeyhülislâm ya da müftü tarafından verilen şer'î hükümlerdir. Edebiyatımızda özellikle Ebû Suud Efendi mecmuâ hâline getirilmiş olan fetvâları ile meşhurdur. Feyzî Divânı'nda fetvâ kelimesi, daha çok şahıslara verilen fetvâ makamlarından olan şeyhülislâmlık ve meşihat mevkilerinin hayırlı, uğurlu olması maksadıyla anılır.

Hamdü-lillâh şadr-ı **fetvâya** şu'ûdiyla bu dem

Şevkile 'îd itdiler cümle mevâlî-i 'ıẓâm T 22/11-4

(Allah'a şükür olsun ki fetva makamına çıkmasıyla bütün büyük kadılar sevinçle bu anda bayram ettiler.)

Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin bu makama erişmesiyle Feyzî de bu tarihi düşmüştür.

Ser-i da'vâtı 'arşa bend ile Feyzî didüm târîh

Ola Şāhib Efendi'ye mübârek **mesned-i fetvâ** T 34/5-5

(Feyzî duaların ucunu arşa bağlayarak tarih dedim: Ola Sahib Efendi'ye mübârek fetvâ makamı mübârek olsun.)

Haqqile bâtıl olur mıydı cihânda tefrîk

Emr-i fetvâya seni itmese Mevlâ me'mûr K 3/33-22

(Allah seni fetva işiyle görevlendirmese, doğru ile yanlış dünyada ayırt edilebilir miydi?)

Bu beyti de Şeyhülislâm Mustafa Efendiye vechen yazmıştır. Mustafa Efendi'nin işini titizlikle yaptığına isnâden fetvâ makamının hakkını verdiğini ifade

etmektedir. Mevzu ile alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 34/5-1), (T 34/5-3), (K 3/33-33), (A 2/9-4), (L 2/3-1).

5. Diyânet (Dindarlık)

Diyânet, mânâsı itibariyle dindarlık ve dinin hükümlerine riâyet ve muktezâsınca amel etmektir. Feyzî, divânında dindarlık yönüyle kullanılmıştır.

Hilm ü inşâf u **diyânetle** şehîr

Şeb ü rûz pîşesi zühd ü taqvâ

T 1/31-15

(*Yumuşaklı, merhamet ve dindarlıkla tanınır. Gece gündüz uğraşısı zühd ve takvadır.*)

6. Ubûdiyet (Kulluk)

Feyzî, kulluk vecîbelerini yerine getirirken laf olsun diye değil, hakîki mânâda Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla yaptığını bu beyitte anlatmaya çalışmış. Bir başka beyitte ise kulluğu anlatırken sözü uzatmak yerine hayır duası yapmanın daha iyi olacağını ifade ediyor. (T 49/16-13).

Ancağ ızhâr-ı '**ubûdiyyet**dür ey kân-ı kerem

Kaşdı Feyzî'nün degüldür itmek iş'âr-ı rüsûm

T 10/11-10

(*Ey iyilik kaynağı, Feyzî'nin amacı ancak kulluğunu göstermektir, âdeti yerine getirmek değildir.*)

7. İ'tikâd

Padişah Silâhdarı Ali Ağadan i'tikâd sahibi, inançlı biri olarak söz ediyor.

N'ola olduysa mazhar bunca elţâf-ı hafıyyâta

Hulûş-ı qalbile var **i'tikâd**-ı pâki ma' bûda

T 11/7-5

(*Bunca görünmez iyiliklere ulaştıysa şaşılır mı? Allah'a gönül saflığı ile temiz inancı var.*)

8. Hikmet, Hikem

Kâinatta sebepler dairesinin dışında yaratılan hiçbir şey yoktur. Çevremizde olup biten her şeyin de bir hikmeti vardır. Kâinatta Allah (cc) izin vermediği müddetçe sinek dahi kanadını çırpamıyorsa bunda da İlâhî bir sır vardır. İnsanoğlunun bunu idrak etmesi ya da idrak etmeye çalışması imkânsızdır. Feyzî de bu durumu bildiği için şiirlerinde göz ardı etmemiştir. Herkesin bilmediği gizli sebepleri, kâinatın yaratılışındaki İlâhî gayeyi insanların anlamasının mümkün olmadığını dile getirmiştir.

Baħr-i fikr içre seyâhâtlere olsañ ğavvâş

Bulamazsıñ yine ƒa‘r-ı **hikem**-i Ğaħƒ’ı dilâ T 3/27-1

(Ey gönül, düşünce denizi içinde gezinen bir yüzücü olsan da Allah’ın hikmetlerinin dibini bulamazsın.)

Feyzî’nin konuyla alâkalı olan diğer beyitleri de aşağı yukarı bu minvâl üzeredir. Feyzî, Allah’ın hikmetlerini açıklarken filozofların da isimlerini yer yer zikretmiştir (bkz. Eflâtûn / Câlînûs).

Zât-ı ğallâl-ı nikât-ı **hikem**-i Eflâtûn

Sebağ-âmûz-ı rümûzât-ı dil-i Câlînûs T 33/5-1

(Eflatun hikmetlerindeki nokteleri çözen kişi. Calinus’un gönlünüün gizli mânâlarını ders olarak okutucu.)

Feyzî’nin hikmet ve hikemle ilgili diğer beyitler: (T 3/27-3), (T 26/9-3), (T 47/5-3).

9. Namaz ve Namazla İlgili Mefhumlar

a) Namaz

‘İmâd-ı dîn **şalât** olduğına müşbitdür

Benâmi zâbiğ esâs u direk degül de nedür G 5/6-2

(Dinin direğinin namaz olduğuna kanıttır. Zâbitin parmakları temel ve direk değil de nedir?)

Bu beyitte önceki konularda da izah ettiğimiz gibi Feyzî, “Namaz dinin direğidir.” hadisini hatırlatıyor. Namazla ilgili divânda geçen tek beyit bu beyittir (bkz. Âyetler, Hadisler).

b) Dua, Senâ

Duâ, kulun gönlünden geçenleri Rabbinden istemesi maksadıyla yine O’na (cc) yapılan yalvarma, yakarış ve tazarrûdur. Duâ, aynı zamanda müminin silâhıdır. Divân şiirinde de âşık sevgiliye kavuşmak için, bazen de ıstırabının artması için her dem duâ eder.

Feyzî de duâyâ beyitlerinde geniş yer ayırmıştır. Genellikle kaside ve tarihlerinin sonunu duâyâyla yapmıştır. Değer verdiği şahsiyetlere de **duâ-gûyum** diyerek onlara duâcı olduğunu ifade etmektedir.

Çün tamâm oldı ğazel vaqt-i **du‘â**dur eyle

Fezzyâ ide kabûl ğazret-i Ğağ celle celâl K 2/41-39

(Artık, gazel tamamlandı, duâ etme vaktidir; ey Feyzî, yüce Allah kabul eylesin!)

Güş idüb Feyzî **senâ** birle didi târiĝühñ

Şadr-ı Rûm'ı saña yümnile mübârek ide Ğağ T 8/7-7

(Feyzî duyarak duayla tarihini söyledi: Sadr-ı Rûm’u sana yümnile mübârek ide Hak.)

Şıdğ u iĝlâşile çoğdan ben **du‘â-gûyum** saña

Görmedühñ gerçi efendim Feyzî-i dîrîneñi G 42/7-7

(Efendim eski Feyzî’yi görmedin, bense çoktandır doğruluk ve temizlik ile senin duâcınım.)

Eger zühhâd-ı ‘âlem şubĝ u şâm ân u dem anuñ

Sezâ **ğayr-ı du‘â**sın zamm iderler ise evrâda K 4/37-19

(Eğer dünyanın zâhidleri sabah akşam, her an onun hayır duâsını virdlerine eklerlerse yaraşır.)

Bu beyitte Feyzî, zâhidlerin sürekli Cenâb-ı Allah'ı tesbîh ettiklerini bildiği için onların duâsının hüsn-ü kabul göreceğine inanıyor ve onlardan hayır duâsı istiyor.

Kelâl îrâş ider gel besdür ıtnâb-ı kelâm itme

Hulûş ile **du'â**lar eyle bâ-şart-ı sühan-dânî K 6/30-29

(Gel yeter, söz söyleyiciliğin şartı olarak sözü uzatma, bikkınlık verir. Kalp temizliğiyle duâlar et.)

Duânın kabul olması için gerekli olan şartlardan biri de hulûsi bir kalptir.

Duâyla alâkalı diğer beyitler: (T 30/15-12), (T 53/5-5), (G 12/5-4), (T 38/4-4), (K 5/10-9).

c) Kible, Kiblegâh

Kible, namazda yönelilen Kâbe tarafıdır. Burada Feyzî, Şeyhülislâm Mustafa Efendiyi fakirlerin kendisine yöneldiği, himmet umduğu bir kişi olarak ifade etmektedir.

Kible-gâh-ı fuğarâ pâk-tebârâ şadrâ

Ey olan dergehi bî-keslere beyt-i ma' mûr K 3/33-21

(Ey vezir, ey temiz soylu, fakirlerin yöneldiği kişi! Ey evi kimsesizlere bayındır bir ev olan!)

d) Secde

Secde, namazın tekbir ve rükûdan sonra gelen rükünlerindedir. Kulun Allah'a (cc) memnuniyetini ve itaatini bildirmek ya da şükretmek için yere kapanarak alın, burun ucu, eller, dizler ve ayak uçları yere gelecek şekilde yapmış olduğu harekettir. **Tayfûr** ise Bâyezîd-i Bistâmî'nin diğer lakabıdır. Namaz kılariken kendinden geçtiği ve hatta Allah korkusundan göğüs kafesinin dahi gıcırdadığı rivâyet edilir (bkz. Tayfûr). Feyzî, secde kelimesi ile Tayfûr kelimesini burada alâka kurması bakımından kullanmış olabilir. Câmî, secde ve Tayfûr kelimeleri arasında tenasüp sanatından söz edebiliriz.

Ne ziver cāmi^c -i dil-keş ki rūḥāniyyetūñ görse

İçinde **secdeden** baş kıaldurmaz idi Ṭayfūr T 27/9-7

(*Ne güzel, gönül çeken bir cami ki onun ruhaniyetini görse Tayfūr içinde secdeden başını hiç kaldırmazdı.*)

e) Mihrâb

Darüssâde Ağası Beşir Ağanın yaptırmış olduğu camii için **mihrâb-ı devlet** tabirini kullanmıştır.

İmām-ı nāşih-ı **mihrâb-ı** devlet kürsî-i şevket

Şaf-ârâ-yı kerâmet pâdişâh-ı kişver-i manşūr T 27/9-1

(*Devlet mihrâbının öğüt verici imamu, büyüklük kürsüsü. Keramet safının süsleyicisi, Allah yardımına kavuşanların padişahu.*)

f) Secdegâh, Câmi

Divânda ibadethâne olarak câmi ve secdegâh kelimeleri kullanılmaktadır. Bu beyitlerde sadece Darüssâde Ağası Beşir Ağanın yaptırdığı câmîyi öven yirmi yedi numaralı tarihtir.

Ne **câmi^c** ḥâlet-efzâ rüşen ü zîbende kim el-ḥaḳ

Olnca niceler itmâmı târiḥi ile me`mūr T 27/9-8

(*Ne güzel câmi! Rahatlatici, parlak ve güzel! Gerçekten pek çok kişi, onun bitirilmesine tarih düşürmeye çalışırken...*)

Gelüp Feyzî de didi ğayr-i menḳûṭile târiḥūñ

Beşir Ağa binâ kıldı ḥayır bir **câmi^c** pür-nūr T 27/9-9

(*Feyzî de gelip noktalı olmayan harflerle tarihini söyledi: Beşir Ağa hayır olması için çok aydınlık bir câmi yaptırdı.*)

g) Kürsü

Kürsü câmilerde vâizin, medreselerde müderrisin oturduğu yerdir. Dârüssâde Ağası Beşir Ağanın aynı zamanda yaptırdığı câminin kudretli kürsüsünü hak ettiğini ifade ediyor.

İmâm-ı nâşih-ı mihrâb-ı devlet **kürsi**-i şevket

Şaf-ârâ-yı kerâmet pâdişâh-ı kişver-i manşûr T 27/9-1

(Devlet mihrâbının öğüt verici imâmı, büyüklük kürsüsü. Keramet safının süsleyicisi, Allah yardımına kavuşanların padişahı.)

h) Mahfil

Mahfil, büyük câmilerde eskiden pâdişahlara veya müezzinlere ayrılmış olan etrâfı parmaklıklarla çevrilmiş yüksekçe yerdir. Aşağıdaki beyitlerde Dârüssâde Ağası Beşir Ağanın yaptırmış olduğu câminin mahfiline yönelik yazılmıştır.

Ĥudâ zât-ı hümâyûnuyla anuñ

İde bu **maḥfil**i dâ'im şerefnâk T 28/5-2

(Allah onun kutlu kişiliğiyle bu mahfil her zaman şereflendirsin.)

Düşürdi Feyziyâ bânisi târiḥ

Sezâ ĥünkâruma bu **maḥfil-i pâk** T 28/5-5

(Ey Feyzî yaptıranı tarih düşürdü: Bu temiz mahfil padişahuma layık.)

10. Oruç

Divân şiirinde âşığın sevgiliden ayrı kaldığı zaman dilimi bir nevî oruçlu geçirilen günler olarak ifade edilir. Nasıl ki Müslümanlar, Ramazan ayında oruçlu geçirilen günlerin ardından bayram sabahına erişiyorsa, âşıkta sevgiliye kavuştuğu ânı bayram olarak niteler. Feyzî Bey Divânı'nda da oruç kavramı bu şekilde ele alınmıştır.

Rûze-dâr-ı hicr ü firqat olmayanlar 'aşkile

İtmesün 'âlemde 'id-i vuşlat-ı yâri ümîd T 25/11-3

(Aşk ile ayrılış ve uzaklaşmanın oruçlusuz olmayanlar, dünyada sevgilinin kavuşma bayramını görmeyi ümit etmesin.)

Oruçla ilgili divânda geçen diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 25/11-1), (T 25/11-6), (K 4/37-20).

11. Kâbe İlgili Mefhumlar

Aşağıdaki beyitte Hacı Mehmed Ağanın hac farizasını yerine getirmek üzere Beyt-i Harâm'ı ziyareti tarih olarak düşülmüştür. **Beyt'ül Harâm**, Kâbe'nin bir başka ismi olup müşriklerin buraya yaklaşması yasak olduğu için bu isimle anılmıştır.

A' nî memdūh-ı cihân Hâcî Mehemmed Ağa

Şeref ile olıcağ **Beyt-i Harâm**'ı zâ'ir

T 15/10-4

Sevgilinin yüzü ve mahallesi Kâbe'ye benzetilmektedir. Hacılar, Kâbe'ye gitmek için yola çıkmadan önce orada zorluk çekmemeleri ve oraya kolay uyum sağlamaları, orada ne yapmaları lâzım geldiği hususunda bir ön bilgi alırlar. Âşık da sevgiliye vâsıl olmadan önce onun Kâbe'ye benzeyen yüzünün hayâliyle burada dolaşarak bir nevî antrenman yapmış olur. Sırası geldiğinde ise artık mâlumat sahibi olduğu Kâbe'yi rahatlıkla tavâf etmiş olur. **Hicâz**, Mekke-i mükerreme ile Medîne-i münevvere şehirlerinin bulunduğu coğrâfî mekândır. Kâbe kavramının geçtiği diğer beytin numarası şudur: (G 38/9-4).

Gönlüm ne dem şahîfe-i cândan niyâz oğur

Ol şūh-ı ' aşkda ger baña biñ dürlü nâz oğur

Dil mektebinde **Ka'be**-i kıyūñ iden hayâl

Elbette ders-i vâdî-i ' azm-i Hicâz oğur

R 3

(Gönlüm ne zaman can sayfasından yalvarırsa, o aşk güzeli de yine bana bin türlü naz eder. Gönül okulunda senin semtinin Kâbe'sini hayal eden, elbette Hicaz'a gidiş yollarının dersini okur.)

12. Me'cur, Seyyi'ât, Zenb, Günah

Me'cür kelimesi **ecir** sözcüğünden gelmekte olup, sevap almaya hak kazanmış kimse mânâsına gelmektedir. Divânda yaptığımız tarama neticesinde sevapla ilgili bulabildiğimiz tek beyitte yukarıdaki beyittir. Sultan Mahmud'un Kız Kulesi'nin tâmirâtını yaparak Allah katında sevap kazandığını ifade ediyor.

İşte Kız Kulesi'nün daği kılıb ta' mîr[in]

Oldı bâ-^ç avn-i Hudâ ol şeh-i ^ç âlem **me'cûr** T 41/6-3

(İşte Kız Kulesi'nin de tâmirâtını gerçekleştirerek o dünya padişahu Allah'ın izniyle ecir kazandı.)

Günah kavramı, divânda **seyyi'ât** ve **zenb** sözcükleriyle karşılık bulmuştur. Bu beyitlerden ilki Sakız adasında vefât eden Fethi Efendinin zevcesi Nefîse hanımın günahlarının af olması için duâ niyetine yazılmıştır.

Mezârı rahmetile ravza-i cinân olsun

Ki **seyyi'ât**ını ^ç afv ide cenâb-ı Hudâ T 53/5-4

(Mezarı rahmetle cennet bahçesi olsun. Yüce Allah günahlarını affetsin.)

Dil-berde şanma sevmege çesbân şağîridür

Zenbün hemâre rahmete şâyân kebîridür G 18/7-1

(Sevgilide sevmeye layık olan küçüğüdür sanma. Günahın her zaman rahmete şayan olanı büyüğüdür.)

Allah (cc) tarafından uyarıcı bir mâhiyette kullarına revâ görülen bir günah, şayet insanoğluna rahmet kapısını açıyorsa bu aslında kendisi için hayırlıdır. Feyzî, latîf bir söz olarak bu durumu beytinde ifade etmiş.

13.Münkir, Münâfık

Divânda inkârcılarda münkir kelimesiyle ifade edilmiştir. Allah'ın (cc) yaratmış olduğu şu kâinât düzenini inkâr edenlerin, onun oluşumunu reddedenlerin gerçeği idrak edebilmeleri için sıcak ve soğuğu sorgulamaları kâfidir. Beyitte dikkatimizi celb eden diğer bir hususta münkirlerin **nâpuhte** kelimesiyle nitelendirilmesidir. Münkirleri, henüz olgunlaşmamış, kâmil insan mertebesine erişememiş nasipsizler olarak değerlendirmektedir.

Nizâm-ı maḥv u işbâti olan nâ-puhte **münkirler**

Ki germ ü serdi külḥan ile gülşenden öğrensün G 34/8-4

(Yokluk ve ortaya koyma nizâmında olan olgunlaşmamış münkirler sıcak ve soğuğu hamam ile gül bahçesinden öğrensin.)

Münâfık, İslâm'a gönül vermediği hâlde inanmış gibi görünen riyâkâr kimselerdir. Feyzî, dost bildiklerinin zor zamanında kendisine arkasını dönmelerini münâfıklık olarak ifade etmektedir (bkz. Hz. Ebûbekir).

Bildigüm yâr-ı ğâr-ı şâdıklar

Bâtinlen çıktı hep **münâfık**lar

M 1/39-15

(Bana vefalı mağara arkadaşı bildiklerim, gerçekte hep iki yüzlü çıktılar.)

14. Büt

Büt, kelime mânâsı itibariyle put, sanem demektir. Divân şiirinde sevgilinin muhteşem güzelliği büt ya da sanem kelimeleri ile ifade edilir. Beni ve kâkülü ise putperest olarak düşünülür. Putun İslâm inancında yeri yoktur. Put, haçı da bir nevî put olarak düşünecek olursak Hristiyanlık âleminde ve tek ilâhlı olmayan dinlerde karşımıza çıkmaktadır. Burada aklımıza hemen şu soru gelmektedir: Acaba neden daha çok Türk güzelleri değil de Hristiyan ya da Mecûsi güzelleri Divân şiirinde tercih zikredilmiştir? Şâirlerin kafalarındaki güzel tipi niçin ekseriyetle gayrimüslimlere kaymıştır? Anadolu, Türklere kucak açmadan önce **Diyâr-ı Rûm** olarak anılıyordu ve henüz İslâmiyet Anadolu'da yaygın bir din değildi. İçerisinde de yetmiş iki buçuk milletten insan barındırıyordu. Mâ'mâfih, İslâmiyet'te de kadının ayrı bir değere hâiz olduğu ve mahremiyet kavramının olduğu düşünülürse şâirlerimizin niçin gayrimüslim güzellere yöneldiği bir nebze açıklığa kavuşmuş olacaktır.

Ol gönca-fem ne dem mey-i naḥvetle mest olur

Bezmüm ḥarâb u sâġar-ı 'ayşum şikest olur

Eylerse baña n'ola temeyyül o naḥl-i nâz

Ekşer **bütân**-ı muġ-beçe 'âşık-perest olur

R 10

(O gönca ağızlı ne zaman gurur meyiyle sarhoş olursa, meclisim harap ve eğlencemin kadehi kırık olur. O naz fidanı bana yönelirse ne var? Çoğunlukla meyhaneci güzeller âşıklara ilgi gösterir.)

II. TASAVVUF

Feyzî Bey, divânında her ne kadar büyük mutasavvıfların ve ehl-i tarîk kimselerin ismini zikredip, bir takım tasavvufî ıstılahları şiirlerinde ansa da kendisinin herhangi bir tarikata mensûp olduğunu söyleyemeyiz. Hulâsâ Feyzî Bey Divânı'nda tasavvuf konusu sığ bir şekilde ele alınmış olup, divânın omurgasını teşkil eden bir bölüm değildir.

A) Tarikatla İlgili Mefhumlar

1. Bayramîlik

Göriccek ol şûh **Bayrâmî**'yi bu endâm ile

Tekye-i 'aşkıında şeyh u şâb olmaz mı mürîd T 25/11-2

(O şûh Bayrâmî'yi bu şekilde görünce, aşkınun tekkesinde yaşlı ve genç, mürîd olmak istemez mi?)

Bayramîlik tarîkatı, 14. yy'ın sonlarına doğru Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından kurulmuştur.¹² Asıl adı Numân olan Hacı Bayram, şeyhiyle bir bayram sabahı tanıştığı için bu mahlası almıştır. Bayramîlik tarikatı silsile yoluyla Bâyezîd-i Bistâmî, (bkz. Bâyezîd-i Bistâmî) Hasan Basrî gibi önemli sûfilere dayanır. Divân'da bu tarikata mensûb Ahmed Efendiden övgüyle söz edilmektedir.

2. Evliyâ, Pîr, Şeyh, Abdâl, Mürîd, Sûfî

Evliyâlar, hayatını riyâzetle ve ibâdetle geçiren aynı zamanda kerâmet sahibi kimselerdir. Feyzî, divânda **evliyâ-sîret** kelimesiyle anladığımız kadarıyla aynı zamanda babası evliyâ olan Ahmed Efendiye evliyâ gönüllü olarak târif etmektedir.

Evliyâ-sîret melek-şâşlet Aristo-menkâbet

Şâhib-i 'ilm ü fazîlet zât-ı bî-miśl ü reşîd T 25/11-7

(Evliya gönüllü, melek huylu, Aristo menkabeli. İlim ve erdem sahibi, benzersiz ve olgun kişi.)

¹² Fuat KÖPRÜLÜ, Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 340.

Kemāl-i berdden **şeyh**-i zemistānuñ celālinden

Çıkarmak erba'îni müşkil oldu şimdi zühhâda K 4/37-6

(Soğuşun şiddetinden ve kış şeyhinin hiddetinden zâhitlere erbaini çıkarmak şimdi zorlaştı.)

Şeyh, bir tekke ya da zâviyede mâiyetinde bulunan müridlerin terbiyesinden ve irşâdından sorumlu kimsedir. **Erbain** kelimesi burada hem mecâzî hem de gerçek anlamıyla karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla beyitte tevriye sanatı vardır. Şöyle ki: **Erbain**, tarikat mensuplarının kırk gün halvete kapanıp ibâdet ve riyâzete nefislerine gem vurma âdâbıdır ki buna **çile** de denir. Beyit bir kış kasidesi olan şitâiyeden alındığı için soğuşun şiddetinden müridlerin erba'îni çıkarmakta zorlandıklarını ifade ediyor. Erba'î kelimesinin diğer mânâsı da eskiden kırk gün devam eden kara kışa verilen isim olmasıdır.

Mecnûn-ı aşka 'âkıl olan ta'n ider mi hiç

Ol da bu âstānenüñ **abdâl** u **pîridür** G 18/7-3

(Aşkın delisini akıllı olan hiç ayıplar mı? O da bu eşiğin abdâl ve pîridir.)

Soñra bir **pîre** ben bu rü'yâyı

Gördüğüm zevk-ı seyr-i 'uzmâyı M 1/39-32

Abdâllar, Hak ehl-i kimseler olup bunlar az yiyip, az konuşup, az uyurlar. Pejmürde ve hırpânî vaziyette gezen, nefislerinin hevâlarına uymayan hayat felsefeleriyle dünyaya meyletmeyen kimselerdir. Divânda bu doğrultuda geçmektedir.

Pîr, bir tarikatın kurucusu olabileceği gibi mânevî olarak tarikatın en yüksek mertebedeki ismidir. Abdâlların, müridlerin önündeki örnek şahsiyettir. Beyitte Feyzî, görmüş olduğu bir rüyânın tesirinde kalarak, bu rüyâyı bir pîre anlatıyor. Söz konusu pîr de rüyâyı yorumlayarak şiirin devamında Beşir Ağa adında bir zâtın Feyzî'ye resmî bir vakıf işi bağışlayacağını aktarıyor.

Göricek ol şûh Bayrâmî'yi bu endâm ile

Tekye-i 'aşkında şeyh u şâb olmaz mı **mürîd** T 25/11-2

(O şûh Bayrâmî'yi bu şekilde görünce, aşkının tekkesinde yaşlı ve genç, mürid olmak istemez mi?)

Mürîd, bir şeyhe tâbî olan kimsedir. Bu beyiti daha önce de îzâh etmeye çalıştığımız gibi (bkz. Bayramî) Feyzî, Bayramiyye tarikatına mensûp olan Evliyâzâde Ahmed Efendiyi görenlerin, ona mürîd olmak isteyeceğini ifade etmiştir.

3. Dergeh, Dergâh, Âsitân, Tekye, Der

Tarîkat ehlinin toplanıp ibâdet ettikleri yerdir. Dergâhın büyüğüne **âsitâne** adı verilir. Dergâh kelimesi, **dergeh** şeklinde de yazılmıştır. **Dergâh**, tarikat erkânının bulunduğu makam, eşiktir.

Dergâh, dergeh, âsitâne kelimeleri özellikle mutasavvîf şâirlerce çok zikredilmiştir; fakat Feyzî de mutasavvîf bir şâir olmamasına rağmen bu kelimeleri kullanılmıştır. Yine de Feyzî'nin dizelerinde tasavvufî olarak bir doyunluk ve mânâ derinliği göremiyoruz. Feyzî'nin alttaki beyiti de hakikatte bir tarikata müntesip olduğu için değil de padişah imamı Arapzâde Abdurrahman Efendiye bir gönül bağı olduğu ve onun teveccühüne kazanmak için yazdığını düşünüyoruz. Çünkü divânın geneline baktığımızda Feyzî'nin mutasavvîf bir şâir olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir.

İntisâbum hele bir **dergehe** var kim dâ'im

Reşk ider hâlka-i zer-kârına mâh-ı şevvâl K 2/41-7

(Hele benim sürekli olarak bir makama bağlanmışlığım var ki Şevval ayı, onun altın işlemeli halkasını kıskanır.)

Mecnûn-ı 'aşka 'âkıll olan ta'n ider mi hiç

Ol da bu **âstânenüñ** âbdâl u pîridür G 18/7-3

(Aşkın delisini akıllı olan hiç ayıplar mı? O da bu eşiğin abdâl ve pîridir.)

Divânda ender rastlanılan tasavvufî beyitlerdendir. Abdâl, pîr ve âsitâne kelimeleri birbiriyle ilgili olduğu için tenasüp sanatı vardır. Abdâl ve pîrin bulunduğu mekân âsitânedir. Aşk yolunun yolcusu olan bu durumu hiç yadırgamaz. Çünkü âşıkların yeri sevgilinin bulunduğu yerdir. Tasavvufî mânâda düşünecek olursak, mürîdlerin yeri mürşîdlerin dizinin dibidir. Mürşîdlerin, pîrlerin bulunduğu mekân ise dergâhtır. Dergâh kelimesinin ifade edildiği bir başka sözcük de **tekye**dir. Hak aşkının erleri tekyede bulunur.

Bir **dere** müntesibüm böyle ki minnet Hâkka'a

Vâyesinde niçe üftâde-i devlet hõş-ğâl K 2/41-11

(Allah'a şükür ki (ben de) böyle bir kapıya bağlıyım; onun kısmetiyle pek çok mutluluk düşkününü iyi durumda bulunmaktadır.)

Feyzî, padişah imamı Arapzâde Abdurrahman Efendinin makamına bağlı olduğunu ifade etmek için bu defa da **der** kelimesini kullanmış.

Divânda bu mevzuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 8/7-4), (T 10/11-6), (T 14/13-6), (T 22/11-6), (T 25/11-2), (K 1/7-5), (K 3/33-31), (K 4/37-15), (G 16/5-1).

4. Sabır

Sabır, mürîdi insan-ı kâmil olma yolunda tekâmül eyleyen en önemli vasıflardan biridir. Bizce Feyzî'nin mutasavvıf bir şâir olmamasının en önemli delillerinden birisi de **sabır** kavramına fazla yer vermeyişidir. Aşağıdaki beyitin de aslında tam mânâsıyla tasavvufî olduğunu söylemek güç. Yine de beyiti kayda değer bulup yazdık.

Hazân-ı hasret-i dil **sabr** ile bahâra çıkar

Te'emmül eyle şebûn gâyeti nehâra çıkar G 11/5-1

(Gönlün hasret sonbaharı sabırla bahara ulaştır. Düşünsene, gecenin sonu gündüze çıkar.)

Sevgilinin hasretiyle yanıp kavrulan gönül, bu zaman zarfında âdetâ sonbahar mevsimini yaşamaktadır. Sonbaharda ağaçlar yapraklarını döktüğü için âşıkta üzüntüden dökmüş olduğu gözyaşlarıyla sabırla sevgiliye kavuşma ânını beklemektedir. Âşığın sonbaharda çektiği ıstıraplar, bahar mevsimine erişmek için sanki bir kefârettir. Baharın gelişiyle ayrılık son bulur. Feyzî, anlatımı güçlendirmek için herkesçe mâlum olan latîf bir söz söylemiş. “Her gecenin sonu gündüze çıkar.”

5. Tevâzu'

Alçakgönüllülük olarak da nitelendirilen **tevâzu'** dervişlerin mânâ âleminde büyümeleri için gerekli olan en önemli hasletlerdendir. İnsanoğlunda büyüklüğün mikyâsı tevâzu', küçüklüğün mîzâmı ise tekebbür yani kibirdir.

Divîdâr Mehmed Paşanın cömertliğini ve merhametini tevâzu' kelimesiyle ifade etmiştir.

Mekârim dergehinde bir ğulâm-ı çâpük ü çâlâk

Merâhim bir **tevâzu'**-pîşe şevk-engîz derbânı K 6/30-15

(Cömertlikler, eşiğinde hızlı, yerinde duramaz bir köledir. Merhametler alçakgönüllü ve isteklendirici bir kapıcıdır.)

6. İhlâs

İhlâs, içten gelen samîmi, riyâsız sevgidir. Hak yolunun dervişleri yaptıkları ibâdet ü tâatleri gönüllerindeki Allah aşkı, cûş u hurûşa geldiği için riyâsızca yaparlar. Feyzî de hulûsi bir kalp ile duâ yaptığını ifade ediyor. Divânda **ihlâs** kelimesinin geçtiği diğer beyitin numarası şudur: (T 30/15-10).

Şıdk u **ihlâs**ile çokdan ben du' â-güyum saña

Görmedüñ gerçi efendim Feyzî-i dîrîneñi G 42/7-7

(Efendim eski Feyzî'yi görmedin, bense çoktandır doğruluk ve temizlik ile senin duacınım.)

7. Kerâmet

Allah'ın velî kullarının göstermiş olduğu olağanüstü hâl ve sözlerdir. Fakat bilinmesi gereken bir husus da kerâmetlerin kesinlikle mûcize olmadığıdır. Velîler

kerâmet; peygamberler mûcize gösterir. Feyzî, Dârüssâde Ağası Beşir Ağanın kısa sürede yaptırmış olduğu câminin güzel bir şekilde süslenmesini de kerâmet olarak değerlendirmektedir.

İmâm-ı nâşih-ı mihrâb-ı devlet kürsî-i şevket

Şaf-ârâ-yı **kerâmet** pâdişâh-ı kişver-i manşûr T 27/9-1

(Devlet mihrâbının öğüt verici imamu, büyüklük kürsüsü. Keramet safının süsleyicisi, Allah yardımına kavuşanların padişahı.)

8. Zühd, Takva

Zühd, nefsin arzu ve isteklerine boyun eğmeyerek, mâsivâdan el etek çekip sürekli ibâdetle meşgul olmaktır. **Takvâ** ise Allah'ın nehyettiği yasaklardan kaçınmaktır.

Feyzî, Divânı'nda düşmüş olduğu tarihlerde Vezir Abdullah Paşayı ve Kethudâ Abdi Ağayı zühd ve takvâ ehli olmaları münâsebetiyle methetmektedir. Ayrıca Bâyezîd-i Bistâmî'den de dünyadan el etek çekmiş bir sûfî olması hasebiyle bahsedilmektedir. (K 3/33-10).

Hilm ü inşâf u diyânetle şehîr

Şeb ü rûz pişesi **zühd ü takvâ** T 1/31-15

(Yumuşaklı, merhamet ve dindarlıkla tanınır. Gece gündüz uğraşısı zühd ve takvadır.)

Şârih-i metn-i şalâh u İslâm

Mâlik-i milket-i **zühd ü takvâ** T 9/26-9

(Barış ve İslam metninin şerh edicisi. Zühd ve takva ülkesinin sahibi.)

9. Hayret

Hayret kelime mânâsı itibâriyle taaccüb, şaşkınlık hâlidir. Tasavvufta ise sûfiler başlangıçta kendi makamlarından bahsederler. Seyr-i sülûka girdikten sonra ise tasavvufta bulunan kırk makamı sırasıyla açmaya ve aşmaya çalışırlar. Hayret makamı da bunlardan biridir. **Hayret**, kalp gözünün açılma hâlidir. Hayret makamında âşğın kalp gözü açılınca hayrette kalır ve sükût eder.

Dehen açsa şadefveş **baħr-i ħayret** içre bir mağmūm

Olur lü 'lü ' -feşān elbette dest-i cūd-ı nīsānı K 6/30-19

(Bir üzüntülü, hayret denizi içinde sadef gibi ağzını açsa, nisan cömertliğinin eli elbette inci saçmaya başlar.)

10. Gayb

Tasavvufî inanca göre Allah'ın insandan gizlediği her şeye **gayb** denir. Gayb âlemi, insanoğlunun içinde yaşadığı âlemin dışında kalan lâhûtî âlemdir. Bazen tasavvuf erbâbı, gayb âleminden ilâhi sırlar alır. Bu durum divân şiirinde de işlenmiştir. Feyzî de gayb âlemine değinmiş ve divânda tarih düştüğü kişilerin gaybden haber verdiğini ifade etmiştir.

Ƙalbi müstaƘbel ü mazīyi muħit̄ ü ' ālim

Dīde-i rüşeni tā ' **ālem-i ğayba** nāzır T 15/10-6

(Kalbi gelecek ve geçmişi kuşatan ve bilen, aydınlık gözü tâ gayb âlemine bakıyor.)

Ġaybdan ğuşa geldi Feyziyâ bu cevherî târiħ

Vire şadrında Mâhir Muştafâ Paşa'ya ĦaƘ terfīƘ T 30/15-15

(Ey Feyzî bu cevherî tarih gaybdan kulağa geldi: Vire sadrında Mahir Mustafa Paşa'ya Hak terfik.)

11. İstiğnâ, Müstağnî

İstiğnâ, Allah'tan başka kimsenin minneti altına girmemek, elindekiyle yetinmesini bilmektir. Mâsivâdan uzak durup gönül tokluğuyla hareket etmektir.

Padişah imamı Arapzâde Abdurrahman Efendinin gönlü tok birisi olup mala mülke ehemmiyet vermeyen yapısını yazıyor. Malın mülkün bir avuç toprak kadar değerinin olmadığını ifade ediyor. Mevzuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 3/27-11), (T 9/26-15).

Odur ol fâzıl-ı **müstağnî**-i ' ālem k'olmaz

Nazarında bir avuç ħâke bedel māl ü menāl K 2/41-20

(Dünyanın gönlü tok erdemlisi odur o! Ki onun nazarında mal mülk bir avuç toprağa karşılık olmaz)

12. Can Gözü

Şâir burada **çeşm-i cân** derken kalp gözünü kastediyor.

Bu gece seyrüm içre oldu nümâ

Çeşm-i câna sevâhîl-i deryâ

M 1/39-25

(*Bu gece rüyamda deniz kıyıları can gözüne görüldü.*)

13. Hevâ, Nefs

Hele pek şişmesün ehl-i **hevâ** bu rûzgâr içre

Sükûn u nefh tev'em oldığın yelkenden öğrensün G 34/8-5

(*Nefsin isteklerine uyanlar bu rûzgârda (zamanda) pek övünmesin, durgunluğun ve esintinin ikiz olduğunu yelkenden öğrensin.*)

Nefis, tasavvufta kulun kötü vasıfları, yerilen huy ve amelleridir. İnsan sürekli nefsiyle cehd hâindedir. Nefsine mağlûp olmakla nefsiye galebe çalmak arasında ince bir çizgi vardır. Yani insanoğlu bu hususta çok da kendine güvenmemeli; fakat tedbiri de elden bırakmamalıdır.

14. Riyâ

Riyâ, özü sözü bir olmamak, iki yüzlü davranmaktır. Aşağıdaki beyitte şâir, sūfînin iki yüzlülüğü ve hasırıyla iftihâr ettiğini ifade etmiştir. **Bûriyâ** kelimesinin uzak anlamına baktığımızda kelimenin başka bir anlamı da hasırdır. Hasır, mütevazı bir yer yaygısıdır. Dolayısıyla beyitte tevriye sanatından söz edebiliriz.

Dünyâda herkesün çü bihi'l-iftihârı var

Şūfînün **bûriyâ**lığı köhne haşîridür

G 18/7-2

(*Dünyada herkesin övüldüğü bir şey var. Sūfînin övüldüğü de iki yüzlülüğü ve köhne hasırdır.*)

15. Vird, Evrâd

Târikat ehlinin belli zamanlarda - genellikle seher vakitlerinde - okumuş olduğu günlük duâ ve zikirlerdir. Zâhidlerin Vezir Abdullah Paşayı virdlerinden eksik etmemeleri isteniyor. Konuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 30/15-3), (G 25/7-5).

Eger zühhād-ı ‘ālem şubḥ u şām ān u dem anuñ

Sezā ḥayr-ı du‘āsın zamm iderler ise **evrāda** K 4/37-19

(Eğer dünyanın zâhidleri sabah akşam, her an onun hayır duâsını virdlerine eklerlerse yaraşır.)

16. Dünya

Feyzî Bey Divâm’nda dünyaya, gelip geçici olduğu için itibâr edilmemesi gerektiği ve bu sebepten sadece ibret nazarıyla bakılması gerektiği ifade edilir. Dünyanın belâlarından, musibetlerinden, sıkıntılarında uzak durulması gerektiği; bunun içinde gönlü ve gözü tok bir hayat sürülmesi gerektiği üzerinde durulur. İnsanoğlunun ne yaparsa yapsın hiçbir surette dünyanın sırtını yere getiremeyeceği öğütlenir.

Eyleseñ dīde-i ‘ibretle nigh **dünyāda**

Cümle maḥkūm-ı yed-i ḳudret-i Ḥaḳ'dur eşyā T 3/27-2

(Dünyada ibret gözüyle baktığında bütün şeylerin Allah’ın kudret elinin hükmü altında olduğunu görürsün.)

İde bānīsiniñ Ḥaḳ zātuñ **āsīb-i dehirden** dūr

Riyāz-ı **dünyede** nā-dīde vü nev-bāvedür zīrā T 16/11-9

(Allah yaptırıcısının kendisini dünyanın belâlarından, felâketlerinden uzak tutsun. Çünkü dünya bahçesinde görülmemiş ve yeni bir üslûptadır.)

Dil olmadı gitdi **sitem-i dehrile** te’ dīb

Şākird-i gābī olmaz imiş nerm kötekden G 33/7-6

(Gönül dünyanın sıkıntıları ile uslanmadı gitti. Anlayışı kıt öğrenci dayakla yola gelmez imiş.)

Maḥaldür ger olursa sille-ḥ‘ārı **ḥ‘āce-i dehrün**

Şabāḥın ḥācetise tıfl-ı dil erkenden öğrensün G 34/8-6

(Eğer, dünya hocasının tokadını yese yeridir. Gönül çocuğu gerekse sabahını erkenden öğrensün.)

Mevzuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları: (G 18/8-2), (K 2/41-20).

17. Rind, Zâhid, Sûfi

Rind için İslâmî kaideler, şer'î hükümler önemli değildir. O, Allah'a (cc) o derece meftûn olmuştur ki çevresinin onu ayıplamasına, hor ve hakîr görmesine aldırış etmez. Çünkü bilir ki kendisine gösterilen bu tavırlar, Allah katında onun mertebesini daha da artırır. Yaptığı her davranışın öncelikle Allah tarafından görüldüğünü ve hesabını ona vereceğini bilir. Rind, "Falanca ne der! Filanca ne der! El âlem ayıplamasın!" mantığıyla yaşamaz. Rind için cennet sevdasından ziyâde Cenâb-ı Allah'ın cemâlini görmek önemlidir. **Zâhid** ise rindin aksi istikamette bir dünya görüşüne sahiptir. İslâmî akîdelere sıkı sıkıya bağlıdır. İslâmı anlama hususunda kabuktan öteye geçemeyen, şekle önem veren, etrafına sürekli nasihatler yağdırdığı takdirde kendisi zerresini bile tatbik etmeyen, hakîkatten uzak kimsedir. Zâhidlerin Müslümanlığı gırtlaktan aşağıya inmez. Zâhid, dünyadaki güzellikleri hakîki mânâda kavrayamadığı için onun gözünde aşkın hiçbir kıymeti yoktur. Onun için varsa yoksa cennet ... Zâhid, yaptığı işleri Allah rızasından ziyâde toplumun takdir etmesi için yaptığından riyâkâr olarak görülür.

Feyzî Bey Divânı'nda rind harâbat ehli olup, elinden kadehi eksik olmayan bir gönül adamıdır. Hem dünyayı hem de ukbâyı terk ederek Allah'a yönelmiştir. **Bintü'l-'ineb** ifadesiyle kastedilen şaraptır.

Destinde sâķî **rinde** ki bintü'l-'ineb tutar

Güyâ meşâma bir gül-i bâğ-ı țarab tutar

G 9/5-1

(*Sâķi elinde rind kişiye üzüm kıztı (şarap) tuttuğunda sanki burna bir eğlence bağının gülünü tutar.*)

Yine **rindân-ı** devrâna bu dem sâķî-i dey kıldı

Bedel cām-ı billūra sâğar-ı yağ-pâre âmâde

K 4/37-3

(*Yine, kış sâķisi bu anda zamanın rindlerine billur kadehe denk olan buz parçası kadehini hazırladı.*)

Zâhid, rindin aksi istikâmette bir tablo çizer. Zâhid, ibâdetlerini, virdlerini yerine getirmeye çalışırken sürekli şikâyet hâlidir.

Kemāl-i berdden şeyh-i zemistānuñ celālinden

Çıkarmak erba'îni müşkil oldu şimdi **zühhâda** K 4/37-6

(Soğuşun şiddetinden ve kışın çetinliğinden zâhidlere erbaini çıkarmak şimdi zorlaştı.)

Dünyâda herkesün çü bihi'l-iftihârı var

Şûfînün büriyâlığı köhne haşîridür G 18/7-2

(Dünyada herkesin övündüğü bir şey var. Şûfînin övündüğü de iki yüzlülüğü ve köhne hasırdır.)

Sûfî, tasavvuf ehlinin bir başka adıdır. Sûfî, zâhidle benzerlikler gösterir. Sûfî içinde önemli olan vahdetten ziyâde cennete ulaşmaktır. Sûfî yaptığı ibadetleri ihlâslı oluşundan değil de riyakârlığından yapar. Elindeki tesbih ve altındaki hasır göstermeliktir.

Konuyla alâkalı diğer beyitler: (K 4/37-19), (T 30/15-3), (G 41/5-4).

18. Mutasavvıflar

a) Bâyezîd-i Bistâmî (Tayfûr)

Asıl adı Ebû Yezîd Tayfûr b.Îsâ b. Sürûşân'dır. Velîlerin büyüklerinden olup Hanefî mezhebindedir. İran'ın Bistam kasabasında doğmuştur. Vefâtı 874 tarihindedir. İmâm Câfer-i Sâdk'ın ruhâniyeti ile yetişerek tasavvufta yükselmiştir.¹³ Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri namaz kılarken o derece râbitaya geçermiş ki namaz kılarken Allah korkusundan göğüs kafesinin kemikleri neredeyse kırılacak gibi olurmuş. Feyzî Bey Divânı'nda **Tayfûr** ismiyle zikredilmiştir. Namaz kılarken göstermiş olduğu hassasiyet ve dünyaya meyletmeyişi, beyitlerde ifade edilmiştir. Beyitlerde bize Bâyezîd-i Bistâmî'yi hatırlattığı için telmih sanatından söz edebiliriz.

Ne zîver cāmî' -i dil-keş ki rûhâniyyetüñ görse

İçinde secdeden baş kaldırılmaz idi **Tayfûr** T 27/9-7

(Ne güzel, gönül çeken bir cami ki onun ruhâniyetini görse Tayfûr içinde secdeden başını hiç kaldırmazdı.)

¹³ PALA, a.g.e., 1999, s. 60.

Mecrâ-i şer^c -i nebî hâmi-i kânûn-ı kavî

Tâbi^c -i emr-i gani şâhib-i **züh-d-i Tayfûr**

K 13/33-13

(Peygamber şeriatının uygulama alanı, güçlü kanunların koruyucusu! Allah emrinin bağılı, Tayfûr gibi dünyadan el etek çekmiş kişi!)

b) İbrahim Edhem

İbrahim b. Edhem, Belh hükümdarının oğlu iken tacı, tahtı bırakıp, Hakk'ı bulmak arzusuyla yollara düşen bir Hak âşığıdır. İbrâhim Edhem, divân şiirinde mâsivâdan vazgeçip, gerçek aşka yönelmenin timsâli olmuştur. Feyzî'de Manisa'da bulunan İbrâhim Ağanın üstün ahlâkını İbrahim b. Edhem'le özdeşleştirmektedir. Beyitte İbrâhim Edhem'i hatırlattığı için telmih vardır.

Edhemî-sîret melek-şaşlet Hâlîlî-menkabet

Şâhib-i 'irfân u 'iffet zât-ı bî-mişl ü 'adîl

T 29/6-2

(Edhem ahlâklı, melek huylu, Halil menkıbeli, benzeri ve akrânı olmayan kişi.)

c) Hallâc-ı Mansûr

Beyitte kastedilen, apaçık olmasa da inancı uğruna canından olan meşhur sûfî **Hallâc-ı Mansûr**'dur. Hallâc-ı Mansûr, tasavvuf yolunda mertebe kat' ederek fenâfi'llâha ulaşmış ve kâinattaki en küçük bir zerrenin dahi Hakk'ın tecellîsini gösterdiği inancına vararak **Ene'l Hakk** demiştir. Bu sözün bâtinî mânâsını değil de zâhirî mânâsını ele alan zâhidler, Mansûr'u Allah'a şirk koşan bir münkir olarak değerlendirmişler ve onu hapse atmışlardır. Mansûr, hapiste **Tavâsî** adlı bir kitap yazmıştır. Bu sıralarda Kâbe'yi tahrip eden Karmatîler adlı bir grubun böyle davranmalarının müsebbibi olarak da Mansûr gösterilince Hallâc-ı Mansûr, en ağır işkencelere mâruz kalmıştır. Nihayetinde vücûdu lime lime edilerek darağacına asılmıştır. Hatta bununla da yetinmeyip, Mansûr'un başını gövdesinden ayırarak cesedini yakmışlardır.

Bu beyitte de Hallâc-ı Mansûr'u bize hatırlatması yönüyle telmih yapılmıştır. Mansûr'u bir rind olarak ele alacak olursak Hallâc-ı Mansûr, Hakk'ı anlamaktan uzak kalmış zâhidlerle bir mücâdeleye girmiştir. Her ne kadar bu davâda canından olmuşsa

da Hallâc-ı Mansûr'un öldürölüp darağacına götürölmesi dahi arkasından gelecek olan rindlere, mânâ erlerine ilâhî bir mesajdır. Çünkü rindlerin inancına göre hayrı da, şerri de Allah'tan bilip istikâmetten sapmamak gerekir. Hâllâc-ı Mansûr'u öldürenler görünürde zâhidler olabilir; ama yine de yaptırana bakmak lâzım.

Ebû Mansûr-fıtnat İbn Sîrîn-sîret ü haşlet

Sütüde-menķabet 'âlî-nijâd ü zât-ı pāk-eccād T 49/16-1

(Ebû Mansûr kavrayışlı, İbn Sîrîn huylu ve yaradılışlı. Övölmüş menkıbeli, asil soylu ve temiz ataları olan kişî.)

III. CEMİYET

A) Şahıslar

1. Hükümdarlar

a) II. Mahmud

Osmanlı Devleti'nde ismi Mahmud olan iki hükümdar vardır. Bunlardan ilki olan I. Mahmud, 1730–1754 yılları arasında ülkeyi idare etmiş; II. Mahmud ise 1808–1839 yılları arasında tahtta kalmıştır. Feyzî'nin mîlâdî 1793 tarihinde doğduğunu ve 1832'de karantina memurluğu¹⁴ görevinde bulunduğunu göz önünde bulundurursak Feyzî'nin şiirlerinde yer yer bahsettiği Osmanlı padişahı kuvvetle muhtemel II. Mahmud'tur.

II. Mahmut, halk arasında dolaşmayı ve halkın dertlerini dinlemeyi seven bir padişahı. Şiire ve edebiyata karşı da ilgiliydi. Aynı zamanda hattat, bestekâr ve şâir olan Sultan II. Mahmud yazdığı şiirlerde Adlî mahlasını kullanmıştır.

Sultan II. Mahmud döneminde, mimari alanda da yeni bir gelişmenin başladığı görülür. İmparatorluğun değişik bölgelerinde birbirinden güzel yapılar inşa edilmiştir. Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı eserlerden bazıları şunlardır: Rodos Süleymaniye Camii, İzmir Bıyıklıoğlu Mahmud Camii, Cevrî Kalfa Mektebi, Nusretiye Camii, İstanbul Koca Mustafa Paşa Küçük Efendi Camii ve Külliyesi, Taş Kışla, Gülhane Parkı girişindeki Alay Köşkü. Sultan İkinci Mahmud ayrıca, İstanbul'daki bütün büyük camilerin tamirini de yaptırdı. Unkapanı köprüsü yine onun zamanında yapıldı. Mekke-i Mükerrerme'de bir medrese yaptırarak, Mescid-i Aksâ'yı tamir ettirdi.

Feyzî Bey, beyitlerinde II. Mahmud'tan bahsedilirken daha çok onun ülkeyi güzelleştiren, ta'mîr ve imâr eden yönüne dikkat çekilmiştir. Hatta düşmüş olduğu tarihte Kız Kulesi'nin II. Mahmud'un emriyle ta'mîrâtının yapıldığı belirtilmiştir.

Zıll-ı Hâk hazret-i Sultân-ı cihân **Maḥmūd Ḥan**

Ki şehensâh-ı eḳâlîm ü memâlik-ârâ

T 5/12-1

(*Hakk'ın gölgesi, dünyanın yöneticisi Mahmud Han ki ülkelerin şahı ve memleketlerin süsleyicisi.*)

¹⁴ SÜREYYA, a.g.e., 1997 s. 530.

Sāye-i ḥazret-i Ḥallāk-ı cihān **Mahmūd Ḥan**

Ki odur pādīşeh-i memleket-ārā vü ğayūr T 41/6-1

(*Dünyanın Yüce yaratıcısının gölgesi Mahmud Han. Ülke güzelleştirici ve gayretli padişah odur.*)

II. Mahmud'la alâkalı diğer beyitlerin numaraları: (T 1/31-2) (T 27/9-2).

2. Şâirler

a) Nedim

18. yy'ın ve Divân edebiyatımızın en ünlü şâirlerinden olan Nedim 1681 senesine İstanbul'da doğmuştur. Saray eşrâfına ve özellikle de Damat İbrahim Paşaya yakın olduğu için müderrislik ve kadılık görevlerinde bulunmuştur. Şuh yaradılışlı bir kişilik olan Nedim; zevke, eğlenceye, sefâhate olan düşkünlüğünden adı **Lâle Devri** ile anılmıştır.

Nedim, üzüntü ve kederin yerine şiiire zevki, neşeyi, eğlenceyi, yaşadığı devrin hayatını, İstanbul'un güzelliklerini şiiire sokmuştur. 15. yy'da Necâti Bey'le başlayan **mahallîleşme cereyânı** Nedim'le daha da gelişmiştir.¹⁵ Nedim, İtrî Efendinin de çağında yaşadığı için mûsikîyi de şiiirlerine sokmuştur. Tevfik Fikret'e göre Nedim, Divân şiiirimizi gençleştiren şâirdir.¹⁶ Nedim, şiiir sanatını yaşama sevincine ve zevkine dönüştürmeyi başarabilmiş bir şâirdir.

Feyzî'nin divânında Nedim'le alâkalı iki beyitini tespit ettik. Nedim, 18. yy'ın başlarında; Feyzî ise 18. yy'ın sonlarında ve hatta 19. yy'ın başlarında nazım âleminde vardır. Feyzî, Lâle Devri'ni görememiştir. Fakat Nedim'in nâmını duyduğu için şiiir vadisinde ona özenmeye çalıştığını aşağıdaki beyitlerinden anlıyoruz.

Nazîrem itmeye semt-i **Nedîm**'e Feyziyâ îşâl

Şikâf-ı hâme mürğ-ı tab'a iki per midür bilmem G 28/5-5

(*Ey Feyzî naziremi Nedim'in mahallesine ulaştırmak için, kalemin ucundaki ayrılmış bölümler üslubumun kuşuna iki kanat mıdır bilmem.*)

¹⁵ Nihad Sâmi BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. II, MEB Basımevi, İstanbul, 1997.

¹⁶ Şemsettin KUTLU, Divân Edebiyatı Antolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983, s. 347.

Feyzî bu beytinde Nedim'e benzemek istediğini açıkça ifade ediyor.

Feyzî oynatsa **Nedim**'e ger semend-i tab' ını

Hem-^ç inân olmaz yayandur vâdî-i tanzîrde G 38/9-9

(Feyzî eğer şâirliğinin atını Nedim'e doğru çevirse, ona nazire yazma vadisinde denk olmaz, yaya kalır.)

Feyzî bu beytinde de Nedim'e olan hayranlığını dile getirmekte; fakat ona benzeme hususunda bile yaya kaldığını, ona asla yetişemeyeceğini ifade etmektedir. Feyzî'nin Nedim ayarında olmasa bile onun dünya görüşünü yansıtan ve ona benzemek maksadıyla yazdığı bir takım beyitlerde divânda yer yer karşımıza çıkmaktadır.

O şûh-ı çeşm-i mestûn dest-i hicr ü iftirâkıında

Dü-çeşm-i şîfte-i ağıyâr hûd-bîn dūr-bîn [olsun] G 30/5-2

(O baygın gözlü şuhun ayrılık zamanında, rakîblerin düşkün iki gözü kendilerini ve uzağı gösterebilir.)

Ol perinûn cismi h'âb içre rü'yet itse ger

Lâl olur bî-çâre 'âşık vâkı' â ta'birde G 38/9-7

(Eğer o perinin vücûdu uykuda görünse, çaresiz âşık rüya tabirinde dilsiz olur.)

Ruğundan pūseyi yârûn belin kucmağa şulh olduk

Kerem zâtî gerekdür yoğsa Feyzî 'ârîzî olmaz MF 5

(Yüzünden öpücük almak, belini kucaklamak için yâr ile uzlaştık. Feyzî, cömertlik kişinin özünde olmalıdır yoksa sonradan kazanılmaz.)

Sînesin yâriñ açup aldum toyınca būsesin

Haşre dek pek şakla ey Kārûn gencineñi G 42/7-4

(Yarın göğsünü açıp doyuncaya kadar öpücük aldım. Ey Karun, hazineni kıyamete kadar iyi sakla.)

b) Gazâlî

Divân edebiyatı sahasında mahlası Gazâlî olan iki şâir tespit ettik. Bunlarda ilki 16. yy'ın sonlarıyla 17. yy başlarında yaşamış olan aynı zamanda enteresan kişiliğiyle şöhret bulmuş “Deli Birâder” lâkâbıyla da anılan Bursalı Gazâlî'dir. Asıl adı Mehmet'tir.¹⁷ Diğeri ise milâdî 1887'de İstanbul'da doğan Şeyh Fazlı Efendizâde Ferîd Bey'in oğlu olan Gazâlî'dir. Kendisi aynı zamanda muallimdir.¹⁸

Feyzî'nin burada zikrettiği Gazâlî, yaşadıkları dönemleri de göz önünde bulundurduğumuzda muhtemelen **Deli Birader** lâkâbıyla anılan Gazâlî'dir.

Sütün-ı midhâtüñ şerhinde fahr eyler dil-i zârı

Gazâlî vaşf-ı müşğînün ider dîbâce-i evrâd T 49/16-4

(Övgünün yapıldığı sütunu açıklarken inleyen gönlü övünür. Gazâlî, misk kokulu niteliklerini sözlerinin başlangıcı yapar.)

c) Seyrî

Feyzî'nin adını andığı **Seyrî**'nin hayatı hakkında herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Seyrî'nin divânında 17. asır şâirlerinden olduğu yazmaktadır.¹⁹ Feyzî'nin Seyrî'nin şâirlik yönünü beğendiğini aşağıdaki beytinden anlamaktayız.

Niçe pey-rev olursuñ bu ağızla Feyzî **Seyrî**'ye

Akıtdı çok dehânun âbını şîrin-sühenlikde G 35/5-5

(Feyzî bu ağızla Seyrî'yi nasıl takip edersin. O güzel söz söylemede çok ağzının suyunu akıttı.)

d) ‘Ârif Efendi

Yaptığımız araştırmalar neticesinde divân şiirimizde mahlası bu isimde kırk kadar şâire rastladık.²⁰ Dolayısıyla Feyzî'nin sadece bu beytinden yola çıkarak kimden bahsettiğini kestirmek çok güçtür. Bu münâsebetle beyitten anlayabildiğimiz sadece Feyzî'nin şiir vâdisinde ‘Ârif Efendi’ye özenmesidir.

¹⁷ TUMAN, a.g.e., C. II, s. 728.

¹⁸ TUMAN, a.g.e., C. II, s. 729.

¹⁹ TUMAN, a.g.e., C. II, s. 1248.

²⁰ TUMAN, a.g.e., C. I-II.

Pey-rev olunca ‘**Ārif Efendi**’ye Feyziyā

Sürdüm semend-i ṭab‘ umı vādī-i nazma pek G 25/7-7

(Ey Feyzî Arif Efendi’nin izinden gidince mizacımın atını şiir vâdisine sağlam sürdüm.)

e) Hâkim

Kayıtlarda **Hâkim** mahlasıyla şiirler yazan iki şâire erişebildik. Bunlardan ilki aynı zamanda vak’ânüvîs olan Şeyh Mehmed Hâkim Efendidir. Milâdî 1770 yılında Kadıköy’de vefât etmiştir. Diğeri ise Şeyzâde Mehmed Emin Efendinin oğlu olan ve milâdî 1805 senesinde ebedî âleme intikâl eden Şeyhzâde Abdülkerim Efendidir.²¹ Her ikisininde yaşadığı dönem birbirine çok yakın olduğundan Feyzî’nin hangisini kastettiğini anlamak en azından dîvanlarını incelemeden mümkün görünmemektedir.

N’ola da‘ vā-yı tanzîr itse dil eş‘âr-ı **Hâkim**’den

Ki nevk-i hâme-i Feyzî şâhiddür zarîfâne G 39/6-6

(Gönül Hâkim’in şiirlerini, nazire yazmaktan dolayı dava etse n’olur? Feyzî’nin kaleminin ucu bu dava için zarîf bir şahittir.)

Feyzî, bu beytinde Hâkim’in kendi şiirlerini tanzîr etmeye çalıştığını iddia ederek onu eleştirmiştir.

f) Hamîd Efendi

Feyzî Divânı’nda 43 numaraya kaydettiğimiz gazel, Neylîzâde Hamîd Efendinin gazeline zeyldir. **Neylîzâde Mehmed Hamîd Efendi**, Mirza-zâde Ahmed Efendinin oğludur. Rebî-ül Evvel 1181 (M. 1767) tarihinde vefât etmiştir. Üsküdar’da medfûndur²² (bkz. G 43).

Hamîd-i fâzılun tezyîl idince beytini Feyzî

Terâzū-yı kalemle menzil-i i‘câza dek gitdi G 43/5-5

(Feyzî, üstün Hamîd’in beytini tezyîl edince kalem terazisiyle özlü söz söyleme yerine dek gitti.)

²¹ TUMAN, a.g.e., C. I, s. 179.

²² TUMAN, a.g.e., C. I, s. 229.

3. Sanatkârlar, Filozoflar

a) Aristo

Feyzî, kaside ve tarihlerde ilim, akıl yönüyle övmek istediği şahsiyetleri ünlü Yunan filozof Aristo'ya benzetmiştir.

Aristo-dāniş ü Loḡmān-naẓîr ü bî-aḡrān

Şeh-i memālik-i 'irfān şāhibü't-temkîn T 13/7-2

(Aristo bilgili, Lokman'ın benzeri, akranı olmayan, bilgi ülkelerinin şahı, ağırbaşlılık sahibi!)

Evliyâ-sîret melek-ḡaşlet **Aristo**-menḡabet

Şāhib-i 'ilm ü faẓîlet zāt-ı bî-mişl ü reşîd T 25/11-7

(Evliyâ gönüllü, melek huylu, Aristo menkıbeli. İlim ve erdem sahibi, benzersiz ve olgun kişi.)

Mevzuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları: (T 3/27-9), (T 9/26-12), (T 49/16-6), (K 6/30-12).

b) Eflâtûn

Aristo'nun hocası olan Eflâtun'dan divânda akıl ve hikmetin timsâli olarak söz edilir.

Zāt-ı ḡallâl-ı nikât-ı ḡikem-i **Eflâtûn**

Sebaḡ-āmûz-ı rümûzât-ı dil-i Cālînûs T 33/5-1

(Eflâtun hikmetlerindeki nükteleri çözen kişi. Cālînûs'un gönlinün gizli mânâlarını ders olarak okutucu.)

Aristo bu sedād u dānişûn dil-bestesi ḡālā

Bu tedḡîḡāt-ı rüşd ü fikrûn **Eflâtûn** ḡayrānı K 6/30-12

(Aristo, bu akıllılığın ve bilgili oluşun hâlâ âşığı. Eflâtûn bu olgunluk ve düşünce incelemelerinin hayranı.)

c) Câlînûs

Câlînûs, eski Grekler'in en büyük hekimlerindendir. Hekimlikteki mahareti nedeniyle ismi Bokrat'la birlikte anılır. Câlînûs'un yazdığı eserler, İslâm dünyasını yakından etkilemiştir. Feyzî'de Câlînûs'un hikmetli yönüne atıfta bulunarak Kudüs makamına atanan Abdi Ağayı ona benzetmiştir.

Zât-ı hallâl-ı nikât-ı hikem-i Eflâtûn

Sebağ-âmûz-ı rümûzât-ı dil-i **Câlînûs**

T 33/5-1

(Eflâtûn hikmetlerindeki nokteleri çözen kişi. Câlînûs'un gönlünüün gizli mânâlarını ders olarak okutucu.)

d) Mânî vü Bihzâd

Mânî Çinli bir nakkaş ve ressamın adıdır. **Bihzâd**'ta İranlı meşhur bir minyatür ressamıdır. Edebiyatımızda sevgilinin güzelliğini ifade etmek için tek kullanıldıkları gibi birlikte anıldıkları da olur. Feyzî'de divânda övmek istediği şahsiyetleri, bu iki meşhur nakkaşa benzeterek kullanmıştır.

Göreymi resm-i pesendide tarh-ı zibâsın

Olurdu **Mânî** vü **Bihzâd** reşk ile meftûn

T 19/5-4

(Manî ve Bihzâd beğenilen üslubunu ve görünümünü görmüş olsaydı kıskanarak onun düşkünü olurdu.)

Müsellemdür bu kaçruñ tarzı el-hağ nakş-ı vâlâda

Eger varise bir mişl ü kuşûrı söylesün **Bihzâd**

T 48/5-2

(Gerçekten bu köşkün nakışlarının güzelliği doğrulanmıştır. Bihzâd eğer bir benzeri ya da kusuru varsa söylesin.)

Divânda söz konusu şahıslarla alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 4/10-7), (T 28/5-4).

4. Tarihî ve Efsânevî Şahsiyetler

a) Hâtem

Arap kabileleri arasında cömertliğiyle tanınmış olan İbn Abdullah b. Sa'd'ın lâkabıdır. Tay kabilesinden olduğu için **Hâtem-i Tâyyî** de denilir. Hâtem, peygamberimiz zamanında yetişmişse de peygamberliğine yetişememiştir. Hâtem'in cömertliği darb-ı mesel hükmüne geçmiştir.²³ Feyzî'de beyitlerinde cömertliğini övmek istediği kişileri Hâtem'e benzetmiştir.

Hâtem engüşt-i şehâsına olurdu hâtem

Bermekî görse idi cûdını eylerdi hayâ T 3/27-10

(*Hâtem, onun cömertlik parmağına yüzük olurdu. Bermekî onun cömertliğini görseydi, utanırdı.*)

Beyitte **Hâtem** kelimesinin bir başka anlamı da yüzük olduğundan sestese sözcükler vardır. Bu sebeple cinas sanatından söz edebiliriz. Hâtem'le ilgili diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 4/10-1), (T 47/5-2).

b) Bermekî

Emevî devletinin düşmesiyle Abbâsi devletinin kurulması âmil olmuş ve Hârûn Reşid'in zamanında sırasıyla vezirlik yapmış bir ailenin Hâlit, Yahya, Fâzıl, Câfer adındaki dört oğlunun ismidir. Hârûn Reşid'in veziri olan Câfer, hepsinden fazla şöret kazanmış; gerek nüfûz ve iktidârı, gerek zenginliği dillere destan olmuştur. Nihayetinde Harun Reşid tarafından öldürtülmüştür.²⁴ Divân şiirinde bağış ve cömertliğin örneği olarak kullanılmışlardır.²⁵

Ol şehâ ma' deni ol gevher-i kân-ı keremin

Bermekî görse rikâbında olurdu şâtır T 15/10-3

(*Bermekî, o cömertlik madeni, o iyilik kaynağının değerli taşını görse, onun eşiğinde hizmetçi olurdu.*)

Bermekî'nin zikredildiği diğer beyitlerin numaraları: (T 3/27-10), (T 9/26-13).

²³ A.Sırrı LEVEND, Divân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1984, s. 153.

²⁴ LEVEND, a.g.e., s. 152.

²⁵ Ferit DEVELLİOĞLU, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1970.

c) Ferîdûn

İranlı meşhur bir hükümdar olan **Ferîdûn**, Cemşîd'in sülâlesinden olup zâlim Dahhâk'ın öldürülmesinden sonra tahta geçmiştir. Ferîdûn'un diğer lakabı **Ferruh**'tur. Ferîdûn, edebiyatta adâletin timsâli olarak kullanılır.

Hân-ı Maḥmûd-ı **Ferîdûn**-fer-i Dârâb-ḥaşem

Ki rikâbında olur gâşiye-dârı Dârâ T 6/10-1

(*Feridun haşmetli, Dârâb hizmetçili Maḥmûd Han! Onun huzurunda perdecisi Dârâ olur.*)

d) Dârâ, Dârâb

İran'ın Keyâniyân sülâlesinin dokuzuncu hükümdarı olan Keykûbâd'tır. **Dârâ**, Avrupa'da Pers Kralı **Darius** olarak bilinir. Dârâ, Büyük İskender'le yaptığı savaşta yenilip öldürüldüğü için İskender'le birlikte de anılır.²⁶ **Dârâb** ise Dârâ'nın babasıdır.

Göreydi ḥaşmet ü dârâtını ol 'adl-âzmānuñ

Tenûrāsâ yanardı reşkinden **Dârâb** u **Dârâ** da K 4/37-13

(*O adâletli kişinin görkem ve gösterişini görselerdi, Dârâb ve Dârâ da kıskançlıklarından tandır gibi yanarlardı.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyit: (T 6/10-1).

e) Kârûn

Musâ peygamber devrinde yaşamış; malı ile mağrur olarak haddini aşmış ve Cenab-ı Allah'ın zekât emrini dinlemediğinden Musa peygamberin duâsından sonra malı ile birlikte yere batmış olan dünya zenginidir. Allah'ın (cc) lütuf ve ihsanını kendinden bilerek nankörlük yapmıştır. Kibri ve hasisliğiyle nâm salmıştır. Bir rivâyete göre yalnızca hazinelerinin anahtarlarını kırk iki kişi taşımış.

Sînesin yâriñ açup aldum ṭoyınca bûsesin

Ḥaşre dek pek şakla ey **Kârûn** gencineñi G 42/7-4

(*Yarin göğsünü açıp doyuncaya kadar öpücüük aldım. Ey Karun, hazineni kıyamete kadar iyi sakla.*)

²⁶ PALA, a.g.e., 1999, s. 100.

Feyzî, bu beytinde sevgilinin mahrem sayılan göğüs bölgesini, Kârûn'un hazinelerine benzetmiştir.

f) İskender

Edebiyatımızda iki İskender anılır. Birisi âb-ı hayâtı aramak üzere zulumât ülkesine giden İskender-i Zülkarneyn, diğeri de haşmetiyle nâm salmış Makedonyalı Topal Filip'in oğlu Büyük İskender'dir. Edebiyatımızda bu iki isim, kimi zaman aynı kişi zannedilse de farklı kişilerdir.

Göreydi mürtefi^ç tâ böyle kâh-ı^ç izz ü iclâlûñ

Eñ evvel baş qoridi süddeye **İskender**-i şāñī K 6/30-11

(Yüceliğinin ve talihinin köşkünü bu şekilde görebilseydi, ikinci İskender eşiğine baş koyardı.)

Bu beyitte Divitdâr Mehmed Paşa, bulunduğu mevki' itibariyle **İkinci İskender** diye anılmaktadır.

g) Cem

Nâm-ı diğeri **Cemşîd** olan **Cem**, İran'ın büyük hükümdarlarından. Rivâyete göre Cem, Azerbaycan'da yüksek bir yere mücevherlerle süslü bir taht koydurmuş. Güneşin doğmasına yakın kendisi de mücevher işlemeli kaftanlarını giyip bu tahta oturmuş. Güneş doğunca da tâcı, tahtı ve kaftanı parlamaya başlamış. Halk bunu görünce o güne nevrûz, Cem'e de Cemşîd (Işık şâhı) adını vermişler.

Feyzî, tarih düştüğü Vezir Mehmed Paşanın ihtişâmını anlatmak için kölesinin dahi Cem gibi olduğunu söyleyerek mübalağalı bir şekilde benzetme yapıyor.

Ol şeh-i **Cem**-çâkerûñ âşafi^ç âlî-nijâd

Çıldı emr murâd bu hayr-i pâki ber-vefķ-ı merâm T 4/10-3

(O kölesi Cem gibi olan şehin veziri, üstün yaradılışlı, amacı olan, bu temiz iyiliği arzuya uygun yaptırmayı istedi.)

5. Diğer Şahsiyetler

a) İbn-i Celâl

Fâzıl-ı nâṭıka-baḥş-ı ‘ulemâ-yı eslâf

Seyyid-i hâşiye-pîrây-ı ḥalef **İbn-i Celâl** K 2/41-17

(Önceki âlimlerin düşünce bağışlayıcı erdemlisi. İbn-i Celâl'den sonraki açıklama yazıcı / süsleyici seyid.)

Divânda bir yerde karşımıza çıkan İbn-i Celâl'in kim olduğunu tâyin edemedik.

b) İbn-i Sîrîn

Divânda kim olduğu hususunda bir kanıya varamadığımız şahsiyetlerden biri de İbn-i Sîrîn'dir.

Ebû Manşûr-fiṭnat **İbn Sîrîn**-sîret ü ḥaşlet

Sütûde-menḳabet ‘âlî-nijâd ü zât-ı pāk-ecdâd T 49/16-1

(Ebû Mansur kavrayışlı, İbn Sîrîn huylu ve yaradılışlı. Övülmüş menkıbeli, asil soylu ve temiz ataları olan kişi.)

6. Masal, Hikâye Kahramanları

a) Leylâ, Mecnûn

Kays'ın Leylâ uğruna aklını yitirip çöllere düşmesi ve adının Mecnûn'a çıkmasıyla halk tarafından kınanması beyitlerde ele alınan motiflerdendir. Bunun yanı sıra “karanlık, gece” mânâsına gelen **Leylî** kelimesiyle **Mecnûn** kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. Leylâ kelimesi “siyah saç” mânâsında kullanıldığı için ihâm-ı tenâsüp sanatından da söz edebiliriz. Hikâyenin gerçek bir olaydan yola çıktığı varsayımından hareketle telmih sanatı da vardır, diyebiliriz.

Mecnûn-ı ‘aşka ‘âkıll olan ṭa‘n ider mi ḥiç

Ol da bu âstânenün âbdâl u pîridür G 18/7-3

(Aşkın delisini akıllı olan hiç ayıplar mı? O da bu eşiğin abdâl ve pîridir.)

Mecnûnveş oldı bendesi bir zülf-i **Leylî**'nün

Dünyâda ‘âkıbet-bîn ü ‘âkııl degül miyem G 26/5-3

(Bir Leylâ saçının Mecnûn gibi kölesi oldu. Dünyada sonumu göremeyecek miyim, akıllı değil miyim?)

Beni **mecnûn** iden ol şūh-ı haṭṭ-āver midür bilmem

Ki bend-i zülf-i **leylî**si gönül mi ser midür bilmem G 28/5-1

(Beni deli eden o tüyleri yeni çıkan şuh mudur bilmem. Siyah saçına bağlanmış olan gönül müdür baş mıdır bilmem.)

B) Ülkeler, Şehirler, Denizler

Osmanlı memleketinin adâlet ve cömertlik yönüyle Divitdâr Mehmed Paşa gibi birisini görmediğini övmek maksadıyla **mülki** ‘**Osmânî**’ ibâresi kullanılmıştır.

‘Ömer-‘ adl Meḥammed-nâm Sıddîkî-seḥâvet kim

‘Adîlün görmedi hiç bundan esbak **mülk-i ‘Osmânî** K 6/30-10

(Ömer adâletli, Meḥammed isimli, Ebubekir gibi cömert. Osmanlı ülkesi bundan önce hiç benzerini görmedi.)

1. Anadolu

Anadolu, kelimesi daha çok vezirlik makamıyla anılmıştır. Övülmek istenen şahsiyetin sadâret görevi Anadolu’nun süsü olarak zikredilmiştir. Bu beyitte ayrıca “د” harfinin şeklî yapısından istifâde edilerek feleğin padişah imâmı Arapzâde Abdurrahman Efendinin şânına saygı göstermek maksadıyla önünde eğildiği belirtilmektedir.

Zîver-i şadr-ı **Anaṭolî** imâm-ı sâbık

Ki felek ḳaddin ider şânına tevḳîr ile dâl K 2/41-18

(Anadolu vezirliğinin süsü, önceki imam. Felek boyunu, onun şânına saygı göstermek için eğer.)

a) Manisa

Divânda en çok zikredilen yerlerden biridir. Feyzî'nin bir dönem görev icâbı ya da seyahat maksatlı Manisa'da bulunduğu düşünülebilir. Feyzî, Manisa ile ilgili beyitlerinde, burada ikâmet ettikleri düşünülen Nûrî Efendiye ve İbrahim Beye tevdi' edilen görevlerin hayırlı olması temennîlerini dile getirmiştir.

Didi târihîni gûş eyleyince Feyzî şevkından

Ola Nûrî Efendi'ye mübârek **câh-ı Mağnisâ** (1161) T 23/2-2

(Feyzî işitince sevincinden tarihini söyledi: Ola Nuri Efendi'ye mübârek cah-ı Mağnisâ)

Ĥamdü-lillâh yine İbrâhîm Ağa-yı muhterem

Oldı **Mağnisâ**'nuñ evkâfına ' izzetle vekîl T 29/6-1

(Allah'a şükürler olsun ki saygıdeğer İbrahim Ağa yine Manisa'nın vakıflarına üstünlükle vekil oldu.)

Feyzî şâyeste düşerse cevher-i târih bu

Oldı **Mağnisâ**'ya İbrâhîm Beg ni' me'l-vekîl T 29/6-6

(Feyzi, bu cevher tarih ²⁷ düşerse lâyıktır: İbrahim Bey, Manisa'ya ne güzel vekîl oldu !)

Feyziyâ ' aşkile bu bâğ-ı cihânda âhîr

İtdi bülbül beni bir gül-ruhı **Mağnisâ**'nuñ G 24/5-5

(Ey Feyzî, bu dünya bağında sonunda bülbül, beni Manisa'nın bir gül yanaklısı etti.)

Feyzî, Manisa'da gül yanaklı bir güzel sevdiğini ifade etmiştir.

b) İzmir

Halk arasında yaygın bir deyiş olan "İzmir'in kızları güzeldir." lafzını da Feyzî, bu beytiyle desteklemiş oluyor. Feyzî, nazlı ve işveli İzmirli bir güzele tutulduğunu ifade etmiştir.

²⁷ Noktasız harflerle oluşturulan ebced tarihidir.

Yahşî eṭvârî amân bir mîr-zâ şūhî bugün

Küşte-i tîr-i nigâh itdi beni **İzmir**'de

G 38/9-8

(Davranışları iyi olan nazlı, işveli bir bey kızı, bugün beni İzmir'de bakış okunun kurbanı etti.)

2. Rumeli

Rumeli de tıpkı Anadolu'da olduğu gibi vezirlik makamıyla anılmıştır. Rumeli sadrı olmak o dönemdeki en yüksek pâyelerden biridir. Feyzî, değer verdiği şahsiyetlerin Rumeli sadâretinden bile daha yüksek mevkîleri hak ettiğini düşünerek onları övmektedir.

Rûm ili şadrı degül belki maḳâm-ı vâlâ

Saḅa şâyestedür ey zât-ı kerem-kâr elḥaḳ

T 8/7-3

(Ey keremli kişi, sana Rumeli sadrazamlığı değil belki daha yüksek bir makam lâyıktır doğrusu.)

Rûm ili şadrı degül belki maḳâm-ı vâlâ

Saḅa şâyeste ey zât-ı sûtüde-aḥvâl

K 2/41-23

(Ey övülecek hâlleri olan kişi, belki de sana Rumeli vezirliği değil; daha yüksek bir makam layık.)

a) İstanbul

İstanbul, kendine ait hususiyetleriyle değil, sadece ismen zikredilir.

Sitanbul'ı olunca 'izz ü iḳbâl ile teşrîfi

Sürür [u] râḅat oldı râygân ekdâr [u] ğam nâ-büd

T 12/7-2

(İstanbul'a yücelik ve talihle ayak basınca, sevinç ve rahatlık ucuzladı, üzüntüler ve kaygı görünmez oldu.)

Ḳadri virdükde şeref-pâye-i **İslâmbul**

Buldı emrinde felek şevḳile istiklâli

T 38/4-3

(Değeri İstanbul'un şerefli rütbesini verdiği zaman felek emrinde şevkle bağımsızlığı buldu.)

3. Ortadoğu ve Arap Yarımadası

a) Halep

Halep’le ilgili olarak tespit ettiğimiz üç beyitin ikisinde Feyzî, Halep kadılığı görevine getirilen İbrahim Ağaya Allah’ın inâyetini dilemektedir. Halep’le ilgili diğer beyitin numarası: (G 9/5-4).

Olup hâlâ **Haleb** kâdîsi istihkâk u yümnile

Ṭarîḳın eyledi devr-i medâris iderek taḥḳîḳ T 35/5-3

(*Hak ederek ve uğurla hâlen Halep kadısı olup, makamına medreseleri devrederek ulaştı.*)

Düşürdi bâ-du‘â gûş eyleyenler Feyziyâ târiḥ

Haleb'de bula İbrâhîm Efendi mecdile tevfiḳ T 35/5-5

(*Ey Feyzî duayla dinleyenler tarih düşürdü: İbrahim Efendi Halep’te şerefle Allah’ın yardımına kavuşsun.*)

b) Şam, Hicaz

Hicaz, Arap yarımadasında Mekke ile Medîne’nin bulunduğu yerdir. Edebiyatta da sevgilinin bulunduğu yer ve onun mahallesi Hicaz’a benzetilir. Âşîğın Kâbesi sevgilinin mahallesi olarak tasavvur edilir.²⁸ Divânda **Hicazlı güzel**, ifadesiyle sevgili kastedildiği gibi, **Hicâz**, kelimesiyle aynı zamanda klasik Türk müziğinin usullerinden olan Hicâz makamı da vurgulanmaktadır. Dolayısıyla beyitte tevriye sanatı vardır.

Varup o şûḥ-ı dil-ârâya keşf-i râz itsem

Netîce söyleyüp aḥvâlümi niyâz itsem

Çün eyledi o **Hicâzî** güzel dili nâlân

Ki şimdi ben de n'ola nağme-i hicâz itsem R 2

(*O gönül süsleyen güzele varıp sırrımı açsam. Durumumu söyleyip sonra yalvarsam. O Hicazlı güzel, gönlümü inletti. Ben de şimdi hicaz makamından söylesem ne var?*)

²⁸ PALA, a.g.e., 1999, s. 185.

Gönlüm ne dem şahîfe-i cāndan niyāz oğur
 Ol şūh-ı ‘aşqda ger baña biñ dürlü nāz oğur
 Dil mektebinde Ka‘be-i kûyuñ iden hayāl
 Elbette ders-i vādî-i ‘azm-i **Hicāz** oğur R 3

(Gönlüm ne zaman can sayfasından yalvarırsa, o aşk güzeli de yine bana bin türlü naz eder. Gönül okulunda senin semtinin Kâbe’sini hayal eden, elbette Hicaz’a gidiş yollarının dersini okur.)

Kâbe, Allah’ın (cc) evidir. Divân şiirinde sevgilinin bulunduğu mahalle olarak da anılır. Feyzî, yukarıdaki beyitte de sevgilinin köyünün Hicâz’da olduğunu ve oraya gidiş yollarının hesabını yaptığını ifade ediyor.

Her dem hayāle ‘aşk ile o serv-i nāz gelür
 Cān u dilüm dehāna zebāna niyāz gelür
 Feyzî hevā-yı zülf-i dil-ārā ki serdedür
 Kām-ı ümîde şemme-i **Şam** u **Hicāz** gelür R 4

(Hayale her an aşk ile o naz servisi gelir. Can u gönlüm ağza ve dile yalvarış gelir. Feyzî, gönlü süsleyen sevgilinin zülfünün isteği baştedir, ümidin dimağına Şam ve Hicaz kokusu gelir.)

Feyzî’ye sevgilinin diyârı olan Şam ve Hicaz’dan onun kokusu gelmektedir.

c) Şîrâz

Şîraz, bugünkü İran sınırları içinde bulunan bir şehirdir. Şîraz, aynı zamanda Klasik Türk Müziği’nde mürekkep bir makam olup zamanımıza kalmış bir numûnesi yoktur. Hâlen Âzerî müziğinde bu isimle bir makam vardır.²⁹ Feyzî, gönül habercisinin sevgilinin benzerini bulmak için Şîrâz’a dek gittiğini ifade ediyor.

Cihānda ol kenārî şūhumuñ bir mişli yok hattā
 Berîd-i dil tecessüs iderek **Şîrâz**’a dek gitdi G 43/5-2

²⁹ DEVELLİOĞLU, a.g.e., s. 1196.

(Dünyada o kenardaki güzelimin bir benzeri yok, hatta gönül habercisi araştırarak Şiraz'a dek gitti.)

d) Kudüs

Feyzî, Kudüs makamına getirilen Abdi Efendiye görevinin mübârek olmasını diliyor.

Didi aḥbâb düşer Feyzî bu mısra^ç târiḥ

İde devletle mübârek saña **Kuds**'i Ḳuddûs T 33/5-5

(Dostlar, “Feyzî bu mısra tarih düşer.” dedi: Kuddûs olan Allah, Kudüs'ü sana mutlulukla mübârek etsin.)

4. Orta Asya

a) Hoten

Hoten, Doğu Türkistan'da halkı Müslüman olan bir şehirdir. Feyzî, Hüseyin Ağa adında bir zâtın sakalı için bu tarihi düşmüştür. Hüseyin Ağanın yüzünü mülke benzeterek onu Hoten padişahının bağışladığını ifade ederek, yüzündeki sakalları da yazıya benzetmektedir. Hüseyin Ağa, çekik kaşlı, çekik gözlü olduğu için Feyzî, böyle bir tarih düşmüş olabilir.

Eyledi temlîk ḥaṭṭile aña

Mülk-i ruḥsârı şehensâh-ı **Hoten** T 40/7-3

(Hoten padişahu, yazıyla ona yüz mülkünü bağışladı.)

b) Semerkand, Buhârâ

Feyzî'nin bir lügazında zikrettiği şehirlerden ikisi de Semerkand ve Buhârâ'dır.

Bir boyacı zamân-ı mâzîde

Kim **Semerkand**'ı eylemişdi maḳâm L 1/5-2

Bu ^çacebdür ki tâ **Buhârâ**'da

Zevcesi çirpıcuñ oldı ḥarâm L 1/5-4

5. Denizler

a) Karadeniz

Divânda bahsedilen tek coğrâfî unsur Karadeniz'dir. Vezir Mahmud Paşanın kaptan olmasına isnâden düşülmüş bir tarihte Karadeniz'den bahsedilmiştir.

Cereyân eyleye tâ **Baħr-i siyâh** ' âlemde

Ola keşti-i şeref-baħş-ı vücûdı bÿyâ T 14/13-12

(*Karadeniz dünyada aktıkça, onun vücûdunun şeref veren gemisi de yol alsın.*)

C) İctimâî Hayat

1. Devlet

Devlet, sınırları belli olan bir memleketin sahibi olan insanların kurduğu siyasî, hukukî, idarî teşkilâttır. Feyzî Bey de divânda **devlet** kelimesine değişik vesîlelerle yer vermiştir. Beyitler hayli fazla olduğu için değişik mânâ ihtivâ edenlere değinip diğerlerinin beyit numarasını vermeyi uygun gördük.

Devlet, mutluluğun, bahtın en önemlisi de gücün timsâlidir. Geçmişten günümüze yeryüzünde ne kadar devlet kurulmuşsa bir o kadarı da yıkılmıştır. Hiçbir makam, mevki, şan, şöhret bâkî değildir. Kâinâtın hâkimi olan Yüce Allah'ın gücü, kudreti, saltanatı ise sonsuzdur.

Devlet kelimesi ülke ve yönetim anlamlarında kullanıldığı gibi makam, mevkî', talih, sağlık-sıhhat, saâdet mânâlarında da kullanılmıştır. Devlet kelimesi kimi zaman da saltanat kelimesiyle birlikte anılmıştır.

Mâlik-i saltanat-ı **devlet** ü dîn

Hâris-i baħr u ber ü mülk-ârâ T 1/31-1

(*Devlet ve din kudretinin sahibi! Deniz ve kara bekçisi ve ülkeyi güzelleştiren!*)

Hüner ü ' ilm ü fazîletde ' adîli kem-yâb

Dehr ü **devlet**de nezâfetde vücûdı yek-tâ T 3/27-8

(*Hüner, ilim ve erdemde benzeri yok. Yeryüzünde, ülkede ve temizlikte vücûdu benzersiz.*)

Yeter ey hāme besdür terk-i taşdı^ç-i maḳāl eyle

Du^ç ā-yı **devlet** ü iḳbālin itgil şıdḳile imlā T 7/16-14

(Ey kalem, bu kadar yeter. Sözün sıkıntı verenini bırak. Doğrulukla makam ve mutluluk için dua yazmaya giriş.)

İmām-ı nāşılḳ-ı mihrāb-ı **devlet** kürsî-i şevket

Şaf-ārā-yı kerāmet pādişāh-ı kişver-i manşūr T 27/9-1

(Devlet mihrabının öğüt verici imamı, büyüklük kürsüsü. Keramet safının süsleyicisi, Allah yardımına kavuşanların padişahı.)

Du^ç ā hengāmıdur rabṭ it kelāmı eyleme itnāb

Dilā gel ^çarşa ḳıl ḫabl-i du^ç ā-yı **devlet**ün ta^ç lîḳ T 30/15-12

(Dua zamanıdır, sözü bağla, sıkıntı verme. Ey gönül gel mutluluk duasının ipini arşa bağla.)

O rütbe **devlet**-i hicrile ma^ç zūrum ki dil-dāruñ

Recā-yı vuşlatı ol bî-vefādan irtikāb itmem G 29/5-2

(Sevgilinin ayrılığının mutluluğu o derecede bahanem oldu ki o vefasızdan artık kavuşma isteğinde bulunmayı aklımdan geçirmem.)

Semiyy-i faḫr-i ^çālem a^ç nî ḳāđî-^ç asker-i zî-şān

Esās-ı mülk-i iḳbāli bula **devlet**le istibdād T 49/16-2

(Dünya halkının övüncünün adaşı, yani şanlı kazasker. Görkem mülkünün temeli talihli şekilde bağımsız olsun.)

İlāhî **devlet** ü iclāl ile tā rüz-ı rüstāḫiz

Şadāretde muḳim it ol mekārimekār-ı devrānı K 6/30-30

(Ey Allah'ım, o dünyanın iyilik yapıcısını mutluluk ve talihle ta kıyamet gününe kadar sadrazamlıkta bırak.)

Şiḫḫat ü **devlet** ile yā Rab anuñ

Her zamān ḳadrini bālā eyle K 7/9-8

(Ya Rab sağlıkla, afiyetle onun değerini her zaman en üstte eyle.)

Devlet ü salṭanatın ḥāzret-i Ḥaḡ dā'im idüb

Eyleye zāt-ı şerīfını ḥaṭādan ihfā

T 5/12-2

(Yüce Allah mevki ve saltanatını sürekli kılıp şerefli zâtını yanlış yapmaktan korusun.)

Devlet kelimesi, divânda bahçeyle birlikte de anılmıştır. Bahçeyi güzel kılan içindeki muhtelif sebze, meyve ve bitkilerdir. Bahçeye îtinâyla bakıldığı takdirde güzeldir. Bakılmadığı zaman ise çoraklaşır. Devlet yönetimi de beyitte bahçe bakımına benzetilmiş. Dirâyetli devlet adamları sâyesinde devlet diriliğini, kudretini muhafaza edecektir.

Ter midād-ı ḡalemi ile riyāz-ı **devlet**

Pertev-i neyyir-i faẓlı ile 'âlem pür-nür

K 3/33-18

(Kaleminin mürekkebi ile devlet bahçesi taze! Erdeminin parlak ışığı ile âlem nurlu!)

Feyzî, aşağıdaki beyitte de liyâkati olmayan devlet adamlarının, o makamı boş yere işgal etmesini ve kendilerine hak edilmediği hâlde gösterilen itibârı eleştirmektedir.

Bî-'ilm ü ma'rifet olan erbâb-ı **devlete**

Bîhûde i'tibâra ne dîrsin sözüñ nedür

G 17/8-4

(İlimsiz ve mârifetsiz olan devlet adamlarına boş yere gösterilen saygıya ne dersin, sözüñ nedir?)

Son beytimizde ise günümüzde de hâlâ kullanılan **devlet kapısı** deyimini kullanılmıştır.

Südde-i **devleti** ol rütbede bālâter kim

Görmedi pîr-i felek bu deme dek aña mişâl

K 2/41-8

(Devletin kapısı o kadar yüksek ki ihtiyar felek bu zamana değin ona benzeyen görmedi.)

Devlet kavramıyla ilgili diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 1/31-18), (T 12/7-3), (T 19/5-1), (G 22/6-5), (K 6/30-7), (A 2/9-4), (M 1/39-39).

2. Meslek Grupları, Aile Efrâdı ve Bazı Tipler

Divânda zikredilen belli başlı meslek grupları ve tipler şunlardır: Sultân, pâdişah, pâdişeh, şeh, şâh, şehensâh, hünkâr, dâver, hüsrev, vezir, hıdîv, sadr, sadâret, âsaf, şu'arâ, şâir, şeyhü'l-islâm, hâce, fukahâ, gavvâs, şinâver, mübâşir, kethudâ, kitâbet, kâtip, müftî, imâm, tabîb, bağbân, hâris, nigezbân, peyk, berîd, fâris, şehsüvâr, müihmân, züvvâr, âbkeş, silâhdâr, kâpudân, kâpudân-ı deryâ, dârüssa'âde ağası, hudâvend, teberdâr, şâtır, hıdmetgüzâr, mi'mâr, kazasker, mansıb, mevâlî, kadı, zâbit, cellâd, âlim, allâme, ulemâ, bedraka, rehber, râh-nümâ, derbân, haddâd, zerger, boyacı, dilîr, ağa, efendi, mirzâ, hacı, tevliyet, bây, gedâ, fukarâ gulam, çâker, kul, bende, abd, bîkes, garîb, sâ'il, dâye, acûze, veled, tıfl, fûrû', beççe, mahdûm, bebek, haml, zevce, halîle, vâlideyn, vâlid, ûm, peder, radi'a ... vb kelimelerdir.

a)Devlet Ricâli ve Askerî Ricâl

aa) Sultân, Pâdişah, Şeh, Şehensâh, Hünkâr, Dâver, Hüsrev

Feyzî Bey Divânı'nda hükümdarlar; **sultân, pâdişah, pâdişeh, şeh, şâh, şehensâh, hünkâr, dâver, hüsrev** kelimeleriyle karşılık bulmuştur.

Eyledi temlik hâttile añâ

Mülk-i ruhsârı **şehensâh**-ı Hoten

T 40/7-3

(Hoten padişahı, yazıyla ona yüz mülkünü bağışladı.)

Zıll-ı Haç hazret-i **Sultân**-ı cihân Maḥmūd Ḥan

Ki şehensâh-ı eḳâlîm ü memâlik-ârâ

T 5/12-1

(Hakk'ın gölgesi, dünyanın yöneticisi Mahmud Han ki ülkelerin şahı ve memleketlerin süsleyicisi.)

Pâdişeh-i baḥr ü ber a' nî ki Maḥmūd Ḥan

Bermek ü Ḥâtem revâ olsa derinde ḡulâm

T 4/10-1

(Deniz ve kara padişahı, yani Mahmud Han! Bermek ve Hâtem kapısında köle olsa yakıştır.)

Ariṣto-dāniṣ ü Loḳmān-naẓīr ü bī-aḳrān

Şeh-i memālik-i ‘irfān şāhibü't-temkīn T 13/7-2

(Aristo bilgili, Lokman'ın benzeri, akranı, olmayan, bilgi ülkelerinin şahu, ağırbaşlılık sahibi!)

Düşürdi Feyziyā bānisi tāriḥ

Sezā **hünkār**uma bu maḥfil-i pāk T 28/5-5

(Ey Feyzî yaptıranı tarih düşürdü: Bu temiz mahfil padişahuma layık)

Dāver-i mülk-i hüner şāh-ı ma‘ārif-efser

‘Āḳıl-ı nev‘-i beşer şāhib-i cāḥ-ı iclāl K 2/41-16

(Beceri ülkesinin hükümdarı, tâcı bilgi olan şâh. İnsan türünün akıllısı, büyüklük makamının sahibi.)

İltifāt-ı keremüñ fāyık-ı aḳrān itsün

Beni ey **husrev**-i mülk-i himem ü feruḥ-fāl K 2/41-30

(Ey kutlu bahtlı ve çabalar ülkesinin hükümdarı, yapacağın iyilik beni yaşitlarım üstün etsin!)

Mevzuyla alâkalı diğér beyitlerin numaraları şunlardır: (T 41/6-6), (T 37/10-3), (K 2/41-25).

bb) Vezir, Hıdıv, Sadr, Sadâret, Âsaf

İşte bir şāhib-i cūd u himemi

Ki **vezir** eyledi aña Mevlā T 1/31-5

(İşte bir cömert ve himetli kişiyi Allah ona vezir yaptı.)

Hıdıvā rûḥ-baḥşā şāf-dil ‘İsî-demā şadrā

Ki cism-i dehri himmet kıldı ‘adl ü dāduñ iḥyāda K 4/37-30

(Ey hıdiv, ruh verici, temiz kalpli, Hazret-i İsa nefesli, ey vezir! Senin adâletin ve yardımın dünyanın vücûdunu diriltmede yardımcı oldu.)

İşte bir luṭf u kerem şāhibiñ ‘ iffet kânıñ

Hikmeten eyledi devlet ile **şadrü'l-vüzerā** T 3/27-5

(İşte bir iyilik ve cömertlik sahibini, namus madenini hikmetinin bir eseri olarak, mutlulukla vezirlere vezir eyledi.)

Sen ol verd-i gülistān-ı **şadārets**in ki sulṭānum

N'ola şevķile olsam ‘ andelīb-i mu‘ ciz-elḥānı K 6/30-26

(Sultanım, sen o sadrazamlık gül bahçesinin gülüsün ki istekle o bahçenin üstün söyleyişli bülbülü olsam şaşılır mı?)

Hāzret-i **āşaf**-ı zī-şān-ı zamān

Menba‘ -1 luṭf u kerem kân-1 ‘ aṭā T 24/9-1

(Zamanın şanlı vezir hazreti, iyilik ve cömertlik kaynağı, bağışlama madeni.)

Ne **āşaf** Ḥaḳḳ Süleymān-ı zamāna eyledi tevḫīḳ

Ne **āşaf** k'ola zātı emr ü nehy-i Ḥaḳḳ'ı icrāda K 4/37-8

(Ama nasıl bir vezir! Allah zamanın Süleyman'ına uygun düşürdü. Ama nasıl bir vezir! Kendisi Allah'ın emirlerini ve yasaklarını uygulamadadır!)

Mevzuyla alâkalı diğerk beyitlerin numaraları şunlardır: (T 1/31-29), (K 6/30-23), (T 8/7-3), (K 4/37-30), (T 22/11-10), (K 4/37-37), (K 4/37-7), (T 4/10-3).

cc) Kazasker

İlmiye mesleğinin en yüksek mertebelerinden biridir. Lügat mânâsı asker kadısı, ordu kadısı demektir.

Cenāb-ı kân-ı kerem **kāzī**-‘ asker-i zī-şān

İde hemişe Ḥudā ‘ izz ü devletüñ efzün T 19/5-1

(Değerli iyilik madeni, şanlı kazasker! Allah, her zaman, makamını, mutluluğunu artırsın.)

Semiy-i fahr-i 'âlem a'ni **kadî-asker-i zî-şân**

Esâs-ı mülk-i iqbâli bula devletle istibdâd T 49/16-2

(Dünya halkının övüncüünün adaşı, yani şanlı kazasker. Görkem mülkünün temeli talihli şekilde bağımsız olsun.)

dd) Mevâlî, Kadı

Şer'î kanunlara göre doğruyu yanlış, suçluyu suçsuzu ayırıp hüküm veren kimsedir.

Hamdü-lillâh şadr-ı fetvâya şu'ûdiyla bu dem

Şevkile 'îd itdiler cümle **mevâlî-i ızâm** T 22/11-4

(Allah'a şükür olsun ki fetva makamına çıkmasıyla bütün büyük kadılar sevinçle bu anda bayram ettiler.)

Olup hâlâ Haleb **kadîsi** istihkâk u yümnile

Tarîkın eyledi devr-i medâris iderek tahkîk T 35/5-3

(Hak ederek ve uğurla hâlen Halep kadısı olup, makamına medreseleri devrederek ulaştı.)

ee) Kethudâ

Kethudâlık, günümüzdeki mânâsı itibâriyle bir özel kalem müdürlüğüdür. Divânda Abdi Ağanın kethudâ olmasına bir tarih düşülmüştür.

Didiler mesned-i vâlâya bu dem

Kethudâ oldı efendiñ ağa T 9/26-3

(Efendin ağa, bu anda yüce makama kethudâ oldu, dediler.)

ff) Kâtip, Kitâbet

Kâtiplik bir nevî yazıcılık görevidir. Kâtiplik mesleği, öncelikli olarak adliyede olmak üzere diğer devlet kurumlarında da hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Fevtine āh-ı ciger-sūz ile tāriḥ didüm

Kâtib-i maḥkeme-i ḥuld ide Ḥaḳ Yaḥyā'yı T 52/1-1

(Ölümüne bağır yakıcı āh ile tarih dedim: Allah, Yahya'yı cennet mahkemesinin kâtibi yapsın.)

Merām-baḥş-ı dil-i mā keremverā şadrā

Eyā ' aḫāsı viren ḥüzn-i bî-kese behcet

Medār-ı ' işe bu tedbîri eyledüm muṭlaḳ

Ki kııl **kiṭābete** ḳayda bu ' abdiñi himmet R 15

(Benim gönlümün isteğini karşılayan, ey iyiliksever, ey sadrazam! Ey bağışı kimsesizin üzüntüsünü sevince döndüren! Geçim derdine kesin olarak bu önlemi düşündüm: Bu kulunu kâtipliğe yazdırmaya yardım et.)

gg) Mübâşir

Mahkemede kapıcılık edip şâhid ve maznunların ismini çağırarak mahkemeye yardım eden kişidir. Ayrıca geçici bir vazife olarak merkezden bazı emirleri götüren, icrâ salâhiyeti olan kimselerdir.

Berî oldum hücum-ı dâ'in-i ḫâmı' la rāḫatdan

Mübâşir şıḳletinden ise yok āsāyişe me'vā T 7/16-8

(Aç gözlü alacaklıların hücumu yüzünden rahattan uzak kaldım. Mübaşirlerin ağırlığından kurtulabileceğim güvenli bir yer yok.)

hh) Hudâvend

Hudâvend, idareci, yönetici, efendi, sahip, hükümdar ve Allah mânâlarına da gelmektedir.

Tesliyet-dār-ı derün-ı dil-i ḫâcetmendān

Kām-baḥşā-yı mühim-sāz-ı **Ḥudâvend**-i ḡayūr K 3/33-3

(İhtiyaç sahiplerinin gönlünün içine teselli verici! Çalışkan yöneticilerin önemli işler yapan mutlu edicisi.)

ıı) Dârüssa'âde Ağası

Sarayın harem dâiresinde bulunan harem ağasıdır. Divânda bir yerde geçmektedir.

Ağa-yı hazret-i dârü's-sa'âde daği ez-cümle

Bu vâlâ secde-gâha eyledükde sa'y-i nâ-mağşür T 27/9-4

jj) Zâbit

Zâbit, askere kumanda eden rütbeli askerdir. Namaz nasıl dinin direği ise devletin ayakta kalmasında da askerlerin, subayların silâh tutan parmakları da önemli bir yere hâizdir.

İmâd-ı dîn şalât olduğına müşbitdür

Benâni **zâbit** esâs u direk degül de nedür G 5/6-2

(Dinin direğinin namaz olduğuna kanuttur. Zâbitin parmakları temel ve direk değil de nedir?)

kk) Kâpudân

Düşürdi bâ-edeb teşrîfine târîhini böyle

Kâpudân oldı 'izz ü yümnile haqqâ Turak Paşa T 26/9-9

(Edeple, göreve gelişine tarihini böyle düşürdü: Turak Paşa yücelik ve bereket ile kaptan oldu.)

ll) Silâhdâr

Sarayın ileri gelen erkânından birinin unvanıdır. **Silahdar-ı şehriyarî** de denilir.

Cenâb-ı Haq 'Alî Ağa-yı zî-şanı bu dem kıldı

Silâh-dâr ol şehensâh-ı cihân ol baht-ı mes'ûda T 11/7-1

(Yüce Allah şan sahibi Ali Ağayı o dünya hükümdarına, o bahtlı talihe bu zamanda silâhtar yaptı.)

mm) Fâris, Şehsüvâr

Fâris-i pāk-i şecâ'at-güster

Şîr-i nerrende-i meydân-ı vegâ T 9/26-10

(Kahramanlık alanında binici. Savaş meydanının güçlü aslanı.)

Pā-māl-i esb-i nāzı olur mūr-ı dil hemān

Ol **şeh-süvār**umuz ne dem ‘atf-ı ‘mān ider G 8/6-2

(O ata binen süvari ne zaman dizginlerini oynatsa gönül karıncası hemen nazının atının ayakları altında kalır.)

Konuyla alâkalı diğer beyitler: (T 30/15-13), (G 15/5-5), (G 27/5-3).

nn) Hâris, Nigehbân

Hâris, nigehbân kelimeleri gözcü, muhafız, bekçi anlamlarını karşılamaktadır.

Mâlik-i saltanat-ı devlet ü dîn

Hâris-i baħr u ber ü mülk-ārā T 1/31-1

(Devlet ve din kudretinin sahibi! Deniz ve kara bekçisi ve ülkeyi güzelleştiren!)

Refîkî ħayr u tevfiķ u zahîri şıdķ u iħlāsı

İşâbet bedraķa emrinde ‘avn-i Ħaķ **nigehbânı** K 6/30-6

(Arkadaşı iyilik ve yardım ediş, destekçisi doğruluk ve samimiyettir. Doğru düşünüş işlerinde kılavuzu, Allah’ın yardımı bekçisi.)

oo) Peyk, Berîd

Peyk, berîd kelimeleri postacı, haberci mânâlarına gelmektedir.

Süllem-i rif’ati ol pâyede ‘âlîdür kim

Vaşf için görme murād itse **peyk**-i ħayāl K 2/41-9

(Yüceliğinin merdiveni o derecede uludur ki hayâl habercisi onu anlatmak için görmeyi dilese...)

Cihānda ol kenārî şūħumuñ bir mişli yok ħattā

Berîd-i dil teccessüs iderek Şîrāz’a dek gitdi G 43/5-2

(Dünyada o kenardaki güzelimin bir benzeri yok, hatta gönül habercisi araştırarak Şiraz’a dek gitti.)

Mevzuyla ilgili diğer beyit: (T 9/26-4).

pp) Cellâd

Cellâd, idama mahkûm olanları idam etmekle vazifeli olan merhametsiz kişidir.

Teraḥḥumdan degül nemnâk olursa çeşm-i **cellâd**

Bana hep ḥiddetinden şu virür peykân-ı müjgâna G 39/6-3

(*Cellat gözü ıslanırsa bana acıdığından değil. Hep bana kızdığından kirpiklerin oklarının ucundaki demirlere su verir.*)

Peykâna benzetilen sevgilinin kirpikleri âşğın gönlünü yaralar. Beyitte sevgilinin gözü, çeşm-i cellâd olarak nitelendirilmiştir. Yaralı bir kimseye su vermek tehlikelidir. Sevgilide bunu bildiğinden, âşğâ acıdığından değil de kızdığı için kirpiklerinin ucundaki demirlere su vermektedir.

Beyiti yakından incelediğimizde mevzuyla alâkalı olarak Fuzûlî'nin **Su Kasidesi**'ndeki şu meşhur beyiti aklımıza gelmektedir:

Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânun sözün

*İhtiyât ilen iĉer her kimde olsa yâre su*³⁰

(*Yaralı gönül, senin ok temrenine benzeyen kirpiklerinin ismini korkarak söyler.(Nitekim) yarası olan (hasta) kimse (de) suyu ihtiyatla iĉer.*)

b) İlim Ricâli

aa) Şeyhü'l-İslâm

Osmanlı Devleti zamanında din işlerine bakan ve sadrazamdan sonra gelen en yüksek mertebedeki zâttır.

Şeyhü'l-islâma sa' âdet ile teşrifüñle

Kerem it nuṭṭ-ı ḥayât-baḥşuñı kılma ihmâl K 2/41-31

(*Şeyhülislâma mutlulukla gelerek iyilik yap! Hayat veren sözlerini ondan esirgeme!*)

³⁰ Adem ÇALIŞKAN, Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999, Ankara, s. 71.

A' nî hem-nâm-ı nebî hazret-i **şeyhü'l-islâm**

Ki odur şimdi fazîletle cihânda meşhûr K 3/33-16

(Kısaca, peygamberin adaşı şeyhülislâm hazretleri! Şimdi dünyada erdemle tanınan odur.)

bb) 'Âlim, Allâme, 'Ulemâ

Bû Hanîfe-menkâbet ' **allâme**-i rûy-ı zemîn

Nükte-perdâz-ı ma' ârif zât-ı pākîze-kelâm T 22/11-2

(Ebu Hanîfe menkıbeli, yeryüzünün en bilgilisi. Kültürün inceliklerini bilen, temiz sözlü kişi.)

O veliyyü'n-ni' am-ı ' **âlim**-i ' âlî-şānuñ

Olmadı bu deme dek mişli cihânda manzûr K 3/33-17

(O yüce şanlı âlim koruyucusunun benzeri bu zamânâ kadar dünyada görülmedi.)

Mültecâ-yı ' **ulemâ** püşt ü penâh-ı fuķarâ

İftihâr-ı fużalâ zübde-i pākîze-ħışâl K 2/41-15

(Âlimlerin sığındığı yer, fakirlerin dayanağı. Erdemlilerin övüncü, temiz ahlâkın özü.)

Âlimlerle ilgili diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 38/4-1), (K 2/41-17), (K 3/33-14), (K 6/9-5).

cc) Hâce (Muallim)

Ḥâce-i kudret ne dil-keş çekdi bak

Şafha-i vechine tuğrâ-yı şiken T 40/7-2

(Kudret hocası, bak yüzüne ne gönül alıcı kıvrımlı tuğra çekti.)

Maḥaldür ger olursa sille-ħ̣ârı **ḥâce**-i dehrün

Şabâḥın ḥâcetise tıfl-ı dil erkenden öğrensün G 34/8-6

(Eğer, dünya hocasının tokadını yese yeridir. Gönül çocuğu gerekse sabahını erkenden öğrensin.)

dd) Müftî

Fıkha dair meselelerin şeriattaki hükümlerini açıklamağa memur olan zattır. Divânda Feyzî, Es'ad Efendinin müftü olmasının insanlara hayır getirmesini diliyor.

Ref' idüb 'arşa ser-i da' vâti târihüñ didüm

Sa' d ile Es' ad Efendi oldu **müftiyyü'l-enâm** T 22/11-11

(Davetin ucunu arşa yükselterek tarihini söyledim: Es'ad Efendi kutlulukla insanların müftüsü oldu.)

ee) Fukahâ

Fukahâ, fıkıh âlimi demektir. Divânda bir beyitte bahsi geçmiştir.

Mültecâ-yı 'ulemâ püşt [ü] penâh-ı **fuḳahâ**

Kâm-bahş-ı zu' afâ taḳviye-dâr-ı rencür K 3/33-14

(Âlimlerin sığınacağı, fıkıh bilginlerinin dayanağı! Zayıfların isteğini veren, güçsüzleri destekleyen!)

ff) İmâm

Padişah İmamı Arapzâde Abdurrahman Efendinin övgüsüne dair bir beyittir.

Zîver-i şadr-ı Anaḫolı **imâm**-ı sâbık

Ki felek ḳaddin ider şânına tevḳîr ile dâl K 2/41-18

(Anadolu vezirliğinin süsü, önceki imam..Felek boyunu, onun şânına saygı göstermek için eğer.)

gg) Tabîb

Tabîb, âşığın yarasına merhem çalan, şifâ olan kimsedir. Tabiple alâkalı diğerk beyitlerin numaraları şunlardır: (G 11/5-5), (R 12).

Baḳ ey **tabîb** o yâre ne dirsın sözüñ nedür

Var mı bu derde çâre ne dirsın sözüñ nedür G 17/8-1

(Ey tabîp! O sevgiliye bak, ne dersin, sözün nedir? Bu derde ilâç var mı, ne dersin, sözün nedir?)

hh) Şâir, Şu'arâ

Şâirlik, bir meslek olmasa dahi o dönemde sırf şâirlikle geçimini tedârik eden insanlar mevcuttu. Hatta **hamse** sahibi olmak ayrı bir övünç kaynağıydı.

Şahñ-ı ma' nāya atı oynadıdır önünde anuñ

Hele cevlan idemez tab' -ı semend-i **şu'arâ** T 14/13-10

(Anlam meydana onun atının oynadıdır. Onun önünde şâirlerin atı hareket edemez.)

Midhat ü vaşf-ı şerifün **şâ'ir**

İde kâbil mi senün haqq-ı edâ T 9/26-20

(Şâir, senin şerefli övgünü ve niteliklerini mümkün müdür ki gerektiği gibi aktarabilsin.)

Olur kâmi mu' anber micmerāsâ vaşf-ı pâkinde

Getürse **şâ'ir**-i hoş-gü gül-âb-ı hulqını yâda K 4/37-22

(Tatlı dilli şâir senin kişiliğini hatırlayarak temiz niteliklerini söylemeye başlasa, onun isteği buhurdan gibi hoş kokulu bir gül suyu olur.)

c)Diğer Meslek Erbâbı ve Tipler**aa) Gavnâs, Şinâver**

Gavnâs, dalgıç; şinâver ise suda yüzen kimsedir. Allah'ın hikmetlerini, mânâ denizine benzeten Feyzî, her ne kadar iyi yüzücü olsan da Allah'ın hikmetlerini asla anlayamazsın diyor.

Bahr-i fikr içre seyâhatlere olsañ **gavnâs**

Bulamazsın yine ka' r-ı hikem-i Haqq'ı dilâ T 3/27-1

(Ey gönül, düşünce denizi içinde gezinen bir dalgıç olsan da Allah'ın hikmetlerinin dibini bulamazsın.)

Şinâverlikse besdür ey dil itnâb-ı kelâm itme

Bulınmaz ka' rı bahr-i midhat ü evşafınuñ kaç' â T 26/9-6

(Ey gönül amaç yüzücülükse yeter artık! Sözü uzatma! Övgüsünün ve niteliklerinin denizinin dibi kesinlikle bulunmaz.)

bb) Baġbân

Baġbân, sevgili gelmeden önce baġın ve bahçenin bakımıyla ilgilenen, bülbüle nasihatler edendir.

Baġbân müjdeler it bülbüle feryâd eylesün

Nev-bahâr irdi yine bâġa o gül-fâm gelür G 12/5-3

(Baġcı, bülbüle müjdeler et, inlemeye başlasın. Yine ilkbahar geldi, baġa o gül dudaklı gelir.)

cc) Mihmân, Züvvâr

Mihmân ve züvvâr kelimeleri anlam olarak birbirine yakın sözcüklerdir. **Mihmân**, misafir; **züvvâr** ise ziyaretçi anlamlarına gelmektedir.

Bu tekye-gâhda şanma tehī ribâtiledür

Ki resm-i kıadr-i dil-i **mihmân** simâtiledür G 16/5-1

(Bu tekyegâhda, misafirin gönlünün rızkı yalnızca konaklanacak yerdir sanma. Ziyafet iledir.)

Gelen **züvvâr**-ı hayr-endişân bu türbe-i pâke

Recâmendüz ki ihlâş ile ide fâtiha ihdâ T 39/6-4

(Gelen güzel düşünceli ziyaretçilerden ricamız bu temiz türbeye İhlâş ile Fâtiha hediye etmeleridir.)

dd) Şâtır, Hıdmetgüzâr

Divânda **şâtır** ve **hıdmetgüzâr** kelimeleri hizmetçi anlamını karşılamaktadır.

Ol seġâ ma' deni ol gevher-i kân-ı keremin

Bermekî görse rikâbında olurdu **şâtır** T 15/10-3

(Bermekî, o cömertlik madeni, o iyilik kaynağının değerli taşını görse, onun eşiğinde hizmetçi olurdu.)

Felekdür cânile **hıdmet-güzâr**-ı dergeh-i pâki

Melekdür ŝevķıla derbân-ı bâb-ı re 'yi mu' tâda K 4/37-28

(Felek canla başla onun temiz dergâhının hizmetçisidir; melek büyük istekle alışılmış hüküm kapısının kapıcısıdır.)

ee) Mi'mâr

Mi'mâr, divânda iyilik ve cömertlik maksadıyla kitabevi ve köşk yapan, dünyada eserler bırakan kimse olarak ifade edilir. Ayrıca vîrâneye dönmüş yıkık gönüller de mi'mâr sayesinde iyileşir.

Çıldı **mi' mâr-ı kef-i** mekremeti bu resme

Çarhile böyle kitâb-hâne-i pākize binā T 5/12-4

(Cömertlik elinin mimarı bu biçimde tasarlayarak böyle temiz kitabevini yaptı.)

Dest-i mi' mâr-ı ' âtıfetüñle kerem it

Dil-i vîrânumı luṭfuñla yap itme pā-māl K 2/41-29

(İyilikseverliğinin mimarının eli ile yardım et, yıkık gönlümü iyilikle yap, ayaklar altında bırakma!)

Mevzuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları: (T 27/9-3), (K 3/33-28).

ff) Bedraka, Rehber, Râh-nümâ

Bedraka, rehber, rah-nümâ kelimeleri; Allah yolunun kılavuzu, Allah'ın inâyetinin hükümlerinin yol göstericisi, rehberi olarak ifade edilmiştir.

Hādî-i semt-i hüdâ **bedraka**-i rāh-ı Ḥudā

İftihâr-ı fuṣalâ bâ' iş-i esbâb-ı ḥuzūr K 3/33-12

(Doğruluk semtinin yol göstereni, Allah yolunun kılavuzu! Erdemli kişilerin övüncü, rahatlık sebeplerinin ortaya çıkarıcısı!)

Ne semte 'azm iderse baḥr ü berde 'izz ü devletle

Ola **reh-ber** aña tevfiḳ u 'avn-i ḥazret-i Yezdân T 32/11-7

(Denizde ve karada şan ve şöhretle ne tarafa giderse Yüce Allah'ın yardımı ona yol gösterici olsun.)

Böyle bir zāt-ı şeref-bağış-ı ‘adimü’l-mişle

Ola her hâlde tevfiķ-ı Hudā **rāh-nümā** T 3/27-15

(Allah’ın yardımı böyle bir şerefli, benzeri olmayan kişiye her durumda yol gösterici olur.)

Divânda konuyla ilgili diğer beyitlerin numaraları: (G 11/5-4), (T 1/31-4), (K 2/41-37).

gg) Tevliyet (Mütevelli)

Tevliyet kelimesi birinin yerine geçen, bir vakfın idaresine memur edilmiş kimse demektir. Feyzî, görmüş olduğu rüyânın yorumu olarak kendisine bir vakfın mütevelliîlik görevi verileceğini düşünüyor.

Ġālibā hazret-i Beşîr Ağa

Saña bir **tevliyet** ider i‘tā M 1/39-14

(Galiba Beşir Ağa hazretleri sana bir resmî vakıf işi bağışlayacak.)

hh) Dilîr

Dilîr kelimesi kahraman, cesur, bahadır mânâlarına gelmektedir. Genellikle savaş kahramanları kastedilir; fakat bu beyitte şiir ordusunun saf yaran kahramanı olarak nitelendirilmiş.

Dilîr-i şaf-şikâf-ı leşker-i nazm iken ‘âlemde

Dilüm hısn-ı haşîn-i gamda oldı şimdi pinhânî K 6/30-27

(Gönlüm dünyada şiir ordusunun saf yaran kahramanı iken şimdi, sıkıntının sağlam kalesinde saklı kaldı.)

ıı) Âbkeş (Su çeken, saka)

Derinde şubh u şām bir **âb-keş** hıdmet-güzâridur

Sürer rû yem degül emvâc pâyine anuñ her ân T 32/11-3

(Kapısında sabah akşam bir saka hizmet eder. Ayağının dalgalarına her an yüzünü süren deniz değildir.)

jj) Dâye

Dâye; çocuk bakıcısı, eski tâbirle mürebbiye demektir. Beyitte de bu mânâda kullanılmıştır.

Görenler şubh-ı şâdık doğdı dirler **dâye** ol mâhuñ

Şarınca hâle âsâ şan beyâz kundağı eynine T 45/3-2

(Görenler, dadı o ay yüzünün bir hâle gibi beyaz kundağı eynine sarınca sanki gerçek gün doğdu derler.)

kk) Hacı

Hacı, hacc farızasını yerine getirmiş olan Müslüman'dır. Divânda iki beyitte geçmektedir (bkz. T 15/10-4).

Cenâb-ı **Hâcî** Mehemmed Ağa-yı zî-şân kim

Muķim-i kuvvet-i bahtı ola esâs âsâ T 42/3-1

(Şanlı Hacı Mehemmed Ağa hazretleri. Bahtının gücünün yerleşeni temel gibi olsun.)

ll) Ağa

Ağa, efendi mânâsının yanı sıra **yeniçeri ağası** denilerek yeniçerilerin başı için de kullanılır.

Olmasun muzmer derünından nazîri söylesün

Gördi mi çeşm-i cihân hiç böyle **ağa**-yı cemîl T 29/6-4

(Benzeri içinden gizli kalmaksızın söylesin, dünyanın gözü hiç böyle güzel ağa gördü mü?)

Hâk-i pây-ı cenâb-ı **ağaya**

O felek-ķadr ü âsmân-pâye M 1/39-4

(Ağa cenaplarının ayağının toprağına, o felek değerinde ve gök dereceli.)

mm) Efendi

Saygı ve nezâket mübalağası için kullanılan bir ifadedir.

A' nî hem-nâm-ı nebî Es' ad **Efendi** kim felek

Dergehinde şevkile hıdmet-güzârı şubh u şâm T 22/11-1

(Yani Hz. Peygamber'in adaşı Es'ad Efendi ki felek, onun eşiğinde sabah ve akşam hizmet için dönmektedir.)

Pey-rev olunca ' Ârif **Efendi**'ye Feyziyâ

Sürdüm semend-i tab' umı vâdî-i nazma pek G 25/7-7

(Ey Feyzî Arif Efendi'nin izinden gidince mizacımın atını şiir vadisine sağlam sürdüm.)

Efendi kelimesinin geçtiği diğer beyitler: (T 12/7-1), (G 40/5-3).

nn) Mirzâ

Reis, bey mânâlarına gelmektedir. Bazı İslâm topluluğunda iyi sülâleden olanlara, şehzâdelere, seyyidlere verilen unvân olmakla beraber, bugün bir isim olarak çokça kullanılmaktadır.

Yaşşı eṭvârı amân bir **mîr-zâ** şühî bugün

Küşte-i tîr-i nigâh itdi beni İzmir'de G 38/9-8

(Davranışları iyi olan nazlı, işveli bir bey kızı, bugün beni İzmir'de bakış okunun kurbanı etti.)

oo) Teberdâr

Teberdâr, **baltacı** demek olup, aşağıdaki beyitte muhtemelen bir lâkap olarak kullanılmış.

Didi bu çeşmenüñ itmâmına Feyzî târîḥ

' Ayn-ı nev yaptı **Teber-dâr** Mehemmed lillâh T 36/5-5

(Feyzî bu çeşmenin tamamlanmasına tarih söyledi: Teberdar Mehemed Allah rızası için yeni çeşme yaptı.)

pp) Boyacı

Bir **boyacı** zamân-ı mâzîde

Kim Semerḫand'ı eylemişdi maḫâm L 1/5-2

rr) Haddâd (Demirci)

Şerâre olur idi dîziş-i yaḡ-pâre emr itse

Ki istibdâl-i ezdâd ile zir-i ḡarb-ı **ḡaddâda** K 4/37-28

(Emretse, buzun bir parçası, demircinin vuruşu altında şekil deḡiştirmeksizin çoktan kıvılcım olurdu.)

ss) Zerger (Kuyumcu)

Târ-ı ḡurşide dizerdi dür-i vaşfın böyle

Zerger-i nâzım-ı endîşe-i sencide-maḡâl K 2/41-14

(Ölçülü konuşan düşünce düzenleyicisinin kuyumcusu, niteliklerinin incisini güneşin ipliğine böyle dizerdi.)

Kelimelerini özenle, seçerek konuşan düşünce düzenleyicisi, senin inci gibi vasıflarını âdetâ güneşin ipine dizer.

tt) Derbân (Kapıcı)

Felekdür cânile ḡıdmet-güzâr-ı dergeh-i pâki

Melekdür şevḡıla **derbân**-ı bâb-ı re'yi mu' tâda K 4/37-15

(Felek canla başla onun temiz dergâhının hizmetçisidir; melek büyük istekle alışılmış hüküm kapısının kapıcısıdır.)

Vezir Abdullah Paşayı övmek için meleḡin onun kapısında kapıcı olduğunu ifade ediyor. Mevzuyla ilgili diḡer beyitin numarası: (K 6/30-15).

uu) Sâ'il

Sâ'il kelimesi isteyen, dilenci mânâlarına gelmektedir. Âşıkta sevgiliden kapısında onun muhabbetini arzulayan kimsedir ve oradan ayrılmayı asla düşünmemektedir.

Aḡyâra luḡf idüb beni ḡard itme sevdigüm

Yohsa ḡapuḡda ben daḡi **sâ'il** degül miyem G 26/5-2

(Sevdiğim, yabancılara iyilik yapıp beni uzaklaştırma. Yoksa ben de kapında dilenci değil miyim?)

Sâ'il kelimesiyle ilgili diğer beyitin numarası: (T 47/5-2).

vv) Bâý u Gedâ, Fukarâ

Divânda zengin ve fakir kelimeleri genel itibâriyle bilindik anlamlarıyla kullanılmıştır.

Fünûn [u] 'ilm ile ma' rûf u hânedân olsun

Deri güşâd ola **bay u gedâya** ber-te' bîd T 21/7-2

(Değişik bilimler ile donanımlı ve asil olsun. Kapısı zengine ve yoksula ebediyen açık olsun.)

Mültecâ-yı ' ulemâ püşt ü penâh-ı **fuqarâ**

İftihâr-ı fuzalâ zübde-i pākīze- hışâl K 2/41-15

(Âlimlerin sığındığı yer, fakirlerin dayanağı. Erdemlilerin övüncü, temiz ahlâkın özü.)

yy) Bîkes, Garîb

Qıble-gâh-ı fuqarâ pāk-tebârâ şadrâ

Ey olan dergehi **bî-kes**lere beyt-i ma' mûr K 3/33-21

(Ey vezir, ey temiz soylu, fakirlerin yöneldiği kişi! Ey evi kimsesizlere bayındır bir ev olan!)

Beni hâkister-i ' aşk itdi tennûr-ı hâsret

Şem' -i vaşlına n'ola görmez ise yâr elyağ

Kerem it kılma bu dem hâl-i dile istiğrâb

Gel gözüm nûrı gözi bağılu **garîb**ündür bağ R 6

(Özlem tandırı (fırını) beni aşkın külü etti. Sevgili, kavuşmasının ışığına layık görmezse ne var? Gönlün durumuna şimdi acı, şaşırma, gel gözümün nuru gözü bağılu garibindir, bak.)

Mevzuyla alâkalı diğer beyitler: (K 2/41-40), (T 8/7-5).

zz) Gulam, Çâker, ‘Abd, Kul, Bende

Feyzî, divânda kendini genellikle değer verdiği devlet büyüklerinin kölesi olarak nitelendirmektedir. Allah’tan rahmet ve merhamet dilediği beyitlerde ise kendini kul olarak ifade etmektedir.

Mekârim dergehinde bir **gûlâm**-ı çâpük ü çâlâk

Merâhim bir tevâzu‘-pîşe şevk-engîz derbânı K 6/30-15

(Cömertlikler eşiğinde hızlı, yerinde duramaz bir köledir. Merhametler alçak gönüllü ve isteklendirici bir kapıcıdır.)

Ol şeh-i Cem-**çâker**üñ âşafî ‘âlî-nijâd

Çıldı emr murâd bu hayr-i pâki ber-vefî-ı merâm T 4/10-3

(O kölesi Cem gibi olan şehin veziri, üstün yaradılışlı, amacı olan, bu temiz iyiliği arzuya uygun yaptırmayı istedi.)

Bu ‘**abd**-i pâk germ-â-germ-i ‘adlûnde olur ise

Murâdumca gam-ı serd-i dehirden dil rehâ-dâde K 4/37-34

(Bu temiz kul senin sınımsız adâletine sığınursa, istediğim gibi dünyanın soğuk gamından gönül kurtulur.)

Çalem evşâf-ı pâküñ böyle mi eyler idi lâkin

Çumanya fikri navlun kaydı itdi **bende**ñi nâlân T 32/11-10

(Kalemim temiz niteliklerini böyle mi anlatırdı; ancak erzak düşüncesi, ücret endişesi kulunu inletti.)

Mecnûnveş oldı **bendes**i bir zülf-i Leylî’nüñ

Dünyâda ‘âkıbet-bîn ü ‘âkıl degül miyem G 26/5-3

(Bir Leyla saçının Mecnun gibi kölesi oldu. Dünyada sonumu göremeyecek miyim, akıllı değil miyim?)

Bî-çâre **kuluñ** Feyzî'ye rahm eyle efendim

Şimdi elem-i 'aşk ile pek hâli yamandır G 3/4-4

(Efendim, çaresiz kulun Feyzî'ye acı. Şimdi aşk üzüntüsü ile durumu çok kötüdür.)

Konuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları şunlardır: (T 1/31-24), (T 41/6-6), (K 2/41-41), (KT 1/2-2), (T 37/10-5), (G 39/6-4), (K 3/33-26), (R 5).

d) Aile Efrâdı

aa) Vâlideyn, Vâlid, Ūm, Peder, Radî'a

Cenâb-ı Allah'ın Mehmed Sadık'ı annesine babasına bağışlaması temennisiyle tarih düşülmüştür.

Mücevher harfile tab'uma geldi bir güzel târih

Mehemmed Şâdık'ı bahş eyle yâ Rab **vâlideynine** T 45/3-3

(Gönlüme mücevher harflerle güzel bir tarih geldi: Mehemmed Sâdık'ı bahş eyle ya Rab valideynine.)

Gidince hamli bu da gitdi âh-ı hasret ile

Radî' ayı kuzusundan ayırmadı Mevlâ T 53/5-3

(Taşdığı bebek gidince bu da hasretle âh ederek gitti. Allah anneyi kuzusundan ayırmadı.)

Radî'a, kuzusunu emziren ve hem de sağılabilir olan koyundur. Feyzî, burada anneyi radî'aya benzeterek teşbih yapmıştır. Yine bir duâ hükmünde temennî söz konusudur.

Olsa 'aceb mi duhter-i rez mâ'il-i habîş

Aşlında **üm** fūrū'ına elbet şefîk olur G 7/5-2

(Üzüm kızı kötüye meyilli olsa şaşılır mı? Aslında anne çocuklarına elbette şefkatli olur.)

Peder hicri ma'îşet fikri evlâd [ü] 'ayâl kaydı

Ṭuta ceyb-i şu'urum kimi kimi dâmenüm hâlâ T 7/16-6

(Babamın ölümü, geçim düşüncesi, ailemin bakım sorumluluğu gibi sıkıntıların kimileri bilincimin cebini kimisi ise eteğimi şu anda bile tutmakta.)

Vâlidim eyleyince ‘azm-i beḳā

Teng ü tār oldı başuma dünyā

M 1/39-14

(Babam ahirete gidince dünyā başıma dar ve karanlık oldu.)

Feyzî, annesinden ziyâde babasını divânda anmıştır. Özellikle babasının ölümü Feyzî’yi derinden sarsmıştır. Babasının vefâtıyla evin bütün geçim yükünün üzerine kaldığını dile getirmiştir.

Aile efrâdıyla ilgili diğ̈er beyitlerin numaraları şunlardır: (T 15/10-10), (T 36/5-3), (T 51/3-2), (K 4/37-10).

bb) Zevce, Halîle

Halîlesi idi Fethî Efendi’nün efsûs

Muḥaddere idi şalâhile ḥaḳḳā

T 53/5-1

(Eyvah! Fethi Efendi’nin eşi idi. Gerçekten namuslu bir kadın idi.)

Bu ‘acebdür ki tā Buḥārâ’da

Zevcesi çırpıcınıñ oldı ḥarām

L 1/5-4

(Bu şaşılacak şeydir ki Buhara’da çırpıcının eşi haram oldu.)

Zevcesi bir kimesneye ebedā

Ola gündüz ḥarām u gice ḥelâl

L 2/3-2

(Bir kimseye eşi gündüz katiyen haram, gece helâl ola!)

cc) Tıfl, Veled, Evlâd, Fürû’, Beççe, Maḥdûm, Haml, Bebek

Bu gün pür-nür kıldı ‘âlemi bir **tıfl**-ı meh-peyker

Neşât ile cihānuñ n'ola ḳurret gelse ‘aynına

T 45/3-1

(Bu gün bir ay yüzlü çocuk, dünyayı aydınlattı. Dünyanın gözüne sevinç ile parlaklık gelse şaşılır mı?)

Bâg-ı pür-bülbül yâ bir kafes-i tûtidür

Geldi mürğ-i dil-i **etfale** bu cây-ı a'lä T 6/10-7

(Pek çok bülbülün bulunduğu bağ veya bir papağan kafesidir. Çocukların gönül kuşuna bu yer çok uygun geldi.)

Eyleyüp bir **veled**-i pākile anı tebşir

Dimiş ismini olunca ola ' Abdü'l-kādir T 5/10-7

(Temiz bir çocuk ile onu müjdeleyip doğduktan sonra ismine Abdülkadir demiş.)

Ehl ü **evlād** u ' İyālün ile etbā' uñ ile

' Ömriñi devletünî dahi ziyāde kıla Hāḡ T 8/7-6

(Allah, ailen ve çocuklarıyla, bağlılarıyla ömrünü ve makamını da uzatsın.)

Olsa ' aceb mi duḡter-i rez mā ' il-i ḡabīḡ

Aşlında üm **fürü'** ina elbet şefīḡ olur G 7/5-2

(Üzüm kızı kötüye meyilli olsa şaşılır mı? Aslında anne çocuklarına elbette şefkatli olur.)

Semend-i cūdına zīn ol kerem-kāruñ meh-i nevdür

Mihirdür **beççe**-i raḡtına bir yāḡūt-ı rummānî K 6/30-18

(O iyilikseverin cömertliğinin atına süs yeni aydır. Eğerinin çocuğuna nar meyvesine benzeyen yakut güneştir.)

Daḡi **maḡdūmların** ' ālemde

Her birin fażlile yek-tā eyle K 7/9-9

(Ayrıca oğullarının her birini dünyada erdemle benzersiz eyle.)

Gidince **ḡamli** bu da gitdi āh-ı ḡasret ile

Raḡī' ayı kuzusından ayırmadı Mevlā T 53/5-3

(Taşdığı bebek gidince bu da hasretle ah ederek gitti. Allah, anneyi kuzusundan ayırmadı.)

Bakılsa Feyzî o ıfl-ı nişin-i gehvârem

Hayâli didelerümde **bebek** degül de nedür G 5/6-6

(Feyzî, bakılsa, o beşiğimde oturan çocuğun hayâli, gözlerimde bebek değil de nedir?)

Mevzuyla alâkalı diğer beyitlerin numaraları: (T 21/7-3), (T 49/16-15), (G 5/6-6), (G 9/5-4), (G 34/8-6), (G 42/7-5).

3. Vega (Savaş)

Feyzî Bey Divânı'nda savaş kavramı fazla yer tutmaz..Şâir, övmek istediği şahsiyeti düşmüş olduğu tarihte savaş meydanının güçlü arslanı olarak nitelendirmektedir.

Fâris-i pāk-i şecā' at-güster

Şîr-i nerrende-i **meydân-ı vegâ** T 9/26-10

(Kahramanlık alanında binici. Savaş meydanının güçlü aslanı.)

a) Yeniçeri Ocağı

Divânda düşülen bir tarihte Yeniçeri Ocağı'ndan da bahsedilmektedir. Yeniçeri Ağalığı'na tâyin edilen Hüsnü Beyden ocak askerlerinin memnun olduğu zikredilmekte ve bu görevin kendisine hayırlar getirmesi temennî edilmektedir.

Eyleye hazret-i Hâk hüsn-i sülükün müzdâd

Senden erkân-ı **ocak** râzî vü 'âlem hoşnûd T 37/10-4

(Yüce Allah güzel eylemlerini artırsın. Ocak askerleri senden razı ve herkes memnun.)

Dergeh-i yeniçeriye hele hamd-i Allâh

Zâtuñ iqbâl ü sa'âdet ile itdükde ku'ud T 37/10-9

(Yeniçeri ocağına hele Allah'a şükürler olsun, zâtın talih ve mutlulukla oturduğun zaman...)

b) Leşker, Ceşş

Asker ve ordu kelimeleri divânda **leşker** ve **ceşş** sözcükleriyle zikredilmiştir. Ordu kelimesi, şiir ordusu ve sıkıntı ordusu olarak nitelendirilmektedir.

Dilîr-i şaf-şikâf-ı **leşker**-i nazm iken ' âlemde

Dilüm hışn-ı haşîn-i gamda oldı şimdi pinhânî K 6/30-27

(Gönlüm dünyada şiir ordusunun saf yaran kahramanı iken şimdi, sıkıntının sağlam kalesinde saklı kaldı.)

Üstüme **ceşş**-i gam şitâbandur

Hâl-i zârum çatı perişândur M 1/39-9

(Sıkıntı ordusu üstüme yürümektedir. İnleyen hâlim oldukça perişandır.)

c) Kan

Sevgili aya benzetilmektedir. Sevgilinin rakiple beraber görünmesi âşığı çileden çıkarmakta ve kan dökülmesine sebep olmaktadır.

Bir **kan** olur cihânda billâh ' âkıbet

Her dem raķîb ol meh ile cilvelenmesün G 31/5-4

(Sonunda billahi dünyada bir kan dökülecek. Rakip, o ay ile her zaman birlikte görünmesin.)

d) Savaş Âleti ve Eşyası

aa) Donanma-yı Hümâyün

Divânda deniz filosu olarak da niteleyebileceğimiz Donanma-yı Hümâyün ifadesi bir beyitte geçmektedir.

Deriñe böyle geldi bî-bedel târihile Feyzî

Donanma-yı hümâyün oldı baħre pür-naşir püyân T 32/11-11

(Feyzî kapına böyle bir eşsiz tarih ile geldi: Padişah donanması yardımlarla denize açıldı.)

bb) Tîr

Ok, divânda tîr ve peykân kelimeleriyle ifade edilmiştir. Kimi zaman bir yan bakış oku, âşığın gönlünü yaralamakta; kimi zamanda sevgili âşığın kirpiklerinin oklarının ucundaki demirlere su vererek yarasını azdırmaktadır.

Hergiz hedef-i **tîr**-i ğam-ı ‘aşk iden ey dil

Bir kaşî kemāndur beni bir şūh-ı cihāndur G 3 /4-3

(*Ey gönül beni aşk derdinin okuna hedef yapan bir kaşî kemandır, bir dünya şuhudur.*)

Teraḥḥumdan degül nemnāk olursa çeşm-i cellādı

Bana hep ḥiddetinden şu virür **peykân**-ı müjgāna G 39/6-3

(*Cellat gözü ıslanırsa bana acıdığından değil. Hep bana kızdığından kirpiklerin oklarının ucundaki demirlere su verir.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 38/9-8), (R 9).

cc) Tîğ, Şemşîr

Sevgili, âşık yalvardıkça âşığın inleyen gönlüne sürekli kılıcını çarpar.

O âfet pençe-i düşnāmı **tîğ**-ı şetm ü âzârı

Niyāz itdükce ‘âşık-ı zāra çalar çarpar MF 6

(*O âfet güzel, söviüp saymanın pençesini, kızıp azarlamanın kılıcını, inleyen âşığa yalvardıkça çalar çarpar.*)

Sevgilinin kaşını ve göz pınarlarını seyretmek, âşık için ölümsüzlük suyunu seyretmek gibidir. Fakat bu esnada her an sevgilinin hiddetine de mâruz kalabilir.

Ebruvānuñ kıl temāşā çeşmine bak zîrde

Eyle seyr ‘aynü'l-ḥayâti sāye-i **şemşîr**de G 38/9-1

(*Kaşlarını seyret, aşağıda gözüne bak. Ölümsüzlük suyunu kılıcın gölgesinde seyret!*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 20/6-3), (G 38/9-5).

dd) Hançer

Hançer, sevgilinin elinde âşığın gönlüne korku salmaktadır. Fakat âşık aynı zamanda sevgilinin yan bakışıyla kendinden geçmektedir.

Cigerden geçdi havf-ı **hançer**-i gamzeñ amân geçdüm

Nigâh-ı iltifâtundan hemân gönlüm emîn olsun G 30/5-4

(*Yan bakışının hançerinin korkusu kalpten geçti. Tamam, bana ilgi göstererek bakmandan vazgeçtim, yeter ki gönlüm güvende olsun.*)

O şeh-süvâr ki **hançer**-be-dest amân diyerek

Görince ayağına düşerüz turâb gibi G 40/4-3

(*O atlı sevgiliyi elinde hançerle görünce, bize acı diyerek toprak gibi ayağına düşeriz.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 5/6-4), (G 20/6-2), (R 13).

4. Dâm, Şikâr

Dâm, **tuzak**; şikâr ise **av** mânâsına gelmektedir. Âşık, sevgilinin tuzak olan kâkülüne aldanarak ona av olmaktadır.

‘ Âlemde **dâm**-ı kâkülüne mürğ-i dilleri

Oldı şikâr o şûha diyenler **şikâr** mıdur G 2/5-4

(*Dünyada gönül kuşlarının onun kâkülünün tuzağına av olduğunu söyleyenler o şûha av mıdır?*)

Mevzuyla ilgili diğer beyit: (G 36/6-5).

5. Bezm

Feyzî Bey Divânı’nda bezm, içkinin ve eğlencenin olduğu mekândır. Bunun yanı sıra dünya olaylarının tertîb edildiği meclistir. *Orada yenilir, içilir, sohbet edilir, mûsikî dinlenir, raks seyredilir. Bezmin belli başlı unsurları sâki, mutrib, gazel-hân, rakkas, tanbur, ney, def, şarap, meze, kadeh, surâhi, mum vb. gibi unsurlardır.*³¹ Bezm, ay ve dünyasında bulunduğu gecenin temiz toplantısı için yıldızlarla süslenmiş temiz bir sofradır.

³¹ Cemal KURNAZ, Hayâlî Bey Divânı’nın Tahlili, MEB Yayınları, İstanbul, 1996, s. 162.

Görmesün maḥrem olur belki diyü bigâne

Rûz u şeb **bezm**-i meyi cām-ı muşaffâ bekler G 6/5-3

(Yabancı görmesin, belki mahrem olur diye gündüz ve gece içki meclisini arıtılmış kadeh bekler.)

Ziver-i mazbaṭa-i ehl-i ḥıreddür böyle

Bezm-i tertīb-i ḥudūṣāt-ı cihān bi'l-icmāl K 2/41-3

(Akıllılar tutanağının süsü böyle: Özetle, dünya olaylarının düzenlendiği toplantı, meclis.)

Bezm-i pākine şeb encümle munaḳkaş süfre

Pertev-i mäh-ı cihān meş' ale-i şem' -i kâfūr K 3/33-20

(Gece, temiz toplantısı için yıldızlarla nakşedilmiş bir sofradır! Kâfûrdan yapılmış mumunun meşalesi, dünya uydusu ayın parlaklığıdır!)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (R 10), (R 11), (K 3/33-32).

a) Sâkî

Bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sâkî, meclistekilere içki sunarak ortama neşe saçar. Divânda da bu yönüyle ele alınmıştır. Sâkî, kadeh hazırlayıp, içki sunmaktadır.

Destinde **sâkî** rinde ki bintü'l-ı meb tutar

Güyâ meşâma bir gül-i bâğ-ı tarab tutar G 9/5-1

(Sâkî, elinde rind kişiye üzüm kızı (şarap) tuttuğunda sanki burna bir eğlence bağının gülünü tutar.)

Açdı bahâr yine gelüb verd ü lâleyi

Sâkîye söyle bâğa getürsün piyâleyi G 41/5-1

(Bahar yine gelip gül ve lâleyi açtı. Sâkîye söyle kadehi bâğa getirsin.)

Yine rindân-ı devrâna bu dem **sâkî**-i dey kıldı

Bedel cām-ı billûra sāğar-ı yaḥ-pâre âmâde K 4/37-3

(Yine, kış sâkisi bu anda zamanın rindlerine billur kadehe denk olan buz parçası kadehini hazırladı.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 3/4-2), (G 23/5-1), (G 36/6-2), (G 42/7-2).

b) Mutrib

Divân şiirinde bezm âleminin bir başka vazgeçilmezi de mutriptir. Mutrib, mecliste çalgı çalıp şarkı söyler.

‘ Aceb **mutrib** bu nağme kâse-i tanbūra kıandından

İden leb-rîz-i şevk o lebleri şeker midür bilmem G 28/5-4

(Ey çalgıcı! Bu ezgi, tanburun kâsesine şekerinden mi? O dudakları ağzına kadar şevk eden şeker midir bilmem.)

c) Mugbeçe

Mugbeçe, meyhânede ekseriyetle âşıklarla ilgilenen meyhaneci güzellerdir.

Ol gönca-fem ne dem mey-i naḥvetle mest olur

Bezmüm ḥarâb u sāğar-ı ‘ ayşum şikest olur

Eylerse baña n'ola temeyyül o naḥl-i nâz

Ekşer bütân-ı **muğ-beçe** ‘ âşık-perest olur R 10

(O gönca ağızlı ne zaman gurur meyiyle sarhoş olursa, meclisim harap ve eğlencemin kadehi kırık olur. O naz fidanı bana yönelirse ne var? Çoğunlukla meyhaneci güzeller âşıklara ilgi gösterir.)

d) Meyhâne

Harâbat ehlinin bulunduğu, içki içilen yerdir. Divânda da bu anlamıyla kullanılmıştır.

Kebâb olursa da cismüm eger tennür-ı ğam içre

Ki bu **mey-hânen**den Feyzî temennâ-yı şarâb itmem G 29/5-5

(Feyzî, vücûdum eğer üzüntü tandırı içinde kebab olsa da bu meyhâneneden şarap istemem.)

e) **Sâgar, Câm, Piyâle**

Bezmin bir başka önemli unsuru da kadehtir. Kadeh, divânda “sâgar, câm ve piyâle” kelimeleriyle karşılık bulmuştur.

Âşık, sevgilinin dudağını kadehin içindeki hava kabarcığına benzetmektedir. Bir başka beyitte de kadehin dolu veya boş olmasını talihle özdeşleştirmektedir. Ayrıca buzdan hazırlamış olduğu kadehi, billur kadehe benzetmektedir.

Lebün o ğonce dehānuñ görüp hemān şordum

Didüm şu **sâgaruñ** içindeki ħabāb gibi G 40/4-2

(O gonca ağızlarının dudağını görüp hemen emdim. Şu kadehin içindeki hava kabarcığı gibi dedim.)

Vaqt oldur gāhī tehī geh görünür māl-ā-māl

Böyledür kâ' ide-i gerdiş-i **cām-ı iqbāl** K 2/41-1

(Vakit odur: Kimi zaman boş kimi zaman dopdolu görünür. Talih kadehinin dolaşmasının kuralı böyledir.)

Yine rindān-ı devrāna bu dem sâķī-i dey kıldı

Bedel **cām-ı billūra** sâgar-ı yaḥ-pāre āmāde K 4/37-3

(Yine, kış sâķisi bu anda zamanın rindlerine billur kadehe denk olan buz parçası kadehini hazırladı.)

Çeken dehirde şarāb-ı neşātı bir kerre

Ḥumār-ı **cām-ı felek** ser-nigün olunca çeker MF 2

(Sevincin şarabını dünyada bir kere çeken felek kadehinin sersemliğini baş aşağı oluncaya kadar çeker.)

Bahar gelince sâķînin kadehi baĝa getirmesini istemektedir.

Açdı bahâr yine gelüb verd ü lâleyi

Sâķīye söyle bâġa getürsün **piyâleyi**

G 41/5-1

(Bahar yine gelip gül ve lâleyi açtı. Sâķīye söyle kadehi baġa getirsin.)

Mevzuyla ilgili diġer beyitler: (G 4/5-1), (G 6/5-3), (G 28/5-3), (K 4/37-3), (R 10), (T 18/5-3), (G 36/6-2), (K 3/33-32).

f) Sahbâ, Mey, Bâde, Şarâb, Mül

Feyzî Divânı'nda şarap, **sahbâ**, **mey**, **bâde**, **şarâb**, **mül** kelimeleriyle geçmiştir. Ayrıca **duhter-i irez** ve **bintü'l-'ineb** tâbirleriyle **üzüm kızı** benzetmesi yapılarak yine şarap kastedilmiştir. Divânda şarap mutluluk ve eğlence veren bir unsurdur.

Bu kaçır içre ne 'âlemdür görilse

Huşûşâ **câm-ı şahbâ**-yı müferrih

T 18/5-3

(Bu köşk içinde özellikle mutluluk veren şarap kadehi görülse ne güzeldir.)

Olsa 'aceb mi **duhter-i rez** mâ'il-i ġabîş

Aşlında üm fûrû'ına elbet şefîķ olur

G 7/5-2

(Üzüm kızı kötüye meyilli olsa şaşılır mı? Aslında anne çocuklarına elbette şefkatli olur.)

Destinde sâķî rinde ki **bintü'l-'ineb** tutar

Güyâ meşâma bir gül-i bâġ-ı tarab tutar

G 9/5-1

(Sâķî, elinde rind kişiye üzüm kızı tuttuġunda sanki burna bir eğlence baġının gülünü tutar.)

Lebüñ ne zevķı olur vuşlat olmayınca ġayâl

Mülün bile eşeri tab'a gör neşâţiledür

G 16/5-3

(Kavuşma hayâl edilmeyince dudaġın ne zevki olur? Şarabın bile etkisi tabiata göre verdiġi sevinçlidir.)

Şarap, âşğın çektiğı ıstırabı bir müddet unuttursa da âşık, ayıldığında yine eski hâline dönmektedir. Bu sebeple âşık üzüntüden yanıp kavrulsa da meyhâneden şarap istemeyeceğini ifade ediyor.

Kebâb olursa da cismüm eger tennür-ı ğam içre

Ki bu mey-ğâneden Feyzî temennâ-yı **şarâb** itmem G 29/5-5

(Feyzî, vücûdum eğer üzüntü tandırı içinde kebab olsa da bu meyhâneden şarap istemem.)

Ben **mey**-i ‘ aşkile sâkî şöyle mest oldum bu şeb

‘ Aşra tevķîf eyle artık **bâde**-i düşüneni G 42/7-2

(Sâkî, ben aşk içkisi ile bu şeb şöylece kendimden geçtim. Artık dün geceki içkini ikindi için sakla.)

Sevgili, şarap içince yanakları al al olur. Bu tablo güneşten bile daha güzeldir. Bu sebeple sevgili, güneşin kendi güzelliğinin önüne geçmesini şalıyla engeller.

Nüş-ı **bâde**yle olunca şanuram ruğları al

Tâb-ı hürşide ider sâye o meh kırmızı şâl K 2/41-34

(Şarap içip yanakları kırmızılaşınca, o ay yüzlü, güneşin parlaklığını şalıyla gölgeler.)

Âşık, ne zaman ki aşk bâdesini neşeyle yudumladı. Hemen akabinde cisim ve gönül binasını vîrân eyledi.

Ne dem ki **bâde**-i ‘ aşkile neş’e-yâb oldum

Binâ-yı cism [ü] derûnı yıķup ħarâb oldum

Ķoyup dehânını emdürdi yok yerine

Şarâb-ı la‘ lini el çekdi ben serâb oldum R 7

(Aşk içkisiyle ne zaman ki neşelendim, cisim ve gönül binasını yıķıp harap oldum. Ağzını koyup yok yerine emdirdi, dudağının şarabını el çekti, ben serap oldum.)

Mevzuyla ilgili diğre beyitler: (G 21/5-3), (R 7), (G 6/5-3), (G 8/6-1), (R 9), (R 10), (G 28/5-3), (K 2/41-35), (MF 2).

g) Humâr

Humâr, içki içildikten sonra hissedilen sersemlik, baş ağrısıdır. Bezmede bulunanların eğlenceden sonraki hâlleridir. Humâr ayrıca sevgilinin mahmûr hâlidir. Divânda da bu yönleriyle kullanılmıştır.

Ne var bir câm ile ey sâkî-i meh-rû ayaqlandur

Humâr-ı fûrkatüñle ‘âşık-ı bî-çâre düşdükce G 36/6-2

(Ey ay yüzlü sâkî, ayrılığının verdiği sersemlikle çaresiz âşık düştüğünde, bir kadehle onu ayağa kaldırsan ne olur!)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (R 14), (MF 2).

h) Mest

Âşğın sevgiliyi görmesiyle ya da içki içmesiyle kendinden geçip başının dönmesi hâlidir.

Mest itdi kıl nazîrini mahmûr gözlerüñ

Virme şarâb-ı la‘ lüñi sulţânım istemez G 21/5-3

(Kıl benzerini mahmur gözlerin mest etti. Sultanım, dudağının şarabını verme, istemez.)

Hayâl-i la‘ l-i nâbuñdan dehânuñdan haber şorsam

Beni **ser-mest** iden bâde mi sâğar mıdur bilmem G 28/5-3

(Katıksız dudağının hayâlinden ve ağzından haber sorsam. Benim başımı döndüren içki midir kadeh midir bilmem.)

Ben mey-i ‘aşkile sâkî şöyle **mest** oldum bu şeb

‘Aşra tevķîf eyle artık bâde-i düşîneñi G 42/7-2

(Sâkî, ben aşk içkisi ile bu şeb şöylece kendimden geçtim. Artık dün geceki içkini ikindi için sakla.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 30/5-2), (K 2/41-35), (R 9), (R 10).

1) Mum, Şem', Çerağ, Meş'ale

Mum, şem', çerağ, meş'ale bezmlerin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bunlar divânda ışık kaynağı olmaları yönüyle ele alınır.

Mum, belirli bir müddet sonra tükenip ışığını kaybeder. Divânda da ay sevgilinin uğruna canını fedâ ederek mum olmaya razıdır. Ay da tıpkı mum gibi belirli bir müddet sonra, sabaha karşı ışık kaynağını kaybeder. Bu yönüyle ay ve mum arasında bir ilgi kurulabilir.

Tehniyet-çün şevkile pîşinde zerrîn süfre hûr

Mâh kâ'il cânile olmağa dergâhında **mûm** T 10/11-6

(Güneş istekle kutlamak için önünde altından bir sofraya. Ay canını feda ederek dergâhında mum olmaya razı.)

Âşık, sevgilinin ışık saçan bir mumu olmayı arzulamakta; böylelikle ay ve güneşi kıskandırmayı istemektedir.

Bir **çerâğ**uñ olub ' âlemde senüñ sultânım

Eylesün reşk baña pertev-i hürşid ü hilâl K 2/41-32

(Sultânım! Senin bir mumun olayım ki, güneş ve ay ışığı, dünyada beni kıskansınlar.)

Gece, sevgilinin düzenleyeceği pâk meclis için yıldızlarla süslenmiş bir sofraya; ay da bu sofranın mumu olmuştur. Mum, bal mumundan ya da kâfurdan yapılır. Kâfur ise beyaz, yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanan, sert, güzel kokulu, katı ve yağlı bir maddedir.

Bezm-i pâkine şeb encümle munağkaş süfre

Pertev-i mâh-ı cihân **meş'ale-i şem'**-i kâfûr K 3/33-20

(Gece, temiz toplantısı için yıldızlarla nakşedilmiş bir sofradır! Kâfurdan yapılmış mumunun meşalesi, dünya uydusu ayın parlaklığıdır!)

Feyzî, babasının vefatını talih mumunun sönmesi olarak nitelendirmektedir.

Şem^ç -i iqbâl olunca mürde vü târ

İtmedi sāyesinde biri qarār

M 1/39-16

(*Talihimin mumu sönüp karanlık olunca, onun gölgesinde hiçbiri kalmadı.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 22/11-6), (G 33/7-3), (G 21/5-2).

6. Mûsiki

Mûsikî, eğlence meclislerinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Feyzî'nin beyitlerinde de musikî terimlerine ara ara rastlamaktayız. Şiirlerinde Türk müziğindeki makamlara dikkat çekici bir şekilde yer vermiştir. Bu durum bizce Feyzî'nin mûsikîyle hemhâl oluşunun bir göstergesidir.

Divânda geçen başlıca makamlar; **Hicâz**, **Hüseynî**, **Şîrâz** ve **Şehnâz**'dir. Divânda makamların yanı sıra **nağme**, **nağme-sâz**, **beste**, **perde**, **âğâz**, **terennüm**, **sâdâ**, **mâhur** gibi musikîye ait terimleri de görmekteyiz. Müzik enstrumanı olarak ise ney ve tanbur anılmaktadır.

^ç Aceb muṭrib bu **nağme** kâse-i **ṭanbûra** ḳandından

İden leb-rîz-i şevḳ o lebleri şekker midür bilmem G 28/5-4

(*Ey çalgıcı! Bu ezgi, tanburun kâsesine şekerinden mi? O dudakları ağzına kadar şevk eden şeker midir bilmem.*)

Varup o şüh-ı dil-ârâya keşf-i râz itsem

Netîce söyleyüp aḫvâlümü niyâz itsem

Çün eyledi o Hicâzî güzel dili nâlân

Ki şimdi ben de n'ola **nağme-i hicâz** itsem

R 2

(*O gönül süsleyen güzele varıp sırrımı açsam. Durumumu söyleyip sonra yalvarsam. O Hicazlı güzel, gönlümü inletti. Ben de şimdi hicâz makamından söylesem ne var?*)

Gitmez nigeḥ ruḥından qarşumda yār olunca

Gül-zāra meyl ider dil elbet bahār olunca

Evc-i felekde ‘ uşşâḳ eyler nevāya **âġâz**

Ger **naġme-sāz**-ı meclis ol şīve-kār olunca R 11

(*Karşımda sevgili olunca bakışım yüzünden gitmez. Gönül, elbette bahar olunca gül bahçesine ilgi duyar. Felek zirvesinde âşıklar şarkı söylemeye başlarlar, meclisin çalgıcısı o şiveli olunca.*)

Şevḳ-ı bādile şarīr-i revzeni

Bir **hüseynî beste** gūyā nev-zemīn T 43/12-10

(*Rüzgârın şevki ile pencerenin gıcirtısı yeni tarz, yeni çeşit bir hüseyinî beste.*)

Cihānda ol kenārī şūḥumuñ bir mişli yok ḥattā

Berīd-i dil teccessüs iderek **Şīrāz**'a dek gitdi G 43/5-2

(*Dünyada o kenardaki güzelimin bir benzeri yok, hatta gönül habercisi araştırarak Şiraz'a dek gitti.*)

Hüseynîye çıkarsa çıksun artık şīṭ-i ‘ uşşâḳı

Nevā-yı **perde**-i nālem benüm **seh-nāza** dek gitdi G 43/5-4

(*Âşıkların sesi artık hüseyinîye çıkarsa çıksan, benim iniltimin perdesinin ahengi şehnazı dek gitti.*)

Hemçü **ney**-pāre gelür sem‘ e şarīr-i ḥāme

Dem-i vaşfında **terennümde şadā**-yı **māhūr** K 3/33-10

(*Kalemin gıcirtısı kulağa kamaş, ney parçası gibi gelir. Niteliklerini anlatmak için terennüm etmeye başladığında ise mahur bir beste olur.*)

7. Dîvan’da İsmi Geçen Kitaplar

Feyzî Bey Divânı’nda umûmî olarak bir kâmusun, müstakil olarak ise iki eserin adı zikredilmektedir. Bunlardan biri Suğdî’nin “**Nütef fi’l-Fetâvâ**”³² adlı eseri, diğeri

³² SUĞDÎ, Ebû’l-Hasen ‘Alî b. El-Hüseyn b. Muhammed (ö.461/1068): en-Nütef fi’l-Fetâvâ.

de Birgîvî Hazretlerinin nahiv ilmine dâir olan eseri “ ‘Avâmil ’ ’ dir. Divânda yer alan bazı kıt‘alarda ve müfredlerde nahiv ilmine dâir bir takım bilgiler verilmiştir. Feyzî'nin söz konusu nahiv bilgilerini bu eserlerden istifâde ederek yazması da ihtimal dâhilindedir.

Mâlik-i ‘ilm ü beyân şâhib-i fazl u ‘irfân

Sebağ-âmûz cihân hâşiye-pîrâ-yı **Nütef** T 31/5-1

(İlim ve edebî beyan maliki, erdem ve kültür sahibi. Dünyanın ders öğreticisi, Nütef adlı kitaba açıklamalar yazan.)

Neyyir-i zihnine nisbet ile zerre hürşîd

Bahr-i nakline göre kaçre kitâb-ı **kâmûs** T 33/5-3

(Güneş zihninin parlaklığına oranla zerredir. Sözlük kitabı anlatım gücünün denizine göre damladır.)

Fi'l-i nâkış der-‘**avâmil** leyse-est

Kâne şâre zâle vü mâ-dâme-est MF 7

(Eksik fiil Avâmil'de kâne, sâre, zâle ve mâ-dâme olarak geçer.)

8. Değerli Taşlar ve Süs Eşyaları

a) Güher, Gevher, Cevher, Cevâhir, Mücevher

Divânda Peygamber efendimiz, temiz yaratılışlı olması, kin, nefret ve dedikodudan uzak olması yönüyle elmas, inci gibi değerli taşların genel adı olan gühere benzetilmiştir.

Ṭab‘ı bir mir‘ât-ı şâfîdür o ‘âlî-**gevherüñ**

Kim ğubâr-ı ğıll ü ğışdan ķıl ü ķâlden pâkdür K 1/7-3

(O yüce kıymetli taşın yaratılışı temiz bir aynadır. (O ayna) kin ve kötü niyet tozundan ve dedikodudan temizlenmiştir.)

Feyzî, övmek istediği şahsiyetlerin cömertlik vasfını madene benzetmiştir. Maden burada içinde altın, gümüş, elmas gibi değerli taşları bulundurması yönüyle ele alınmıştır. Cömertlik tıpkı bir mücevher gibi insanın kadrini, kıymetini arttıran, onu

Allah'a yaklaştıran çok önemli bir haslettir. Beyitte, cömertliğiyle nam salmış Bermekî de anılarak telmih yapılmıştır (bkz. Bermekî).

Ol seĥâ ma' deni ol **gevher**-i kân-ı keremin

Bermekî görse rikâbında olurdu şâtır T 15/10-3

(Bermekî, o cömertlik madeni, o iyilik kaynağının değerli taşını görse, onun eşiğinde hizmetçi olurdu.)

Her insanın mayasında iyilik vardır. Şartlar ya bunu açığa çıkarır ya da bastırır. Beyitte de Mehmed Paşanın içerisinde eski kitapların bulunduğu kütüphanesi övülmekte ve temiz yaradılışı ile kadri, kıymeti henüz anlaşılmamış birisi olduğu anlatılmak istenmektedir.

Kütüb-i ânife-i nâdireden memlûdur

Cevher-i pākile bir genc-i defîndür güyâ T 5/12-7

(Ender bulunan eski kitaplarla doludur. Temiz özü ile sanki bir gömülü hazine gibidir.)

Feyzî, bu beytinde ebced hesabına göre yalnızca noktalı harflerin toplamının verdiği bir tarih³³ düşmüştür.

Düşdi bâ-avn-i Ĥaĥ itmâmına iki târiĥ

Feyziyâ böyle dü mışra' la **mücevher**le aña T 5/12-11

(Ey Feyzî, tamamlanmasına Ĥakk'ın yardımıyla iki mışralık iki mücevher tarih denk düştü.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (K 2/41-26), (K 3/33-5), (K 4/37-9), (T 1/31-27), (T 45/3-3).

b) SadeF, Dürr, Lü'lü

SadeF, inci kabuğudur. İnci, sadefin içinde gelişir. Gönül de bir nevî sadefdir ve içerisinde inci kadar değerli bir çok meziyeti barındırır. İnsanı değerli kılanda gönül sadefindeki bu meziyetlerdir.

³³ PALA, a.g.e.,1999, s. 85.

Şadef-i dilde bulur meymenet

Niçe genc̄ine-i dürr-i lālā

T 9/26/17

(Gönül sadefinde pek çok değerli inci hazinesi bereket bulur.)

Divân şâirleri, şiirlerini yazarken mânâ derinliği ve âhenk olarak sürekli en güzeli yazmaya gayret göstermişlerdir. En güzele ulaşma çabası, şâirleri kimi zaman mazmunlu söyleyişlere sevk etmiştir. Feyzî’de birkaç beytinden anladığımız kadarıyla mazmunlu ifadeler ortaya koymak için çabalamış bir şâirdir. Feyzî’ye göre şiir sadefse, mazmunda içindeki kıymetli incidir. İnciyi çıkarmak kolay değildir. Çoğu zaman gavvâslar, suya daldıklarında inci çıkardıklarını zannedip suyun yüzeyine kum, çakıl, toprak vs. ile dönebilirler.

Nişār itmege piş-i hāküme Feyzî olub pey-rev

Mezâmīnūñ biraz **aşdāf**-ı nazm içre le’āllandur G 4/5-5*(Feyzî mazmunlarını toprağımın üzerine serpmeye öncü yapıp şiir sadefleri içinde lal şeklini aldır.)*

Ne mazmūnlar bulurdum baħr-i evşāfuñda sulţānum

Ki her biri olurdı ğıbta-fermā-yı **dür-i** lālā T 7/16-12*(Sultanım, senin vasıflarının denizinde her biri en önemli kıymetli inciyi bile kışkandıracak ne mazmunlar bulurdum.)*

Feyzî, sevgilinin ağzından dökülen lafızları inciye benzetmektedir.

Dendān-ı yāri yād ile ki baħr-i ma‘ nīde

Olsa ‘aceb mi Feyzî **dür-efşān** zebānımız G 20/6-6*(Feyzî, mânâ denizinde sevgilinin dişlerini hatırlamakla sözlerimiz inci saçsa şaşılır mı?)*

Feyzî’ye göre aşk denizinin dibine ulaşamayan aşkın ne olduğunu anlayamaz. Bu sebeple aşk denizinin dibindeki incinin kadrini de anlayamaz.

Olmayan ‘âlemde vâsıl ka‘r-ı baħr-i ‘aşkına

Ol **dür-i pākūñ** bilür mi hiç kıadr ü kıymetüñ G 23/6-2

(Dünyada aşk denizinin dibine ulaşmayan o temiz incinin hiç değerini bilir mi?)

İnanışa göre sadef ya da diğer adıyla istiridye, nisan ayında deniz yüzeyine veya sahile çıkıp ağzını açarmış. Böylece nisan ayının bereketli yağmurlarının damlalarından yutar, bu damlalar da sadefin içinde en nâdîde inciye dönüşürmüş. Feyzî’de gamlı âşkların hayret denizinde sadef gibi ağızlarını açmalarıyla nisan ayının onlara cömert davranacağını ifade ediyor.

Dehen açsa şadefveş baħr-i ħayret içre bir mağmūm

Olur **lū’lū’**-feşān elbette dest-i cūd-ı nīsānı K 6/30-19

(Bir üzüntülü, şaşkınlık denizi içinde sadef gibi ağzını açsa, nisan cömertliğinin eli elbette inci saçmaya başlar.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 31/5-2), (T 43/12-6), (K 6/30-19), (G 39/6-1), (K 2/41-14), (K 2/41-26), (K 4/37-35), (R 12).

c) ‘Akîk, Yâkût, Mercân

Akîk, kırmızı renkte kıymetli bir taştır. Edebiyatımızda Süheyl yıldızının tesiri ile rengini kazanmıştır. Sevgilinin dudağı rengi açısından akîk taşına benzer. Sevgilinin ağzı inci gibi dişleri içinde barındırması yönüyle saf akîkten bir kutucuktur. Divânda da bu bağlamda kullanılmıştır.

Dil-ħūn olursa ħasret-i la‘ lūñle ğam degül

Bir gün o dūrce belki sezā bir ‘**akîk** olur G 7/5-4

(Dudağının hasretiyle içi kan ağlarsa gam değil. Bir gün o kutuya bir akik layık olur.)

Yâkut taşının sarı, kırmızı ve gök renginde olmak üzere üç rengi vardır. En kıymetlisi ise nar tanesi gibi kırmızı olanıdır. Buna **yâkut-ı rummânî** denir. Yâkut-ı rummânînin yenildiğinde kalbe şifâ olduğuna inanılır.

Semend-i cūdına z̄in ol kerem-kāruñ meh-i nevdür

Mihirdür beççe-i rahtına bir **yaķūt**-ı rummānī K 6/30-18

(O iyilikseverin cömertliğinin atına süs yeni aydır. Eğerinin çocuğuna nar meyvesine benzeyen yakut güneştir.)

Beyitte sevgilinin dudağı mercan incisine benzetilmiştir.

Lebün pūs itdürür hūy-gerde iken rüy-ı cānāna

Bu sūretde belī terciħ olunmaz dürr-i **mercāna** G 39/6-1

(Lebini terli iken cānānın yüzüne öptürür. Bu şekilde doğrusu mercan incisine tercih olunmaz.)

d) Zer, Zerrīn, Sīm, Gümüş

Altın, insanların gerek süs eşyâsı olarak gerekse kıymeti açısından insanların en çok rağbet gösterdiği madenlerin başında gelir. Divānda güneş, altından bir sofraya benzetilmiştir. Ayrıca sevgiliye dāir şiiirlerin altın kalemle yazıldığı ifade edilir. Altının ayarı ateşte işlenerek yapılır. Âşıkta sevgiliye olan aşkının ateşinden tam ayar bir altın gibi olmayı temennî etmektedir.

Tehniyet-çün şevķile pīşinde **zerrīn** süfre hūr

Māh kâ 'il cānile olmađa dergāhında mūm T 10/11-6

(Güneş istekle kutlamak için önünde altından bir sofraya. Ay canını feda ederek dergāhında mum olmaya razı.)

‘ Aşķı ki kim o **sīm**-tenüñ Feyziyā görüp

Eş‘ āriña nüvişte-i **zerrīn-ķalem** dimez G 19/5-5

(Ey Feyzî o gümüş tenlinin aşķıdır, kim şiiirlerini görüp altın kalemin yazdıkları demez.)

Ben de gönül o **sīm**-tenüñ **zer** gibi bu dem

‘ Aşķ āteşiyile pāk-‘ ayār olmaķ isterüm G 27/5-2

(Gönül, ben de o gümüş tenlinin aşķ ateşiyile şimdi altın gibi tam ayar olmak isterim.)

Gümüş ise divânda daha çok rengi münasebetiyle ele alınmıştır. Sevgilinin teninin rengi gümüşe benzetilmiştir. Ayrıca sert geçen kış mevsimlerinde çatıların saçaklarından sarkan buzlar, yine rengi itibariyle gümüş avizelere benzetilmiştir.

‘ Arūş-ı berde zîr-i bāmda yaḥ şanma dey kıldı

Gümüş āvîzelerle ḥaclegeh tezyîñ ü âmāde K 4/37-5

(Soğuşun düğününe çatı ucundaki buzı kış oluşturdu sanma. O, gerdek odası için hazırlanmış gümüş avize süsüdür.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 26/9-5), (T 43/12-6), (K 2/41-7), (K 4/37-16), (G 25/7-2), (G 35/5-1), (MR 1/6).

e) Mihek

Mihek, altının ayarını, ölçüsünü anlamaya yarayan bir taştır. Halk arasında mihenk taşı deyiminde geçen taşta esasında mihek taşıdır.

Zātuñuñ dā'im Ḥudā göstermesün noḡşānını

Niceler olsun **mihekk**-i iltifātuñla ‘ ayār A 2/9-9

(Allah zâtının eksikliğini hiçbir zaman göstermesin. Pek çok kişi senin iyiliklerinin mihenk taşı ile mutluluğa erişsin.)

İdrāke ḡadr-i vişālũñ o sîmîn-tenũñ dilā

Seng-i cefā-yı hicri ḡadar olamaz **mihek** G 25/7-2

(Ey gönül, o gümüş tenliye kavuşmanın değerini kavramak için, onun ayrılığının üzüntü taşı kadar iyi bir mihek taşı olmaz.)

f) Diğer Süs Unsurları

aa) Âyine, Mir'ât

Ayna, süs eşyalarının başında gelir. Her şeyi olduğu gibi göstermesiyle bilinir. Ayna üzerinde leke, küf, pas tutmadığı zaman karşısındaki nesneyi daha güzel yansıtır. Aynanın bir de diğer yüzü vardır ki bu yüzü karadır. Bu sebepten ayna iki yüzlüdür. Feyzî Divânı'nda ayna, **âyine** ve **mir'ât** kelimeleriyle karşılık bulmuştur.

Divânda Vezir Abdullah Paşanın devlet yönetiminde alışlagelmiş riyâkârâne tutumlara son vererek devlet aynasına yeniden cilâ attığını ifade ediyor. Hulâsâ devlete olan güvenin onun sâyesinde te'sîs edildiğini belirtiyor.

Olmışiken hele pür-jeng ü keşîf

Devlet **âyî**nesinevirdi cilâ

T 1/31-18

(Devlet aynasına, paslı ve mat olmuş iken cilâ verdi.)

Mevzuyla alâkalı diğer beyitler: (T 16/11-8), (G 42/7-1), (K 1/7-3).

bb) Cilâ

Cilâ, mat hâlde olan bir eşyâyı ya da nesneyi parlatmadır. Divânda devlet aynasının cilâlanması demekle köhneleşmiş olan devlet idaresine tekrardan nizam, intizam verildiği anlatılmak isteniyor. Ayrıca kötülüklerden dolayı katılaşmış kalbe de cilâ vurularak, kalbin tekrardan dirilişi ifade edilmek istenmiştir.

Kân-ı cûd [u] keremâ şâf-dilâ

Ey kesîf-ṭab' a viren luṭfi **cilâ**

T 9/26-19

(Cömertlik ve iyilik kaynağı, ey temiz kalpli. Ey katı kalbe, iyiliği cilâ veren!)

cc) Âvîze

Lamba, fener, gaz veya mumları ihtivâ ederek tavana asılan maden veya billurdan süs eşyasıdır. Güneş, kıymetli inciden bir avizeye benzetilirken; kış mevsiminde çatıların saçaklarından sarkan buz kristalleri gümüş bir avizeye benzetilmiştir.

Sakfına bir şemse-i zer rûz-ı mâh

Mihr bir **âvîze**-i dürr-i şemîn

T 43/12-6

(Ay'ın günü çatısına bir altın süstür. Güneş bir kıymetli inciden avizedir.)

° Arûş-ı berde zir-i bâmde yaḥ şanma dey kıldı

Gümüş **âvîze**lerle ḥaclegeh tezyîn ü âmâde

K 4/37-5

(Soğuşun düğününe çatı ucundaki buzlu kış oluşturdu sanma. O, gerdek odası için hazırlanmış gümüş avize süsüdür.)

dd) Âvîze-i Gûş

Âvîze-i Gûş, küpe mânâsına gelmektedir. Beyitte ise bugünde günümüzde kullanılmakta olan “kulağına küpe olmak” deyimini içerisinde geçmektedir.

Çıkarurdum niçe gevher dilden

Ola **âvîze-i gûş**-ı şu‘arâ

T 1/31-27

(Şâirlerin kulağına küpe olsun diye gönülden pek çok değerli taş çıkarırdım.)

ee) Hâtem (Yüzük)

Üzerinde yazı olan ve mühür yerine kullanılan yüzüktür. Beyitte ayrıca yine Hâtem isminde cömertliğiyle meşhur **İbn Abdullah b. Sa’d** kastedilmektedir (bkz. Hâtem).

Hâtem engüşt-i şehâsına olurdu **hâtem**

Bermekî görse idi cüdını eylerdi hayâ

T 3/27-10

(Hâtem, onun cömertlik parmağına yüzük olurdu. Bermekî onun cömertliğini görseydi, utanırdı.)

ff) Tavk

Tavk, boyna takılan gerdanlıktır. Feyzî’de babası vefat ettikten sonra borçların kumru gerdanlığı gibi boynuna takıldığını ifade ediyor.

Gerdenime olunca zâr u zebûn

Tavk-ı kumrî gibi taķıldı düyûn

M 1/39-22

(Güçsüz dermansız kalınca, borçlar kumru gerdanlığı gibi boynuma takıldı.)

gg) Sürmedân

Sürme, göze sürülen bir güzellik unsurudur. Feyzî, sevgilinin gözünün güzelliklerini anlattıkça elindeki kalemi sürme hokkası olarak kullanır.

Vaşf eyledükce çeşm-i dil-ârâmı nev-be-nev

Feyzî elinde hâmesini **sürme-dân** ider

G 8/6-6

(Sevgilimin gözünü yeniden yeniye anlattıkça Feyzî elindeki kalemini sürmelik (sürme hokkası) eder.)

hh) Güzel Kokular

Feyzî Bey Divânı'nda zikredilen belli başlı kokular arasında misk, anber, ıtırdir. Bunların yanı sıra sevgilinin köyünün bulunduğu Hicaz ve Şam'ın kokusu, gül suyu kokusu, menekşe ve yasemin kokuları divânda bahsi geçen diğer kokulardır.

Olup cihâna 'ıtrāsâ riyâz-ı şulbinden

Açıldı yümn ü leţâfetle bir gül-i nesrîn T 13/7-4

(Sulbünün ıtır kokulu olan bahçesinden, dünyaya uğur ve hoşlukla bir yaban gülü açıldı.)

Sütün-ı midhaţüñ şerhinde fahr eyler dil-i zârı

Ġazâlî vaşf-ı müşgînün ider dîbâce-i evrâd T 49/16-4

(Övgünün yapıldığı sütünü açıklarken inleyen gönlü övünür. Gazâlî, misk kokulu niteliklerini sözlerinin başlangıcı yapar.)

Haţ-ı benefşe vü gül-rüy yâsemen birle

Bu bâğ-ı dilde o hoş-bü çiçek degül de nedür G 5/6-5

(Menekşe tüyleri ve gül yüzlü yasemin ile o, bu gönül bağında hoş kokulu bir çiçek değil de nedir?)

Hemân tek micmerāsâ olmasun hâlî hayâlünden

Gönül ya zülf-i müşgînün ya haţ-ı 'anberîn olsun G 32/5-4

(Hemen yalnız buhurdan gibi hayalinden uzak olmasın. Gönül ya misk kokulu saçın ya da anber kokulu tüylerin olsun.)

Olur kâmi mu' anber micmerāsâ vaşf-ı pâkinde

Getürse şâ'ir-i hoş-gü gül-âb-ı hulqımı yâda K 4/37-22

(Tatlı dilli şâir senin kişiliğini hatırlayarak temiz niteliklerini söylemeye başlasa, onun isteği buhurdan gibi hoş kokulu bir gül suyu olur.)

Her dem hayāle ‘aşk ile o serv-i nāz gelür

Cān u dilüm dehāna zebāna niyāz gelür

Feyzî hevā-yı zülf-i dil-ārā ki serdedür

Kām-ı ümīde **şemme-i Şām u Hicāz** gelür

R 4

(Hayale her an aşk ile o naz servisi gelir. Can u gönlüm ağza ve dile yalvarış gelir. Feyzî, gönlü süsleyen sevgilinin zülfünün isteği baştadır, ümidin dimağına Şam ve Hicaz kokusu gelir.)

9. Muhtelif Eşyâlar ve Araçlar

Divânda ismi geçen belli başlı eşyalar ve araçlar şunlardır: **Kitâb, defter, kâğıd, kalem, kafes, cârûb, mankal, micmer, taşt, ibrik, seccâde, süllem / nerdbân, taht / evreng, raht, zincir, sâ’at, hıyât / sūzen, elek, fânûs, fener, cāmehâb / bister, gehvâre, bayrak, tûb, kemend / ribka, mîzan / terâzu, târ, hasîr, sandal, yelken / bâdbân, keştî / fülk.**

Olan eşyâyı dānî aldı

Baňa âşâr faқаt keder қaldı

M 1/39-17

(Elimde olan eşyayı alacaklılar aldı. Bana eser olarak üzüntü kaldı.)

Feyzî, babasının vefâtıyla alacaklıların elindeki eşyalara el koyduğunu ifade etmiştir.

Kemāl-i zātını ehl-i fazîlet itdiler işbât

Mücâb olmazsa kim işte **kitâb** itsünler istiftâ

T 34/5-3

(Erdemli kişiler zâtının olgunluğunu kanıtladılar. Bu cevap yeterli olmazsa işte **kitap**, fetva istesinler.)

Müyesser eyledi çün hâzret-i Allāh itmâmın

Қабūli **defter**-i hâyrât-ı ma‘ nâda ola meştūr

T 27/9-5

(Yüce Allah bitirilmesini nasip eyledi. Mânâ iyiliklerinin **defterinde** kabulü yazılmış olsun.)

Şan hayâl-i dil-i ' aşıkda beyâz **kâğıd**dur

Olmaya ruḥ-ı dil-berde ki Feyzî ḥaṭṭ u ḥâl K 2/41-38

(Âşığın gönliniün hayalinde beyaz **kâğıda** benzediği için, ey Feyzî, sevgilinin yanağında tüy ve ben olmasın.)

Lebini bûsa n'ola mâni' olursa dehene

Ḳafes içre şekerî tûti-i gūyâ bekler G 6/5-4

(Dudağını, ağzın öpmesineengel olursa şaşılır mı? **Ḳafes** içinde şekerî konuşan papağan bekler.)

Dergeh-i pâkinde **cârûb** eyleyüp bâl ü perin

Mürğ-ı ḳudsî ḥıdmetinde dâ 'imâ çâlâkdür K 1/7-5

(Kutsal kuş, temiz makamında kanatlarını **süpürge** eyleyerek sürekli olarak onun hizmetine koşturur.)

Yanardı **manḳalâsâ** âteş-i ' aşkile dil ammâ

Derûnı olmasa her dem sirişk-i dîde itfâda K 4/37-26

(Gözyaşı her zaman söndürme işinde içten olmasa, gönül aşk ateşiyle **mangal** gibi yanardı.)

Olur kâmi mu' anber **micmerâsâ** vaşf-ı pâkinde

Getürse şâ' ir-i ḥoş-gū gül-âb-ı ḥulḳını yâda K 4/37-22

(Tatlı dilli şâir senin kişiliğini hatırlayarak temiz niteliklerini söylemeye başlasa, onun isteği **buhurdan** gibi hoş kokulu bir gül suyu olur.)

Mihir **taşt** meh-i nev sîm bir **ibrîḳ** ' arz eyler

N'ola pîşinde lâyıḳ çarḥ-ı atlas olsa **seccâde** K 4/37-16

(Güneş **leğen**, yeni ay gümüş bir **ibrîk** sunar. Önünde gökyüzü atlası lâyıḳ bir **seccâde** olsa şaşılır mı?)

Süllem-i rif' ati ol pâyede ' âlîdür kim

Vaşf için görme murâd itse peyk-i ḥayâl K 2/41-9

(Yüceliğinin **merdiveni** o derecede uludur ki hayal habercisi onu anlatmak için görmeyi dilese...)

‘Arz itme üstüñ ħānuñı yāra niyāzda

Kaşr-ı vişāle çıkma çürük **nerdbān** ile MF 3

(Sevgiliye yakarıştā kemiğini sunma. Kavuşmanın köşküne çürük **merdiven** ile çıkma.)

Halk āsūde-ħāl ‘ahd-i şerīfnde hep

Devlet-i **taht** u bahtuñ eyleye Hāk müstedām T 4/10-2

(Halk şerefli yönetiminde hep rahat durumda. Hak **taht**ının ve bahtının mevkisini sürekli eylesin.)

Devr ide tā ki felek neyyir-i zātın şābit

Çıla **evreng**-i sa‘ ādetde cenāb-ı Mevlā T 6/10-2

(Yüce Allah dünya döndükçe zātının yıldızını mutluluk **taht**ında sabit kılsın.)

Semend-i cūdına zīn ol kerem-kāruñ meh-i nevdür

Mihirdür beççe-i **raht**ına bir yāķūt-ı rummānī K 6/30-18

(O iyilikseverin cömertliğinin atna süs yeni aydır. **Eğerinin** çocuğuna nar meyvesine benzeyen yakut güneştir.)

Añlamaz luţfuñ şafā der-kārdur ‘aql-ı ħafīf

Başka ħālet var semā‘ -ı beste-i **zincirde** G 38/9-6

(**Zincirin** bağlısının semâında başka bir durum var. Hafif akıllı kişi onun iyiliğini anlamaz, o safadır, kârdır.)

Baña bir **sā‘at** eyledüñ ihdā

Ey merāħim-hüner kerem-pīrā M 1/39-28

(Ey merhamet hünerli ve iyilik yapıcı bana bir **saat** hediye ettin.)

Nā-ķābil iken cism-i cemel simm-i **ħiyāta**

Dirler geçiyor görmüşüz ‘ālemde **elekden** G 33/7-2

(Devenin vücûdunun **iğne** deliğinden geçmesi imkânsızken, dünyada **elekten** geçerken görmüşüz, derler.)

Felek merhem-pezîr elbette olmaz bu selîm bârî

Rüfû-yı şerha-i zaḥm-ı dilüm **süzenden** öğrensün G 34/8-3

(*Felek merhem sürmeyecek elbette, bu kesindir. Hiç olmazsa gönül yaramın parçaları yama dikmeyi **iğneden** öğrensün.*)

N'ola tûb-ı livâ-yı luḫfi mihre gösterür **bayrak**

İder **fânûs**-ı fülk-i cûdına gıbta meh-i tâbân T 32/11-4

(*İyiliğinin sancağının topunu güneşe **bayrak** olarak gösterse şaşılmaz. Dolunay cömertliğinin gemisinin **fânusuna** imrenir.*)

Rüşendür olsa ' aşkuñ ile müstetîr dil

Olmaz mı hiç lem' a-fürûz-ı **fenâr** nâr G 15/5-3

(*Gönül, aşkınla saklanırsa bellidir. **Fenerin** aydınlattığı hiç ateş olmaz mı?*)

Bir **câme-ḫ'âb** içinde kıl inşâf sîne-şâf

Olnca dil yanuñda tûrur mı seng ya nek G 25/7-3

(*İnsaf et! Bir **yatak** içinde sarılıp kucaklaşınca, gönül senin yanında tek kalabilir mi?*)

Bisterde şaḫın elleme pîrâhen-i yâri

Ol cism-i laḫîfi ne çıkar örselemekden G 33/7-4

(*Yârin gömleğini **yatakta** sakın elleme. O kibar cismi örselemekten ne çıkar.*)

Bakılsa Feyzî o tıfl-ı nişîn-i **gehvârem**

Ḥayâli dîdelerümde bebek degül de nedür G 5/6-6

(*Feyzî, bakılsa, o **beşik**te oturan çocuğun hayâli, gözlerimde bebek değil de nedir?*)

Bir esâme aña vir ben ḫuluñ âzâd eyle

Ḳalmasun **ribḫa**-i şıḫletde vücûdum ma' ḫûd T 37/10-6

(*Ona bir görev vererek ben kulunu serbest bırak. Vücudum manevî sıkıntı **kemendi**yle bağlı kalmasın.*)

[...]³⁴Dil perçemüñ **kemendine** fırsat esîridür G 18/7-4*(Gönül senin perçeminin kemendine esir olmak için fırsat kollar.)***Mîzân**-ı kıadrüñ eyleme pest 'arz-ı kâmile

Ey dil tehî zamānede çekmez kibâr bār G 15/5-2

(Olgun kişiye sunmak için değerinin terazisini aşağı indirme. Ey gönül bu çağda büyükler minnet çekmez.)

Hamîd-i fâzıluñ tezyîl idince beytini Feyzî

Terâzû-yî **kalem**le menzil-i i' cāza dek gitdi T 43/5-5*(Feyzî, üstün Hamîd'in beytini tezyîl edince kalem terazisiyle özlü söz söyleme yerine dek gitti.)*Ki **târ**-ı vaşfuña tanzîme kân-ı dilden hâzîrdur

Nice dürr-i girân-kıymet ki gelmez hadd u ta' dâda K 4/37-35

(Gönül, madeninden özelliklerinin ipini düzenlemeye hazırdır. Nasıl değerli bir incidir ki sayıp dökmek mümkün değildir.)

Dünyâda herkesüñ çü bihi'l-iftihârı var

Şūfîñün büriyâlığı köhne **haşîr**idür G 18/7-2*(Dünyada herkesin övündüğü bir şey var. Sufinin övündüğü de iki yüzlülüğü ve köhne hasırdır.)*Harîr-i meh müheyyâ **sandal**-ı cüdına bir **yelken**Ki **fülk**-i luţfına zerrîn **tüb** mihr-i cihân-ārâ T 26/9-5*(Aynın ipeği cömertliğinin sandalına, hazır bir yelken; iyiliğinin gemisine dünyayı süsleyen güneş altın bir top.)*

Belki kenâr-ı vaşl-ı dil-ārâya ırgürür

Bu rüzgâr ile yürüsün **bâd-bân**ımız G 20/6-5*(Belki sevgilinin kavuşma kıyısına ulaştırır. Yelkenimiz bu rüzgâr ile yürüsün.)*³⁴ Mısra yazılmamıştır.

Cereyân eyleye tâ Bahır-i siyâh ‘âlemde

Ola **keşti**-i şeref-bağş-ı vücûdı büyâ T 14/13-12

(*Karadeniz dünyada aktıkça, onun vücûdunun şeref veren **gemisi** de yol alsın.*)

10. Giyim – Kuşam

Divânda giyim – kuşama dâir tespit edebildiğimiz belli başlı eşyâlar şunlardır:

Câme / hil’at / kâle / kumâş, dâmen, pirâhen, ceyb, hilâl, destâr / sarıg, kavuk, fes, hırka, nikâb, kundak, şâl, semmûr, harîr.

Âşık, sevgiliye âhının kumaşından bir elbise kesilmesini dilemektedir. Bir başka beyitte ise kış mevsimi, kar elbisesini giymiş olarak nitelendirilir. Sevgiliye övgü elbisesinin yakışmayacağını ifade eder.

O serv-şadde gel bir **câme** kes ey çeşm-i pür-hünüm

Ķumâş-ı âhdan boyınca gök ya âteşin olsun G 30/5-3

(*Ey kanla dolu gözüm o servi boylu sevgiliye âhının **kumaşından** bir **elbise** kes, boydan boya mavi ya da ateş renginde olsun.*)

Giye şâh-ı şitâdan **hil’at**-i berfi cibâl her sâl

Ola püşende semmûr-ı şadâret yâ Rab ibkâda K 4/37-37

(*Dağlar, kar **elbisesini** kış şahının elinden her yıl giye. Ya Rab, vezirlik elbisesi sürekli olarak (üstünde) örtülmüş ola.*)

Yakışmaz **kâle**-i fahriyye Feyzî şâhid-i nazma

Ki olsa böyle bî-endâm eger lafz-ı perîşânı K 6/30-28

(*Feyzî, eğer dağınık sözü böyle üslupsuz olursa şiir güzeline övgü **elbisesi** (kumaş) yakışmaz.*)

Feyzî, babasının vefâtıyla maddî olarak sıkıntıya düştüğünü ifade ediyor. Kiminin cebine kiminin de eteğine yapıştığını belirtiyor.

Peder hicri ma^ç iŧet fikri evlād [ü] ^ç ayāl kaydı

Ṭuta **ceyb**-i ŧu^ç ūrum kimi kimi **dāmenüm** ḫālā T 7/16-6

(Babamın ölümü, geçim düşüncesi, ailemin bakım sorumluluğu gibi sıkıntuların kimileri bilincimin **cebini** kimisi ise **eteğimi** ŧu anda bile tutmakta.)

Bisterde ŧağın elleme **pirāhen**-i yāri

Ol cism-i laṭīfi ne çıkar örselemekden G 33/7-4

(Yārin **gömleğini** yatakta sakın elleme. O kibar cismi örselemekten ne çıkar.)

Hilal, kulak ve diŧ karıştırmak için kullanılan bir nevî kürdandır. Feyzî, babasından kendisine sarığın kenarına koyabileceği bir kürdanın bile kalmadığını ifade ediyor.

Peder-mānde-düyündür müntakıl irŧen baña yoğsa

Hilāli ḫalmadı **destār**uma vaz^ç idecek zīrā T 7/16-6

(Bana babadan miras yoluyla kalan borçlardır. Yoksa ondan bana **sarığımın** kenarına koyabilmek için **hilal** bile kalmadı.)

Feyzî, boyu ŧimŧir ağacı gibi olan sevgiliyi kar saçağına benzeyen sarıkla görünce ŧaşırdığını ifade ediyor.

Görüp bir ḫar saçağı **sarığ** ile yāri dün toñdum

Iŧındum yine bu endām ile ol ḫadd-i ŧimŧāda K 4/37-27

(Dün, yāri bir kar saçağına benzeyen **sarıkla** görünce donakaldım. Yine de bu görünüşüyle o ŧimŧir boyluya ısındım.)

ŧikenc-i kākülün bağ zīr-i **fes**den nīm göstermiş

Tamām-ı ḫüsne gūyā ḫançeri bir mīm göstermiş

Görince aldı gitdi ^ç aḫıbet Allāh ḫayır virsün

Dil-i bī-çāremi ol ŧūḫa bilmem kim göstermiş R 13

(Bak kâkülünün kıvrımı *fesin* altından uç göstermiş. Haçeri, güzelliğin tamamına güya bir mim göstermiş. Görünce aldı gitti, sonunda Allah hayır versin, çaresiz gönlümü o güzele bilmem kim göstermiş.)

Feyzî, bu beyitin bulunduğu kasidede bayramlık sarık arzulamaktadır. Fakat kavuğu elde edemeyince dalkavuğa döndüğünü düşünmektedir. Beyitte cinas sanatı vardır.

‘ Āķibet dal **ķavuk** itdükde beni

Didi bir kes sözüm işğā eyle K 7/9-3

(Sonunda beni **kavuksuz** bırakınca dedi : “Bir kez sözümü dinle!”)

Maķşaduñ āsyāb-ı emn ü bister-i rāḫat ise

Başa çek bu ḫāb-gehde **ḫırķa-i peşmineñi** G 42/7-3

(Maksadın güvenlik değirmeni ve rahat döşeği ise bu yatak odasında **yünden hırkanı** başa çek.)

Gelince rūya ḫaḫ-ı dil-rübā **niķāb** gibi

Beñzer ebrde ḫaḫı olmış āfitāb gibi G 40/4-1

(Sevgilinin tüyleri yüze **örtü** gibi gelince bulutta gizlenmiş güneşe benzer.)

Nüş-ı bādeyle olunca şanuram ruḫları al

Tāb-ı ḫūrşide ider sāye o meh kırmızı **şāl** K 2/41-34

(Şarap içip yanakları kırmızılaşınca, o ay yüzlü, güneşin parlaklığını **şalıyla** gölgeler.)

Ḫarf-i evşāfını yazdukça süvār-ı ḫāmem

Giydürür ķāmetine şāhid-i nazmum **semmūr** K 3/33-9

(Kalemim onun niteliklerini anlatmak için harfler yazdıkça, şiir güzelinin boyuna **kürk** giydirir.)

Ḫarir-i meh müheyyā şandal-ı cūdına bir yelken

Ki fülk-i luḫfına zerrin ḫūb mihr-i cihān-ārā T 26/9-5

(Aynın **ipeği** cömertliğinin sandalına, hazır bir yelken. İyiliğinin gemisine dünyayı süsleyen güneş altın bir top.)

Görenler şubh-ı şâdık doğdı dirler dāye ol māhuñ

Şarınca hāle āsā şan beyāz **kundağı** eynine T 45/3-2

(Görenler, dadı o ay yüzünüñ bir hāle gibi beyaz **kundağı** eynine sarınca sanki gerçek gün doğdu derler.)

Mevzuyla ilgili diğér beyitler: (T 25/11-4), (T 9/26-21), (G 38/9-5), (M 1/39-19), (K 7/9-6).

11. Sofra ve Yiyecekler

Sofra, divānda **süfre** ve **simât** kelimeleri ile karşılık bulmuştur. Güneş altından bir sofraya benzetilerek, gecenin de toplantı tertîb etmek için yıldızlarla süslenmiş bir sofraya olduğu tasavvur edilir. Ayrıca misafire sadece barınacak yer değil, aynı zamanda ziyâfet de verilmesi gerektiği ifade edilir.

Tehniyet-çün şevkile pîşinde zerrin **süfre** hür

Māh kâ'il cānile olmağa dergâhında mûm T 10/11-6

(Güneş istekle kutlamak için önünde altından bir sofraya. Ay canını feda ederek dergâhında mum olmaya razı.)

Bezm-i pākine şeb encümle munağğaş **süfre**

Pertev-i māh-ı cihān meş' ale-i şem' -i kâfûr K 3/33-20

(Gece, temiz toplantısı için yıldızlarla nakşedilmiş bir sofradır! Kâfûrdan yapılmış mumunun meşalesi, dünya uydusu ayın parlaklığıdır!)

Bu tekye-gāhda şanma tehî ribâiledür

Ki resm-i kıadr-i dil-i mihmān **simâti**ledür G 16/5-1

(Bu tekyede, misafirin gönlünün rızkı yalnızca konaklanacak yerdir sanma. Ziyâfet iledir.)

Divānda gıda maddesi olarak şeker ve tuzdan, yemek olarak ise ekmek ve kebaptan söz edilir.

Sevgilinin dudağı, tatlı sözler söylemesi sebebiyle şeker gibidir. Sevgilinin dudağı ile papağan arasında bir münâsebet söz konusudur. Papağanda tatlı dillidir ve şekerle beslenir.

Lebini bûsa n'ola mâni' olursa dehene

Çafes içre **şekeri** tûti-i gûyâ bekler

G 6/5-4

(Dudağını, ağzın öpmesine engel olursa şaşılır mı? Kafes içinde **şekeri**, konuşan papağan bekler.)

Kültürümüzde var olan ve deyimlerimize dahi girmiş olan **tuz ekmek hakkı** sofrasında yemek yediğı ve iyiliklerini gördüğü kimsenin hakkını unutmamaktır. Başka divânlarda da bu deyme rastlayabiliyoruz.

Nigârâ kûyuna varsam seg-i kûyun gelür karşı

Ezelden âşinâ diyü tuz ekmek hakkını gözler³⁵

Muhibbî

Feyzî Divânı'nda da tuz ve ekmek hakkı genelde bu deyimi ifade etmek için kullanılmıştır.

Kişi ider mi hıyânet veliyyü'n-ni' amına

Yenen derindeki **nân u nemek** degül de nedür

G 5/6-3

(Kişi velinimetine hâinlik eder mi? Beyin kapısındaki **ekmek** ve **tuz** değil de nedir?)

Der-i 'aşkıında şadâkatle **tuz ekmek** şayaruz

Biz senün la' l-i nemek-pâşuñı ni' met bilürüz

G 22/6-4

(Aşkınun kapısında doğrulukla **tuz ekmek** sayarız. Biz senin lezzetli dudağını nimet biliriz.)

Aşağıdaki beyitte ise ekmek, "ümîd-i nân" yani iş kapısı mânâsında kullanılmıştır.

³⁵ M.Ali TANYERİ, Örnekleriyle Divân Şiirinde Deyimler, Akçağ Yayınları, 1999, Ankara, s. 234.

Ümîd-i **nân**ile bu hâñgehde fikr-i bâb itmem

Der-i luţf-ı Hudâ'dan ğayrıya intisâb itmem G 29/5-1

(Ekmek ümidiyle bu handa kapı düşüncesinde olmam. Allah'ın yardım kapısından başkasına sığınmam.)

Türk mutfağının vazgeçilmez unsurlarından olan kebab, etin köz hâline gelmiş ateşte doğrudan pişirilmesiyle yapılır. Feyzî'de aşk üzüntüsünden yanıp kavuluşunu, tandır içerisinde kebab olmasıyla özdeşleştiriyor.

Kebâb olursa da cismüm eger tennür-ı ğam içre

Ki bu mey-ĥânedan Feyzî temennâ-yı şarâb itmem G 29/5-5

(Feyzî, vücûdum eğer üzüntü tandırı içinde kebab olsa da bu meyhaneden şarap istemem.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 49/16-5), (G 13/6-5), (G 28/5-4).

Feyzî Divânı'nda sofranın unsurlarından sayabileceğimiz **üzüm, elma, şeftali, ayva, nar** gibi meyvelerden bahsedilmiştir. Meyvelere divân incelememizin tabiat bölümünde değindiğimiz için sadece isimlerini zikretmekle yetiniyoruz (bkz. Meyveler).

12. Mimârî

Lâle Devri'nde zevk, sefâhet ve eğlence düşkünlüğünün yanı sıra mimârî alanda da bir takım yenilikleri, ortaya konulan eserlerde görmek mümkündür. Bu dönemde ve akabindeki 19. yy'da başta İstanbul olma üzere Edirne, Bursa, Manisa gibi şehirlerde dikkat çeken bir yapılaşma merakı görülür. Görkemli saraylar, şatafatlı köşkler, yalılar, kümbetler, kubbeler, çeşmeler başlıca yapılar arasındadır. Lâle Devri'nden önceki zaman dilimine baktığımızda yapılaşmanın halkın istifâde edebileceği, umûma hitâp eden bir anlayışa sahipken, özellikle Lâle Devri'yle birlikte bu toplumsal anlayışın, yerini bireysel zevkleri ön plana çıkararak bir mimârî anlayışa bıraktığını görüyoruz. Bir başka hususta bu dönemde kendi mimârî anlayışımızın, yerini yavaş yavaş Avrupâî tarz mimârîye bırakmasıdır.

Yukarıda değindiğimiz yapılaşma çılgınlığının ve şatafat düşkünlüğünün izlerini Feyzî Divânı'nda da görmek mümkündür. Feyzî, tanıdığı, değer verdiği insanların yaptırmış olduğu mimârî eserlerin yanı sıra eski tarihi yapıların tâmirâtlarına da şiirlerinde överek yer vermiştir. Mimârî unsur olarak **kasr, kâh, yalı, sâhilserâ, sâhilhâne, hısn, binâ, bünyâd, me'vâ, beyt, hâne, lâne, kitabhâne, mekteb, târem, germâbe, âsiyâb, tennûr, Kız Kulesi, meştâ, havz, çeşme, der, revzen** zikredilir.

a) Binâ, Bünyâd, Me'vâ, Beyt, Hâne, Lâne

Seyr-i **binâsı** elem kimsede kıymaz virür

Nağş-ı hayât-bahşî haste dile ber'-i tām T 4/10-6

(Binâsının seyredilmesi kimsede üzüntü koymaz. Hayat bağışlayan süsleri hasta gönle tam bir sağlık verir.)

Ne sâhil-hâne rûh-efzâ mu' allâ-sağf u vâlâ-câ

Ne sâhil-hâne a' lâ mürtefi' **bünyâd**-ı bî-endâd T 49/16-10

(Ne sâhilhâne! Ruhu rahatlatan, yüksek çatılı ve yüksek mevkili! Ne sâhilhâne! Yüce, yüksek, benzersiz bir bina.)

Var ise himmet-i ehl-i dilândur

Bu mevzî' de bu **me'vâ**-yı müferrih T 18/5-2

(Bu yerde bu iç açıcı bina var ise gönül adamlarının himmetindedir.)

Tûfî-i gūyâya gūyâ nev-kafe

'Andelîbe **lâne**-i ferruh-ğarîn T 43/12-8

(Sanki konuşan papağana yeni kafes, bülbül (de) kutlu bir yuva.)

Qıble-gâh-ı fuğarâ pāk-tebārâ şadrâ

Ey olan dergehi bî-keslere **beyt**-i ma' mūr K 3/33-21

(Ey vezir, ey temiz soylu, fakirlerin yöneldiği kişi! Ey evi kimsesizlere bayındır bir ev olan!)

Binā çün eyledi bu **hāneyi** derūnında

Bula hemīşe neşāt u sürūr zevk u şafā T 40/3-2

(Çünkü içinde bu evi yaptırdı. Her zaman neşe ve sevinç, zevk ve eğlence bulsun.)

b) Kasr, Kâh, Yalı, Sâhilserâ, Sâhilhâne

İdüb yümnile bu **kaşrı** miyân-ı bağçede bünyād

Ne **kaşr-ı** ‘ālī bir mişli cihānda olmadı peydā T 16/11-4

(Bu köşkü bahçe ortasında uğurla yaptırmış. Nasıl yüksek bir kasır, bir benzeri dünyada görülmedi.)

Biñde bir olmaz bu **kaşr-ı** bî-kuşūr

Tarḥ iden üstādına şad āferīn T 43/12-2

(Bu kusursuz köşk binde bir olmaz. Yapan üstādına yüzlerce kez aferin.)

Müsellemdür bu **kaşruñ** tarzı el-ḥaḥ naḡş-ı vālāda

Eger varise bir mişl ü kuşūrı söylesün Bihzād T 48/5-2

(Gerçekten bu köşkün nakışlarının güzelliği doğrulanmıştır. Bihzād eğer bir benzeri ya da kusuru varsa söylesin.)

O zāt-ı kām-kāruñ daḥi āşār-ı cemīlinden

Bu **sâhil-hāneyi** mi‘ mār-ı cūdı eyledi ābād T 49/16-9

(O iyiliksever zâtın güzel eserlerinden biri olmak üzere bu sâhil evini cömertliğinin mimârı yaptı.)

Bu kaşra **kâh-ı** cennet dinse lâyıḡ

‘Acāyib cān-fezā cāy-ı müferriḥ T 18/5-1

(Bu kasra cennet köşkü dense lâyıktır; çünkü rahatlık artırıcı, iç açan bir yer.)

Olnca ‘izz ü şerefle bu **yalıya** mālîk

Ki oldı şevḡile ‘ālem cihān cihān memnūn T 19/5-3

(Bu yalıya yücelik ve şerefle sahip olunca, halk dünyalar dolusu sevindi.)

‘ Adīli işte bu **sāhil-serā**-yı ‘ ālinūn

Cihānda olmadı manzūr-ı çarḥ-ı minā-gün T 19/5-4

(İşte bu yüksek **kıyı evinin benzeri**, dünyada, gökyüzü tarafından görülmedi.)

c) Hisn

Dilīr-i şaf-şikāf-ı leşker-i nazm iken ‘ ālemde

Dilüm **hısn**-ı haşin-i ğamda oldı şimdi pinhānī K 6/30-27

(Gönlüm dünyada şiir ordusunun saf yaran kahramanı iken şimdi, sıkıntının sağlam **kalesinde saklı kaldı**.)

d) Kitabevi, Mekteb

Çıldı mi‘ mār-ı kef-i mekremeti bu resme

Ṭarḥile böyle **kitāb-hāne**-i pākize binā T 5/12-4

(Cömertlik elinin mimarı bu biçimde tasarlayarak böyle temiz **kitabevini** yaptı.)

Ḥabbezā **mekteb**-i zībende vü resm-i dil-keş

Ṭarḥ-ı nā-dīde maḥall-i şeref-i rüh-efzā T 6/10-6

(Ne hoş görkemli **mektepe** ve gönül alıcı görüntü. Eşsiz üslûp, ruha rahatlık veren şerefli yer.)

e) Germâbe

Olur **germâbeye** da‘ vet o şüh gerçi sermâda

Velâkin bir şovukluk olmasaydı āh arada K 4/37-25

(O şüh yaradılışlı, eğer arada bir soğukluk olmasaydı, kışın **hamama** (kaplıca) çağrılırdı.)

f) Âsyâb

Mağşaduñ **âsyâb**-ı emn ü bister-i rāḥat ise

Başa çek bu ḥ‘âb-gehde ḥırqa-i peşmīneñi G 42/7-3

(Maksadın emniyetli **su değirmeni** ve rahat döşeği ise bu yatak odasında yünden hırkanı başa çek.)

g) Havz, Târem, Çeşme

N'ola âyîne-i ' âlem-nümâ ger dinse bu **havza**

İçinde bak işte ' aks-i **târem**-i vâlâ T 16/11-8

(Bu **havza** eğer dünyayı gösteren ayna dense ne var? Bak yüksek **kubbenin** yansımaları içinde.)

Ḥabbezâ **çeşme**-i zîbende vü âb-ı şâfî

Yok bu etrâfda bir mişli dilâ eyle nigâh T 36/5-1

(Ne güzel hoş **çeşme** ve temiz su. Ey gönül bu çevrede bir benzeri yok, bak.)

h) Tennûr

Beni ḥâkister-i ' aşk itdi **tennûr**-ı ḥasret

Şem'-i vaşlma n'ola görmez ise yâr elyağ

Kerem it kılma bu dem ḥâl-i dile istiğrâb

Gel gözüm nûrî gözi bağılu ğarîbündür bak R 6

(Hasret **tandır**ı (fırını) beni aşkın küllü etti. Sevgili, kavuşmasının ışığına layık görmezse ne var? Gönülün durumuna şimdi acı, şaşırma, gel gözümün nuru gözü bağılu garibindir, bak.)

ı) Kız Kulesi

İşte **Kız Kulesi**'nüñ daḥi kılub ta' mîr[in]

Oldı bâ-' avn-i Ḥudâ ol şeh-i ' âlem me'cûr T 41/6-3

(İşte **Kız Kulesi**'nin de tâmirâtını gerçekleştirerek o dünya padişahı Allah'ın izniyle ecir kazandı.)

j) Meştâ

Ne ğam olsa ' ayân efsürdelik ' âlemde sermâda

Şafâ der-peydür ancak yine bu günlerde **meştâda** K 4/37-1

(Dünyada, kış mevsiminde soğuk görülse de bundan üzülmemeli! Çünkü hemen ardından **kışlaklarda safâ** vardır.)

k) Revzen, Der, Bâb, Südde

Nezâret'çün bu kaçruñ **revzenin** bâz u güşâd itseñ

Ki eyler imtiyâzuñ mihre nâzûklik ile ĩmâ T 16/11-6

(Bakmak için bu kasrın **penceresini** açsan ayrıcalığını güneşe kibarca belirtir.)

Küll-i kâmuñ ola üşkûfte güşâde bahtuñ

Der-i iqbâl ü cehũn itmeye Allâh mesdũd T 37/10-8

(Bütün isteklerin gerçekleşsin, bahtın açık olsun. Allah, talih ve makamının **kapısını** kapatmasın.)

Ümĩd-i nânile bu hângehde fikr-i **bâb** itmem

Der-i luşf-ı Hüdâ'dan ğayrıya intisâb itmem G 29/5-1

(Ekmek ümidiyle bu handa **kapı** düşüncesinde olmam. Allah'ın yardım kapısından başkasına sığınmam.)

Südde-i devleti ol rütbede bâlâter kim

Görmedi pĩr-i felek bu deme dek aña mişâl K 2/41-8

(Devletinin **kapısı** o kadar yüksek ki ihtiyar felek bu zamana deĝin ona benzeyen görmedi.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 16/11-5), (T 16/11-7), (T 17/1-1),(T 18/5-3), (K 3/33-28), (MF 3), (T 43/12-1), (T 43/12-10), (G 29/5-5), (G 30/5-5), (G 32/5-3), (K 6/30-11), (R 7), (G 35/5-4), (K 7/9-1), (G 36/6-4), (T 5/12-5), (M 1/39-13), (M 2/9-3), (T 21/7-2), (T 32/11-3), (T 43/12-9), (T 47/5-2), (K 4/37-15).

13. Saĝlık

Divânda saĝlık kavramı **sıhhat**, **tab'**, **be'r**, **şifâ**, **dermân** kelimeleriyle karşılık bulurken; genel mânâda hastalıklar için ise **dert**, **zahm**, **maraz**, **agrı** kelimeleri zikredilmiştir. Hasta olanlar içinse **haste**, **bĩmâr**, **mecnũn** ifadeleri kullanılmıştır. **Tabĩb**, hastaların derdine derman arayan doktordur. Fakat her zaman dertlere dermân olamaz.

Divânda belirtilen belli başlı rahatsızlıklar; sıtma (**teb'**), göz rahatsızlıkları (**bahâk**), egzama, eklem ağrıları (**mefâsıl**), kellik (**sa'fe**), rahim içi ağrıları, asabiyet ve böbrek (**gürîde**) rahatsızlıklarıdır. Bir de âşığın yakalanmış olduğu delilik hastalığı vardır ki bu da **mecnûn** kelimesiyle ifade edilmiştir.

Divânda geçen tüm rahatsızlıklardan, hastaların kurtulup şifâ bulması için bir takım tedavi usulleri uygulanır. Bunlardan en dikkate şâyân olanı Feyzî'nin Bursa'daki kaplıcalara dair yazmış olduğu mesnevîde geçmektedir. Kaplıca ya da ılıca, bugün dahi insanların şifâ bulmak için gitmekten geri durmadığı, hastanelerin haricindeki alternatif tıp mekânları olarak göze çarpmaktadır. Muhtemelen Feyzî'de Bursa kaplıcalarından şifâ bulmuş olacak ki divânında burayı methetmiştir. Bursa kaplıcalarının göz hastalıklarına, romatizma ve eklem ağrılarına, rahim içi ağrılarına, sinirlere, böbreklere ve hatta kelliğe iyi geldiği ifade edilmektedir. Divânda ayrıca hastaların derdine, yarasına ilâç verilip, merhem sürülür. İlâç sözcüğü **dârû** ve **kimyâ** kelimeleriyle de zikredilmiştir.

Şor **şihhatûn** dilâ haber al la' l-i yârdan

Dirler belî hadîş-i **şifâ**yı 'ilelledür G 10/5-4

(*Ey gönül sağlığını sor, yârin dudağından haber al. Evet iyileşme sözü hastalıktadır derler.*)

Şifâ-pezîr olamaz her **tabîbe** Feyzî şakın

Gel açma gel **maraz**-ı 'aşkı **zahm**-pâre çıkar G 11/5-5

(*Feyzî her tabibe aşk hastalığını gel açma, sakın, şifa bulamaz, yara parçası çıkar.*)

Beypitte şifâ, tabîb, maraz, zahm kelimeleri arasındaki ilgiden dolayı tenâsüp sanatı vardır.

Vird-i cefâyı çekmede oldı 'ilâcsuz

'Uşşâk-ı **haste**-hâli hemân dâr-ı zülfe çek G 25/7-5

(*Cefâ virdini söylemede ilâcsız oldu. Hasta gönüllü âşıkları hemen saçın darağacına çek.*)

Şūfī bir zerre gel gözün aç hâl ü kâli қо

Dârū sende ne hâle koyar baқ iқâleyi G 41/5-4

(Sufi gel, birazcık gözünü aç, hâli ve konuşmayı bırak. İlaç sende ikaleyi (pazarlık) ne hâle koyar.)

Bulur dil zaḥma **merhem** pūs-ı dest-i yâra düşdükce

Қomaz elden **ṭabībūm** luḫfını **bīmāra** düşdükce G 36/6-1

(Gönül yârin elini öptüğünde yarasına merhem bulur. Sevgilim hastaya yeri geldikçe yardım etmekten çekinmez.)

Ben **ḥaste**-hâl-i nergis-i **bīmārı** olmuşum

İtmez **ṭabīb** derdime **dermān** ne fâ'ide G 37/6-3

(Ben nergise benzeyen hasta gözünün hastalıklısı olmuşum, ancak tabip derdime derman bilmez, ne fayda!)

Sevgilinin gözünü nergise benzetmektedir. Ayrıca tenasüp sanatı da vardır.

Mecnūn-ı aşka 'âķıl olan ṭa' n ider mi hīç

Ol da bu āstānenūñ ābdāl u pīridür G 18/7-3

(Aşkın delisini akıllı olan hiç ayıplar mı? O da bu eşiğin abdāl ve pîridir.)

Bu gūne itmez idüm nazm-ı tārīḫūñi dest-āvīz

Velâkin **ṭab'** umı cünd-i elem itdi istilâ T 7/16-8

(Tarihinin şiirini bu biçimde sunmazdım, ancak üzüntü ordusu sağlık ülkemi istilâ etti.)

Hūş-ı **ṭab'** um alup ekdâr u elem

İtdi ğam eṭrāfımı istilâ T 9/27-22

(Üzüntüler ve acılar sağlığımı bozdu ve kaygı etrafımı kapladı.)

Seyr-i bināsi elem kimsede қоymaz virür

Naқş-ı ḥayāt-baḫşı ḥaste dile **ber'**-i tām T 4/10-6

(Binasının seyredilmesi kimsede üzüntü koymaz. Hayat bağışlayan süsleri hasta gönle tam bir sağlık verir.)

Olur **germābeye** da^ç vet o şūh gerçi sermāda

Velākin bir şovuqluk olmasaydı āh arada K 4/37-25

(O şūh yaradılışlı, eğer arada bir soğukluk olmasaydı, kışın kaplıcaya çağrılırdı.)

Gördükçe ki o nüsha-i hüsni vücūdımı

Ümmīd-i vaşl u lerziş-i ^ç aşk ile **teb** tutar G 9/5-3

(O güzellik nüshasını gördükçe kavuşma umudu ve aşk titreyişi ile vücūdumu sıtma tutar.)

Filūs olsa eger havzında bī-pāk

Bahakla demregīden cism olur pāk M 2/9-3

(Eğer havuzunda temiz olmayan balık pulu olsa vücūd, bahak ve egzama hastalıklarından kurtulur.)

Ṭalākla kalmaz evcā^ç -ı **mefāşıl**

Cerile kışr-ı cildi maḥv ider bil M 2/9-4

(Petekle eklem ağrısı kalmaz. Cerile (yarık, çatlak) derinin yüzeyine zarar verir, bil.)

Şühūz-ı **sa^ç feden** kalmaz eşer hīç

Fe-ammā nūş idem dirseñ pek az iç M 2/9-5

(Kellik belirtilerinden hiç eser kalmaz. Ancak içeyim dersen pek az iç.)

Ciger-i raḥmda **ağrıyı** rāfi^ç

Riyāḥ-ı bāride elbette nāfi^ç M 2/9-6

(Rahmin içindeki ağrıyı kaldırır. Serin su elbette faydalıdır.)

^ç **Aşabda** dizde ger var ise bağıñ

Açılırsın hemān pek baş ayağıñ M 2/9-7

(Sinirlerinde, dizlerinde bağıñ varsa, ayağıñı sert bas, hemen açılırsın.)

Bulur ʿuẓv-ı **gür̄ide** iltiyāmı

Dirāz itdi ẓalem gerçi kelāmı M 2/9-8

(*Gür̄ide organ iyileşir, her ne kadar kalem sözü uzattıysa da.*)

Haylī dem oldı gerçi ki **bimār** çeşmüm

Gör **hastesin** o **derdime** **dermānum** istemez G 21/5-4

(*Çok zaman geçti gerçi, gözüm hasta. O derdimin dermanı, hastasını istemez, gör.*)

Kāfī hayālī n'eyleyeyüm ol ẓamer-ruḥuñ

Girmez ğubār-ı pāki ele **kīm̄yā** mıdur G 14/5-3

(*Hayali bana yeter, ancak neyleyim ki o ay yanaklının temiz toprağı ele geçmez, yoksa bu kimya mıdır?*)

Mevzuyla ilgili diğ̄er beyitler: (K 7/9-8), (T 3/27-16), (G 34/8-3), (M 1/39-35), (R 12), (G 21/5-4), (K 5/10-8), (T 3/27-22), (K 4/37-17), (G 16/5-4), (G 22/6-1).

14. Mâişet, Ticâret, Miras, Para

Feyzî Divânı'nda alış-veriş ve ticâret hayatıyla ilgili unsurlar fazla yer almamıştır. Şiirlerinden anladığımız kadarıyla Feyzî, geçim derdinden çok çekmiştir. Divânda daha çok Feyzî'nin, babasını kaybettikten sonra evin geçim yükünün kendi omuzlarına bindiğinden, babasından kendisine miras yoluyla sadece borçların kaldığından ve alacaklıların kapıya dayandığından bahsettiğini görüyoruz. Özellikle babasından kalan borçların kendisini hayli sıkıntıya soktuğunu ifade etmektedir. Bir başka enteresan durum da Feyzî'den alacağı olmadığı hâlde bazı kimselerin, yalancı şahit karşılığında Feyzî'den hak iddia etmeleridir. Velhâsılı şâirimizin bu dünyada iki yakası bir araya gelmemiş. Hatta bu sebepten makam, mevkiî sahibi insanlardan memuriyet dilediğini şiirlerinden çıkarabiliyoruz.

Bir kesüñ sen gibi memdūḥı cihānda var iken

Hĩç gelür mi diline fikr-i **ma'îşetle** kelāl K 2/41-24

(*Bir kimsenin dünyada senin gibi bir övdüğü kişi varken, onun gönlüne geçim düşüncesinden dolayı sıkıntı gelir mi?*)

Peder hicri **ma'îşet** fikri evlād [ü] ' ayāl kaydı

Ṭuta ceyb-i şu' ūrum kimi kimi dāmenüm hālā T 7/16-6

(Babamın ölümü, geçim düşüncesi, ailemin bakım sorumluluğu gibi sıkıntıların kimileri bilincimin cebini kimisi ise eteğimi şu anda bile tutmakta.)

Peder-mānde-**düyün**dur münṭakıl irşen baña yoḥsa

Hilāli ḳalmadı destāruma vāz' idecek zīrā T 7/16-7

(Bana babadan miras yoluyla kalan borçlardır. Yoksa ondan bana sarığının kenarına koyabilmek için hilal bile kalmadı.)

Berī oldum hücūm-ı dā'in-i ṭāmi' la rāḥatdan

Mübāşir şıḳletinden ise yoḳ āsāyişe me'vā T 7/16-8

(Aç gözlü alacaklıların hücumu yüzünden rahattan uzak kaldım. Mübaşirlerin ağırlığından kurtulabileceğim güvenli bir yer yok.)

Tereke itmeyince deyne vefā

Göñül ol demde ḳıldı terk-i şafā M 1/39-18

(Babamdan kalanlar borçları ödemeye yetmeyince, gönül, o anda huzuru terk etti.)

Çāk idüb ceybümi yed-i şekvā

Dāmenüm ṭıtdı pençe-i ğavġā M 1/39-19

(Şikâyet eli cebimi parçaladı. Döğüş pençesi eteğimi tuttu.)

Zār u zūr dā'in-i ḳalālet-kār

Sen diyü kefil diyü beni tekrār M 1/39-20

(Güçsüz yalancı sapkın alacaklı sen diyerek, kefil diyerek beni tekrar...)

İtdi[ler] iddi' āların bi'z-zāt

Şāhid-i zūr ile o ḳavm işbāt M 1/39-21

(O topluluk iddialarını yalancı şahit ile bizzat kanıtladılar.)

Gerdenime olinca zār u zebūn

Ṭavḳ-ı ḳumrī gibi ṭaḳıldı dūyūn M 1/39-22

(Güçsüz dermansız kalınca, borçlar kumru gerdanlığı gibi boynuma takıldı.)

Ṭağılub gitdi hep müdāhinler

Ḳaldı ancak yanumda dāyinler M 1/39-23

(Yüze gülenler hep dağılıp gitti. Yanımda ancak borçlular kaldı.)

Merām-baḥş-ı dil-i mā keremverā şadrā

Eyā ‘aḫāsı viren ḫüzn-i bī-kese behcet

Medār-ı ‘iḫe bu tedbiri eyledüm muṭlaḳ

Ki ḳıl ḳiṭābete ḳayda bu ‘abdiñi himmet R 15

(Benim gönlümün isteğini karşılayan, ey iyiliksever, ey sadrazam! Ey bağışı kimsesizin üzüntüsünü sevince döndüren! Geçim derdine kesin olarak bu önlemi düşündüm: Bu kulunu kâtipliğe yazdırmaya yardım et.)

Geçmesün ümmidüm benüm de ḳıl kerem bulsun revāc

Eyleye sultānum n'ola altmışlıma bir i‘tibār A 2/9-6

(Sultanım, benim de isteğim gerçekleşsin, altmışlı isteğimi gerçekleştir ki revaç bulsun, yardım et.)

Feyzî, beyitte karşılığı almış akçe olan bir çeşit müderrislik talep ediyor olabilir.

Yine yârile bilmem beynümüzde bir bürüdet var

Niyāz-ı **naḳd**-i dil ṭoñmış gibi dest-i dil-ārāda K 4/37-28

(Sevgiliyle yine (neden) bilmem aramızda bir soğukluk var; gönül parasının yalvarışı sevgilinin elinde donmuş gibi.)

Odur ol fāzıl-ı müstağni-i ‘ālem k'olmaz

Nazarında bir avuç ḫāke bedel **māl** ü **menāl** K 2/41-20

(Dünyanın gönlü tok fazılı odur o! Ki onun nazarında mal mülk bir avuç topraktan daha değersizdir.)

Divânda para, **nakd** kelimesiyle ifade edilmiştir. Mal ve mülkün toprak kadar değeri yoktur.

Rûyuñ hayâli fâ'ide itmez **metâ'** dur

Çeşmümde açmışum aña **dükkân** ne fâ'ide G 37/6-4

(Yüzünün hayali yarar sağlamayan bir ticarî mal gibidir. Ona gözlerimde dükkân açmışsam da ne faydası var!)

Sevgilinin yüzünü alınıp satılan ticarî bir mala benzetmektedir. Âşık, bakışlarıyla sevgilinin yüzünün talepkârı olduğu için orası artık bir nevî dükkândır.

Şüfî bir zerre gel gözün aç hâl ü kâli қо

Dârü sende ne hâle koyar baқ **ikâleyi** G 41/5-4

(Sufî gel, birazcık gözünü aç, hâli ve konuşmayı bırak. İlâç sende ikaleyi ne hâle koyar.)

İkâle, birbiriyle alış-veriş yapan iki kişinin, birbirleriyle anlaşarak aralarındaki ticarî akdi bozup caymalarındır. Yani pazarlığın bozulmasıdır.

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (M 1/39-12), (A 2/9-5), (G 21/5-1).

15. Yazı İle İlgili Hususlar

Yazı ile ilgili olarak hatt, levh, hâme, kalem, kilk, imlâ, menkût, tahrîr, mazbata vs. gibi kelimeler zikredilir.

Sevgilinin yüzündeki tüyler yazıyla benzetilir. Divânda Feyzî'nin, Hüseyin Ağanın sakalı için hatt kelimesini kullandığını görüyoruz. Feyzî, kalemi ve yazıyı şuurlu insanların gözü olarak görmektedir.

Eyledi temlik **hattı** ile aña

Mülk-i ruhsârı şehensâh-ı Hoten T 40/7-3

(Hoten padişahı, yazıyla ona yüz mülkünü bağışladı.)

Düşdi bā-feyz-i Ḥudā tāriḥ bu

Ḥattīle rūy-ı Ḥüseyn oldı ḥasen

T 40/7-7

(Allah'ın verdiği ilhamla bu tarih düştü: Hüseyin'in yüzü hattile (sakalla) güzel oldu)

Lücce-i bahır-i kerem menba' -ı elḫāf-ı himem

Mālik-i **levḥ** ü ḫalem dīde-i aşḫāb-ı şu'ūr

K 3/33-2

(Cömertlik denizinin engin suyu, yardım ve iyilikler kaynağı! Kalemin ve yazının sahibi, şuurlu insanların gözü!)

Feyzî, sözü uzatıp bıkkınlık vermeyi de tasvip etmemektedir. Sevgilinin niteliklerini ve değer verdiği zâtların vasıflarını kalemiyle anlatıp övmektedir. Bazı beyitlerinde de bu övgüsünün yetersiz kalacağından bahsetmektedir. Kalem gıcirtısını ney sesi olarak görür.

Yeter ey **ḥāme** besdür terk-i taşdı' -i maḫāl eyle

Du'ā-yı devlet ü iḫbālın itgil şıdḫile imlā

T 7/16-14

(Ey kalem, bu kadar yeter. Sözün sıkıntı verenini bırak. Doğrulukla mutluluk ve makamı için dua yazmaya giriş.)

Vaşf eyledükce çeşm-i dil-ārāmı nev-be-nev

Feyzî elinde **ḥāmesini** sürme-dān ider

G 8/6-6

(Sevgilimin gözünü yeniden yeniye anlattıkça Feyzî elindeki kalemini sürmelik eder.)

Elümde kilik-i mecriyyü'l-edā şan bir **ḫalem** şudur

Ḳılaldan şarf sūy-ı gülbün-i vaşfına iz'ānı

K 6/30-21

(Elimde üslûp mecrâsı olan kalem, niteliklerinin gül bahçesi tarafına zihin yormaya başladığı zamandan beri, sanki bir kalem su gibidir.)

Midḫat-i pākini taḫrīrde diller 'āciz

Şān-ı evşāfını **taḫrīr**de ḫāmem ḫāşır

T 15/10-2

(Diller, temiz övgünü anlatmada güçsüz. Kalemin şanlı niteliklerini yazmada yetersiz.)

Hemçü ney-pâre gelür sem'e şarîr-i **hâme**

Dem-i vaşfinda terennümde şadâ-yı mähûr K 3/33-10

(Kalemin gıcirtısı kulağa kamış parçası gibi gelir. Niteliklerini anlatmak için terennüm etmeye başladığında ise mahur bir beste olur.)

Feyzî, kendi şiirlerine nazire yazan Hâkim mahlaslı başka bir şâiri davâ etmekten söz ederek, şâhit olarak da kalemini tutmaktadır (bkz. Hâkim). Hamîd Efendi adlı başka bir şâirin gazeline yapmış olduğu zeylde ise kalemini terazi olarak görmektedir.

N'ola da' vâ-yı tanzîr itse dil eş'âr-ı Hâkim'den

Ki nevk-i **hâme**-i Feyzî şâhiddür zarîfâne G 39/6-6

(Gönül Hâkim'in şiirlerini, nazire yazmaktan dolayı dava etse n'olur? Feyzî'nin kaleminin ucu bu dava için zarîf bir şahittir.)

Hamîd-i fâzıluñ tezyîl idince beytini Feyzî

Terâzû-yı **kalem**le menzil-i i'câza dek gitdi G 43/5-5

(Feyzî, faziletli Hamîd'in beytini tezyîl edince kalem terazisiyle özlü söz söyleme yerine dek gitti.)

Feyzî'nin, şiir yazmaktaki amaçlarından birinin de geçim derdi olduğunu aşağıdaki beytinden anlamaktayız.

Kalem evşâf-ı pākūñ böyle mi eyler idi lâkin

Çumanya fikri navlun kaydı itdi bendeñi nālân T 32/11-10

(Kalemim temiz niteliklerini böyle mi anlatırdı; ancak erzak düşüncesi, ücret endişesi kulunu inletti.)

Feyzî, övgü alanında kalemini bülbül olarak görmektedir. Şeyhülislâm Mustafa Efendinin, kaleminin mürekkebiyle devletin her dâim diri olduğunu ifade ederken; Padişah İmamı Arapzâde Abdurrahman Efendinin ise en müşkil işleri dahi kaleminin ucuyla kolaylıkla halledebildiğinden bahsetmektedir.

Feyzî gel bâğ-ı şenâsında yeter

Hâmeni bülbül-i gūyâ eyle

K 7/9-7

(Feyzî gel yeter artık. Övgüsünüün bağında kalemini konuşan bülbül eyle.)

Ter **midâd-ı kalem**i ile riyâz-ı devlet

Pertev-i neyyir-i fazlı ile ‘âlem pür-nūr

K 3/33-18

(Kaleminin mürekkebi ile devlet bahçesi taze! Erdeminin parlak ışığı ile âlem nurlu!)

Nâhun-ı kilki ile her ne kadar şa‘b olsa

‘Ukde-i mes‘eleyi hâll ider fi'l-hâl

K 2/41-21

(Kaleminin ucuyla, ne kadar güç olsa da mesele düğümünü hemen halleder.)

Feyzî, aşağıdaki beytinde ise **gayr-i menkû**t yani noktalı olmayan harflerle bir tarih düşmüştür. Akabindeki beyitte ise yazı unsuru olarak kabul edebileceğimiz mazbata kelimesini kullanmıştır.

Gelüp Feyzî de didi **gayr-i menkû**tile târihühñ

Beşîr Ağa binâ kıldı hayır bir câmi‘ pür-nūr

T 27/9-9

(Feyzî de gelip noktalı olmayan harflerle tarihini söyledi: Beşîr Ağa hayır olması için çok aydınlık bir cami yaptırdı.)

Zîver-i **mazbata**-i ehl-i hıreddür böyle

Bezm-i tertîb-i hudûsât-ı cihân bi'l-icmâl

K 2/41-3

(Akıllılar tutanağının süsü böyle: Özetle, dünya olaylarının düzenlendiği toplantı.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 40/7-6), (K 3/33-11), (T 30/15-8), (T 30/15-9), (T 40/7-5), (G 28/5-5), (K 3/33-9), (M 1/39-1), (T 47/5-5), (G 19/5-5), (K 6/30-8), (M 2/9-8), (T 49/16-13), (G 14/5-5), (T 9/26-23), (K 4/37-33), (K 2/41-13).

16. Sihir, Fal

Sihir konusu divânda tek beyitte geçmektedir. Efsunlu kalemin, Hüseyin Ağa adlı zâtın sakalının vasfını anlatmakta yetersiz kalacağını ifade edilerek mübalağa yapılmıştır.

Yine kâşır dur kıllarsa mû-be-mû

Vaşf-ı rişûn hâme-i **cādū-fen**

T 40/7-5

(Büyücülük ilmini bilen kalem sakalının niteliklerini kılı kırk yarararak anlatsa yine yetersiz kalır.)

Şimdi bir fâzıl u ‘allāmenūn iqbāli ile

‘Ālemūn geldi sa‘ādetle mübārek **falı**

T 38/4-1

(Şimdi bir erdemli ve bilgin kişinin talihi ile dünyanın falı mutluluk şeklinde geldi.)

Abdullah Efendinin talihinin dönüp İstanbul rütbesine getirilmesiyle dünyanın da bahtı, falı mutluluktan yana açıldı.

17. Rü’yâ

Divânda rüyayla alâkalı bir mesnevî mevcuttur. “**Vâkı’anâme**” isimli şiirde şâir gördüğü bir rüyadan hareketle Beşir Ağa’dan bir devlet görevi (vakıf mütevelliliği, tevliyet) istemesini anlatıyor.

Bu gece **seyrüm** içre oldı nümā

Çeşm-i cāna sevāhîl-i deryā

M 1/39-25

(Bu gece rüyamda deniz kıyıları can gözüne göründü.)

Dîdem oldı çün h̄‘ābdan bîdār

Virdi hayret bu **vâkı’a** tekrār

M 1/39-31

(Sonra gözlerim uykudan uyandı. Bu rüya tekrar şaşkınlık verdi.)

Şoñra bir pîre ben bu rû'yâyı

Gördigüm zevk-ı seyr-i 'uzmâyı M 1/39-32

(Sonra bir pîre ben bu rüyayı, gördüğüm büyük gezintinin zevkini...)

Ġalibâ hazret-i Beşîr Ağa

Saña bir tevliyet ider i' tã M 1/39-34

(Galiba Beşîr Ağa hazretleri sana bir resmî vakıf işi bağışlayacak.)

Bir başka şiirinde ise âşğın peri gibi güzel olan sevgiliyi rüyasında görünce dilinin tutulacağından bahsetmektedir.

Ol perinüñ cismi h'âb içre rû'yet itse ger

Lâl olur bî-çâre 'âşık vâkı'â ta' birde G 38/9-7

(Eğer o perinin vücûdu uykuda görünse, çaresiz âşık rüya tabirinde dilsiz olur.)

18. Merasim Günleri

a) Bayram (İd)

Bayram, neşe ve sevinç günüdür. İnsanlar, nefretliklerini ve küskünlüklerini bu zamanda unutarak hasretlerini, sevgilerini pekiştirirler. Feyzî Bey Divânı'nda da bayram, **id** kelimesiyle sıkça anılmıştır. Divânda doğumlar ve devlet kademesinde elde edilen makamlar, mertebeler Feyzî'nin övgüsüne mazhar olmuştur. Bunun yanı sıra kavuşma zamanları da bayram olarak nitelendirilmiştir.

Hilâl-i nev gibi şulbden itdi şimdi tülü'

Ki bir veled n'ola şevk u tarabla eylese 'id T 21/7-3

(Yeni ay gibi şimdi sulbden doğdu; bir çocuk şevk ve eğlenceyle bayram eylese ne olur?)

Ĥamdü-lillâh şadr-ı fetvâya şu' üdiyla bu dem

Şevkile 'id itdiler cümle mevâli-i 'ızâm T 22/11-4

(Allah'a şükür olsun ki fetva makamına çıkmasıyla bütün büyük kadılar sevinçle bu anda bayram ettiler.)

Şimdi bir zātuñ hele terfi‘-i қadrile Һudā

Bizlere itdürdi rüz-ı rüzedede güyā ki ‘īd T 25/11-6

(Allah şimdi bir zâtın değerinin hemen yükselmesiyle bizlere oruç gününde sanki bayram ettirdi.)

Sevgiliye kavuşma günü de âşık için âdetâ bayramdır. Bayram gününde âşık, sevgiliye arasında eskiden cereyân sözleri hatırlar.

İtmede eller şafā vaşlyile her demde ‘īd

Rüze-i hicrine yārūñ biz bugün olduk resīd T 25/11-1

(Başkaları ona kavuştuğu için her an mutlulukla bayram etmede; bizse sevgilinin ayrılığının orucuna bugün eriştik.)

Yāri ‘īd olmuş görince cāme-i nevle didüm

Eski demler va‘ deler Һâtırda oldu cedīd T 25/11-4

(Bayram gelip sevgiliyi yeni elbiseyle görünce “Eski zamanlar, sözler yeniden akla geldi” dedim.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 24/9-6), (T 30/15-11), (K 4/37-20), (K 7/9-1), (G 24/5-3).

b) Velâdet

Feyzî, doğumla alâkalı olarak değer verdiği zâtların dünyaya gelen evlâtları için tarih düşmüştür.

İdüb bu resm ile Feyzî **velâdet** tebrik

Һulūşuñ eyler o zāt-ı sütüdeye te’kīd T 21/7-6

(Feyzî bu şekilde doğumunu kutlayıp o övülmüş zâta dost olduğunu tekrar belirtir.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 13/7-7), (T 44/1-1), (T 46/1-1).

c) Vefât, Fevt

Feyzî'nin babasına vefatına duyduğu derin teessürden ve babasının vefâtıyla düştüğü geçim darlığından bahsetmiştik. Bunun haricinde Feyzî, sevdiği dostlarının eş ve çocuklarının vefâtına da duâ niteliğinde tarihler düşmüştür.

Düşürdüm aña işidüb **vefât**ına târiḥ

Ḥudâ civâr-ı Muḥammed'de Aḥmed'e kıla cā T 51/3-3

(İşitip onun ölümüne tarih düşürdüm: Allah Muhammed'in yanında Ahmed'e yer versin).

Fevtine âh-ı ciger-süz ile târiḥ didüm

Kâtib-i maḥkeme-i ḥuld ide Ḥaḳ Yahyâ'yı T 52/1-1

(Ölümüne gönül yakıcı âh ile tarih dedim: Allah, Yahya'yı cennet mahkemesinin kâtibi yapsın.)

d) 'Ârûs

Kış mevsiminin hâsıl olmasıyla ortaya çıkan soğuk, düğün olarak nitelendirilmektedir.

'**Arûş**-ı berde zîr-i bâmdaya yaḥ şanma dey kıldı

Gümüş âvîzelerle ḥaclegeh tezyîn ü âmâde K 4/37-5

(Soğğun düğününe çatı ucundaki buzdu kış oluşturdu sanma. O, gerdek odası için hazırlanmış gümüş avize süsüdür.)

19. Gelenek ve Görenekler

Gelenek ve göreneğe bağlı olan kimselerden bayram tebriğine hazırlanan kişiler olarak bahsedilmektedir.

Çün erbâb-ı rüsûm oldu müheyyâ 'îdi tebrîke

Dil-i zârı ki ben de eyledüm bu resmile teşvîḳ T 30/15-11

(Âdetlere bağlı olan kişiler bayramı kutlamaya hazırlandı. Ben de inleyen gönü bu surette teşvik ettim.)

Sofra ve yiyecekler kısmında değindiğimiz tuz ve ekmek hakkı da eski örflerimizde zikredilen unsurlardan biridir(bkz. Sofra ve Yiyecekler).

Kişi ider mi hıyānet veliyyü'n-ni' amına

Yenen derindeki **nān u nemek** degül de nedür G 5/6-3

(Kişi velinimetine hainlik eder mi? Beyin kapısındaki ekmek ve tuz değil de nedir?)

Der-i ' aşkıında şadâkatle **tuz etmek** şayaruz

Biz senün la'l-i nemek-pāşuñi ni' met bilürüz G 22/6-4

(Aşkınin kapısında doğrulukla tuz ekmek sayarız. Biz senin lezzetli dudağını nimet biliriz.)

Divânda misafire gösterilmesi gereken hürmete de değinilmiştir. Misafirin önüne kendisine sorulmadan hemen sofraya serilmesi geleneği, her ne kadar azalsa da Anadolu'da bugün de hâlâ devam etmekte olan bir âdettir.

Bu tekye-gāhda şanma tehi̇ ribātiledür

Ki resm-i kıadr-i dil-i mihmān simātiledür G 16/5-1

(Bu tekyede, misafirin gönlünün rızkı yalnızca konaklanacak yerdir sanma. Ziyafet iledir.)

Feyzî Divâmı'nda bahsi geçen bir başka önemli âdette soğuk kış gecelerinde tertîb edilen helva geceleridir. Feyzî, kışın genellikle kapalı mekânlarda vakit geçiren insanların, helva gecelerinde sıcak sohbetlere daldığını ifade etmiştir.

Niçe nev-rūza itmez bu demi terciḥ âdem kim

Ola germiyyet-i şöhet ḥuşuşā **leyl-i ḥalvāda** K 4/37-4

(İnsan bu zamanı ilkbahara nasıl tercih etmez ki helva gecesinde özellikle sıcak sohbetler olur.)

Bugün dahi önemini korumakta olan türbe ziyaretlerinde, okunan Kur'ân ve yapılan duâlar, beyitte karşımıza çıkmaktadır. Ziyaretçilerden İhlâs ve Fâtihâ sûrelerini okuyup, medfûn kişinin ruhuna hediye etmeleri istenmektedir.

Gelen züvvār-ı ḥayr-endiṣān bu türbe-i pāke

Recāmendüz ki İhlâş ile ide Fâtiḥâ ihdâ T 39/6-4

(Gelen güzel düşünceli ziyaretçilerden ricamız bu temiz türbeye İhlâs ile Fâtiḥâ hediye etmeleridir.)

Halk arasında göz değmesi olarak bilinen nazar da Feyzî'nin değindiği hususlardan biridir.

Bir hünermend ü qadir-dân-ı cihānsın el-ḥaḳ

Seni **bed dīde**den Allāh ide ḥıfz u ihfā T 3/27-17

(Doğrusu, dünyanın hünnerli ve kıymet bilen bir insanısın. Allah seni kötü nazardan korusun ve saklasın.)

Feyzî'nin değindiği bir başka husus kimyâ ilmidir. Kimyâ, bakır ve demir gibi çeşitli elementlerden altın elde etmenin yollarını gösteren bâtlı bir halk inanışıdır. Feyzî, sevgiliyi elde edemeyişini, kimyâ ilminde altın elde edememeyle bağdaştırmaktadır.

Kāfī ḥayālī n'eyleyeyüm ol ḳamer-ruḥuñ

Girmez ğubār-ı pāki ele **kīmyā** mıdur G 14/5-3

(Hayali bana yeter, ancak neyleyim ki o ay yanaklının temiz toprağı ele geçmez, yoksa bu kimya mıdır?)

IV. İNSAN

A) Güzellik

Güzellik, divânda genellikle **hüsn** kelimesiyle karşılık bulmuştur. Sevgili, emsâli olmayan dillere destan güzelliğiyle meleğe benzetilir.

Dilâ baq ol mehe mihr-i felek degül de nedür

Bu **hüs**nile o Hümâ bir melek degül de nedür G 5/6-1

(Ey gönül o aya bak, göğün güneşi değil de nedir? Bu güzellik ile o Hümâ bir melek değil de nedir?)

Gül ve bülbül divân şiirindeki vazgeçilmez unsurların başında gelir. Âşık, sevgilinin bulunduğu bahçeyi, **bâğ-ı hüsn** (Güzellik bağı) olarak nitelendirmektedir. Âşık, güzellik bağında sevgiliye yakarmaktadır.

Bir nâzenîne ‘âşık-ı zâr olmak isterüm

Bir verd-i bâğ-ı **hüs**ne hezâr olmak isterüm G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Âşık, bu beyitte de sevgiliyi güzellik denizine benzeterek ona kıyı olmayı temennî etmektedir. Burada **rûzgâr** kelimesi hem zaman hem de yel mânâsında kullanılmıştır. Bu sebepten cinas sanatı vardır.

Ol baqr-i **hüs**ne mâlik olub rûzgârda

Keştî-i vaşlına kenâr olmak isterüm G 27/5-4

(Bu zamanda (rûzgâr) o güzellik denizine malik olup kavuşmasının gemisine kıyı olmak isterim.)

Sevgilinin güzelliğinin tescili olarak beni ifade edilmektedir.

Ruğında **hüs**n ü ândan ‘add olur bir hâli qalmışken

Ne hâletdür bu hâli dil-berānuñ daği benlikde G 35/5-3

(Yüzünde güzellikten, alımlı olmaktan sayılabilecek bir beni kalmışken, dilberlerin bu beni benlikte nasıl bir durumdur?)

Divân şiirinde sevgilinin kaşı eğriliği yönünden göz, gamze ve kirpiği de âşıkta açtığı yara nedeniyle hançere benzetilmiştir. Sevgilinin ağzı da mim harfine benzetilir.

Şikenc-i kâkülün baķ zîr-i fesden nîm göstermiş

Tamâm-ı hüsne gūyâ hançeri bir mîm göstermiş

Görince aldı gitdi ‘ âķıbet Allâh hayır virsün

Dil-i bî-çâremi ol şūha bilmem kim göstermiş R 13

(Bak kâkülünün kıvrımı fesin altından uç göstermiş. Hançeri, güzelliğin tamamına gūya bir mim göstermiş. Görünce aldı gitti, sonunda Allah hayır versin, çaresiz gönümü o güzele bilmem kim göstermiş.)

Lüknet degül zebân-ı şeker-rîz-i yârda

Güftârını melâhat ü şîrîn-leb tutar G 9/5-2

(Sevgilinin pek tatlı dilindeki tutukluk değil. Onun sözünü güzellik ve tatlı dudak tutar.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 9/5-3), (G 22/6-5), (G 25/7-1), (G 32/5-3), (G 34/8-8), (G 39/6-4), (K 4/37-12), (G 36/6-6).

B) Sevgili

Feyzî Divânı’nda sevgili yüz güzelliği yönüyle ele alınmıştır. Divânda güzellikle ilgili kullanılan başlıca ifadeler **cân, cânân, yâr, dilber, dilârâ, dildâr, dil-rûbâ, dilsitân, şuh, nâzenîn, nigâr, serv-kadd, âfet, zâlim** vb. Bu ifadeler, kimi beyitlerde sevgiliyi doğrudan kastettiği gibi kimi beyitlerde de benzetme yapılarak sevgili ifade edilmiştir.

Âşık, aşağıdaki beyitte sevgiliden yabancılara kucak açarak kalbini rencide etmemesini istemektedir.

Açma her bîgâne-i ħod-bîne **cânâ** sîneñi

Dōstum gel inkisârımdan şaĥın âyîneñi G 42/7-1

(*Ey sevgili, her bencil yabancıya kucak açma! Dostum gel aynanı kalbimin kırıklığından sakın.*)

Âşık, tehlikeli olmasına rağmen aşkının harâretinden sevgilinin köyünü deli gibi dolanmaktadır.

Ṭolanur kıyını pervâne-şifat **cânânuñ**

Yine âteşligi var pek dil-i bî-pervânuñ G 24/5-1

(*Korkusuz gönliün yine pek harâreti var, sevgilinin semtini pervâne gibi dolandır.*)

Sevgili, şiirlerde kimi zaman da âşığın onca fedâkarlığına rağmen vefâsızlığı ve vurdumduymazlığı ile ifade edilmiştir.

Yolında eylesem de fedâ cân ne fâ'ide

Güş eylemez niyâzumı **cânân** ne fâ'ide G 37/6-1

(*Yolunda canımı versem de faydası yok. Sevgili benim yalvarmamı duymaz bile.*)

Rakip, sevgiliye kavuşarak onunla eğlenirken, âşık da sevgiliden ayrı geçen hasret günlerine başlamıştır. Âşık, sevgiliden ayrı geçen bu günleri, oruç günlerine benzetmektedir.

İtmede eller şafâ vaşlyile her demde 'id

Rûze-i hicrine **yârũñ** biz bugün olduĥ resid T 25/11-1

(*Başkaları ona kavuştuĥu için her an mutlulukla bayram etmede; bizse sevgilinin ayrılığının orucuna bugün eriştik.*)

Yâri 'id olmuş görince câme-i nevre didüm

Eski demler va' deler ĥâṭırda oldu cedid T 25/11-4

(*Bayram gelip sevgiliyi yeni elbiseyle görünce "Eski zamanlar, sözler yeniden akla geldi" dedim.*)

Âşık, sevgili için kanlı gözyaşları dökmektedir. Sevgili yine de şaraba benzeyen dudağını âşiğa vermemektedir.

Hûn-ı sirişk-i çeşümü her dem revân ider

Virmez mey-i lebûn yine ol **yâr** kan ider G 8/6-1

(Gözyaşlarımın kanını her zaman akıtır. O sevgili yine dudağının şarabını vermez, kan döker.)

Âşık, gamlı gönlünü kuşa benzeterek derdinin dermânını da yine sevgilinin saçlarında yuvalanmakta bulmaktadır.

Mürğ-ı dilûn şarılmışiken gam yine umar

Zülf-i şikenc-i **yâri** yine âşiyân ider G 8/6-3

(Gönlünün kuşu sıkıntıyla sarılmış iken yine de sevgilinin saçlarının kıvrımında yuvalanmayı düşler.)

Âşık, sevgiliyi hastalığının nedeni olarak görmekte ve tabiplerden bu derdine çare olup olmadığını sormaktadır.

Bağ ey tabīb o **yâre** ne dirsın sözüñ nedür

Var mı bu derde çâre ne dirsın sözüñ nedür G 17/8-1

(Ey tabip! O sevgiliye bak, ne dersin, sözün nedir? Bu derde ilâç var mı, ne dersin, sözün nedir?)

Sevgili inci saçan sözleriyle konuşurken âşık, onun dişlerini inciye benzetmektedir.

Dendân-ı **yâri** yâd ile ki baħr-i ma' nîde

Olsa 'aceb mi Feyzî dūr-efşân zebânımız G 20/6-6

(Feyzî, mânâ denizinde sevgilinin dişlerini hatırlamakla sözlerimiz inci saçsa şaşılır mı?)

Âşık, sevgilinin bulunduğu mekânı saadet yuvası olarak nitelendirmekte ve her şeyin üstünde tutmaktadır. Sevgilinin derdiyle yarasının kanamasını ve bu kanın sevgilinin belinde al bir şal olmasını dilemektedir.

Çuluñ ber-dâğ u ħûn-âlûd kıł şoñra der-âğûş it

Miyân-ı nâzik-i **dil-ber**de ey dil al şâllandur G 4/5-3

(Kulunu yaralı ve kana bulanmış eyle, sonra kucakla. Ey gönül sevgilinin nazik belinde al şallandır.)

Âşık, sevgilinin gözünün vasıflarını anlattıkça, elindeki kalem âdetâ bir sürmelik olur. Sürme, özellikle kadınların güzel görünmek için gözlerine çektikleri bir tür boyadır. Şâir, kalem ile sürme arasında bir ilgi kurmaktadır.

Vaşf eyledükce çeşm-i **dil-ârâmı** nev-be-nev

Feyzî elinde ħâmesini sürme-dân ider G 8/6-6

(Sevgilimin gözünü yeniden yeniye anlattıkça Feyzî elindeki kalemini sürmelik eder.)

Sevgilinin en önemli vasıflarından biri zâlim oluşudur. Bu beyitte de sevgilinin âşığın kalbini kırarak mükâfât kazandığı ifade edilmektedir. Fakat esasında kastedilen sevgilinin âşığın kalbini kırarak günaha girmesidir. Dolayısıyla ta'rîz sanatı vardır.

Çovup gönñlüm elümden aldı **dil-dârı** felek ammâ

Bu dem **zâlim** ' acâyib öñdül aldı dil-şikenlikde G 35/5-2

(Felek, gönñlüümü kovup sevgiliyi elimden aldı; ama şimdi, o zâlim, kalp kırıcılıkta oldukça mükâfat kazandı.)

Sevgilinin bir başka vasfı da nazlı oluşudur. Âşık, sevgilinin nazına dahi hayran olmaktadır.

Mümkin mi ħiç ħayrıya aldurma gönñlümi

Sen nâzenîñ gibi var iken **dil-sitânı** muz G 20/6-4

(Senin gibi nazlı, sevgili yârimiz var iken, gönñlüümü başkalarının alması hiç mümkün müdür?)

Bir **nāzenine** ‘âşık-ı zār olmak isterüm

Bir verd-i bāğ-ı hüsne hezār olmak isterüm G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Şuh, sevgilinin divânda nitelendirildiği bir başka kelimedir. Âşık, aşk derdine bir dünya güzelinin keman kaşına tutularak yakalanmıştır. Âşık, yine de aşkı bir hastalık olarak değil de iyileşme olarak görmektedir. Sevgiliden ayrı kalmayı bile aşkın kudsiyeti dolayısıyla kavuşma olarak algılamaktadır. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri âşığı kendinden geçirmektedir. Ayrıca âşık, sevgiliyi gönül süsleyen olarak nitelendirmektedir.

Hergiz hedef-i tîr-i ğam-ı ‘aşk iden ey dil

Bir kaşı kemāndur beni bir **şüh**-ı cihāndur G 3/4-3

(Ey gönül beni aşk derdinin okuna hedef yapan bir kaşı kemandır, bir dünya şuhudur.)

Maraż-ı ‘aşkıını ol **şüh**uñ ifākat bilürüz

Biz o ‘uşşākuz fūrkatı vuşlat bilürüz G 22/6-1

(O sevgilinin aşkının hastalığını iyileşme biliriz. Biz öyle âşıklarız ki ayrılığı kavuşma biliriz.)

Beni mecnūn iden ol **şüh**-ı haţţ-āver midür bilmem

Ki bend-i zūlf-i leylisi gönül mi ser midür bilmem G 28/5-1

(Beni deli eden o tüyleri yeni çıkan şuh mudur bilmem. Siyah saçına bağlanmış olan gönül müdür baş mıdır bilmem.)

Varup o **şüh**-ı dil-ārāya keşf-i rāz itsem

Netice söyleyüp aḥvālūmi niyāz itsem

Çün eyledi o Hicāzî güzel dili nālān

Ki şimdi ben de n'ola nağme-i hicāz itsem R 2

(O gönül süsleyen güzele varıp sırrımı açsam. Durumumu söyleyip sonra yalvarsam. O Hicazlı güzel gönüümü inletti. Ben de şimdi hicaz makamından söylesem ne var?)

Sevgiliyi ifade eden diğerk bir kelime **nigâr** kelimesidir. Âşık, sevgilinin yüzünün hasretiyle yanmaktadır.

İtsem bu gülşen içre n'ola çün hezâr zâr

İtdi derûna ħasret-i rûy-ı **nigâr** kâr

G 15/5-1

(*Bu gül bahçesi içinde bülbüller gibi inlesen ne var? Sevgilinin yüzünün hasreti yüreğe işledi.*)

Sevgilinin boyu servi ağacına benzetilmektedir. **Serv-kadd**, servi boylu mânâsına gelmekte olup kastedilen sevgilidir.

O **serv-ğadde** gel bir câme kes ey çeşm-i pür-ğünüm

Ğumâş-ı âhdan boyınca gök ya âteşin olsun

G 30/5-3

(*Ey kanla dolu gözüm o servi boylu sevgiliye âhumun kumaşından bir elbise kes, boydan boya mavi ya da ateş renginde olsun.*)

Âfet, büyük belâ, musîbet mânâsındadır. Sevgili için de son derece güzel oluşunu ifade etmek için âfet kelimesi kullanılmıştır. Feyzî Divânı'nda âfet; işveli ve nazlı olup aynı zamanda bir o kadar merhametsizdir. Âşığı inleterek ve azarlayarak hiçe sayar.

Ey 'âşık-ı ğam-ğinine bî-rağm olan **âfet**

V'ey dil-ber-i nâzende vü mest-i mey-i nağvet

Âmâc-ı dile tîr-i nigâhuñ yetişürken

İhlâke beni ğamze-i ser-tîze ne zağmet

R 9

(*Ey dertli âşığına merhametsiz olan âfet! Ey nazlı sevgili ve gururlanma içkisinin sarhoşu. Gönlün hedefine bakışının oku yetişirken beni yok etmek için keskin gamzeye ne zahmet.*)

Şiveli nâzlı **âfetüm**

Cevriñe yok liyâğatüm

Ğalmadı şabr u tğatüm

Yeter amân amân amân

MR 1/3

(Şiveli, nazlı sevgilim, sıkıntına dayanacak gücüm yok. Sabır ve takatim kalmadı.
Yeter aman aman aman.)

O **âfet** pençe-i düşnâmi tîğ-ı şetm ü âzârı

Niyâz itdükce ‘âşık-ı zâra çalar çarpar MF 6

(O âfet güzel, söviüp saymanın pençesini, kızıp azarlamanın kılıcını, inleyen
âşığa yalvardıkça çalar çarpar.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 34/8-7), (G 21/5-1), (G 39/6-1), (G 1/6-5),
(G 1/6-1), (G 13/6-5), (G 23/5-3), (K 5/10-10), (G 4/5-1), (G 20/6-1), (K 4/37-28),
(K 6/30-13), (G 12/5-5), (G 40/4-1), (G 10/5-3), (G 13/6-4), (G 19/5-2), (G 30/5-2),
(G 38/9-8), (K 4/37-25), (G 24/5-4), (G 32/5-1), (G 16/5-5).

C) Sevgilide Güzellik Unsurları

1. Saç (Kâkül, Zülf, Perçem)

Divân şiirinde en çok kullanılan güzellik unsurlarının başında saç gelir. Feyzî Bey Divânı’nda saç; kâkül, zülf ve perçem kelimeleriyle ifade edilmiştir. Kâkül, alnın üzerine sarkıtılmış olan kısa saçtır. Sevgilinin kâkülü âşıklar için bir tuzaktır. Âşıklar, bu tuzağa düşerek av olmaktadır. Sevgilinin zülfünün teli de yine âşığın elindedir.

‘Âlemde dâm-ı **kâküline** mürğ-i dilleri

Oldı şikâr o şûha diyenler şikâr mıdur G 2/5-4

(Dünyada gönül kuşlarının onun kâkülünü tuzağına av olduğunu söyleyenler o
şûha av mıdır?)

Ġam degül **kâküline** beste degülsem ol şûh

Yine ser-rişte-i **zülfüñ** arasa bende bulur G 13/6-4

(Kâkülüne bağlı değilsem üzülmem. O sevgili zülfünün telinin ucunu arasa yine
bende bulur.)

Şikenc-i kâkül ibaresiyle sevgilinin saçının kıvrımı kastedilmektedir. Şikenc-i kâkül, âşığı kendinden geçirmeye yetmektedir. Âşık, sevgilinin perçeminin saçına esir olmayı arzulamaktadır.

Şikenc-i kākülün baḳ zīr-i fesden nīm göstermiş

Tamām-ı hüsne gūyā haṅçeri bir mīm göstermiş

Görince aldı gitdi ‘āḳıbet Allāh ḥayır virsün

Dil-i bī-çāremi ol şūḥa bilmem kim göstermiş R 13

(Bak kākülünün kıvrımı fesin altından uç göstermiş. Haṅçeri, güzelliğin tamamına gūya bir mim göstermiş. Görünce aldı gitti, sonunda Allah hayır versin, çaresiz gönlümü o güzele bilmem kim göstermiş.)

[...] ³⁶

Dil **perçemüñ** kemendine fırsat esīridür G 18/7-4

(Gönül senin perçeminin kemendine esir olmak için fırsat kollar.)

Sevgilinin gönül süsleyen saçı aynı zamanda dedikodu sebebidir. Âşık, sevgilinin zülfünü düşünmekten yorulmuştur.

Düşüb güft ü şenīde ḥalk biraz pejmürde-ḥāl olsun

Dilā **zūlf-i** dil-ārā vaşfımı kıl kıl ü ḳāllandur G 4/5-2

(Halk konuşmaya dinlemeye düşerek biraz hâlini dağıtsın. Ey gönül, gönül süsleyen saçının niteliklerini kılıp dedikodulandır.)

Efkār-ı **zūlf-i** yārile gönlüm keselledür

Bu ‘arşa-gāh-ı ‘aşḳda cānum cedelledür G 10/5-1

(Gönlüm sevgilinin saçının düşüncesi ile yorulmuştur. Canım bu aşk meydanında mücadele etmektedir.)

Âşık, sevgilinin zülfüne erişmenin yüzünü öpmekten daha zor olduğunu ifade etmektedir. Sevgilinin zülfü, gönlü aşk derdine tutulmuş hastaları darağacına çekmektedir. Burada darağacındaki iple sevgilinin saçı arasında bir ilgi söz konusudur.

³⁶ Mısra yazılmamıştır.

Miskīn pūs-ı rüyuña k̄āni‘dür itme dūr

Zülfüñ gibi çü dil bulamaz vāye-dār dār G 15/5-4

(Miskin, yüzünü öpmeyele yetinecektir, uzaklaştırma. Gönül çünkü saçın gibi nasipli bir yer bulamaz.)

Vird-i cefāyı çekmede oldı ‘ilâcsuz

‘Uşşāk-ı haste-ḥālî hemān dār-ı **zülfe** çek G 25/7-5

(Cefâ virdini söylemede ilâcsız oldu. Hasta gönüllü âşıkları hemen saçın darağacına çek.)

Âşık, kendisini Mecnun’a, sevgiliyi de Leylâ’ya benzeterek, sevgilinin saçının kölesi olduğunu ifade ediyor. Beyit, Leylâ ile Mecnûn hikâyesini hatırlattığından telmih sanatı vardır. Mecnûn’un asıl adı Kays’tır. Aklını yitirdiği için kendisine Mecnûn denilmiştir. Âşık da kendi aklını yitirdiğini düşünmektedir (bkz. Leyla, Mecnûn).

Mecnûnveş oldı bendesi bir **zülfi**-i Leylî’nün

Dünyâda ‘âkıbet-bîn ü ‘âkıl degül miyem G 26/5-3

(Bir Leylâ saçının Mecnûn gibi kölesi oldu. Dünyada sonumu göremeyecek miyim, akıllı değil miyim?)

Saç kokusu itibariyle de divânda ele alınmıştır. Sevgilinin zülfü misk ve anber kokmaktadır.

Hemān tek micmerāsā olmasun ḥālî ḥayālünden

Gönül ya **zülfi**-i müşgīnün ya ḥatt-ı ‘anberīn olsun G 32/5-4

(Hemen yalnız buhurdan gibi hayalinden uzak olmasın. Gönül ya misk kokulu saçın ya da anber kokulu tüylerin olsun.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 12/5-5), (G 20/6-1), (G 36/6-5), (G 14/5-4), (G 37/6-6), (G 16/5-5), (G 28/5-1), (G 29/5-4), (G 32/5-2), (K 2/41-37), (G 8/6-3).

2. Alın (Cebîn)

Divânda alınla alâkalı geçen tek beyitte **çîn-i cebîn** ifadesiyle sevgilinin öfkesinden alınının kırıştığı ifade edilerek kinâye yapılır.

Vaşf-ı ruḥında zülfine ç̄in-i **ceb̄in** ider

O ḥāl [ü] zülfi ḥıttā-i ḥaṭṭa ḥaṭā mıdur

G 14/5-4

(Yanağının niteliklerinde zülfüne alnını kırıştırır. O ben ve saçı, tüyün ülkesinde yanlış mıdır?)

3. Kaş, Ebrû

Divânda kaş kemanla birlikte ele alınmıştır. Bu nedenle yaya benzetilir. Sevgilinin yay gibi kaşları, âşığı avlamaya yetmektedir. Âşık, sevgilinin kaşına vurulmuştur. Bu sebepten sevgilinin kaşını, gözünü seyrederken sevgilinin hiddetine mâruz kalabilir.

Hergiz hedef-i tîr-i ğam-ı ‘aşk iden ey dil

Bir **kaş**ı kemāndur beni bir şūḥ-ı cihāndur

G 3/4-3

(Ey gönül beni aşk derdinin okuna hedef yapan bir kaş kemandır, bir dünya şuhudur.)

Ebruvānuñ kıl temâşâ çeşmine baç zîrde

Eyle seyr ‘aynū'l-ḥayâti sāye-i şemşîrde

G 38/9-1

(Kaşlarını seyret, aşağıda gözüne bak. Ölümsüzlük suyunu kılıcın gölgesinde seyret!)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (MR 1/5), (G 38/9-5).

4. Göz, Çeşm, Dîde, Nergis

Divân şiirinde en fazla sözü edilen güzellik unsurlarından biri de gözdür. Feyzî Bey Divânı’nda da göz, çeşm, dîde ve nergîs kelimeleriyle karşılık bulmuştur. Divânda göz kelimesi deyim içerisinde de kullanılmıştır. Fakat bunlar, deyimler başlığı altında ele alındığı için burada tekrar bahsetmeye gerek duymuyoruz (bkz. Deyimler, Atasözleri ve Veciz Sözler).

Aşk, gözde başlar, gönülde alevlenir. Bu sebepten sevgili âşığı ilk etapta gözüyle etkilemektedir. Âşık, sevgilinin gözünün vasıflarını anlatmak için elindeki kalemi sürmelik olarak düşünür. Kimi zamanda sevgilinin baygın bakışlarını **çeşm-i mest** olarak nitelendirmektedir.

Vaşf eyledükce **çeşm-i** dil-ārāmı nev-be-nev

Feyzî elinde hāmesini sürme-dān ider G 8/6-6

(Sevgilimin gözünü yeniden yeniye anlattıkça Feyzî elindeki kalemini sürmelik eder.)

Bāde-i la‘lūni gördükde o **çeşm-i mestūn**

Bulurum ‘aynı ile çāšnī-i mā’-i zülāl K 2/41-35

(O baygın gözünüün dudağının içkisini gördüğüm zaman o kaynakta zülāl suyunun lezzetini bulurum.)

Beyitte sevgilinin gözü, çeşm-i cellād olarak nitelendirilmiştir. Yaralı bir kimseye su vermek tehlikelidir. Sevgilide bunu bildiğinden, âşığa acıdığından değil de kızdığı için kirpiklerinin ucundaki demirlere su vermektedir.

Teraḥḥumdan degül nemnāk olursa **çeşm-i cellādi**

Bana hep ḥiddetinden şu virür peykān-ı müjgāna G 39/6-3

(Cellat gözü ıslanırsa bana acıdığından değil. Hep bana kızdığından kirpiklerin oklarının ucundaki demirlere su verir.)

Divānda insanların ya da toplumun, herhangi bir hususta bir tarafa odaklanmalarını ifade etmek için **çeşm-i dehr**, **çeşm-i aḥbāb**, **dīde-i ashāb-ı şu’ūr** ibareleri kullanılmıştır.

Bir ‘adīli olmadı manzūr-ı **çeşm-i dehr** anuñ

İşte erbāb-ı ma‘ārif işte ḥayl-i ḥāşş u ‘ām T 22/11-8

(İşte kültürlü kişiler işte her tabakadan insan topluluğu; dünyanın gözü onun bir benzerini görmedi.)

Vechi var tārik ise ḳalb-i ‘adū

Çeşm-i aḥbābı n'ola şevḳla rüşen T 40/7-4

(Düşmanın kalbi karanlık ise sebebi var. Dostlarının gözü şevk ile aydınlıksa şaşılır mı?)

Lücce-i bahr-i kerem menba⁶ -ı elṭāf-ı himem

Mālik-i levḥ ü ḳalem **dīde-i aşḫāb-ı şu'ūr** K 3/33-2

(Cömertlik denizinin engin suyu, yardım ve iyilikler kaynağı! Kalemin ve yazının sahibi, şuurulu insanların gözü!)

Sevgilinin baygın bakışları, **mahmur** kelimesiyle ifade edilmiştir. Sevgilinin gözleri âşığın gönlünü, bakışı ise kalbini deler.

Mest itdi ḳıl nazīrini maḥmūr **gözlerüñ**

Virme şarāb-ı la' lüñi sulṭānum istemez G 21/5-3

(Kıl benzerini mahmur gözlerin mest etti. Sultanım, dudağının şarabını verme, istemez.)

Gözleri gönülümü diler

Bakışı sīnemi deler

Ḳaddimi ol dü-tā ider

Ḳaşı kemān kemān kemān M 1/5

Divân şiirinde sevgilinin gözü nergise benzetilir. Nergisle ifade edilen sevgilinin gözü, baygın ve şehlâ bakar. Âşık, nergise benzeyen sevgilinin gözünün hastasıdır.

Zihī vaḳt-i meserret nūr-baḫş çeşm-i gülşen kim

Çemende açdı göz ḥ'āb-ı 'ademden **nergis-i şehlâ** T 7/16-2

(Ne güzel sevinç çağı. Gül bahçesinin gözü ıfık saçar ki şehlâ gözlü nergis, yokluk uykusundan çimende uyandı.)

Ben ḥaste-ḥāl-i **nergis-i bīmārı** olmuşum

İtmez ṭabīb derdime dermān ne fā'ide G 37/6-3

(Ben nergise benzeyen hasta gözünün hastalıklısı olmuşum, ancak tabip derdime derman bilmez, ne fayda!)

Mevzuyla ilgili diğēr beyitler: (T 3/27-14), (T 7/16-2), (T 29/6-4), (G 30/5-3), (M 1/39-25), (R 14), (G 5/6-6), (G 13/6-2), (M 1/39-24), (M 1/39-31), (K 3/33-32).

5. Gamze

Gamze, Divân şiiirinde sevgilinin süzgün, mânâlı yan bakışıdır. Aynı zamanda âşıkların kendinden geçirip ıstırap veren bakışıdır. Âşık, sevgilinin gönlünü fethetmeyi arzulamaktadır. Fakat hançer korkusu vardır. Âşık, tehlikeli olduğunu bilmesine rağmen sevgiliden gamzelerini göstermesini dileyerek iltifat beklemektedir. Âşığı yok etmek için sevgilinin bakış oku kâfidir. Gamze bu yönüyle kan dökücüdür.

Cigerden geçdi havf-ı hançer-i **gamze**ñ amân geçdüm

Nigâh-ı iltifâtundan hemân gönlüm emîn olsun G 30/5-4

(Yan bakışının hançerinin korkusu kalpten geçti. Tamam, bana ilgi göstererek bakmandan vazgeçtim, yeter ki gönlüm güvende olsun.)

Bir meyl ü **gamze** kıl baña ey serv-i hoş-ıhırâm

Niçe olur efendi de görsün imâleyi G 41/5-3

(Ey hoş yürüyüşlü servi bana bir kez ilgi göster ve gamze göster. Efendi de yönelmenin nasıl olduğunu görsün.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (R 1), (R 9).

6. Müjgân (Kirpik)

Gözle birlikte ele alınan müjgân, öldürücü ve yaralayıcıdır. Sevgili, kirpiklerin ucundaki oklara su vererek, âşığın yarasını büsbütün azdırmaktadır.

Teraḥḥumdan degül nemnâk olursa çeşm-i cellâdı

Bana hep ḥiddetinden şu virür peykân-ı **müjgâna** G 39/6-3

(Cellat gözü, ıslanursa bana acıdığından değil. Hep bana kızdığından kirpiklerin oklarının ucundaki demirlere su verir.)

7. Yüz ve Yanak

Yüz ve yanak, divânda genellikle birlikte ele alınmıştır. Yüz ve yanak kelimelerini ifade etmek için **rûy**, **cemâl**, **rûh**, **yanak** kullanılmıştır. Divânda ismi zikredilen Hüseyin Ağanın sakalı yazıya benzetilmektedir.

Düşdi bā-feyż-i Ĥudā tāriḥ bu

Ĥattile rūy-ı Ĥüseyn oldı ḥasen

T 40/7-7

(Ĥüseyn'in yüzü hattile (sakalla) güzel oldu.)

Peygamber Efendimize yazılmış olan bir kaside de ise Efendimizin mübârek sîmâları, güle benzetilmiştir. Gülün en güzel çiçeklerden olması hasebiyle İslâm âleminde hususiyeti vardır. Hz. Muhammed'te (sav) insanlığın iftihar tablosu olması münâsebetiyle Allah katındaki en kudsî varlıktır. Feyzî'de bu durumu bildiği için Efendimizin gül yüzünü görme arzusuyla yanıp tutuşmaktadır.

Şevḳ-ı gül-rūyuñla çeşmüm dâ'imâ nemnâkdür

Ĥasretüñle yâ resûlallâh gönül şad-çâkdür

K 1/7-1

(Gözüm gül yüzünü görme isteğiyle sürekli ıslaktır. Ey Allah'ın peygamberi! Gönül, senin özleminle yüz parçadır.)

Âşık, sevgilisini de gül yüzlü olarak nitelendirmektedir. Bahar aynı zamanda gül mevsimi olduğu için gül ile bülbülün kavuşma mevsimidir. Âşık da baharın gelmesiyle sevgiliye kavuşur.

Hezārāsā hemîşe gönümüz zâr u ḥazîn olsun

Amân gelsün o şūḥ-ı gül-ruḥum gülşen-nişîn olsun G 32/5-1

(Gönümüz her zaman bülbüller gibi inlesin. Artık o gül yüzlü sevgilim gelsin, gül bahçesinde otursun.)

Bahâr irdi dilâ gel nâle vü feryâda âğâz it

Ki teşrîf eyleye ol gül-ruḥum demdür gülistânı K 6/30-3

(Ey gönül, bahar geldi. Gel inlemeye sızlamaya başla; çünkü o gül yüzlümün gül bahçesine gelmesi yakındır.)

Yanak, renginden dolayı gülle örtülü, gül renkli kabul edilmiştir. Yüz gül bahçesi, yanaklarda oradaki güllerdir.³⁷ Sevgilinin yanağı da rengi itibariyle güle benzetilir. Âşık, sevgilinin gül yanağından bûse istemektedir. Feyzî, Manisalı olan bir

³⁷ A. İrfan AYPAY, Nâhifî Süleyman Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, ve Divânı'nın Tenkitli Metni, Selçuk Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, C. II, Konya, 1992, s. 84.

gül yanaklı güzele; bir diğer beyitte ise al yanaklı başka bir güzele gönlünü kaptırdığını ifade etmektedir.

Bir pūse kerem kı1 bu dem ey sākī-i **gül-rū**

Ḥāṭırda mı va‘d itmiş idüñ ḥaylī zamāndur G 3/4-2

(Ey gül yanaklı sākī bir öpücük bağışla. Bunu bir hayli zaman önce vaad etmiştin, hatırladın mı?)

Feyziyā ‘aşkile bu bāğ-ı cihānda āḥir

İtdi bülbül beni bir **gül-ruḥı** Mağnīsā'nuñ G 24/5-5

(Ey Feyzī, bu dünya bağında sonunda bülbül, beni Manisa'nın bir gül yanaklısı etti.)

Dü dīdeden n'ola ḥün-ı sirişküm olsa revān

Ki aldı ‘aqlumı bir **al yanaklı** şūḥ-ı cihān

Yeñiden eyle efendim vişāl ile ihyā

Derüñde eski ḫuluñdur bu ‘āşık-ı nālān R 5

(İki gözden kanlı gözyaşım aksa ne var? Ki bir al yanaklı dünya güzeli aklımı aldı. Yeniden kavuşma ile lütf eyle efendim. Bu inleyen âşık kapında eski kulundur.)

Feyzī, sevgilinin yüzünü parlaklığı itibariyle **kamer-ruh** (ay yanaklı) ve **māh-likā rūy, mehveş, meh-rū** (ay yüzlü) olarak nitelendirmektedir.

Kāfī ḥayālī n'eyleyeyüm ol **ḫamer-ruḥuñ**

Girmez ğubār-ı pāki ele kīmyā mıdur G 14/5-3

(Hayali bana yeter, ancak neyleyim ki o ay yanaklının temiz toprağı ele geçmez, yoksa bu kimya mıdır?)

Ḥaṭṭun ey **māh-likā rūyuña** mādām gelür

Şubḥuñ elbette verāsında aḥşam gelür G 12/5-1

(Ey ay yüzlü tüylerin yüzüne değil mi ki gelir. Sabahın elbette arkasından akşam gelir.)

Ey dil âşûb-ı şehirdür diyü pek ğirre itme

Bize ol **mehveşi** vaşf eyleme ğâyet bilürüz G 22/6-3

(Ey gönül, şehrin gönlünü almıştır diye pek övünme, bize o ay yüzlüyü övme, biz onu oldukça iyi tanırız.)

Ne var bir cām ile ey sâķī-i **meh-rū** ayaklandur

Humār-ı fūrkatūñle ‘âşık-ı bī-çāre düşdükce G 36/6-2

(Ey ay yüzlü sâķī, ayrılığının verdiği sersemlikle çaresiz âşık düştüğünde, bir kadehle onu ayağa kaldırsan ne olur!)

Âşık, sevgilinin hârikulâde olan güzelliğini peri yüzlü olarak ifade etmektedir. Peri, cinlerin dişisidir. Bunların çok güzel ve çekici olduğuna inanılır. Periler, bazı insanları kendilerine âşık etmeleri ve çeşitli görünüşler alabilmeleri, bir görünüp bir kaybolmaları gibi özellikleriyle sevgilinin vasıflarını taşırlar. Feyzî’de divânında, periye güzellik yönüyle değinmiştir.

O **peri-rūnuñ** görüp ünsiyyet-i ‘aşkında cūd

Feyzî eyler mi ferāmüş âdem insāniyyetüñ G 23/5-5

(Feyzî, o peri yüzlüñün aşkına bağıllıkta cömertlik görüp, adam olan insanlığını unuttur mu?)

Cemālūñ ol perinūñ vāķı‘ â görsem de h‘âb içre

Ki ta‘ bīr idemem anı hāyır mı şer midür bilmem G 28/5-2

(O perinin yüzünü gerçekten uykudayken görsem de onu yorumlayamam, iyilik mi kötülük mü olduğunu bilmem.)

Âşık, sevgilinin yüzündeki en önemli güzellik unsuru olarak benini görmektedir. Sevgilinin yüzünü alınıp satılan ticârî bir mala benzetmektedir. Âşık, bakışlarıyla sevgilinin yüzünün talepkârı olduğu için orası artık bir nevî dükkândır.

Ruñında hūsn ü āndan ‘add olur bir hāli kalmışken

Ne hāletdür bu hāli dil-berānuñ dañi benlikde G 35/5-3

(Yüzünde güzellikten, alımlı olmaktan sayılabilecek bir beni kalmışken, dilberlerin bu beni benlikte nasıl bir durumdur?)

Rûyuñ hayâli fâ`ide itmez metâ`dur

Çeşmümde açmışum aña dükkân ne fâ`ide G 37/6-4

(Yüzünüñ hayâli yarar sağlamayan bir ticarî mal gibidir. Ona gözlerimde dükkân açmışsam da ne faydası var!)

Mevzuyla ilgili diğêr beyitler: (T 40/7-3), (T 40/7-2), (T 45/3-1), (G 2/5-5), (G 5/6-5), (G 8/6-5), (G 13/6-6), (G 15/5-1), (G 17/8-7), (G 18/7-5), (G 31/5-3), (G 33/7-3), (G 39/6-1), (G 29/5-4), (G 33/7-1), (K 1/7-4), (K 6/30-5), (K 2/41-34), (R 12), (MF 5), (G 23/5-3).

8. Ben (Hâl)

Ben, yüzde bulunan, kimi zaman da sevgilinin güzelliğine güzellik katan bir noktadır. Bu nokta güzellik sayfasına zülûf kaleminden damlamıştır. Zülûf, cemâl kelimesinin cim (ج) harfinden geldiği için bu harfin içinde ki nokta ben olarak düşünülür. Aşağıdaki beyitte **hâl** kelimeleriyle cinas yapılmıştır.

Ruğında hüsn ü ândan `add olur bir **hâli** kalmışken

Ne hâletdür bu **hâli** dil-berânuñ daği benlikde G 35/5-3

(Yüzünde güzellikten, alımlı olmaktan sayılabilecek bir beni kalmışken, dilberlerin bu beni benlikte nasıl bir durumdur?)

Âşık, kimi zaman da hayalindeki sevgili portresine uymadığı için sevgilinin yüzünde tüy ve ben istemez.

Şan hayâl-i dil-i `âşıkda beyâz kâğıddur

Olmaya ruğ-ı dil-berde ki Feyzî hattı u **hâl** K 2/41-38

(Âşığın gönliniñ hayalinde beyaz kâğıda benzediği için, ey Feyzî, sevgilinin yanağında tüy ve ben olmasın.)

Mevzuyla ilgili diğêr beyit: (G 14/5-4).

9. Hatt

Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri, menekşe tüyleri olarak tasvir edilmektedir. Menekşenin kokusuyla sevgilinin yüzünün kokusu arasında bir ilgi kurulmuştur.

Hatt-1 benefşe vü gül-rüy yâsemen birle

Bu bâğ-ı dilde o hoş-bû çiçek degül de nedür G 5/6-5

(Menekşe tüyleri ve gül yüzlü yasemin ile o, bu gönül bağında hoş kokulu bir çiçek değil de nedir?)

Sevgilinin yeni çıkmış olan ayva tüyleri, âşığın başını döndürmektedir. Âşık, sevgilinin anber kokulu ayva tüylerini arzulamaktadır.

Beni mecnûn iden ol şûh-ı **hatt**-âver midür bilmem

Ki bend-i zülf-i leylîsi gönül mi ser midür bilmem G 28/5-1

(Beni deli eden o tüyleri yeni çıkan şuh mudur bilmem. Siyah saçına bağlanmış olan gönül müdür baş mıdır bilmem.)

Hemân tek micmerâsâ olmasun hâlî hayâlünden

Gönül ya zülf-i müşgînün ya **hatt**-ı ‘anberin olsun G 32/5-4

(Hemen yalnız buhurdan gibi hayalinden uzak olmasın. Gönül ya misk kokulu saçın ya da anber kokulu tüylerin olsun.)

İlk çıkan hat, sevgilinin yüzünde güzellik tamamlayıcı unsurdur. İleriki yaşlarda ise hem âşığı sevgiliden uzaklaştırır hem de sevgiliyi zor duruma sokar. Çünkü onun güzelliği kaybolmuştur.³⁸ Hatt, ilerleyen yaşlarda sevgilinin yüzünün güzelliğini örten bir unsurdur. Bu sebeple âşık, sevgilinin yüzünde ve teninde tüy istememektedir.

‘İzârî **hatt**dan ‘ârî mişli yoğdur sîm-tenlikde

Belî hiç ihtimâl-i hâr olur mı yâsemenlikde G 35/5-1

(Yanağında tüy yoktur, gümüştü tenli olmakta benzeri yoktur. Doğrusu, yasemin bahçesinde hiç diken ihtimali olur mu?)

³⁸ AYPAY, a.g.e., s. 85.

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 40/7-6), (T 40/7-7), (G 14/5-4), (G 12/5-1), (G 35/5-4), (G 40/4-1), (K 2/41-38).

10. Ağz

Gonca açılmamış gül olduğu için sevgilinin kapalı ve küçük olan ağzıyla münâsebet kurulmuştur. Bu sebepten sevgilinin ağzı goncaya benzetilir.

Lebün o gonce **dehān**uñ görüp hemān şordum

Didüm şu sāğaruñ içindeki ḥabāb gibi G 40/4-2

(*O gonca ağzının dudağını görüp hemen emdim. Şu kadehin içindeki hava kabarcığı gibi dedim.*)

Ol gonca-**fem** ne dem mey-i naḥvetle mest olur

Bezmüm ḥarāb u sāğar-ı ‘ayşum şikest olur

Eylerse baña n'ola temeyyül o naḥl-i nāz

Ekşer bütān-ı muğ-beçe ‘āşık-perest olur R 10

(*O gonca ağzlı ne zaman gurur meyiyle sarhoş olursa, meclisim harap ve eğlencemin kadehi kırık olur. O naz fidanı bana yönelirse ne var? Çoğunlukla meyhaneci güzeller âşıklara ilgi gösterir.*)

Sevgilinin ağzı âşık için devâ kaynağıdır. Ağz kelimesi ayrıca divānda deyim içerisinde de kullanılmıştır.

Bir meyl ü nīm **ağz**la yapar dil-şikesteyi

Dürç-i **femi** devā mı beli mū-miyā mıdur G 14/5-2

(*Bir eğilme ve yarım ağzla kırık gönlü yapar. Ağzının kutusu deva, beli kıl gibi midir?*)

Niçe pey-rev olursuñ bu **ağz**la Feyzî Seyrî'ye

Akıtdı çok **dehān**un ābını şirin-sühenlikde G 35/5-5

(*Feyzî bu ağzla Seyrî'yi nasıl takip edersin. O güzel söz söylemede çok ağzının suyunu akıttı.*)

11. Dudak (Leb, La'l, Fem)

Dudak, genellikle ağızla birlikte anılmıştır. Âşık, sevgilinin tatlı dudağının suyuna hasrettir. “Kandur” kelimeleri arasında mânâları farklı olduğu için cinas vardır.

Bağ didelerüm hasret ile toptolu kandur

Rahm ile zülâl-i **leb**üne teşneñi kandur G 3/4-1

(Gözlerim baksana özlem ile dopdolu kandır. Acıyıp tatlı dudağına susayanı kandır.)

Âşık, kanlı gözyaşları dökmesine rağmen yine de sevgili, dudağının suyundan vermez ve âşığın ölümüne sebep olur. Âşık, kutuya benzettiği sevgilinin dudağına, kırmızı renkli değerli bir taş olan akîk taşını lâıyk görmektedir.

Ĥün-ı sirişk-i çeşümü her dem revân ider

Virmez mey-i **leb**ün yine ol yâr kan ider G 8/6-1

(Gözyaşlarımın kanını her zaman akıtır. O sevgili yine dudağının içkisini vermez, kan döker.)

Dil-ĥün olursa hasret-i **la**‘lünle ġam degül

Bir ġün o dürce belki sezâ bir ‘aĥıĥ olur G 7/5-4

(Dudağının hasretiyle içi kan ağlarsa ġam deġil. Bir ġün o kutuya bir akîk layık olur.)

Aşk hastaları için sevgilinin dudağı şifâdır. Âşık, sevgilinin kırmızı dudağının delisidir.

Şor şıĥhatün dilâ ĥaber al **la**‘l-i yârdan

Dirler belî ĥadiş-i şifâyı ‘ileldedür G 10/5-4

(Ey gönül sağlığını sor, yârin dudağından haber al. Evet, iyileşme sözü hastalıktadır derler.)

Şorub aşluñ n'ola **la'1-i leb**-i yāri emsem

Çandı 'ālemde belī tūṭī-i gūyende bulur G 13/6-5

(Aslını sorup sevgilinin kırmızı dudağını emsem ne var? Şekeri dünyada evet konuşan papağan bulur.)

Âşık, sevgilinin tatlı dudağını nimet olarak görmektedir. Sevgilinin dudağında zülâl suyunun tadını bulmaktadır. Zülâl, saf ve tatlı sudur.

Der-i 'aşkında şadâkatle tuz etmek şayaruz

Biz senün **la'1-i** nemek-pāşuñı ni' met bilürüz G 22/6-4

(Aşkının kapısında doğrulukla tuz ekmek sayarız. Biz senin lezzetli dudağını nimet biliriz.)

Bāde-i **la'lüni** gördükde o çeşm-i mestün

Bulurum 'aynı ile çāşnī-i mā'-i zülâl K 2/41-35

(O baygın gözünün dudağının içkisini gördüğüm zaman o kaynakta zülâl suyunun lezzetini bulurum.)

Sevgilinin dudağının kıymetini âb-ı hayâtın tadına varmış ve ıstırap çekmiş âşıklar bilir. Sevgilinin tatlı dudağı, âşığın yaralı gönlüne şifadır.

Bilür dil-teşnegān **la'linüñ** keyfiyyetin ancak

Gören deşt-i ğamı hem çāşnī-i âb-ı hayvānı K 6/30-4

(Dudağının niteliğini ancak üzüntü çölünü ve ölümsüzlük suyunun tadını görmüş olan gönlü susamışlar bilir.)

Dil-i mecrūhuma emsem didüm **la'1-i** şeker-bāruñ

Didi ol **gonce-fem** bilsem murādun bundan ammā ne G 39/6-5

(Tatlı dudağın yaralı gönlüme ilâçtır, dedim. O gonca dudaklı, bundan muradının amma ne olduğunu bilsem, dedi.)

Bahar mevsimi gül dudaklı sevgilinin ortaya çıktığı zamandır. Âşığın gözyaşı âdetâ gül bahçesinde bir çiğ tanesidir. Böylelikle âşık, gonca dudaklı sevgiliyle kavuşma imkânı bulmuş olur.

Bāgbān müjdeler it bülbüle feryād eylesün

Nev-bahār irdi yine bāğa o **gül-fām** gelür G 12/5-3

(Bağcı bülbüle müjdeler et, inlemeye başlasın. Yine ilkbahar geldi, bāğa o gül dudaklı gelir.)

Olur bir **gonçe-fāmuñ** nükhet-i vaşlıyla dil şād-āb

Ki şeb-nemveş sirişküm cānib-i gül-zāra düşdükce G 36/6-3

(Gönül, gözyaşım çiğ tanesi gibi gül bahçesinin yanına düştükçe, bir gonca dudaklının kavuşma kokusuyla suya kanmış gibi olur.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 6/5-4), (G 9/5-2), (G 40/4-2), (G 13/6-1), (G 16/5-3), (G 19/5-4), (G 21/5-3), (G 25/7-6), (G 28/5-3), (G 28/5-4), (G 34/8-7), (G 38/9-2), (G 38/9-3), (R 7), (R 12).

12. Çene (Zekan)

Çene yuvarlaklığı itibariyle meyveye benzetilmiştir. Sevgili bostana benzetilen çenesinden âşığa muhtelif meyveler vermektedir.

Sīb-i **zekāndan** ‘âşığa şeftālū virmeden

Luṭf eyle rūyī ḥasretile ayvalanmasun G 31/5-3

(Çenesinin elmasından âşığa şeftali vermekten, lutf eyle yüzü hasret ile sararmasın.)

13. Boy

Sevgilinin boyu servi ağacına benzetilir. Âşığın beli aşk ıstırabının yükünden dolayı büküldükçe, sevgilinin de saçının kıvrımlarının bükülmesi temenni edilir.

Büküldükce **kādüm** o **serv-kaddüñ** bār-ı hicrinden

Şikenc-i zülfi hemvāre çīn çīn olsun G 32/5-2

(Belim o servi boylunun ayrılığının yükünden dolayı büküldükçe, onun saçının kıvrımları da büküm büküm olsun.)

Sevgilinin boyunun üstünlüğü küçükken belinin ince oluşundan bellidir. Burada Divân şiirinin klasik sevgili portresini görebiliyoruz. Sevgili servi boylu ve ince bellidir.

Yârûñ n'ola olursa **ḳaddi** ser-firâz

Belli idi ol mû[y]-miyânum küçücekden G 33/7-5

(*Sevgilinin boyu benzerlerinden üstün olursa ne var? Küçücükten belinin kıla benzemesinden belliydi.*)

Feyzî Bey Divânı'nda sevgilinin boyu şimşir ağacına da benzetilmektedir.

Görüp bir ḳar saçağı sarıg ile yâri dün toñdum

Işındum yine bu endâm ile ol **ḳadd-i** şimşâda K 5/37-27

(*Dün, yâri bir kar saçağına benzeyen sarıkla görüp donakaldım. Yine de bu görünüşüyle o şimşir boyluya ısındım.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 18/7-6), (G 30/5-3), (K 2/41-18), (K 2/41-37), (K 3/33-9), (MR 1/5)

14. Diş (Dendân)

Diş, inciye benzetilmektedir. Sevgilini dişleri beyazlı yönüyle inciye andırmaktadır ve sevgili konuştuğuça ağzından inciler saçılmaktadır.

Dendân-ı yâri yâd ile ki baḫr-i ma' nîde

Olsa 'aceb mi Feyzî dūr-efşân zebânımız G 20/6-6

(*Feyzî, mânâ denizinde sevgilinin dişlerini hatırlamakla dilimiz inci saçsa saçılır mı?*)

15. Kulak (Gûş, Sımâh, Sem')

Kulak unsuruna divânda fazla yer verilmemiştir. Kulak bahsinin geçtiği şiirlerde de mânâ derinliği yoktur. Daha çok deyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Sevgiliyi anlatma da şâir öyle mahâretlidir ki diğer şâirler, bugüne dek böyle sözler duymamıştır.

Genc-i vaşında bulurdum niçe gevherler kim

İtmemiş gūş olalar belki **şimāh**-ı şu' arā T 3/27-24

(*Seni anlatma hazinesinde öyle çok değerli taşlar bulurdum ki onları şâirlerin kulakları bile şimdiye kadar işitmemiş olurdu.*)

Çıkarurdum niçe gevher dilden

Ola āvīze-i **gūş**-ı şu' arā T 1/31-27

(*Şâirlerin kulağına küpe olsun diye gönülden pek çok değerli taş çıkarırdım.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 30/15-15), (K 3/33-10).

16. Burun (Meşâm)

Sâkî, âşğın burnuna gül koklatmaktadır. Bu gül, rengi itibariyle aynı zamanda bir şarap olarak da düşünülebilir.

Destinde sâkî rinde ki bintü'l-ıneb tutar

Güyâ **meşâma** bir gül-i bāğ-ı tarab tutar G 9/5-1

(*Sâkî, elinde rind kişiye üzüm kızı (şarap) tuttuğunda sanki burna bir eğlence bağının gülünü tutar.*)

17. Sîne

Sîne kelimesi âşğın kalbini, gönlünü karşılamaktadır. Ayrıca sevgilinin gerdan kısmı olarak da nitelendirebileceğimiz göğüs kısmı da sîne kelimesiyle ifade edilmiştir.

Nefy ider **sîne**den elbet gönül 'aşk-ı ğayrı

Meger illâ ola ol dil-ber-i müsteşnānuñ G 24/5-2

(*Gönül, kalpten başkalarının aşkını ancak o sıra dışı güzelin olsun diye sürer.*)

N'ola sūrāh-ı dāğ-ı 'aşk ile olursa revzenler

O şaha devlet-i hüsnünde **sînem** şeh-nişin olsun G 32/5-3

(*Aşkın delikli yaraları ile pencereler olursa şaşılır mı? O şaha güzelliğinin devletinde gönlüm oturacak yer olsun.*)

S̄inesin yāriñ açup aldum ʔoyınca b̄usesin

Haşre dek pek şakla ey ʔārūn genc̄ineñi G 42/7-4

(*Yarin göğsünü açıp doyuncaya kadar öpücüük aldım. Ey Karun, hazineni kıyamete kadar iyi sakla.*)

Mevzuyla ilgili diğ̄er beyitler: (G 4/5-4), (R 12).

18. Bel

Âşık, sevgilinin nâzik ve ince belinin taliplisidir. Sevgilinin ince belini kıla benzetmektedir. Ayrıca sevgilinin ince belini kucaklamaya dâir sevgiliyle uzlaştığını ifade ederek, bunu cömertlik olarak algılamaktadır.

ʔuluñ ber-dâğ u ħ̄un-ālūd ʔıl şoñra der-âğūş it

Miyān-ı nâzik-i dil-berde ey dil al şallandur G 4/5-3

(*Kulunu yaralı ve kana bulanmış eyle, sonra kucakla. Ey gönül sevgilinin nazik belinde al şallandır.*)

‘Aşkıyla ʔılca ʔalmışiken cānum âh

Bu ħ̄âlile gözüm yine bir ince **beldedür** G 10/5-2

(*Canım aşkıyla kıl gibi kalmış iken, gözüm bu durumda âh yine bir ince beldedir.*)

Yārūñ n'ola olursa ʔaddi ser-firāz

Belli idi ol mū[y]-**miyān**um küçücekden G 33/7-5

(*Sevgilinin boyu benzerlerinden üstün olursa ne var? Küçücükten belinin kıla benzemesinden belliydi.*)

Ruħından p̄useyi yārūñ **belin** ʔucmağ̄a şulħ olduğ̄

Kerem z̄atī gerekdür yoħsa Feyzī ‘ārīzī olmaz MF 5

(*Yüzünden öpücüük almak, belini kucaklamak için yâr ile uzlaştık. Feyzî, cömertlik kişinin özünde olmalıdır yoksa sonradan kazanılmaz.*)

Mevzuyla ilgili diğ̄er beyitler: (G 14/5-2), (G 20/6-2), (MR 1/7).

19. Vücûd, Cisim, Ten, Beden

Sevgilinin vücûdu cisim, beden, ten ve vücûd kelimeleriyle ifade edilmiştir. Sevgilinin nâzik bedenini incitmek gerekir. Peri gibi güzel sevgili, âşığa rüyasında görünse âşğın dili tutulur.

Bisterde şaşın elleme pîrâhen-i yâri

Ol **cism**-i laîfî ne çıkar örselemekden G 33/7-4

(Yârin gömleğini yatakta sakın elleme. O kibar cismi örselemekten ne çıkar.)

Ol perinün **cismi** h'âb içre rü'yet itse ger

Lâl olur bî-çâre 'âşık vâkı' â ta'birde G 38/9-7

(Eğer o perinin vücûdu uykuda görünse, çaresiz âşık rüya tabirinde dilsiz olur.)

Âşık, aşk bâdesiyle neşelenmektedir; fakat gönül yorgunluğunun yanı sıra bedenine de zarar vermektedir.

Ne dem ki bâde-i 'aşkile neş'e-yâb oldum

Binâ-yı **cism** [ü] derünü yıkup hârâb oldum

Çoyup dehânını emdürdi yok yerine

Şarâb-ı la'lini el çekdi ben serâb oldum R 7

(Aşk içkisiyle ne zaman ki neşelendim, cisim ve gönül binasını yıkip harap oldum. Ağzını koyup yok yerine emdirdi, dudağının şarabını el çekti, ben serap oldum.)

Feyzî, Peygamber Efendimize yazmış olduğu şiirde de Peygamberimizi övmek için Allah'ın "**Levlâke levlâk, lemâ halaktü'l eflâk.**" sözünü hatırlatmıştır.

Rûyî pertev-bağş-ı mihr ü mâh-ı 'âlem şübhesüz

Kim **vücûd**-ı bî-'adîli mazhar-ı levlâkdür K 1/7-4

(Yüzü, şüphesiz dünya güneşinin ve ay'ının ışık vericisi(dir). Benzersiz vücûdu levlâk sözünün görüldüğü yerdir.)

Sevgilinin vücûdu beyaz renginden dolayı gümüşe benzetilmiştir. Âşık, gümüş tenli sevgilinin ateşiyle altın gibi tam ayar olmayı yani yanmayı istemektedir.

Ben de gönül o sîm-tenüñ zer gibi bu dem

‘Aşk âteşiyle pāk-‘ayār olmak isterüm G 27/5-2

(Gönül, ben de o gümüş tenlinin aşk ateşiyle şimdi altın gibi tam ayar olmak isterim.)

‘İzārı haṭdan ‘ārī mişli yoḡdur sîm-tenlikde

Belī hîç ihtimāl-i hār olur mı yāsemenlikde G 35/5-1

(Yanağında tüy yoktur, gümüş tenli olmakta benzeri yoktur. Doğrusu, yasemin bahçesinde hiç diken ihtimali olur mu?)

Mevzu ile ilgili diğer beyitler: (T 43/12-7), (K 4/37-30), (K 5/10-1), (G 19/5-5), (G 13/6-2), (M 1/39-10)

20. Baş, Dil, El, Ter, Koku, Nefes, Parmak, Koku

a) Ser, Baş

Âşık, mecnûn halde olduğundan sevgilinin siyah saçına bağlı olanın gönül mü yoksa baş mı olduğunu bilmediğini ifade etmektedir. Feyzî, bayramlık olarak istediği bir sarıkla da başının tekrar dirilmesini arzulamaktadır.

Beni mecnûn iden ol şūḡ-ı haṭṭ-āver midür bilmem

Ki bend-i zülf-i leylîsi gönül mi **ser** midür bilmem G 28/5-1

(Beni deli eden o tüyleri yeni çıkan şuh mudur bilmem. Siyah saçına bağlanmış olan gönül müdür baş mıdır bilmem.)

Ne var ey kân-ı kerem **başuñ** için

Bir şarıḡla beni ihyā eyle K 7/9-6

(Ey cömertlik madeni ne var? Başın için beni bir sarıkla dirilt.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 2/5-3), (G 28/5-3).

b) Dil

Şâir, sevgilinin temiz vasıflarını söylediği için tatlı dilli olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca sevgili de şirin sözlü olduğundan âşığın gönlünün lisân-ı hâlden anlamaz.

Olur kâmi mu' anber micmerāsâ vaşf-ı pâkinde

Getürse şâ' ir-i **hōş-gū** gül-âb-ı hulkımı yâda K 4/37-22

(Tatlı dilli şâir senin kişiliğini hatırlayarak temiz niteliklerini söylemeye başlasa, onun isteği buhurdan gibi hoş kokulu bir gül suyu olur.)

Añlar **dil**ünden ey sözi şirîn cihânda yok

Geçmez niyâzı saña tehîdür dilün dilek G 25/7-4

(Ey sözü tatlı, dünyada senin dilinden anlayan yok. Gönlün yalvarması seni etkilemez, dilek boştur.)

Âşık, sevgiliye gönül verince diliyle belâya uğradığını ifade etmektedir. Âşık, sevgili hiçbir an hayalinden dahi çıkmadığı için ağzı ve diliyle yalvarıp yakarmaktadır.

Cihânda dil virüp bir dil-rübâya

Dilümle uğradum âhir belâya

Yamandur ' aşk ile raḥm eyle ḥâlüm

A sultānum yazık ben mübtelâya R 8

(Dünyada bir sevgiliye gönül verip dilimle sonunda belâya uğradım. Aşk ile hâlüm yamandır, merhamet et. A sultanım ben düşkününe yazık.)

Her dem ḥayâle ' aşk ile o serv-i nâz gelür

Cân u dilüm dehâna **zebâna** niyâz gelür

Feyzî hevâ-yı zülf-i dil-ârâ ki serdedür

Kâm-ı ümîde şemme-i Şâm u Hicâz gelür R 4

(Hayale her an aşk ile o naz servisi gelir. Can u gönlüm ağza ve dile yalvarış gelir. Feyzî gönlü süsleyen sevgilinin zülfünün isteği baştadır, ümidin dimağına Şam ve Hicaz kokusu gelir.)

Mevzuyla ilgili diğ̈er beyitler: (T 1/31-25), (T 9/26-23), (T 15/10-2), (T 16/11-3), (K 2/41-25), (K 2/41-27), (G 9/5-2), (G 20/6-6).

c) El (Kef, Dest)

El, divânda kef ve dest kelimeleriyle ifade edilmiştir. Ayrıca divânda adına tarih düşülen, ismi zikredilen cömert ve hayrhâh sahibi kimseler için **kef-i mekremet, dest-i mi'mâr** gibi ifadeler kullanılmıştır.

Çıldı mi' mâr-ı **kef-i mekremeti** bu resme

Çarhile böyle kitâb-hâne-i pâkîze binâ T 5/12-4

(Cömertlik elinin mimarı bu biçimde tasarlayarak böyle temiz kitabevini yaptı.)

Dest-i mi' mâr-ı 'âtıfetüñle kerem it

Dil-i virânumı luṭfuñla yap itme pâ-mâl K 2/41-29

(İyilikseverliğinin mimarının eli ile yardım et, yıkık gönlümü iyilikle yap, ayaklar altında bırakma!)

Sâki de eliyle âşığa şarap tutar. Gül bahçesi de sessiz bir el olarak ifade edilir. Âşığın yaralı gönlü sevgilinin elini öptüğünde şifâ bulur.

Destinde sâkî rinde ki bintü'l-'neb tutar

Güyâ meşâma bir gül-i bâğ-ı tarab tutar G 9/5-1

(Sâkî, elinde rind kişiye üzüm kızı (şarap) tuttuğunda sanki burna bir eğlence bağının gülünü tutar.)

Dest-i hāmūş-ı tehîdür hele bu gülşen

Verd-i âmâli bülbül-i nâlende bulur G 13/6-3

(Bu gülşen boş, sessiz eldir. İsteklerin gülünü inleyen bülbül bulur.)

Bulur dil zaḥma merhem pūs-ı **dest-i yâra** düşdükce

Çomaz elden ṭabîbüm luṭfını bîmâra düşdükce G 36/6-1

(Gönül, yârin elini öptüğünde yarasına merhem bulur. Sevgilim hastaya yeri geldikçe yardım etmekten çekinmez.)

Şâir, keder yüklü oluşunu **dest-i gam** olarak ifade etmektedir. Ayrıca nisan yağmurlarının, âşığa âdetâ cömertlik elini açıp inci saçmaya başladığı belirtilmektedir.

Ger olsa **dest-i gamda** giribânı çâk çâk

Feyzî hemîşe dâmen-i şart-ı edeb tutar G 9/5-5

(Feyzî, gam elinde yakası parça parça olsa da her zaman edep şartının eteğini tutar.)

Dehen açsa şadefveş baħr-i hayret içre bir mağmûm

Olur lü'lü'-feşân elbette **dest-i cûd**-ı nîsânı K 6/30-19

(Bir üzüntülü, hayret denizi içinde sadef gibi ağzını açsa, nisan cömertliğinin eli elbette inci saçmaya başlar.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 14/13-1), (T 41/6-2), (G 33/7-1).

d) Hûy (Ter)

Âşık, sevgilinin dudağını terli iken öpmeyi inci, mercana tercih etmemektedir.

Lebün pûs itdürür **hûy**-gerde iken rûy-ı cânâna

Bu sûretde belî terciħ olunmaz dürr-i mercâna G 39/6-1

(Lebini terli iken cânânın yüzüne öptürür. Bu şekilde doğrusu tercih olunmaz mercan incisine.)

e) Nefes

Sevgilinin kızgın nefesi, âşığı daha da cûş u hurûşa getirmektedir.

Ġazabuñdan hele pür-âteş olunca nefesüñ

Ķor mısıñ cism ü dil-i 'âşık-ı şeydâda mecâl K 2/41-36

(Hele, nefesin, kızgınlığından iyice hareketlenince, çılgın âşığın gönlünde ve bedeninde kuvvet bırakmazsın!)

f) Parmak (Engüşt, Benân)

Divânda parmak kelimesi, sevgiliye ait olan güzellik unsurundan ziyâde, ihsan sahibi kimselerin cömertliğini ifade etmek için **engüşt-i sehâ** (cömertlik parmağı) şeklinde zikredilmiştir.

Ḥâtem **engüşt**-i seḥāsına olurdu ḥâtem

Bermekî görse idi cūdını eylerdi ḥayā T 3/27-10

(*Hâtem, onun cömertlik parmağına yüzük olurdu. Bermekî onun cömertliğini görseydi, utanırdı.*)

Zâbit kelimesiyle kastedilen askerlerdir. Askerlerin parmaklarının bir ülkenin emniyeti için temel ve direk olduğu ifade edilmektedir.

‘İmād-ı dīn şalât olduğına müşbitdür

Benâni zâbiṭ esās u direk degül de nedür G 5/6-2

(*Dinin direğinin namaz olduğuna kanıttır. Zâbitin parmakları temel ve direk değil de nedir?*)

g) Koku

Sevgili hoş kokulu bir gül suyu ve çiçek olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca sevgilinin misk kokulu saçıyla anber kokulu tüyleri de zikredilmektedir.

Olur kāmı **mu’ anber** micmerāsā vaşf-ı pākinde

Getürse şā‘ir-i **hōş-gū gül-âb**-ı ḥulqımı yāda K 4/37-22

(*Tatlı dilli şâir, senin kişiliğini hatırlayarak temiz niteliklerini söylemeye başlasa, onun isteği buhurdan gibi hoş kokulu bir gül suyu olur.*)

Ḥaṭ-ı benefşe vü gül-rüy yâsemen birle

Bu bâğ-ı dilde o **hōş-bū çiçek** degül de nedür G 5/6-5

(*Menekşe tüyleri ve gül yüzlü yasemin ile o, bu gönül bağında hoş kokulu bir çiçek değil de nedir?*)

Hemân tek micmerāsā olmasun ḥālī ḥayālünden

Gönül ya zülf-i **müşgīn**ün ya ḥaṭṭ-ı ‘**anber**in olsun G 32/5-4

(*Hemen yalnız buhurdan gibi hayalinden uzak olmasın. Gönül ya misk kokulu saçın ya da anber kokulu tüylerin olsun.*)

D) Sevgilide Diğer Unsurlar

1. Bûse

Âşık, sevgilinin dudağını, ağzını, yüzünü, elini ve ayağını öpmeyi arzulamaktadır. Âşık, sevgilinin ayak bastığı yerlerin tozuna toprağına dahi talepkârdır. Sevgilinin ağzı, şekil olarak açılmamış bir goncaya benzetilmektedir. Sevgilinin elini öptüğünde de yarasına merhem olacağını düşünmektedir.

Miskīn **pūs**-ı rūyuña k̄āni' dūr itme dūr

Zülfüñ gibi çü dil bulamaz vāye-dār dār G 15/5-4

(Miskīn, yüzünü öpmeyele yetinecektir, uzaklaştırma. Gönül çünkü saçın gibi nasipli bir yer bulamaz.)

Pūs it hemān dehānını da şorma aşlını

Feyzī recāña yok dimez ol şeh-süvār var G 15/5-5

(Hemen ağzını öp de aslını sorma. Feyzî o sevilen senin isteğine yok demez, var.)

Ümmīd-i **pūs**-ı pāyı ile şeh-süvārumuñ

Rāhında rīg ü gerd [ü] ğubār olmak isterüm G 24/5-3

(Atlı sevdiğimin ayağını öpme ümidiyle, yolunda kum ve toz toprak olmak isterim.)

Feyzī o gonceden iderüm **pūseyi** ümīd

Bu nīstīde gör beni var olmak isterüm G 24/5-5

(Feyzî, o goncadan öpücük almayı umarım. Beni gör ki bu yoklukta var olmak isterim.)

Bulur dil zaḥma merhem **pūs**-ı dest-i yāra düşdükce

Çomaz elden ṭabībüm luḫfını bīmāra düşdükce G 36/6-1

(Gönül yârin elini öptüğünde yarasına merhem bulur. Sevgilim hastaya yeri geldikçe yardım etmekten çekinmez.)

Lebün **pūs** itdürür hūy-gerde iken rüy-ı cānāna

Bu süretde belī terciḥ olunmaz dürr-i mercāna G 39/6-1

(Lebini terli iken cananın yüzüne öptürür. Bu şekilde doğrusu tercih olunmaz mercan incisine.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 3 /4-2), (G 6/5-4), (G 24/5-3), (G 42/7-4), (R 12), (MF 5).

2. Söz, Kavı, Kelâm, Sühan, Makâl, Nutk, Lafz, Güftâr

Sevgili, âşğın nazarında tatlı dillidir. Dünyada şirin sözlü sevgilinin dilinden anlayan yoktur.

Lüknet degül zebân-ı şeker-riz-i yârda

Güftârını melâḥat ü şirîn-leb tutar G 9/5-2

(Sevgilinin pek tatlı dilindeki tutukluk değil. Onun sözünü güzellik ve tatlı dudak tutar.)

Añlar dilüñden ey **sözi** şirîn cihānda yok

Geçmez niyâzı saña tehîdür dilüñ dilek G 25/7-4

(Ey sözü tatlı, dünyada senin dilinden anlayan yok. Gönlün yalvarması seni etkilemez, dilek boştur.)

Âşık, inleyen gönlünün âhına dâir sevgiliden yatıştırıcı mahiyette cevap beklemektedir.

Pervâne gibi sūḥte hep bî-ziyân degül

Āh-ı dil-i zāra ne dirsın **sözün** nedür G 17/8-2

(Pervâne gibi yanmış hep, ziyansız değil. İnleyen gönlün âhına ne dersin, sözün nedir?)

Feyzî, şiirlerinde tarih düştüğü bazı doğru ve temiz sözlü zâtları da övmüştür. Örneğin padişah imamı Arapzâde Abdurrahmân Efendinin sözleri, hayat verici olarak nitelendirilmiştir.

Fenn-i dāduñ māhiri meydān-ı ‘adlūñ fārisi

Metn-i rüşdüñ şārihi **ķavl**-i sedāduñ ķā’ili T 47/5-1

(*İnsaf biliminin beceriklisi, adâlet meydanının at koşturucusu. Olgunluk metninin açıklayıcısı, doğruluk sözünün söyleyicisi.*)

Bū Hanīfe-menķabet ‘allāme-i rüy-ı zemīn

Nükte-perdāz-ı ma‘ārif zāt-ı pākīze-**kelām** T 22/11-2

(*Ebu Hanife menkıbeli, yeryüzünün en bilgisi. Kültürün inceliklerini bilen, temiz sözlü kişi.*)

Nazm ile ķıl bu hālını inhā

Beni diñlerseñ ey **sūhan**-pīrā M 1/39-36

(*Ey söz donatıcı, beni dinlersen, bu durumunu şiir ile anlat.*)

Yalnız ben ķuluñuñ **ķavli** degüldür bu **sūhan**

Müttefiķdur bu **kelām** üstine ķavl-i cumhūr K 3/33-26

(*Bu söz, yalnız ben kulunun sözü değildir; bu bütün halkın söylediği bir sözdür.*)

O ķadar dilde füzünter bulurum sultānum

Medħ-i pāküñde idersem ne ķadar şarf-ı **maķāl** K 2/41-27

(*Sultanım! Senin temiz övgün için ne kadar söz üretsem, dilde bir o kadar daha hazır bulurum.*)

Şeyhü'l-islāma sa‘ādet ile teşrīfūñle

Kerem it **nutķ**-ı hayāt-baħşuñı ķılma ihmāl K 2/41-31

(*Şeyhülislāma mutlulukla gelerek iyilik yap! Hayat veren sözlerini ondan esirgeme!*)

Mevzuyla ilgili diğerk beyitler: (T 32/11-8), (G 16/5-5), (G 17/8-1), (G 17/8-3), (G 17/8-4), (G 17/8-5), (G 17/8-6), (G 17/8-7), (G 17/8-8), (T 1/31-28), (T 26/9-6), (T 30/15-12), (K 4/37-36), (K 6/30-29), (M 2/9-8), (T 30/15-7), (G 30/5-5), (G 35/5-5), (K 2/41-33), (K 3/33-4), (K 3/33-7), (K 3/33-31), (K 6/30-29), (T 3/27-19), (T 7/16-14), (K 2/41-6), (K 2/41-14), (T 3/27-25), (K 6/30-28), (T 25/11-9).

3. Kûy-i Yâr

Sevgilinin kûyu, rakîbin gezindiği yerler olduğu için tehlikelidir. Âşık, sevgilinin semtine gönlüne söz dinlemediği için pervâsızca gidebilmektedir.

Ṭolanur **kûy**ını pervâne-şîfat cānānuñ

Yine âteşligi var pek dil-i bî-pervānuñ G 24/5-1

(Korkusuz gönlün yine pek harâreti var, sevgilinin semtini pervâne gibi dolandır.)

Âşık, sevgilinin gönlünü Kâbe olarak düşünmektedir. Mekke şehrinde bulunan Kâbe, aynı zamanda Hicaz yarım adasındadır. Kâbe, sevgilinin sînesi olduğu için âşık, âdetâ hac yolunun antrenmanını yapmaktadır.

Gönlüm ne dem şaḥîfe-i cāndan niyāz oḡur

Ol şūḥ-ı ‘aşḡda ger baña biñ dürlü nāz oḡur

Dil mektebinde Ka‘be-i **kûy**uñ iden ḡayāl

Elbette ders-i vādî-i ‘azm-i Ḥicāz oḡur R 3

(Gönlüm ne zaman can sayfasından yalvarırsa, o aşk güzeli de yine bana bin türlü naz eder. Gönül okulunda senin semtinin Kâbe’sini hayal eden, elbette Hicaz’a gidiş yollarının dersini okur.)

4. Eşik, Kapı

Âşık kendisini sevgilinin eşiğinde dilenci olarak görmektedir. Aşkındaki sadakati de tuz ekmek hakkıyla bir tutmaktadır.

Aḡyāra luṭf idüb beni ṭard itme sevdigüm

Yoḡsa **kapu**nda ben daḡi sâ’il degül miyem G 26/5-2

(Sevdiğim, yabancılara iyilik yapıp beni uzaklaştırma. Yoksa ben de kapıda dilenci değil miyim?)

Der-i ‘aşḡında şadâḡatle ṭuz etmek şayaruz

Biz senüñ la‘l-i nemek-pāşuñı ni‘met bilürüz G 22/6-4

(Aşkın kapısında doğrulukla tuz ekmek sayarız. Biz senin lezzetli dudağını nimet biliriz.)

5. Naz

Naz, sevgilinin onu alımlı, işveli, edâlı kılan en önemli vasıflarındandır. Naz, âşığı daha da çılgına çeviren bir unsurdur. Sevgili; nazıyla, edâsıyla, süzülüşiyle kısacası her şeyiyle âşığın aklını başından alırken bir o kadar da merhametsizdir. Öyle ki âşık, gönlünü sevgilinin atının ayakları altında ezilen bir karınca olarak görmektedir.

Yârũñ görince Şive vü nāzuñ revişlerũñ

Ey dil hemān hātırā bir Őey zuhūr ider G 1/6-5

(Ey gönül, sevgilinin edasını, nazını, gidişini görünce akla hemen bir şey gelir.)

Ey ‘âşık-ı ğam-ġinine bī-rahm olan āfet

V’ey dil-ber-i nāzende vü mest-i mey-i naĥvet

Āmāc-ı dile tīr-i niġāhuñ yetişürken

İhlāke beni ğamze-i ser-tīze ne zaĥmet R 9

(Ey dertli âşığına merhametsiz olan âfet! Ey nazlı sevgili ve gururlanma içkisinin sarhoşu. Gönlün hedefine bakışının oku yetişirken beni yok etmek için keskin gamzeye ne zahmet.)

Pā-māl-i esb-i nāzı olur mūr-ı dil hemān

Ol Şeh-süvārumuz ne dem ‘atf-ı ‘mān ider G 8/6-2

(O atla dolaşan şahımız ne zaman dizginlerini oynatsa gönül karıncası hemen nazının atının ayakları altında kalır.)

Âşık, nazlı sevgiliyi hiçbir güzele deġişmez. Sevgilinin ona ettiġi ezâdan, cefâdan inlemesi, âşığın hoşuna gitmektedir. Sevgilinin nazı, işvesi yüzünden inlemelerini gam olarak görmemektedir. Gül olarak nitelendirdiġi sevgili naz yaparken, âşık da bülbül olarak niyâz eylemektedir.

Mümkün mi hiç ġayrıya aldurma göñlümi

Sen nāzenīn gibi var iken dil-sitānımız G 20/6-4

(Sen nazlı sevgili gibi yârimiz var iken, gönlümü başkalarının alması hiç mümkün müdür?)

Bir **nāzenīne** ʿ âşık-ı zār olmak isterüm

Bir verd-i bāğ-ı hüsne hezār olmak isterüm G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Dilâ dil-ber olunca işte böyle **nāzenīn** olsun

Buña ʿ âşık geçinen gam degüldür pür-enīn olsun G 30/5-1

(Ey gönül sevgili olunca işte böyle nazlı olsun. Ona âşık olanın inleyip sızlaması gam değildir.)

Âşık, bazen de zâlim olan sevgilinin naz yapmasını istememektedir. Sevgilinin, gönlü yaralı âşığın evine teşrif etmesi beklenmektedir.

N'olur çignetme esb-i **nāza** mesrūr eyle sulḫānum

Ḳadem-rencīde ḳıl gel hāne-i gam-h̄āra düşdükce G 36/6-4

(Sultanım, ne olur naz atına çignetme, beni sevindir, fırsat düştükçe, bu dertlinin evine de tenezzül edip gel.)

Mevzuyla ilgili beyitler: (G 2/5-2), (G 10/5-3), (G 31/5-1), (G 34/8-1), (R 3), (R 4), (R 10), (MR 1/3).

E) Âşıkla İlgili Unsurlar

1. Âşık

Âşık, sevgiliye karşı her zaman ilgi duyan, bu ilgiye bağlı olarak çeşitli hâllere katlanan fedakâr insan tipidir.³⁹

Âşık, Leylâ saçlı bir sevgilinin Mecnûn gibi kölesidir. Âşık, yüzünde ayva tüyleri yeni çıkmış olan sevgilinin delisidir. Bu yüzden aşkın ne olduğunu bilenlerin kendisini kınamaması gerektiğini düşünür. Aşk yarasının devâsı olarak da ayrılığı görmektedir.

³⁹ AYPAY, a.g.e., s. 91.

Mecnūnveş oldı bendesi bir zūlf-i Leylī'nūñ

Dünyāda 'āķıbet-bīn ü 'āķıl degül miyem G 26/5-3

(Bir Leyla saçının Mecnun gibi kölesi oldu. Dünyada sonumu göremeyecek miyim, akıllı değil miyim?)

Beni mecnūn iden ol şūh-ı hātt-āver midür bilmem

Ki bend-i zūlf-i leylisi gönül mi ser midür bilmem G 28/5-1

(Beni deli eden o tüyleri yeni çıkan şuh mudur bilmem. Siyah saçına bağlanmış olan gönül müdür baş mıdır bilmem.)

Mecnūn-ı 'aşka 'āķıl olan ta'n ider mi hiç

Ol da bu āstānenūñ ābdāl u pīridür G 18/7-3

(Aşkın delisini akıllı olan hiç ayıplar mı? O da bu eşiğin abdal ve pîridir.)

Maraż-ı 'aşkıñı ol şūhuñ ifākat bilürüz

Biz o 'uşşākuz fūrķati vuşlat bilürüz G 22/6-1

(O sevgilinin aşkının hastalığını iyileşme biliriz. Biz öyle âşıklarız ki ayrılığı kavuşma biliriz.)

Âşık, sevgiliyi öpmeyi hâhişle arzulamakta ve saçını da nasipli bir yer olarak görmektedir.

Miskīn pūs-ı rūyuña ķāni' dūr itme dūr

Zūlfūñ gibi çü dil bulamaz vāye-dār dār G 15/5-4

(Miskin, yüzünü öpmeyele yetinecektir, uzaklaştırma. Gönül çünkü saçın gibi nasipli bir yer bulamaz.)

Âşık, sevgiliden ilgi beklemektedir ve sevgilinin nazını, işvesini beğenmektedir. Fakat sevgili âşığa ilgi göstermediği için bir o kadar da acı çekmektedir. Sevgilinin kendisi gibi düşkün bir âşığı zor bulacağını düşünmektedir.

Al gönlümü ele hâzer it inkisârdan

Ey tünd-hû şaķın ‘âşık rakîķ olur G 7/5-3

(Gönlüme ilgi göster, onu kırmaktan sakın. Ey haşin huylu sakın, âşık hassas olur.)

Bir nâzenine ‘âşık-ı zâr olmak isterüm

Bir verd-i bāğ-ı hüsne hezâr olmak isterüm G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Dilâ dil-ber olunca işte böyle nâzenin olsun

Buña ‘âşık geçinen ğam degüldür pür-enin olsun G 30/5-1

(Ey gönül sevgili olunca işte böyle nazlı olsun. Ona âşık olanın inleyip sızlaması gam değildir.)

Yüzde bir şanma bu vechile o gül-rû Feyzî

Ben gibi kendüsine ‘âşık-ı efgende bulur G 13/6-6

(Feyzî, o gül yüzlü bu yüzden yüzde bir ihtimal bile yok ki kendisine benim gibi düşkün âşık bulur.)

Âşığı, ateşle korkutmak boşunadır. Çünkü âşığın gönlü zaten yanmakta olan pervâne gibidir.

Dil-i ‘uşşâķı nâr-ı ‘aşķile ķâbil degül taķvîf

Ki sūz-ı şu‘ leden pervâne-i sūzâna pervâ ne G 39/6-2

(Âşıkların gönlünü aşk ateşi ile korkutmak mümkün değil. Ateşin sıcaklığından, yanmış pervâneye korku yoktur.)

Mevzuyla ilgili diğerk beyitler: (T 16/11-3), (K 4/37-29), (G 5/6-4), (G 25/7-5).

2. Gönül

Gönül, âşığın sevgiliye olan muhabbetinin nüvesidir. Âşığın sevgiliye dâir hissettiği bütün duygular burada gönülde yoğunlaşır. Feyzî Bey Divânı’nda da gönül unsuruna ait sıkça yer verilmiştir.

Âşığın gönlü, sevgilinin aşkı sebebiyle ıstırap içerisinde. Âşık, gam ve dert için zevk ü safâdan vazgeçmiştir. Âşıkların gönlü, gönül kuşudur. Sevgilinin saç da âşıkların gönlü için tuzaktır. Âşıkların gönlünü süsleyen sevgilinin saç, aynı zamanda halk için dedikodu sebebidir.

Her dem huşûl-i derd [ü] gam-ı ‘aşk için **göñül**

Künc-i elemde zevk u şafâsın nüzûr ider G 1/6-3

(Gönül, aşkın dert ve gamını elde edebilmek için her zaman, üzüntü köşesinde zevk ve eğlencesini adar.)

‘Âlemde dâm-ı kâkülüne **mürğ-i dilleri**

Oldı şikâr o şûha diyenler şikâr mıdur G 2/5-3

(Dünyada gönül kuşlarının onun kâkülünü tuzasına av olduğunu söyleyenler o şûha av mıdır?)

Düşüb güft ü şenide halk biraz pejmürde-hâl olsun

Dilâ zülf-i **dil-ârâ** vaşfım kıl kıl ü kıllandur G 4/5-2

(Halk konuşmaya dinlemeye düşerek biraz hâlini dağıtsın. Ey gönül, gönül süsleyen saçının niteliklerini kılıp dedikodulandır.)

Âşığın gönlü, sevgilinin atının ayağı altında gezinen karıncaya benzetilmektedir. Gönlün sevgiliye olan özlemi, sonbahara; kavuşması ise bahara benzetilmiştir. Âşığın gönlünün sevgiliye vâsıl olması, sabırla gerçekleşir.

Pâ-mâl-i esb-i nâzı olur **mür-ı dil** hemân

Ol şeh-süvârumuz ne dem ‘atf-ı ‘inân ider G 8/6-2

(O atla dolaşan şahımız ne zaman dizginlerini oynatsa gönül karıncası hemen nazının atının ayakları altında kalır.)

Hazân-ı hasret-i **dil** şabr ile bahâra çıkar

Te ‘emmül eyle şebüñ gâyeti nehâra çıkar G 11/5-1

(Gönlün hasret sonbaharı sabırla bahara ulaşır. Düşünsene, gecenin sonu gündüze çıkar.)

Âşığın gönlü âh u zâr içindedir. Sevgili, âşığın kırık gönlünü yapmak için kutu gibi ağzını açar ve kıl gibi belini eğer.

Pervâne gibi sūhte hep bî-ziyân degül

Âh-ı **dil-i zâra** ne dirsın sözüñ nedür G 17/8-2

(Pervâne gibi yanmış hep, ziyansız değil. İnleyen gönlün âhuna ne dersin, sözün nedir?)

Bir meyl ü nîm ağızla yapar **dil-şikesteyi**

Dür-i femi devâ mı beli mû-miyâ mıdur G 14/5-2

(Bir eğilme ve yarım ağızla kırık gönlü yapar. Ağzının kutusu deva, beli kıl gibi midir?)

Âşığın gönlü, nazlı sevgiliden başka herkese kapalıdır. Sevgilinin hasretiyle kûyunda pervâne gibi dolanır.

Mümkün mi hiç ğayrıya aldurma gönlümü

Sen nâzenîñ gibi var iken **dil-sitân**ımız G 20/6-4

(Sen nazlı sevgili gibi yârimiz var iken, gönlümü başkalarının alması hiç mümkün müdür?)

Ṭolanur kıyını pervâne-şifat cânānuñ

Yine âteşligi var pek **dil-i bî-pervānuñ** G 24/5-1

(Korkusuz gönlün yine pek harareti var, sevgilinin semtini pervâne gibi dolanır.)

Âşığın gönlü, sevgiliye umutsuzca yalvarmaktadır. Sevgili ise âşığı dikkate almamaktadır.

Añlar dilüñden ey sözi şîrîñ cihānda yok

Geçmez niyâzı saña tehîdür **dilüñ** dilek G 25/7-4

(Ey sözü tatlı, dünyada senin dilinden anlayan yok. Gönlün yalvarması seni etkilemez, dilek boştur.)

Âşık, sevgilinin kendisine tenezzül etmeyişi canına kasti olduğu şeklinde yorumlamaktadır. Lâle, gönül olarak düşünülür. Gönülün yarası da lâlenin içindeki beneklerdir. Sevgili, âşığın yaralı gönlünü kanatmaktadır.

Kaşduñ revân-ı **hûn-ı dil-i dâğdâr** mıdur

‘Azmuñ yine ‘aceb taraf-ı lâle-zâr mıdur G 2/5-1

(Amacın yaralı gönlün kanını akıtmak mıdır? Gidişin yine acaba lâle bahçesi tarafına mıdır?)

Zaman, âşığın gönül yarasına merhem olmamaktadır. Bu sebepten gönül, parçalarını bir araya getirmek için iğneden medet ummaktadır. Âşık, sevgilinin tatlı dudağını da yaralı gönlüne ilâç olarak düşünmektedir.

Felek merhem-pezîr elbette olmaz bu selîm bârî

Rüfû-yı şerha-i **zaḥm-ı dilüm** süzenden ögrensün G 34/8-3

(Felek merhem sürmeyecek elbette, bu kesindir. Hiç olmazsa gönül yarımın parçaları yama dikmeyi iğneden öğrensin.)

Dil-i mecrûḥuma emsem didüm la‘ l-i şeker-bârũñ

Didi ol ğonce-fem bilsem murâdun bundan ammâ ne G 39/6-5

(Tatlı dudağın yaralı gönlüme ilâçtır, dedim. O gonca dudaklı, bundan murâdının amma ne olduğunu bilsem, dedi.)

Sevgilinin dudağının vasfını âşıkların susamış gönlü bilir. Âşık, sevgilinin gönlünü Kâbe olarak düşünmektedir. Kâbe, sevgilinin sînesi olduğu için âşık, âdetâ hac yolunun antrenmanını yapmaktadır.

Bilür **dil-teşnegân** la‘ linũñ keyfiyyetin ancak

Gören deşt-i ğamı hem çâşnî-i âb-ı ḥayvânı K 6/30-4

(Dudağının niteliğini ancak üzüntü çölünü ve ölümsüzlük suyunun tadını görmüş olan gönlü susamışlar bilir.)

Gönlüm ne dem şahîfe-i cāndan niyāz oğur

Ol şūh-ı ‘aşqda ger baña biñ dürlü nāz oğur

Dil mektebinde Ka‘be-i kūyuñ iden hayāl

Elbette ders-i vādī-i ‘azm-i Hicāz oğur R 3

(Gönlüm ne zaman can sayfasından yalvarırsa, o aşk güzeli de yine bana bin türlü naz eder. Gönül okulunda senin semtinin Kâbe’sini hayal eden, elbette Hicaz’a gidiş yollarının dersini okur.)

Feyzî, Hz. Muhammed’in (sav) aşkıyla yandığı ve sürekli gözyaşı döktüğü için gönlünün yüz parçaya bölündüğünü ifade ediyor.

Şevk-ı gül-rūyuñla çeşmüm dā’imā nemnâkdür

Hasretüñle yā resulallāh **gönül** şad-çâkdür K 1/7-1

(Gözüm gül yüzünü görme isteğiyle sürekli ıslaktır. Ey Allah’ın peygamberi! Gönül, senin özleminle yüz parçadır.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 28/5-1), (M 1/39-18), (T 1/31-27), (T 3/27-9), (T 5/12-5), (T 6/10-6), (T 9/26-1), (T 9/26-17), (T 9/26-19), (T 10/11-7), (T 16/11-5), (T 16/11-11), (T 18/5-2), (T 33/5-1), (T 48/5-3), (T 49/16-11), (T 49/16-15), (G 5/6-5), (G 17/8-8), (G 22/6-3), (G 30/5-5), (G 34/8-2), (G 34/8-6), (G 35/5-2), (G 39/6-2), (G 40/4-1), (G 41/5-2), (G 42/7-6), (G 43/5-2), (K 2/41-29), (K 3/33-3), (K 4/37-12), (K 4/37-28), (K 4/37-35), (K 5/10-8), (K 6/30-6), (M 1/39-29), (R 6), (R 13).

F) Âşığa Ait Vücûd Aksâmı ve Diğer Unsurlar

1. Vücûd, Cism, Ten

Feyzî, Hüsnü Bey Hazretlerinin Yeniçeri Ağalığı için düştüğü tarihte, bu makâmın önceden böyle benzersiz bir kişilik görmediğini ifade etmek için vücûd kelimesi kullanılmıştır.

İşte târîh-i selef doğrusı sulţānum

Bu şadır görmedi zātūñ gibi ferhunde **vücûd** T 37/10-3

(Sultanım, işte öncekilerin tarihi. Doğrusu bu makam zâtın gibi mübârek bir vücûd görmedi.)

Âşık, sevgiliyi görünce vücûdunu sıtma tuttuğunu ifade etmektedir.

Gördükçe ki o nüshâ-i hüsni **vücûdımı**

Ümmîd-i vaşl u lerziş-i ‘aşk ile teb tutar G 9/5-4

(O güzellik nüshasını gördükçe kavuşma umudu ve aşk titreyişi ile vücûdumu sıtma tutar.)

Feyzî, çektiği sıkıntılardan dolayı vücûdunda derman kalmadığını ifade etmektedir.

Tâkatüm yok taḥammüle **tende**

Görmemişdüm bu hâli zâtın da M 1/39-10

(Vücutta dayanacak güç yok. Bu durumu daha önce de görmemiştim.)

Feyzî, ıstıraptan, kederden bedeninin tandır gibi yanarak kebab olduğunu ifade ediyor.

Kebâb olursa da **cismüm** eger tennûr-ı ğam içre

Ki bu mey-ḥânedden Feyzî temennâ-yı şarâb itmem G 29/5-5

(Feyzî, vücûdum eğer üzüntü tandırı içinde kebab olsa da bu meyhaneden şarap istemem.)

Sevgilinin nefesi kızgınlığından hareketlenince âşığın gönlünde ve bedeninde dermân bırakmaz.

Ġazabuñdan hele pür-âteş olunca nefesüñ

Ḳor mısıñ **cism** ü dil-i ‘aşık-ı şeydâda mecâl K 2/41-36

(Hele, nefesin, kızgınlığından iyice hareketlenince, çılgın âşığın gönlünde ve bedeninde kuvvet bırakmazsın!)

Mevzuyla ilgili beyitler: (T 3/27-8), (T 14/13-12), (T 37/10-6), (T 39/6-2), (G 11/5-2), (G 12/5-4), (G 13/6-2), (G 20/6-3).

2. Can

Âşık için kendi canının kıymeti yoktur. Gerektiğinde hiç düşünmeden sevgili uğruna canını fedâ edebilir. Âşık, etrafı aydınlatan bir ayken, sevgilinin eşiğinde bir mum olup canını fedâ etmeye razıdır.

Tehniyet-çün şevkile pişinde zerrin süfre hür

Mâh kâ'il **cân**ile olmağa dergâhında mûm T 10/11-6

(Güneş istekle kutlamak için önünde altından bir sofrâ. Ay, canını fedâ ederek dergâhında mum olmaya razı.)

Âşığın gönlü, sevgilinin saçını düşünmekten yorulduğu için canı sürekli mücadele hâlinindedir. Burada gönül ve can aynı mânâda kullanılmıştır.

Efkâr-ı zülf-i yârile gönlüm keseldedür

Bu 'arşa-gâh-ı 'aşkda **cân**um cedeldedür G 10/5-1

(Gönlüm sevgilinin saçının düşüncesi ile yorulmuştur. Canım bu aşk meydanında mücadele etmektedir.)

Âşık, sevgiliyi canından bir parça olarak gördüğü için “**cânâ**” diye hitap eder. Fakat, âşık ne kadar candan yalvarırsa yalvarsın, sevgili yine de naz etmekten geri kalmaz.

Dehānuñ gibi bir üstād-ı sükker-riz var iken **cânâ**

Sen inşâf eyle zevk-ı la' lüñi dil kıandan öğrensün G 34/8-7

(Ey sevgili, ağzın gibi bir şeker saçan üstad var iken sen söyle bakalım dudağının zevkini gönül nereden öğrensin?)

Gönlüm ne dem şahîfe-i **cân**dan niyâz oğur

Ol şüh-ı 'aşkda ger baña biñ dürlü nâz oğur

Dil mektebinde Ka' be-i kıyũñ iden hayâl

Elbette ders-i vâdî-i 'azm-i Hicâz oğur R 3

(Gönlüm ne zaman can sayfasından yalvarırsa, o aşk güzeli de yine bana bin türlü naz eder. Gönül okulunda senin semtinin Kâbe'sini hayal eden, elbette Hicaz'a gidiş yollarının dersini okur.)

Âşık, can derdinin şifâsı için can doktoruna seslenmektedir. Gönülde hastalık olarak sevgiliyle gam bir arada bulunmaktadır.

Pūs-ı ruḥıyla la' l-i dürer-bâr bir midür

Gülşende zevk-ı gül ile gül-zâr bir midür

Ṭursun devâ-yı merhem-i vaşl ey **ṭabīb-i cân**

Bir kez gamuñla sînde baḳ yâre bir midür R 12

(Yüzünü öpmekle inci saçan dudak bir midir? Gül bahçesinde gül zevki ile güllük bir midir? Ey can doktoru, kavuşma merheminin şifası dursun. Bir kez bak bakalım gamınla gönülde yâr bir midir?)

3. Göz bebeği

Âşığın göz bebeği de tıpkı gözü gibi sevgilinin ayva tüylerinin hayalini kurmaktadır.

Ḥayâl-i ḥaṭṭ-ı yârile gören dir **merdüm-i çeşmüm**

‘Acâyib şuffe bünyâd eylemiş şu çemenlikde G 35/5-4

(Göz bebeğimi sevgilinin yüz tüylerinin hayali ile gören “Şu çimenlikte güzel bir bina yapmış” der.)

4. Gözyaşı

Âşık, sevgiliye olan hasretinden dolayı kanlı gözyaşları dökmektedir. Aşağıdaki örnekte “**kan**” kelimesi cinaslı kullanılmıştır.

Baḳ dîdelerüm ḥasret ile ṭoṭṭolu ḳandur

Raḥm ile zülâl-i lebüñe teşneñi ḳandur G 3/4-1

(Gözlerim baksana özlem ile dopdolu kandır. Acıyıp susuzunu dudağının zülal suyuna doyur.)

Sevgili, âşığa dudağının şarabını vermediği için, âşık kanlı gözyaşları dökmekte ve bu durumda âşığın ölümüne sebep olmaktadır. Sevgilinin âşığa olan umursamaz bakışları da âşığın kanlı gözyaşları dökmesine neden olmaktadır.

Ḥün-ı **sirişk**-i çeşümü her dem revân ider

Virmez mey-i lebûn yine ol yâr kıan ider G 8/6-1

(Gözyaşlarımın kanını her zaman akıtır. O sevgili yine dudağının içkisini vermez, kan döker.)

Teğâfûlâne bakışuñ

Girişme vü nâz u revişüñ

Gözlerimüñ kanlı yaşuñ

İtdi revân revân revân MR 1/9

(Umursamaz bakışın, işve, naz ve yürüyüşün, gözlerimin kanlı yaşını akıttı.)

Âşığın gözyaşı, çiğ tanesi gibi sevgilinin bulunduğu gül bahçesine düşmektedir. Al yanaklı sevgili yine âşığın kanlı gözyaşı dökmesine neden olmaktadır.

Olur bir gonce-fâmuñ nükheth-i vaşlıyla dil şâd-âb

Ki şeb-nemveş **sirişk**üm cānib-i gül-zāra düşdükce G 36/6-3

(Gönül, gözyaşım çiğ tanesi gibi gül bahçesinin yanına düştükçe, bir gonca dudaklının kavuşma kokusuyla suya kanmış gibi olur.)

Dü dîdeden n'ola **ḥün-ı sirişk**üm olsa revân

Ki aldı 'aqlımı bir al yanaklı şūḥ-ı cihān

Yeñiden eyle efendim vişāl ile ihyā

Derüñde eski kıuluñdur bu 'âşık-ı nālān R 5

(İki gözden kanlı gözyaşım aksa ne var? Ki bir al yanaklı dünya güzeli aklımı aldı. Yeniden kavuşma ile lütfeyle efendim. Bu inleyen âşık kapında eski kulundur.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 13/6-2), (G 19/5-4), (G 38/9-2), (K 4/37-26), (K 5/10-7), (K 6/30-5), (M 1/39-35), (MR 1/2), (R 1).

5. Sîne

Âşık, gönlünü sadece sevgiliye ayırmıştır. Sevgilinin haricindeki diğer güzelleri kalp mülkünden sürmüştür.

Nefy ider **sîne**den elbet gönül ‘aşk-ı gayrı

Meger illâ ola ol dil-ber-i müsteşnânuñ G 24/5-2

(Gönül, kalpten başkalarının aşkını ancak o sıra dışı güzelin olsun diye sürer.)

Âşığın kalbindeki yara delikleri, şekil itibariyle pencereye benzetilmiştir. Sevgili aynı zamanda şah olarak düşünülmüştür. Âşık, şâha memleket olarak gönlünü vermiştir.

N'ola sūrâh-ı dâğ-ı ‘aşk ile olursa revzenler

O şâha devlet-i hüsnünde **sînem** şeh-nişîn olsun G 32/5-3

(Aşkın delikli yaraları ile pencereler olursa şaşılır mı? O şaha güzelliğinin devletinde gönlüm oturacak yer olsun.)

Âşığın kalbi yara bağlamıştır ve âşık acı içinde ağlayıp, inlemektedir. Sevgilinin yüzünün hasreti âşığın yüreğine dokunmaktadır. Sevgilinin hayali ne zaman âşığın gönlüne görünse, âşığın kalbi sevinçle dolar.

Sîne de yara bağlarum

Ķalbüme dâğ dağlarum

Özüme kendüm ağlarum

Ķatı fiğân fiğân fiğân

MR 1/2

(Göğsümde yara bağlarım, kalbime dağ dağlarım, kendime kendim ağlarım. Katı figan figan figan.)

İtsem bu gülşen içre n'ola çün hezâr zâr

İtdi **derûna** h̄asret-i rûy-ı nigâr kâr

G 15/5-1

(Bu gül bahçesi içinde bülbüller gibi inlesen ne var? Sevgilinin yüzünün özlemi yüreğe işledi.)

Dilde hayâl-i yâr kaçan kim zühûr ider

‘ Âşık hemîşe **derûna** ‘ arz-ı sürûr ider

G 1/6-1

(Sevgilinin hayâli gönülde ne zaman ortaya çıksa âşık kalbine sürekli sevinç sunar.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 11/7-5), (T 15/10-6), (T 40/7-4), (T 43/12-5), (G 4/5-4), (K 4/37-17), (R 1), (R 7), (MR 1/5).

6. Ciğer

Âşığın ciğeri yaralıdır ve devamlı kan akmaktadır. Buna sebep, sevgilinin gamze oku, kılıcı, vb.dir.⁴⁰ Feyzî Divânı’nda da sevgilinin yan bakışının hançeri âşığı yaralamak istemektedir. Âşık bunun korkusunu yaşamıştır.

Cigerden geçdi havf-ı hançer-i gamzeñ amân geçdüm

Nigâh-ı iltifâtuñdan hemân gönlüm emîn olsun G 30/5-4

(Yan bakışının hançerinin korkusu kalpten geçti. Tamam, bana ilgi göstererek bakmandan vazgeçtim, yeter ki gönlüm güvende olsun.)

Feyzî’nin Hz. Muhammed’e (sav) olan sevgisi ve hasreti ciğerini parçalamıştır.

Yâ resûlallâh şefâ‘ atle devâ kııl Feyzî’ye

Bağrı yanık **cigeri** şad-pâre pür-gamnâkdür

K 1/7-7

(Ey Allah’ın peygamberi! Feyzî’ye şefaât ederek çare ver. (O) bağrı yanık, ciğeri yüz parça olmuş ve çok tasalı biridir.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 52/1-1), (M 2/9-6).

G) Maddî ve Mânevî Hâller

1. Âh, Zâr, Nâle, Figân, Efgân, Feryâd, Enîn, Niyâz

Âşık, sevgilinin kendisine yapmış olduğu cefâlardan dolayı âh u zâr etmektedir. Divânda **âh, zâr, nâle, figân, efgân, feryâd, enîn** kelimeleriyle ifade edilmiştir.

⁴⁰ KURNAZ, a.g.e., s. 389.

Sevgilinin bağında inleyen âşık, sevgiliden lütuf olarak acımasını beklemektedir. Sevgili gonca olarak düşünülmüştür. Âşık da goncanın bulunduğu gül bahçesinde inleyip sızlayan bir bülbüldür.

Raḥm eyle bağı ḥūn olur goncanuñ yine

Bülbül ne dem ki bāğda **âh u fiğân** ider G 8/6-4

(Bülbül ne zaman bāğda inleyip sızlanmaya başlasa, goncanın yüreği yine kan olur, ona acı!)

Bahar, gül mevsimidir. Bahar gelince, âşık sevgilinin geldiğini bildiği için bülbül gibi inlemektedir.

Bāğbān müjdeler it bülbüle **feryād** eylesün

Nev-bahār irdi yine bāğa o gül-fām gelür G 12/5-3

(Bağcı bülbüle müjdeler et, inlemeye başlasın. Yine ilkbahar geldi, bāğa o gül dudaklı gelir.)

Bahār irdi dilā gel **nāle** vü **feryāda** āgāz it

Ki teşrīf eyleye ol gül-ruḥum demdür gülistānı K 6/30-3

(Ey gönül, bahar geldi. Gel inlemeye sızlamaya başla; çünkü o gül yüzlümün gül bahçesine gelmesi yakındır.)

Sevgili âşığa ilgi göstermediği için, âşık kanlı gözünden âhının kumaşından bir elbise kesmesini istemektedir. Elbisenin renginin de sevgili uğruna akıttığı gözyaşının rengi olan mavi ya da gönlünün harâretini ifade eden ateş olmasını temennî etmektedir.

O serv-ḳadde gel bir cāme kes ey çeşm-i pür-ḥūnum

Ḳumāş-ı âhdan boyınca gök ya āteşin olsun G 30/5-3

(Ey kanla dolu gözüüm o servi boylu sevgiliye âhımın kumaşından bir elbise kes, boydan boya mavi ya da ateş renginde olsun.)

Sevgiliyi aya benzetmektedir. Ay, geceleri gökyüzünde ortaya çıkıp gün ağarınca kadar orada kalır. Ay, ışığını âşığın âhından almaktadır. Âşık, sabaha kadar inlemesine rağmen, sevgili bir kere dahi yüzünü göstermez.

Şeb-tâ-seher ki **zâr** ile bîdârdur gönül

Benden o mâh yine rûyın nihân ider

G 8/6-5

(Gönül geceden sabaha kadar inleyip uyanık kalır. O ay niye yüzünü benden saklar.)

Âşık, gül olan sevgilinin bağında inleyen bir bülbül olmayı arzulamaktadır. Sevgilinin gül bahçesine gelerek oturmasını istemektedir.

Bir nâzenine ‘**âşık-ı zâr** olmak isterüm

Bir verd-i bâğ-ı hüsne hezâr olmak isterüm

G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Hezârâsâ hemîşe gönümüz **zâr** u hazîn olsun

Amân gelsün o şûh-ı gül-ruhum gülşen-nişîn olsun

G 32/5-1

(Gönümüz, her zaman bülbüller gibi inlesin. Artık o gül yüzlü sevgilim gelsin, gül bahçesinde otursun.)

Aşağıdaki beyitte Klasik Türk Müziği’ndeki makamlar zikredilmiştir. Âşıkların sesi Hüseyinî makamında çıkarken, inlemeden dolayı Şehnaz makamına doğru kaymıştır. Burada “**şehnâz**” kelimesinde cinas sanatından söz edebiliriz. Şehnaz, güzel mânâsına da gelmektedir. Dolayısıyla burada sevgilinin yerine kullanılmış olabilir.

Hüseyinîye çıkarsa çıksun artık şîî-i ‘uşşâkı

Nevâ-yı perde-i **nâlem** benim şeh-nâza dek gitdi

G 43/5-4

(Âşıkların sesi artık hüseyinîye çıkarsa çıksın, benim iniltimin perdesinin ahengi şehnaza dek gitti.)

Feyzî`de babasının vefâtıyla tüm sıkıntılarını ordu gibi üzerine gelmesiyle inlediğinden bahsetmektedir.

Üstüme ceş-i gam şitâbandur

Hâl-i **zârum** katı perişandur

M 1/39-9

(Sıkıntı ordusu üstüme yürümektedir. İnleyen hâlim oldukça perişandır.)

Feyzî, divânında vefât edenler için de “âh” kelimesini kullanarak, onların üzüntüsünden ailelerinin ve kendisinin içinin yandığını ifade etmiştir.

Fevtine **âh-ı ciger-sûz** ile târîh didüm

Kâtib-i mahkeme-i huld ide Hâk Yahyâ'yı

T 52/1-1

(Ölümüne bağır yakıcı âh ile tarih dedim: Allah, Yahya'yı cennet mahkemesinin kâtibi yapsın.)

Gidince hamli bu da gitdi **âh-ı hasret** ile

Rağî' ayı kuzusundan ayırmadı Mevlâ

T 53/5-3

(Taşdığı bebek gidince bu da hasretle âh ederek gitti. Allah anneyi kuzusundan ayırmadı.)

Teberdâr Mehmed Ağanın susuzluktan inleyen belde halkına yaptırdığı çeşme de tarih olarak düşünülmüştür.

Şimdi bu kırye ahâlîsi şuyın buldurdı

Mâ diyü teşneleri eyler iken **nâle vü âh**

T 36/5-4

(Şimdi bu belde halkına susuzları su diye inleyip sızlanırken suyunu buldurdu.)

Âşık, naz fidanı olarak nitelendirdiği sevgiliye yalvararak kendi gönlüne sıkıntı vermektedir. Âşık, yalvarıp yakarıp sevgilinin uğruna canını bile verse sevgilinin umrunda olmaz. Âşığın yürekten yalvarışları, sevgilinin nazını daha da arttırmaktadır.

Feyzî bâr olma **niyâz** ile o nağl-i nâza

Kaşd u ibrâmuñi gel eyleme şiklet bilürüz

G 22/6-6

(Feyzî, o naz fidanına yalvararak ağırlık verme. Gel, istemekten ve ısrardan vazgeç, onu sıkıntı biliriz.)

Yolında eylesem de fedâ cān ne fā'ide

Güş eylemez **niyāz**ımı cānān ne fā'ide G 37/6-1

(Yolunda canımı versem de faydası yok. Sevgili benim yalvarmamı duymaz bile.)

Gönlüm ne dem şaḥīfe-i cāndan **niyāz** okur

Ol şūḥ-ı 'aşḫda ger baña biñ dürlü nāz okur

Dil mektebinde Ka'be-i ḫūyuñ iden ḫayāl

Elbette ders-i vādī-i 'azm-i Ḥicāz okur R 3

(Gönlüm ne zaman can sayfasından yalvarırsa, o aşk güzeli de yine bana bin türlü naz eder. Gönül okulunda senin semtinin Kâbe'sini hayal eden, elbette Hicaz'a gidiş yollarının dersini okur.)

Âşık, yalvarıp yakardıkça zâlim sevgili azar kılıcını âşığa çalıp çarpmaktadır.

O âfet pençe-i düşnâmi tîğ-ı şetm ü âzârı

Niyāz itdükce 'aşık-ı zâra çalar çarpar MF 6

(O âfet güzel, söviüp saymanın pençesini, kızıp azarlamanın kılıcını, inleyen âşığa yalvardıkça çalar çarpar.)

Aşk yolunun heveslilerinin nazın nasıl yapılması gerektiğini sevgiliden; niyazın nasıl yapılması gerektiğini de âşıktan öğrenmeleri istenmektedir.

Ṭaleb-kārān evvel resm-i nāzı senden öğrensün

Ki ḫānūn-ı **niyāz**ı soñra gelsün benden öğrensün G 34/8-1

(İstekliler önce naz üslubunu sende öğrensin. Sonra gelsin yalvarış kanununu benden öğrensin.)

Mevzuyla ilgili diğerk beyitler: (T 30/15-11), (G 2/5-2), (G 2/5-5), (G 10/5-2), (G 11/5-4), (G 15/5-1), (G 25/7-4), (G 37/6-2), (G 39/6-4), (G 40/6-4), (G 41/5-5), (K 4/37-25), (K 4/37-28), (K 6/30-5), (K 7/9-2), (K 7/9-5), (A 1/9-3), (MR 1/1), (MR 1/2), (MR 1/7), (R 2), (R 4), (MF 3).

2. Zahm, Dâğ, Mecrûh

Divânda dâğ, zahm, mecrûh kelimeleriyle de karşılık bulan yara, âşık için âdetâ aşkının damgasıdır. Sevgilini amacı âşığın kanını döküp yarasını azdırmaktır. Âşığın delikli yaraları pencerelere benzetilmektedir. Âşığın gönlü sevgilinin kahrına gam, keder çekmek uğruna katlanır. Çünkü aşkın gayesi ıstıraptır.

Kaşduñ revân-ı hûn-ı **dil-i dâğdâr** mıdur

‘Azmüñ yine ‘aceb taraf-ı lâle-zâr mıdur G 2/5-1

(Amacın yaralı gönlün kanını akıtmak mıdır? Gidişin yine acaba lâle bahçesi tarafına mıdır?)

N'ola **sûrâh-ı dâğ-ı** ‘aşk ile olursa revzenler

O şâha devlet-i hüsniñde sînem şeh-nişîñ olsun G 32/5-3

(Aşkın delikli yaraları ile pencereler olursa şaşılır mı? O şaha güzelliğinin devletinde gönlüm oturacak yer olsun.)

Zahm-ı cefâ-yı yâri çeker derd ü gam dimez

Bâğ-ı vişâle dil yine bir kez irem dimez G 19/5-1

(Gönül sevgilinin cefâsının yarasını derttir, gamdır diye sızlanmadan çeker. Kavuşmanın bağına yine bir kez erezim demez.)

Sevgilinin şirin dudağını ve elini öpmek, âşığın yarasına merhem gibi gelir.

Bulur dil **zahma** merhem pûs-ı dest-i yâra düşdükce

Çomaz elden tabîbüm luftını bîmâra düşdükce G 36/6-1

(Gönül yârin elini öptüğünde yarasına merhem bulur. Sevgilim hastaya yeri geldikçe yardım etmekten çekinmez.)

Dil-i **mecrûh**uma emsem didüm la‘ l-i şeker-bâruñ

Didi ol gonca-fem bilsem murâdun bundan ammâ ne G 39/6-5

(Tatlı dudağın yaralı gönlüme ilâçtır, dedim. O gonca dudaklı, bundan muradının amma ne olduğunu bilsem, dedi.)

Mevzuyla ilgili diğler beyitler: (G 4/5-3), (G 17/8-8), (G 11/5-5), (G 31/5-1), (G 34/8-3), (K 5/10-8), (M 1/39-35), (MR 1/2).

3. Gam, Gussa, Dert, Elem, Keder, Belâ

Âşığın en önemli vasıflarından biri gamlı, kederli oluşudur. Âşık, sevgiliden ayrı olduğu için gamlanır.

Âşığın aşk derdinin okuna hedef yapan keman kaşı sevgilidir. Âşık, sultan olarak nitelendirdiği sevgilinin tenezzül edip yanına gelmesini istemektedir.

Hergiz hedef-i tîr-i **ğam-ı** ‘aşk iden ey dil

Bir kaşı kemāndur beni bir şūh-ı cihāndur G 3/4-3

(Ey gönül beni aşk derdinin okuna hedef yapan bir kaşı kemandır, bir dünya şuhudur.)

N'olur çiğnetme esb-i nāza mesrūr eyle sulţānum

Çadem-rencide kıl gel **hāne-i ğam-h'āra** düşdükce G 36/6-4

(Sultanım, ne olur naz atına çiğnetme, beni sevindir, fırsat düştüğçe, bu dertlinin evine de tenezzül edip gel.)

Rakip, sevgilinin dizinin dibi olan yücelik makamındayken, âşığın gönlü gam köşesinde sevgilinin hasretiyle dertlenmektedir. Âşık, yine de gam vadisinde bulunmasına rağmen, sevgiliden ümidini kesmez. Allah'ın kendisine yardımını umar. Âşık, kederden, üzüntüden üstü başı paramparça olsa da yine de terbiye sınırlarını zorlamaz, haddini bilir.

Cāh-ı ‘izzetde rakīb şadr-ı mu‘allā bekler

Künc-i ğamda dil ise derd-i d[il]-ārā bekler G 6/5-1

(Rakīb, yücelik makamında yüce itibar bekler. Gönül ise gam köşesinde sevgilinin derdini bekler.)

Vādī-i ğamda qarīb ise yine kesmez ümīd

Feyzī feyz-i kerem-i hāzret-i Mevlā bekler G 6/5-5

(Feyzî gam vadisine yakınsa da yine ümit kesmez, yüce Allah'ın yardımının bereketini bekler.)

Ger olsa **dest-i ğam**da girībānı çāk çāk

Feyzī hemīşe dāmen-i şart-ı edeb tutar

G 9/5-5

(Feyzî, gam elinde yakası parça parça olsa da her zaman edep şartının eteğini tutar.)

Çöl, canlılar için yaşam koşullarının en zor olduğu coğrafî mekânlardandır. Âşık, sevgilinin dudağının kadrini, üzüntü çölünü görmüş olanların, ıstıraba alışkın olanların bileceğini ifade etmektedir.

Bilür dil-teşnegān la' linüñ keyfiyyetin ancak

Gören **deşt-i ğamı** hem çāşnī-i āb-ı hayvānı

K 6/30-4

(Dudağının niteliğini ancak üzüntü çölünü ve ölümsüzlük suyunun tadını görmüş olan gönli susamışlar bilir.)

Âşık, hasta gözünün dermânı, tabîbi olarak gördüğü sevgilinin kendisini istemediğini ifade etmektedir. Dert ve derman kelimeleri beyitlerde genellikle birlikte zikredilmiştir.

Haylî dem oldı gerçi ki bīmār çeşmüm

Gör hastesin o **derdime** dermānum istemez

G 21/5-4

(Çok zaman geçti gerçi, gözüm hasta. O derdimin dermanı, hastasını istemez, gör.)

Ben haste-hāl-i nergis-i bīmārı olmuşum

İtmez tabīb **derdime** dermān ne fā'ide

G 37/6-3

(Ben nergise benzeyen hasta gözünün hastalıklısı olmuşum, ancak tabip derdime derman bilmez, ne fayda!)

Âşık, kuşa benzettiği gönünün gam tuzağından kurtulup sevgilinin bulunduğu gül bahçesinde sevgiliye niyâz eden bülbül olmayı istediğini ifade etmektedir. Âşığın gönli, aşkın dert ve ıstırabını elde edebilmek için zevk ü safâdan vazgeçer.

Mürğ-i dil bulsa rehâ **dâm-ı keder**den bir kez

Gülşen-i midhatüñe bülbül olurdu güyâ T 3/27-23

(Gönül kuşu üzüntü tuzağından bir kez kurtulsa, övgünün gül bahçesine öten bülbül olurdu.)

Her dem huşul-i derd [ü] gam-ı ‘aşk için gönül

Künc-i elemde zevk u şafâsın nüzûr ider G 1/6-3

(Gönül, aşkın dert ve gamını elde edebilmek için her zaman, üzüntü köşesinde zevk ve eğlencesini adar.)

Âşık, bir sevgiliye gönlünü kaptırıp başının aşk belâsına girdiğini ifade etmektedir.

Cihânda dil virüp bir dil-rübâya

Dilümle uğradum âhîr **belâ**ya

Yamandur ‘aşk ile rahm eyle hâlüm

A sultânım yazık ben mübtelâya R 8

(Dünyada bir sevgiliye gönül verip dilimle sonunda belâya uğradım. Aşk ile hâlüm yamandır, merhamet et. A sultanım ben düşkününe yazık.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 1/31-21), (T 7/16-5), (T 7/16-11), (T 7/16-4), (T 7/16-10), (T 9/26-1), (T 9/26-2), (T 9/26-22), (T 16/11-1), (T 28/5-3), (T 48/5-3), (G 3/4-4), (G 11/5-2), (G 11/5-4), (G 19/5-1), (G 29/5-5), (K 1/7-7), (M 1/39-9), (M 1/39-17), (M 1/39-24), (M 1/39-29), (R 9), (A 2/9-8), (KT 1/2-2), (K 4/37-34), (K 5/10-8), (K 6/30-27), (K 7/9-1).

4. Cevr, Cefâ

Âşık, sevgiliye yalvarıp yakardıkça sevgili cevri ü cefâ eder. *Cevri ü cefâ, sevgilinin âşığı kendinden uzaklaştırma vasıtalarıdır.*⁴¹ Sevgilinin aşkı, âşığın gönlünü yakmaktadır. Sevgili ise âşığa cefâ etmektedir. Sevgilinin âşığa olan cevri **tûğ-ı cevri** yani zulüm kılıcı olarak değerlendirilmektedir.

⁴¹ AYPAY, a.g.e., s. 100.

Yağdı dili maḥabbetüñ

Bu **cevre** yok mı ğāyetüñ

Daḥi çekem mi ḥasretüñ

Geldi zamān zamān zamān

M 1/8

(Gönlü sevgin yaktı. Bu sıkıntıya bir son yok mu? Özlemini daha çekeyim mi?
Geldi zaman zaman zaman.)

Cismümde **tîğ-ı cevri**ni artık amān amān

Yok tākāt anı çekmege kesdi emānımız

G 20/6-3

(Sakin sakın, cismimde zulmünün kılıcını artık, çekmeye güç yok, o bizi bitirdi.)

Âşığın gönlü, sevgilinin cefâsıyla açılmış olan yarasının ıstırabından yakınmaz.
Kavuşmanın kıymetini, hasret çekerek anlar.

Zaḥm-ı **cefâ**-yı yâri çeker derd ü ğam dimez

Bâğ-ı vişâle dil yine bir kez irem dimez

G 19/5-1

(Gönül sevgilinin cefâsının yarasını derttir, gamdır diye sızlanmadan çeker.
Kavuşmanın bağına yine bir kez ereyim demez.)

İdrâke ḳadr-i vişâlün o sîmîn-tenün dilâ

Seng-i cefâ-yı hicri ḳadar olamaz miḥek

G 25/7-2

(Ey gönül, o gümüş tenliye kavuşmanın değerini kavramak için, onun ayrılığının
üzüntü taşı kadar iyi bir mihek taşı olmaz.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (M 1/1), (M 1/3), (G 25/7-5), (T 32/11-5),
(K 2/41-36), (K 4/37-17).

5. Hicr, Hasret, Firâk, Firkat

Ayrılık için hicr, hasret, firâk ve firkat kelimeleri kullanılmıştır. Rakip, sevgiliyle bayram ederken âşık, sevgilinin hicrânıyla oruca başlamıştır. Âşık, sevgilinin hicrân ateşiyle mutlu olabilmeyi becerirken vefâsız sevgiliye kavuşmayı aklından bile geçirmemektedir.

İtmede eller şafâ vaşlyile her demde ʿîd

Rûze-i hicrine yârûñ biz bugün olduḡ resîd T 25/11-1

(Başkaları ona kavuştuḡu için her an mutlulukla bayram etmede; bizse sevgilinin ayrılıḡının orucuna bugün eriştik.)

O rütbe devlet-i **hicri**le maʿzûrum ki dil-dâruñ

Recâ-yı vuşlatı ol bî-vefâdan irtikâb itmem G 29/5-2

(Sevgilinin ayrılıḡının mutluluḡu o derecede bahanem oldu ki o vefasızdan artık kavuşma isteḡinde bulunmayı aklımdan geçirmem.)

Âşıḡın boynu, servi boylu sevgilinin hicrân yükünden dolayı bükülmüştür. Sevgilinin hasreti âşıḡı tandır gibi yakmaktadır.

Büküldükce ḡadüm o serv-ḡaddüñ **bâr-ı hicrinden**

Şikenc-i zülfi hemvâre çîn çîn olsun G 32/5-2

(Belim, o servi boylunun ayrılıḡının yükünden dolayı büküldükçe, onun saçının kıvrımları da büküm büküm olsun.)

Beni ḡākister-i ʿaşḡ itdi tennûr-ı **ḡasret**

Şemʿ-i vaşlına n'ola görmez ise yâr elyaḡ

Kerem it ḡılma bu dem ḡâl-i dile istiḡrâb

Gel gözüm nûrı gözi baḡlu ḡarîbüñdür baḡ R 6

(Özlem tandırı (fırını) beni aşkın külü etti. Sevgili, kavuşmasının ışığına lâyük görmezse ne var? Gönlün durumuna şimdi acı, şaşırma, gel gözümün nuru gözü baḡlı garibindir, bak.)

Feyzî'nin gönlü Hz. Muhammed'in (sav) hasretiyle paramparçadır.

Şevḡ-ı gül-rüyuñla çeşmüm dâ'imâ nemnâkdür

ḡasretüñle yâ resûlallâḡ gönül şad-ḡâkdür K 1/7-1

(Gözüm gül yüzünü görme isteğiyle sürekli ıslaktır. Ey Allah'ın peygamberi!
Gönül, senin özleminle yüz parçadır.)

Yeryüzünde sevgiliden ayrılmanın, ondan uzak kalmanın acısını çekmeyenlere, vuslat bayramı yoktur. Aşkın kadrini anlayabilmek için öncelikle hicrân ateşiyle yanmak, vuslat suyuyla da serinlemek gerekir. Âşık, sevgilinin aşkından dolayı gelen hastalığı iyileşme; firkati ise kavuşma olarak düşünür.

Rûze-dâr-ı hicr ü **fırkat** olmayanlar 'aşkile

İtmesün 'âlemde 'id-i vuşlat-ı yâri ümîd T 25/11-3

(Aşk ile ayrılış ve uzaklaşmanın oruçlusuz olmayanlar, dünyada sevgilinin kavuşma bayramını görmeyi ümit etmesin.)

Olur 'uşşâka germ ü serd-i dehri añlayan dil-ber

Gehi nâr-ı **fırak** gehi zülâl-i vaşluñ icrâda K 4/37-29

(Âşıklara dünyanın sıcaklığını ve soğuşunu anlayabilen sevgili olur; çünkü kimi zaman ayrılık ateşi kimi zaman kavuşmanın zülal adlı soğuk suyu etkilidir.)

Maraż-ı 'aşkıını ol şūhuñ ifâkat bilürüz

Biz o 'uşşâkuz **fırkati** vuşlat bilürüz G 22/6-1

(O sevgilinin aşkının hastalığını iyileşme biliriz. Biz öyle âşıklarız ki ayrılışı kavuşma biliriz.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 19/5-4), (G 30/5-2), (G 25/7-2), (G 36/6-2), (G 38/9-2), (G 38/9-3), (MR 1/8).

6. Kan, Hûn, Dem

Kan, âşğın gözünde, gözyaşında, ciğerinde ve yarasında ortaya çıkar. Âşğın çektiği ıstıraplar kan vasıtasıyla dışa vurur.

Sevgilinin maksadı, âşğın kanını akıtarak ona acı çektirmektir. Âşık, al yanaklı sevgilinin uğruna kanlı gözyaşları döker. Sevgilinin kırmızı dudağının hasretiyle âşğın içi kan ağlamaktadır.

Kaşduñ revân-ı **hûn**-ı dil-i dâğdâr mıdur

‘Azmuñ yine ‘aceb taraf-ı lâle-zâr mıdur G 2/5-1

(Amacın yaralı gönlün kanını akıtmak mıdır? Gidişin yine acaba lâle bahçesi tarafına mıdır?)

Dü dîdeden n'ola **hûn**-ı sirişküm olsa revân

Ki aldı ‘aqlumı bir al yanaqlı şüh-ı cihân

Yeñiden eyle efendim vişâl ile ihyâ

Derüñde eski kuluñdur bu ‘âşık-ı nâlân R 5

(İki gözden kanlı gözyaşım aksa ne var? Ki bir al yanaklı dünya güzeli aklımı aldı. Yeniden kavuşma ile lütfeyle efendim. Bu inleyen âşık kapında eski kulundur.)

Dil-**hûn** olursa hasret-i la‘ lüñle gam degül

Bir gün o dürce belki sezâ bir ‘aķık olur G 7/5-4

(Dudağının hasretiyle içi kan ağlarsa gam değil. Bir gün o kutuya bir akik layık olur.)

Sevgili dudağının içkisinden âşığa vermediği için, âşığın ölümüne neden olur.

Hûn-ı sirişk-i çeşümü her dem revân ider

Virmez mey-i lebüñ yine ol yâr kıan ider G 8/6-1

(Gözyaşlarımın kanını her zaman akıtır. O sevgili yine dudağının içkisini vermez, kan döker.)

Aşağıdaki beyitte “**dem**” kelimesi hem zaman hem de kan anlamlarında kullanılmıştır. Bu sebeple beyitte ihâm-ı tenâsüp sanatı vardır.

Hûnın fırâķ-ı la‘ lüñ ile eşkümi görüp

Âdem teşekkür ile niçe dem bu dem dimez G 19/5-4

(Dudağından ayrılık ile kanlı gözyaşımı görüp insan teşekkür ederek nasıl “dem bu dem” demez.)

Âşğın gözleri, sevgilinin hasretinden kanla dolmuştur. Beyitte “**kan**” kelimesi iki yerde farklı anlamlarda kullanıldığı için cinas sanatı vardır.

Bağ didelerüm hasret ile toptolu **kan**dur

Rahm ile zülâl-i lebüne teşneñi **kan**dur G 3/4-1

(Gözlerim baksana özlem ile dopdolu kandır. Acıyıp susuzunu dudağının zülal suyuna doyur.)

Mevzuyla ilgili diğere beyitler: (G 4/5-3), (G 8/6-4), (G 30/5-3), (G 38/9-2), (G 38/9-5), (M 1/9).

7. Aşk

Sevgili uğruna aşk marazına yakalanan âşık, ne yaptığını bilmemektedir. Âşık, aşk hastalığına keman kaşlı bir güzelin oku yüzünden yakalanmıştır. Âşık, bu hastalık yüzünden elemeler içerisinde kıvrınmaktadır. Sevgiliyi gördükçe de aşkı debreşmekte ve vücûdunu sıtma tutmaktadır. Sıtmaya yakalanan hasta titrer. Bu bakımdan “**lerziş**” ve “**teb**” kelimeleri arasında mânâ ilgisi vardır.

Gül-zâr-ı ‘aşk içre olan zâr o gül-ruhuñ

Feyzî hemân ben miyüm âyâ hezâr mıdur G 2/5-5

(Feyzî o gül yüzünün aşkının gül bahçesinde inleyen acaba ben miyim bülbül müdür?)

Hergiz hedef-i tîr-i **gam-ı ‘aşk** iden ey dil

Bir kaşî kemândur beni bir şûh-ı cihândur G 3/4-3

(Ey gönül beni aşk derdinin okuna hedef yapan bir kaşî kemandır, bir dünya şûhudur.)

Bî-çâre kuluñ Feyzî'ye rahm eyle efendim

Şimdi **elem-i ‘aşk** ile pek hâli yamandır G 3/4-4

(Efendim, çaresiz kulun Feyzî'ye acı. Şimdi aşk üzüntüsü ile durumu çok kötüdür.)

Gördükçe ki o nüsha-i hüsni vücūdımı

Ümmîd-i vaşl u **lerziş-i ‘aşk** ile teb tutar G 9/5-3

(O güzellik nüshasını gördükçe kavuşma umudu ve aşk titreyişi ile vücūdumu sıtma tutar.)

Mecnûn, deli demektir. Aşkın mecnûnu olanlar kınanmaz. Âşık için hastalık olarak nitelendirdiği aşk, aynı zamanda bir iyileşmedir. Yani iyileşmenin yolu, aşk uğruna hasta olmaktan geçer.

Mecnûn-ı ‘aşka ‘âkıll olan ta‘n ider mi hiç

Ol da bu âstânenün âbdâl u pîridür G 18/7-3

(Aşkın delisini akıllı olan hiç ayıplar mı? O da bu eşiğin abdal ve pîridir.)

Maraz-ı ‘aşkını ol şühuñ ifâkat bilürüz

Biz o ‘uşşâkuz fûrkati vuşlat bilürüz G 22/6-1

(O sevgilinin aşkının hastalığını iyileşme biliriz. Biz öyle âşıklarız ki ayrılığı kavuşma biliriz.)

Aşkta sadâkat çok önemlidir. Sevgilinin aşkının kapısında sadâkatle beklemek, tuz ekmek hakkıyla eş değerdedir. Aşk denizinin dibine dalmayan, aşkı bulamayacağı gibi kıymetini de bilmez.

Der-i ‘aşkında şadâkatle tuz etmek şayaruz

Biz senün la‘l-i nemek-pâşuñı ni‘ met bilürüz G 22/6-4

(Aşkın kapısında doğrulukla tuz ekmek sayarız. Biz senin lezzetli dudağını nimet biliriz.)

Olmayan ‘âlemde vâşıl ka‘r-ı **baħr-i ‘aşkına**

Ol dūr-i pākūñ bilür mi hîç kâdr ü kıymetün G 23/5-2

(Dünyada aşk denizinin dibine ulaşmayan o temiz incinin hiç değerini bilir mi?)

Aşkın damgası, âşığın dertten dolayı vücūdunda çıkmış olan delikli yaralardır.

N'ola sūrāḥ-ı **dāğ-ı 'aşk** ile olursa revzenler

O şaha devlet-i ḥüsnünde sinem şeh-niṣ̄in olsun G 32/5-3

(Aşk delikli yaraları ile pencereler olursa şaşılır mı? O şaha güzelliğinin devletinde gönlüm oturacak yer olsun.)

Aşk şarabının tadına varıp kendinden geçen âşık, sâkinin uzattığı içkiye bir daha bakmaz.

Bâde-i 'aşkı çeküb bir kez bilen keyfiyyetüñ

Sâķi-i dehrüñ bu 'işret-gehde çekmez minnetüñ G 23/5-1

(Aşk şarabını bir kez içip niteliğini anlayan, bu eğlence yerinde dünya sâkisine minnet eylemez.)

Ben **mey-i 'aşk**ile sâķi şöyle mest oldum bu şeb

'Aşra tevķif eyle artık bâde-i dūşineñi G 42/7-2

(Sâķi ben aşk içkisi ile bu şeb şöylece kendimden geçtim. Artık dün geceki içkini ikindi için sakla.)

Ateş ve su âşığın aşkının eseri olarak vücuttadır. Çünkü âşığın yanan gönlünde ateş, ağlayan gözünde ise su bulunur. Âşık, gözyaşı dökme, gönlü mangal gibi yanar.

İmtizâcını bulur giryeden âb âteşile

Süz-ı 'aşkuñ eşerin dîde ne dem tende bulur G 13/6-2

(Aşk ateşinin izini göz ne zaman vücutta bulursa, ağlamakla su ateş ile bir arada bulunur.)

Yanardı manķalâsâ **âteş-i 'aşk**ile dil ammâ

Derünü olmasa her dem sirişk-i dîde itfâda K 4/37-26

(Gözyaşı her zaman söndürme işinde içten olmasa, gönül aşk ateşiyle mangal gibi yanardı.)

Sıcağın, alevin ne olduğunu bildikleri için âşıkların gönlünü aşk ateşiyle korkutmak boşunadır. Sevgilinin hasretiyle tandırda yanan âşıklardan geriye aşk külleri kalmıştır.

Dil-i 'uṣṣāķı **nār-ı** 'aşķile ķābil degül taķvīf

Ki sūz-ı Őu' leden pervāne-i sūzāna pervā ne G 39/6-2

(Âşıkların gönlünü aşk ateşii ile korkutmak mümkün değil. Ateşin sıcaklığından, yanmış pervāneye korku yoktur.)

Beni **hākister-i** 'aşķ itdi tennūr-ı ᥑasret

Şem' -i vaşlına n'ola görmez ise yār elyaķ

Kerem it ķılma bu dem ᥑāl-i dile istiğrāb

Gel gözüm nūrı gözi bađlu ğarībūndür baķ R 6

(Özlem tandırı (fırını) beni aşkın külü etti. Sevgili, kavuşmasının ışığına lâyık görmezse ne var? Gönlün durumuna şimdi acı, şaşırma, gel gözümün nuru gözü bağlı garibindir, bak.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 1/6-3), (G 10/5-1), (G 11/5-5), (G 16/5-2), (G 27/5-2), (G 29/5-3), (R 1).

H) Rakīb

Rakip, divānda **ađyār**, **adū**, **düşmen** kelimeleriyle ifade edilmiştir.

Âşık sevgiliyi her şeyden ve özellikle de rakipten kıskanır. Âşığın sevgili uğruna mücadele ettiği ve sevgiliyle arasında gördüğü en büyük engel rakiptir. Çünkü sevgili vaktinin çoğunu rakiple geçirdiği için, âşık çileden çıkmaktadır.

Rakip, sevgilinin bulunduğu makamda itibar beklerken âşık, gam köşesinde dertleriyle baş başadır. Ay yüzlü sevgilinin rakiple görülmesi, âşık için kan dökme sebebidir.

Cāh-ı ' izzetde **rakīb** şadr-ı mu' allā bekler

Künc-i ğamda dil ise derd-i d[il]-ārā bekler G 6/5-1

(Rakīb, yücelik makamında yüce itibar bekler. Gönül ise gam köşesinde sevgilinin derdini bekler.)

Bir an olur cihānda billāh āıbet

Her dem **rakīb** ol meh ile cilvelenmesün G 31/5-4

(Sonunda billāhi dūnyada bir kan dökülecek. Rakīb, o ay ile her zaman birlikte görünmesin.)

Âşık, gönlünün hikâyesiyle rakiplerin hatıralarını kıyaslamaktadır. Âşık, sevgilinin, kendisini kapısından uzaklaştırarak rakipleri sevindirmesini istememektedir.

Varmış da kışşa-i dili hep yāre söylemiş

Ağyār-ı yad-gāra ne dirsın sözüñ nedür G 17/8-5

(Gönül hikâyesini varıp bütünüyle sevgiliye aktarmış. Rakiplerin hatıralarına ne dersin, sözüñ nedir?)

Ağyāra lu idüb beni ard itme sevdigüm

Yosa apuñda ben daı sā'il degül miyem G 26/5-2

(Sevdiğim, yabancılara iyilik yapıp beni uzaklaştırma. Yoksa ben de kapıda dilenci değil miyim?)

Sevgili mum, âşık ise pervānedir. Pervāne, bir ışıklı cismin ekseni etrafında dönerken, kelebeğin böyle bir maksadı yoktur. Beyitte kelebek rakip olarak düşünülebilir. Âşık, sevgiliye olan muhabbetinde sadıkken rakip, sevgiliye olan bağılılığında samimî değildir.

Ey şem -i ruum utma beni ğayrile yeksān

Pervāneñi far eyle kerem ıl **kelebek**den G 33/7-3

(Ey yüzümün mumu, beni başkalarıyla bir tutma. Senin pervāneni bir iyilik yap da kelebekten ayırt et.)

Mevzuyla ilgili diğere beyitler: (T 10/11-9), (T 24/9-4), (T 29/6-5), (T 32/11-5), (T 40/7-4), (T 41/6-5), (K 3/33-33), (K 4/37-17), (K 5/10-4), (G 30/5-2).

V. TABİAT

A) Kozmik Âlem

1. Gökyüzü

Gökyüzü, divânda **felek**, **eflâk**, **tâk**, **çarh**, **arş** ve **sipih** kelimeleriyle karşılık bulmuştur. Bir inanişâ göre dünya kâinâtın merkezidir. Dünyanın çevresi de soğan zarı gibi üst üste geçmiş olan dokuz kattan teşekküldür. Bunlar sırasıyla:

1. Ay
2. Utarid
3. Zühre
4. Güneş
5. Merih
6. Müşteri
7. Zuhal
8. Kürsî
9. Arş

Divânda umûmî olarak dokuz felekten bahsedilmektedir.

‘Uṭārid yazdı **nüh tāk** üzere böyle Feyziyâ târiḥ

Silih-dār oldı devletle sezâ Sultān Maḥmūd'a T 11/7-7

(Ey Feyzî Utarid dokuz felek üzerine böyle tarih yazdı: Sultan Mahmud'a makam sahibi olarak lâyıkıyla silahtar oldu.)

Çün vâkıf ola bu keyfiyyete bir kes itmez

Vāridāt-ı ṭaraf-ı **nüh-felege** isti' cāl K 2/41-4

(Eğer bir kimse bu durumu bilse, dokuz feleğin ortaya çıkardıklarından yana acele etmez.)

Sekizinci felek, aynı zamanda sabit yıldızların ve burçların feleğidir. Hükemâ felsefesine göre sekizinci feleğe **Kürsî** adı verilir. Dokuzuncu felek ise cisimden arınmış olan ve bütün felekleri saran, çevreleyen en büyük felektir ki buna da **arş** adı verilir. **Atlas feleği** adıyla da bilinir. Atlas feleği, insanların talihi, bahtı, mutluluğu

üzerinde etkili olan felek olup aynı zamanda insanların kötü talihinden dolayı şikâyetçi oldukları felektir.

Mihir taş̄t meh-i nev s̄im bir ibriḳ ʿ arz eyler

N'ola pişinde lâyıḳ **çarḳ-ı atlas** olsa seccâde K 4/37-16

(Güneş leğen, yeni ay gümüş bir ibrik sunar. Önünde atlas feleği layık bir seccâde olsa şaşılır mı?)

Dokuzuncu felekten sonra Allah'ın ilmi başlar. Divânda felek kelimesi kullanılarak, Allah (cc) tarafından Hz. Muhammed'e (sav) söylenmiş olan "**Levlâke levlâk, lemâ halaktü'l eflâk.**"⁴² hadîs-i kudsîsi hatırlatılmaktadır.

Çok midur ḳat ḳat tefâhur itse aduñla cihân

Zât-ı pākūñ çün zemīn ü bā' iş-i **eflâk**dür K 1/7-2

(Çünkü sen yeryüzünün ve göklerin yaratılmasının sebebisin.)

Atlas feleğinin ters dönmesiyle, insanların talihinin de ters gittiği düşünülmektedir. Bu sebeple feleğe "kahpe felek" tâbiriyle sitem edilir. Felek ihtiyarlığı yönüyle de şiirlerde zikredilmiştir.

Ben bildigüm dilâ hele köhne ʿ acüzedür

Bîhüde gâhî **kaḳbe felek** bîvelenmesün G 31/5-2

(Ey gönül benim bildiğime göre yaşlı güçsüz bir karıdır. Kahpe felek boş yere şimdi dul kadın gibi davranmasın.)

Südde-i devleti ol rütbede bālâter kim

Görmedi **pîr-i felek** bu deme dek aña mişâl K 2/41-8

(Devletinin kapısı o kadar yüksek ki ihtiyar felek bu zamana değın ona benzeyen görmedi.)

Felekten kimi zaman çekilen dertlere derman olması istenir. Fakat felek bayramda dahi dert ve ıstırabı lâyıḳ görür.

⁴² "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." Aliyyü'l Kâri 28-29.

Felek merhem-pezîr elbette olmaz bu selîm bârî

Rûfû-yı şerha-i zaḥm-ı dilüm sūzenden öğrensün G 34/8-3

(Felek merhem sürmeyecek elbette, bu kesindir. Hiç olmazsa gönül yaramın parçaları yama dikmeyi iğneden öğrensin.)

Dir **felek** baña bu 'îd içre yine

Künc-i derd ü ğamı me'vâ eyle K 7/9-1

(Felek bana bu bayramda yine dert ve sıkıntı köşesini sığınak eyle der.)

Felek, kimi zaman da insanların başına açmış olduğu dertler münâsebetiyle değirmene benzetilmiştir.

Şanur idüm bu **âsyâ-yı felek**

Bu siyâḳ üzre hep gider dönerek M 1/39-13

(Bu dünya değirmeni hep dönerek bu şekilde gider sanırdım.)

Âşıklar, felek zirvesinde şarkı söyler. Dünyada feleğin kadehinden neşe şarabını bir kere yudumlayan âşık, sersemleyinceye kadar içer.

Gitmez nigeḥ ruḥından karşımda yâr olunca

Gül-zâra meyl ider dil elbet bahâr olunca

Evc-i felekde 'uşşâḳ eyler nevâya âġâz

Ger nağme-sâz-ı meclis ol şîve-kâr olunca R 11

(Karşımda sevgili olunca bakışım yüzünden gitmez. Gönül, elbette bahar olunca gül bahçesine ilgi duyar. Felek zirvesinde âşıklar şarkı söylemeye başlarlar, meclisin çalgıcısı o şiveli olunca.)

Çeken dehirde şarâb-ı neşâtı bir kerre

Ḥumâr-ı cām-ı **felek** ser-nigün olunca çeker MF 2

(Sevincin şarabını dünyada bir kere çeken felek kadehinin sersemliğini baş aşığı oluncaya kadar çeker.)

İnsanoğlu feleğin hakkından gelmeyi ümîd etse de felek sürekli hile yaptığı için sırtı yere gelmez.

Gelmez zemîne arkası **çarh-ı lu' ab-zenüñ**

Çok kimseler ümîd-i teğallübe zür ider G 1/6-4

(Çok kimseler yenmeyi ümit etse de oyun yapan çarhın sırtı yere gelmez.)

Arş, bütün felekleri çevreleyen en büyük felektir. Buradan sonra Allah'ın ilmi başlar. Bu sebeple yapılan duaların, arş-ı âlâya yükseldiğine inanılır.

Du' â hengâmıdır rabt it kelâmı eyleme itnâb

Dilâ gel 'arşa kıl hâbl-i du' â-yı devletüñ ta' lîk T 30/15-12

(Dua zamanıdır, sözü bağla, sıkıntı verme. Ey gönül gel mutluluk duasının ipini arşa bağla.)

Ser-i da' vâtı 'arşa bend ile Feyzî didüm târîh

Ola Şâhib Efendi'ye mübârek mesned-i fetvâ T 34/5-5

(Feyzî duaların ucunu arşa bağlayarak tarih dedim: Sahip Efendi'ye fetva makamı kutlu olsun.)

Divânda ismi zikredilen Hasan Efendinin vefat eden oğlu, gökyüzünün süsü olarak düşünülmekte ve yeni aya benzetilmektedir. Ayrıca Şeyhülislâm Mustafa Efendinin isminin övgü maksadıyla Utarid tarafından gökyüzü sayfasına yazıldığı ifade edilmiştir. Utarid, aynı zamanda feleğin kadısıdır. Bu sebeple Şeyhülislâm Mustafa Efendinin mesleği de çağrıştırılmış olabilir.

Cenâb-ı maşraf-ı 'âlî Hasan Efendi'nüñ

Ki zâdesiydi o mâh-ı nev-i **sipih-r-ârâ** T 51/3-1

(O göğün süsü olan yeni ay, yüce masraf nazırı Hasan Efendi'nin oğluydu.)

Farç-ı tevķîr ü te'eddüble 'Utarid anuñ

Böyle 'unvânun ider levh-i **sipihre** mestür K 3/33-11

(Utarid, büyük bir saygı ve görgüyle, onun ismini gökyüzünün sayfasına böyle yazar.)

Felekle ilgili diğer beyitler: (T 1/31-10), (T 3/27-14), (T 7/16-9), (T 7/16-15), (T 16/11-8), (T 19/5-3), (T 19/5-5), (T 21/7-7), (T 22/11-11), (T 27/9-3), (T 30/15-3), (T 49/16-6), (G 2/5-3), (G 6/5-2), (G 10/5-3), (G 26/5-5), (K 1/7-4), (K 2/41-2), (K 2/41-3), (K 3/33-1), (K 3/33-20), (K 3/33-23), (K 3/33-25), (K 3/33-32), (K 4/37-30), (K 5/10-1), (K 6/30-8).

2. Yıldızlar (Neyyir, Encüm, Kevkeb)

“Mekteb-i âlâ” yaptırmış olan Mehmed Paşa’nın talihinin sürekli olması ve yıldızının mutluluk tahtında sabit kalması için temennide bulunmaktadır. Ayrıca Asım Efendinin kendisine tevdi edilen Anadolu rütbesinden dolayı talihinin yıldızının sürekli olması temenni edilmektedir.

Devr ide tâ ki felek **neyyir-i zâtın** şâbit

Çıla evreng-i sa‘âdetde cenâb-ı Mevlâ T 6/10-2

(Yüce Allah dünyaya döndükçe zâtının yıldızını mutluluk tahtında sabit kılsın.)

Dağî ‘âlî ola ‘izzetle cenâbı dilerüm

Olmaya **kevkeb-i iqbâli** ebed hâs f u telef T 31/5-4

(Kendisi de üstünlükle yücelsin. Talihinin yıldızı hiçbir zaman kaybolmasın ve zarar görmesin.)

Gece, üzeri yıldızlarla nakşedilmiş bir sofraya benzetilmiştir.

Bezm-i pâkine şeb **encüm**le münakkaş süfre

Pertev-i mâh-ı cihân meş‘ale-i şem‘-i kâfûr K 3/33-20

(Gece, temiz toplantısı için yıldızlarla nakşedilmiş bir sofradır! Kâfûrdan yapılmış mumunun meşalesi, dünya uydusu ayın parlaklığıdır!)

3. Burçlar

a) Umûmî Mânâda Burçlar

Divânda yükseklik burcundan, şeref burcundan ve şeref burcundan bahsedilmektedir.

Mihr-i tûde-i **burc-ı rif'at**

Mehbit-ı luṭf-ı cenâb-ı Mevlâ

T 1/31-13

(Yükseklik burcunun ışık veren güneşi. Yüce Allah'ın iyiliğinin belirlediği yer.)

Neyyir-i luṭfi o **burc-ı şerefüñ**

Âdemî zümresi eyler iḥyâ

T 9/26-14

(O şeref burcunun iyiliklerinin parıltısı insan topluluklarını diriltir.)

Sen ol **burc-ı sa'âdet**sin ki eslâfuñ maḳardur hep

Mübeyyen ke'ş-şemis ḫâcet degüldür zâtuñ eşhâda K 4/37-31

(Sen o mutluluk burcusun ki senden öncekiler merkezdir hep. Senin zâtın açıklayıcı bir iş imiş, ayrıca şahitlere gerek bırakmaz.)

b) Burc-ı Âftâb

Güneş, gökyüzünde bulunan bütün gezegenlerin sultanıdır. Diğer gezegenlerin hepsi güneşin hizmetindedir. Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendinin Şeyhülislâmlığı için güneş burcunun ışık bahşedicisi nitelendirmesi yapılmıştır.

Żiyâ-güster ola tâ âftâb u mâh 'âlemde

O zâtı nûr-baḫş-ı **burc-ı âftâb** eyleye Mevlâ

T 7/16-15

(Güneş ve ay dünyayı aydınlattıkça, Allah o zâtı güneş burcunun ışık vericisi eylesin.)

c) Burc-ı Hamel

Astrolojide yer alan on iki burçtan biridir. Koç burcu olarak da bilinir. Bu burcu teşkil eden yıldızlar kuzuya benzediği için Arapça'da kuzu mânâsına gelen "hamel" denilmiştir. Güneş, Hamel burcuna gece ile gündüzün eşit olduğu 21 Mart tarihinde girer. Bu tarih aynı zamanda ilkbaharın başlangıcı kabul edilir. Aşağıdaki beyitte sevgili güneş olarak düşünülmemekte ve aya nazlandığı ifade edilmektedir. Sevgilinin aya nazlanması olağandır; çünkü güneş Hamel burcundadır.

Taḥmīl-i nāz iderse felekde mehe o şūḥ

Mihr daḥi bu gün n'ola **burc-ı Hamel**'dedür G 10/5-3

(O sevgili gökyüzünde aya naz yüklerse, güneş de bugün Hamel (kuzu) burcundadır.)

4. Seyyâreler

a) Güneş

Güneş daha çok ışığı ve parlaklığı yönüyle ele alınmıştır. Sevgili aya benzetilerek güneşle kıyaslanmıştır. Güneş, ayrıca parlaklığı itibariyle altından bir sofraya benzetilmiştir.

Dilâ baḡ ol mehe **mihr**-i felek degül de nedür

Bu ḥüsniye o Hümâ bir melek degül de nedür G 5/6-1

(Ey gönül o aya bak, göğün güneşi değil de nedir? Bu güzellik ile o Hüma bir melek değil de nedir?)

Tehniyet-çün şevkile pişinde zerrin süfre **ḥür**

Mâh kâ'il cânile olmağa dergâhında mûm T 10/11-6

(Güneş istekle kutlamak için önünde altından bir sofraya. Ay canını feda ederek dergâhında mum olmaya razı.)

Divânda mu'teber şahsiyetlerin iyi olan talihlerinden güneş ve ayın da nasiplenmek istediği zikredilmiştir. Hayırsever zâtların iyilikleri de güneşe ve güneş ışınlarına benzetilmiştir. Ayrıca güneş, iyiliklerle dünyayı süsleyen altın bir top olarak nitelendirilmiştir.

Şem' -i ikbâlınden anuñ itmege kesb-i şeref

Teşnedür olmağa dergâhında **mihr** ü meh gulâm T 22/11-6

(Güneş ve ay onun talihinin mumundan şeref kazanmaya ve eşliğinde hizmetçi olmaya susamıştır.)

Mihr-i luḡfi hele ol mertebe kim

Beni bir zerresi eyler iḥyâ T 24/9-8

(Hele iyiliğinin güneşi o derecede ki beni bir zerresi diriltir.)

Ḥarīr-i meh müheyyā şandal-ı cūdına bir yelken

Ki fülk-i luṭfına zerrin ṭüb **mihr**-i cihān-ārā T 26/9-5

(Ayın ipeği cömertliğinin sandalına, hazır bir yelken. İyiliğinin gemisine dünyayı süsleyen güneş altın bir top.)

Yazıcı Mehmed Paşa, lütfundan dolayı dünyanın parlayan güneşi olarak nitelendirilmiş ve onun kapısında bulunanların yapılacak olan iyiliklerden hisselerini alarak nur kazanacakları ifade edilmiştir.

Derinde zerreden bā-ḥişşe-yāb feyz-i luṭfından

Cihānuñ iktisāb-ı nūr ider **mihr**-i dıraḥşānı K 6/30-20

(Dünyanın parlayan güneşi, kapında zerreden hisse alarak iyiliğinin bereketinden nur kazanır.)

Güneş ve ayın dünyayı aydınlattıkça Pîrîzâde Mehmed Sâhib Efendinin de güneş burcunun ışık vericisi olması temennî edilmiştir.

Ẓiyā-güster ola tā **āftāb** u māh 'ālemde

O zātı nūr-baḥş-ı burc-ı āftāb eyleye Mevlā T 7/16-15

(Güneş ve ay dünyayı aydınlattıkça, Allah o zātı güneş burcunun ışık vericisi eylesin.)

Güneşin parlaklığı, Abdi Efendinin zihninin parlaklığı yanında zerre kadardır. Arapzâde Abdurrahman Efendinin inci gibi olan vasıflarının da güneşin ipliğine dizildiği ifade edilmektedir.

Neyyir-i zihnine nisbet ile zerre **ḥürşid**

Baḥr-i naḳline göre ḳatre kitāb-ı ḳāmūs T 33/5-3

(Güneş, zihninin parlaklığına oranla zerredir. Sözlük kitabı anlatım gücünün denizine göre damladır.)

Tār-ı hūrşide dizerdi dūr-i vaşfın böyle

Zerger-i nāzım-ı endīşe-i sencide-makāl K 2/41-14

(Ölçülü konuşan düşünce düzenleyicisinin kuyumcusu, niteliklerinin incisini güneşin ipliğine böyle dizerdi.)

Güneş ve dünyaya göndermiş olduğu ışınlar ulaştığı her yere hayat verir. Şeyhülislâm Mustafa Efendinin iyilikleri de tıpkı güneş ışınları gibidir. Mustafa Efendinin yaptığı iyilikler, ulaştığı yeri bereketlendirir.

Eyledün herkese bir güne efendilik kim

Nūr-ı hūrşid-i cihān gibi olunmaz mestūr K 3/33-25

(Herkes bir türlü iyilik eyledin ki o iyilikler dünyayı aydınlatan güneşin ışıkları gibidir, gizlenemez.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 1/31-13), (T 3/27-12), (G 41/5-2), (K 2/41-32), (K 2/41-34), (K 3/33-32).

b) Ay

Şeyhülislâm Mustafa Efendinin mumunun meşalesinin aydınlığı, ayın parlaklığıyla özdeşleştirilir.

Bezm-i pākine şeb encümle munağkaş süfre

Pertev-i **māh-ı cihān** meş^c ale-i şem^c -i kāfūr K 3/33-20

(Gece, temiz toplantısı için yıldızlarla nakşedilmiş bir sofradır! Kâfûrdan yapılmış mumunun meşalesi, dünya uydusu ayın parlaklığıdır!)

Sevgili, ay parçasına benzetilir. Ay, sevgilinin ayva tüylü yüzünün güzelliği karşısında utanarak, bulut içerisine gizlenir. Çünkü sevgili daha güzeldir.

Ey **māh-pāre** ^c aşkile kâbil degül miyem

Bu vechile saña hele mā'ıl degül miyem G 26/5-1

(Ey ay parçası aşk konusunda yetenekli değil miyim? Hele bu husustan dolayı sana istekli değil miyim?)

Rûy-ı yâri ĥat-ber-âverde görince şermile

Meh girizân oldu ebr içre bilüp mâhiyyetüñ G 23/5-3

(Ay, sevgilinin yüzünü yeni yeni tüylenmiş görünce, utanarak, aslını bilip bulut içine gizlendi.)

Sevgili, ay yüzlü olarak nitelendirilir. Rakip, ay yüzlü sevgiliyle görününce âşık, bu manzaraya dayanamaz ve kan döker.

Ĥatṭun ey **mâh-liḳâ** rûyuña mādām gelür

Şubḥuñ elbette verâsında aḥşam gelür G 12/5-1

(Ey ay yüzlü tüylerin yüzüne değil mi ki gelir. Sabahın elbette arkasından akşam gelir.)

Ey dil âşüb-ı şehirdür diyü pek ğirre itme

Bize ol **mehveşi** vaşf eyleme ğâyet bilürüz G 22/6-3

(Ey gönül, şehrin gönlünü almıştır diye pek övünme, bize o ay yüzlüyü övme, biz onu oldukça iyi tanırız.)

Ne var bir cām ile ey sâķī-**i meh-rû** ayaḳlandur

Ḥumâr-ı fūrḳatüñle ‘âşık-ı bî-çâre düşdükce G 36/6-2

(Ey ay yüzlü sâķî, ayrılığının verdiği sersemlikle çaresiz âşık düştüğünde, bir kadehle onu ayağa kaldırsan ne olur!)

Bir ḳan olur cihânda billâh ‘âķıbet

Her dem raķīb ol **meh** ile cilvelenmesün G 31/5-4

(Sonunda billahi dünyada bir kan dökülecek. Rakīb, o ay ile her zaman birlikte görünmesin.)

Ayın hâllerinden olan yeni ay ve dolunay da sevgiliye benzetilerek kullanılmıştır. Yeni ay, iyiliksever zâtların cömertlik atının süsü olarak ifade edilmiştir. Ayrıca övülmek istenen kişiler ve sevgili de dolunay olarak nitelendirilmiştir.

Hilâl-i nev gibi şulbden itdi şimdi ʔulûʕ

Ki bir veled n'ola şevk u ʔarabla eylese ʕîd T 21/7-3

(Yeni ay gibi şimdi sulbden doğdu; bir çocuk şevk ve eğlenceyle bayram eylese ne olur?)

Semend-i cûdına zîn ol kerem-kârûñ **meh-i nevdür**

Mihirdür beççe-i rahtına bir yâķût-ı rummânî K 6/30-18

(O iyilikseverin cömertliğinin atına süs yeni aydır. Eğerinin çocuğuna nar meyvesine benzeyen yakut güneştir.)

Yaħud bu günde ʔulûʕ itdi bir **meh-i tâbân**

Ki oldı nûra ser-â-pâ ğarîķ rûy-ı zemîn T 13/7-5

(Ya da bu günde bir dolunay doğdu ki yeryüzü baştan ayağa ışıkla kaplandı.)

Feryâdımız irişse göğe şimdi n'eyleyüm

Bâlâ-rev oldı ol **meh-i tâbân** ne fâ'ide G 37/6-2

(İnememiz şimdi göğe erişse ne işe yarar. O dolunay yüksekte dolaşmaya başladı, ne fayda!)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 7/16-15), (T 10/11-6), (T 22/11-6), (T 26/9-5), (T 32/11-4), (T 43/12-6), (T 45/3-1), (T 51/3-1), (K 2/41-32), (K 2/41-34), (K 3/33-1), (K 3/33-32), (K 4/37-16), (K 6/30-23), (G 10/5-3), (G 21/5-5), (G 29/5-4).

c) Zühre

Nâhid, seyyârelerin en güzeli ve en parlağıdır. Daha çok “**Zühre**” adıyla bilinir. Diğer adları Çobanyıldızı ve Venüs'tür. Feleğin çalgıcısıdır. Dünyanın kanun ve esaslarının düzenli olduğunu görerek tebrik için müzik çalmaya başlar.⁴³ Evliyâzâde Ahmed Efendinin oğlunun doğumu için güneş, Ahmed Efendiye beşik sunarsa bakıcılığını da Zühre arzulamaktadır.

⁴³ AYPAY, a.g.e., s. 104.

Sezā mihir aña gehvāre ‘ arz iderse bu gün

Ki dāyeligün ider ārzū bu dem **Nāhīd** T 21/7-4

(Güneş ona bugün beşik sunarsa lâyıktır, bakıcılığını da bu dem Zühre istemektedir.)

d) Utarid

Merkür gezegeni olarak da bilinen Utarid, feleğin kâtibi olarak kabul edilir. Utarid, aynı zamanda güzel söz ve yazı ile sanatkârlığın sembolüdür.

Utarid, kâtip olarak Sadrazam Mahir Mustafa Paşanın vasıflarını ders olarak vermiştir. Ayrıca Şeyhülislâm Mustafa Efendinin adını gökyüzü sayfasına yazmıştır.

Cihānda vaşf-ı zātuñ itdi zam evrādına zāhid

Felekde midhat-i pākūñ ‘ **Uṭārid** eyledi tesbīk T 30/15-3

(Zahit, dünyada kişiliğinin özelliklerini virdleri arasına kattı. Utarid gökyüzünde temiz övgünün dersini verdi.)

Farṭ-ı tevķīr ü te’eddüble ‘ **Uṭārid** anuñ

Böyle ‘ unvānun ider levḥ-i sipihre meşṭūr K 3/33-11

(Utarid, büyük bir saygı ve görgüyle, onun ismini gökyüzünün sayfasına böyle yazar.)

5. Işık

Işık kavramı ekseriyetle güneş ve ayla birlikte kullanılmıştır. Divânda ışık kavramının karşılık bulduğu başlıca kelimeler şunlardır: **Pertev, tâb, nûr, ziyâ, dırahşân, çerâğ, neyyir, rûşen, kurret, fūrûg, lem’a, hâle.**

Bir **çerâğ**uñ olub ‘ âlemde senüñ sulṭānum

Eylesün reşk baña **pertev**-i hūrşīd ü hilāl K 2/41-32

(Sultanım! Senin bir mumun olayım ki, güneş ve ay ışığı, dünyada beni kıskansınlar.)

Mazhar u lâyıķ-ı elṫāfı olan bir zerre

Eylemez mihr-i cihān-**tāba** nigāh u ĩmā T 3/27-12

(İyiliklerine azıcık (bir zerre kadar) kavuşan ve layık olan, dünyayı aydınlatan güneşe bakmaz.)

Yaħud bu günde ṫulū^ç itdi bir meh-i tābān

Ki oldı **nūra** ser-ā-pā ğarīķ rūy-ı zemīn T 13/7-5

(Ya da bu günde bir dolunay doğdu ki yeryüzü baştan ayağa ışıkla kaplandı.)

Eyledüñ herkese bir gūne efendilik kim

Nūr-ı ħūrşīd-i cihān gibi olunmaz mestür K 3/33-25

(Herkes bir türlü iyilik eyledin ki o iyilikler dünyayı aydınlatan güneşin ışıkları gibidir, gizlenemez.)

Derinde zerreten bā-ħiṣṣe-yāb feyz-i luṫfindan

Cihānuñ **iktisāb-ı nūr** ider mihr-i **dıraħşānı** K 6/30-20

(Dünyanın parlayan güneşi, kapında zerreten hisse alarak iyiliğinin bereketinden nur kazanır.)

Ẓiyā-güster ola tā āftāb u māh^ç ālemde

O zātı nūr-baħş-ı burc-ı āftāb eyleye Mevlā T 7/16-15

(Güneş ve ay dünyayı aydınlattıkça, Allah o zātı güneş burcunun ışık vericisi eylesin.)

Geldi Feyzī de ṣenā-ħ^ç ān olarak dergehüñe

Çaşd-ı tebrīķ ile rū-māle **çerāğ**uñdur baķ T 8/7-4

(Feyzî de seni kutlamak amacıyla duacın olarak senin dergâhına bir çerağ gibi yüz sürmeye geldi, bak!)

Neyyir-i zihnine nisbet ile zerre ħūrşīd

Baħr-i naķline göre kaṫre kitāb-ı kāmūs T 33/5-3

(Güneş zihninin parlaklığına oranla zerreder. Sözlük kitabı anlatım gücünün denizine göre damladır.)

Ḳalbi müstaḳbel ü māzīyi muḥīṭ ü ʿālim

Dīde-i **rūṣeni** tā ʿālem-i ḡayba nāzır T 15/10-6

(*Kalbi gelecek ve geçmişi kuşatan ve bilen, aydınlık gözü tâ gayb âlemine bakıyor.*)

Bu gün pür-nūr kıldı ʿālemi bir tıfl-ı meh-peyker

Neşâṭ ile cihānuñ n'ola **ḳurret** gelse ʿaynına T 45/3-1

(*Bu gün bir ay yüzlü çocuk dünyayı aydınlattı. Dünyanın gözüne sevinç ile parlaklık gelse şaşılır mı?*)

Fürûḡ-ı āhuñı deycūr-ı ḡamda der-pīṣ it

Bu rāhı bedraḳasız şanma bir diyāra çıkar G 11/5-4

(*Âhunun ışığını gam karanlığında göz önünde tut. Bu yolu bir diyara kılavuzsuz çıkar sanma.*)

Rūşendür olsa ʿaşḳuñ ile müstetīr dil

Olmaz mı hiç **lemʿ a**-fürüz-ı fenār nār G 15/5-3

(*Gönül, aşkınla saklanırsa bellidir. Fenerin aydınlattığı hiç ateş olmaz mı?*)

Çün şıḡmaz oldu **hāle**-i āḡūşa gösteriṣ

Feyzī'yi artıḳ ol meh-i tābānum istemez G 21/5-5

(*Çünkü kucak hâlesine gösteriṣ sığmaz oldu. O dolunayım Feyzî'yi artık istemez.*)

Mevzuyla ilgili diğeri beyitler: (T 6/10-4), (T 10/26-14), (T 27/9-8), (T 45/3-1), (K 2/41-34), (K 3/33-1), (K 3/33-18).

6. Karanlık

Karanlık, divânda **târ**, **târîk** ve **deycūr** kelimeleri ile karşılık bulmuştur. Düşmanın kalbi karanlıktır. Âşığın gamlı gönlü aynı zamanda karanlıklar içerisindedir.

Vechi var **tārīk** ise alb-i  adū

Çeşm-i abābı n'ola şevla rūşen

T 40/7-4

(*Düşmanın kalbi karanlık ise sebebi var. Dostlarının gözü şevk ile aydınlıksa şaşılır mı?*)

Fürū-ı āhuñı **deycūr**-ı amda der-piş it

Bu rāhı bedraasız şanma bir diyāra ıkar

G 11/5-4

(*hının ışığını gam karanlığında göz önünde tut. Bu yolu bir diyara kılavuzsuz ıkar sanma.*)

Feyzī, babasının vefātıyla dūnyasının karanlık hāle geldiğini de ifade ediyor.

Vālidim eyleyince  azm-i beā

Teng ü **tār** oldu başuma dūnyā

M 1/39-14

(*Babam āhirete gidince dūnya başıma dar ve karanlık oldu.*)

B) Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar

1. Zaman

Zaman kavramı **eyyām**, **dem**, **zamān**, **hengām**, **rūzgār**, **vakt**, **lemmā**, **devrān**, **dehr** kelimeleriyle ifade edilmiştir. Zamandan umūmī mānālarının yanı sıra “eski zamanlar” diye bahsedilmektedir. Vezir Abdullah Paşanın idarecilik yönüne övgü yapılarak kendisi, Hz. Süleyman’a benzetilmiş ve zamanın Süleyman’ı olarak gösterilmiştir. Yine Sadrazam Ali Paşanın da idarecilik yönüne vurgu yapılarak “**zamanın şanlı veziri**” şeklinde nitelendirilmiştir.

Yāri id olmuş görünce cāme-i nevre didüm

Eski demler va deler hāırda oldu cedīd

T 25/11-4

(*Bayram gelip sevgiliyi yeni elbiseyle görünce “Eski zamanlar, sözler yeniden akla geldi” dedim.*)

Ne āşaf Ḥaqq Süleymān-ı **zamāna** eyledi tevfiķ

Ne āşaf k'ola zātı emr ü nehy-i Ḥaqq'ı icrāda K 4/37-8

(Ama nasıl bir vezir! Allah zamanın Süleyman'ına uygun düşürdü. Ama nasıl bir vezir! Kendisi Allah'ın emirlerini ve yasaklarını uygulamadadır!)

Ḥazret-i āşaf-ı zī-şān-ı **zamān**

Menba' -ı luṭf u kerem kân-ı 'atā T 24/9-1

(Zamanın şanlı vezir hazreti, iyilik ve cömertlik kaynağı, bağışlama madeni.)

Dua zamanını yanı sıra endişe ve ferahlık zamanı da Divānda zikredilen zaman kavramlarındandır.

Du' ā **hengām**ıdur rabṭ it kelāmı eyleme itnāb

Dilā gel 'arşa kıll ḥabl-i du' ā-yı devletüñ ta' līķ T 30/15-12

(Dua zamanıdır, sözü bağla, sıkıntı verme. Ey gönül gel mutluluk duasının ipini arşa bağla.)

Līķ itdükce ḥuṭūr Feyzī tesellī bulurum

Vaqt-i endişede gāhice derūna bu maķāl K 2/41-6

(Ancak, ey Feyzî, endişe zamanında ansızın içime bu söz geldikçe avunurum.)

Bu **eyyām**-ı şafānuñ şöyle şimdi feyz-i te'şiri

Ki ider **her demi** mürdeyi hemçü Mesîḥ ihyā T 7/16-3

(Bu ferahlık zamanının etkisinin bereketi şimdi şöyledir: Bu zamanın her demi, ölüyü Hz. İsa gibi diriltir.)

“**Dem**” kelimesi hem zaman hem de kan anlamlarında kullanıldığı için tevriye yapılmıştır. Aynı şekilde “**rûzgâr**” kelimesi de zaman ve rûzgâr mânâlarını ihtivâ ettiği için tevriye vardır.

Ḥünin firāk-ı la' lüñ ile eşkümi görüp

Ādem teşekkür ile niçe **dem bu dem** dimez G 19/5-4

(Dudağından ayrılık ile kanlı gözyaşımı görüp insan teşekkür ederek nasıl “dem bu dem” demez.)

Bihār-ı ğamda direng olmasun o fülk-i vücûd

Bu **rûzgâr**ile elbette bir kenâra çıkar G 11/5-2

(Vücûd gemisini gam denizinde bırak gecikmesin. Bu rûzgârla (zamanla) elbette bir kıyıya çıkar.)

Hele pek şişmesün ehl-i hevâ bu **rûzgâr** içre

Sükûn u nefh tev' em oldığın yelkenden öğrensün G 34/8-5

(Nefsin isteklerine uyanlar bu rûzgârda (zamanda) pek övünmesin, durgunluğun ve esintinin ikiz olduğunu yelkenden öğrensin.)

Zaman kavramının muhtelif mânâlarda kullanılmış olduğu aşağıdaki beyitlerde de zamanın rindlerine değinilmiş ve zamanın sıkıntılarında şikâyet edilmiştir.

Yine rindân-ı **devrâna** bu dem sâķî-i dey kıldı

Bedel câm-ı billûra sâĝar-ı yaĝ-pâre âmâde K 4/37-3

(Yine, kış sâķisi bu anda zamanın rindlerine billur kadehe denk olan buz parçası kadehini hazırladı.)

Bi-ĥamdillâh ĝumûm-ı **dehr** ü deyden ĥâl müşkildi

Bu germiyyetle ' adl ü dâd-ı âşaf geldi imdâda K 4/37-7

(Zamanın ve kışın sıkıntılarında durum kötüydü. Allah'a şükürler olsun ki vezirin yardımı bütün sıcaklığıyla imdada geldi.)

Mevzuyla ilgili diĝer beyitler: (T 3/27-18), (G 2/5-3), (G 3/4-2), (G 8/6-1), (G 24/5-3), (G 27/5-4), (G 31/5-4), (G 38/9-2), (G 42/7-5), (K 6/30-2).

2. Sâl (Yıl)

Yıl kelimesi divânda fazla geçmemektedir. Aşaĝıda Hüseyin Aĝanın sakalı için düşülen tarihte yıl kelimesi geçmektedir. Burada mısra' kelimesinin son harfi olan () harfinin kıvrımları sakala benzetiliyor olabilir.

Mısra' uñ ĥarf-i aĥîrinden bulur

Mâh [u] **sâl** ĥattını tedķîķ iden T 40/7-6

(Sakalını ay ve yıl inceleyen mısranın son harfinden bulur.)

Aşağıdaki beyitte ise dağların kar elbisesini kış şahının elinden her yıl giydikleri ifade edilmektedir.

Giye şâh-ı şitâdan hil' at-i berfi cibâl her **sâl**

Ola püşende semmür-ı şadâret yâ Rab ibkâda K 4/37-37

(*Dağlar, kar elbisesini kış şahının elinden her yıl giye. Ya Rab, vezirlik elbisesi sürekli olarak (üstünde) örtülmüş ola.*)

3. Mevsimler

Dîvanda umûmî mânâda bir yerde mevsim kelimesi kullanılmıştır. Şeyhülislâm Mustafa Efendinin memuriyet dönemi, idarecilik yönüyle şerefli bir yönetim mevsimi ya da dönemi olarak ifade edilmiştir.

Mevsim-i ' ahd-i şerîfünde n'olur sulţânun

O da bir manşıb ile olsa bu demde mesrūr K 3/33-30

(*Sultanım! Şerefli yönetim mevsiminde o da bir memuriyet ile bu zamanda sevinse n'olur!*)

a) Bahar

Mevsimlerin en güzeli olan bahar mevsimi aynı zamanda gül dudaklı sevgilinin gül bahçesine teşrif ettiği mevsimdir. Bahar mevsiminde gülün yanı sıra lâlelerde boy gösterir. Sâkî de kadehi yine gül bahçesine getirir. Burada sâkinin elindeki kadeh şekil itibariyle lâleye benzemektedir.

Bâgbân müjdeler it bülbüle feryâd eylesün

Nev-bahâr irdi yine bâğa o gül-fâm gelür G 12/5-3

(*Bağcı bülbüle müjdeler et, inlemeye başlasın. Yine ilkbahar geldi, bağa o gül dudaklı gelir.*)

Açdı **bahâr** yine gelüb verd ü lâleyi

Sâkîye söyle bâğa getürsün piyâleyi G 41/5-1

(*Bahar yine gelip gül ve lâleyi açtı. Sâkîye söyle kadehi bağa getirsin.*)

Âşığın gönlü, gül yüzlü sevgilinin geleceği vakit olan bahar mevsiminde, inlemeye başlar.

Bahâr irdi dilâ gel nâle vü feryâda âğâz it

Ki teşrîf eyleye ol gül-ruhum demdür gülistânı K 6/30-3

(Ey gönül, bahar geldi. Gel inlemeye sızlamaya başla; çünkü o gül yüzlümün gül bahçesine gelmesi yakındır.)

b) Sonbahar

Gönlün sevgiliye olan hasreti sonbahar mevsimiyle ifade edilmiştir. Âşık, sabırla gönlünü teskîn edebilirse gül yüzlü sevgilinin gelme vakti olan bahara erişir.

Hazân-ı hasret-i dil şabr ile bahâra çıkar

Te 'emmül eyle şebûñ gâyeti nehâra çıkar G 11/5-1

(Gönlün hasret sonbaharı sabırla bahara ulaşır. Düşünsene, gecenin sonu gündüze çıkar.)

c) Kış

Dîvânda kış mevsimiyle ilgili müstakil beyitlerin yanı sıra bir kaside de mevcuttur. Dünyada kış mevsiminde görülen soğuklardan dolayı gamlanmamalıdır. Çünkü hemen ardından kışlık mekânlarda eğlenceler vardır.

Ne gam olsa 'ayân efsürdelik 'âlemde **sermâda**

Şafâ der-peydür ancak yine bu günlerde meştâda K 4/37-1

(Dünyada, kış mevsiminde soğuk görülse de bundan üzülmemeli! Çünkü hemen ardından kışlaklarda safâ vardır.)

Kış sâkisinin kadehi buzdandır. Dağlar da üzerlerindeki kar elbisesini kış şâhının elinden giyer.

Yine rindân-ı devrâna bu dem sâkî-i **dey** kıldı

Bedel câm-ı billûra sâgar-ı yah-pâre âmâde K 4/37-3

(Yine, kış sâkîsi bu anda zamanın rindlerine billur kadehe denk olan buz parçası kadehini hazırladı.)

Giye şāh-ı **şitādan** h̄il⁶ at-i berfi cibāl her sāl

Ola pūşende semmūr-ı şadāret yā Rab ibķāda K 4/37-37

(Dağlar, kar elbisesini kış şahunun elinden her yıl giye. Ya Rab, vezirlik elbisesi sürekli olarak örtülmüş ola.)

Kış mevsiminin şiddetinden dolayı zâhidlere erba'îni çıkarmak hayli güçtür.

Kemāl-i berdden şeyḥ-i **zemistānuñ** celālinden

Çıkarmak erba'îni müşkil oldu şimdi zühhāda K 4/37-6

(Soğuşun şiddetinden ve kışın çetinliğinden zahitlere erbaini çıkarmak şimdi zorlaştı.)

Aşağıdaki beyitte dolaylı olarak kış mevsiminden bahsedilmektedir. Eskiden soğuk kış gecelerinin vazgeçilmezi olan helva gecelerinde sıcak sohbetlerin yapıldığı ifade edilmektedir.

Niçe **nev-rūza** itmez bu demi terciḥ ādem kim

Ola germiyyet-i şohbet ḥuşūşā leyl-i ḥalvāda K 4/37-4

(İnsan bu zamanı ilkbahara nasıl tercih etmez ki helva gecesinde özellikle sıcak sohbetler olur.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (K 4/37-5), (K 4/37-7), (K 6/30-24), (R 11).

4. Aylar

a) Nīsān

Aylardan nisan ve şevvāl ayı zikredilmektedir. Nisan bulutunun yağmurları berekettir. Nisan yağmurları, istirdiyenin ağzına düştüğü vakit istirdiyenin ağzından inci saçılır. Nisan ayı, bu yönüyle cömerttir ve aynı zamanda baharın müjdecisidir.

Ebr-i nīsān-ı ⁶ aḥāsı bir kez

Eylese bir kesi sīr ü irvā T 9/26-16

(Bağışlamasının nisan bulutu bir kez bir kişiyi doyursa ve sulasa...)

Dehen açsa şadefveş baħr-i ħayret içre bir mağmūm

Olur lü 'lü '-feşān elbette dest-i **cūd-ı nīsānı** K 6/30-19

(Bir üzüntülü, şaşkınlık denizi içinde sadef gibi ağzını açsa, nisan cömertliğinin eli elbette inci saçmaya başlar.)

b) Şevvâl

Şevvâl, hicrî aylardan onuncusudur. Ramazandan sonraya geldiği için ilk üç günü mübarek Ramazan bayramıdır. Feyzî'nin padişah imamı Arapzâde Abdurrahman Efendiye olan teveccühünden dolayı Bayrâmîlik tarikatına ilgi duyduğunu tasavvuf bölümünde belirtmiştik. Aşağıdaki beyitte Feyzî, bir makama bağlılıktan söz etmektedir. Muhtemelen, Bayrâmîlik makamına müntesip olduğunu îmâ etmektedir. Şevval ayı da Ramazan bayramının içinde barındırdığından, Şevval ayının Bayrâmîlik tarikatına imrendiğini ifade ediyor olabilir.

İntisābum hele bir dergehe var kim dā'im

Reşk ider ħalkā-i zer-kārına **māh-ı şevvāl** K 2/41-7

(Hele benim sürekli olarak bir makama bağlanmışlığım var ki şevval ayı, onun altın işlemeli halkasını kıskanır.)

Göricek ol şūħ **Bayrāmî**'yi bu endām ile

Tekye-i 'aşkında şeyħ u şāb olmaz mı mürīd T 25/11-2

(O şūħ Bayrāmî'yi bu şekilde görünce, aşkının tekkesinde yaşlı ve genç, mürīd olmak istemez mi?)

5. Günler

Gün kelimesi belirli bir mânâ ve hususiyet belirtmeden “**gün, bir gün, bugün, her gün, günden güne**” gibi ifadelerle zikredilmiştir. Ayrıca **rûz-ı kıyâm** ve **rûz-ı rûstâh** ifadeleriyle kıyâmet günü, **rûz-ı rûze** ifadesiyle oruç günü, verilen sözleri yerine getirme günü olarak da va'ad günlerinden bahsedilmektedir.

Luṭf u keremle bu ḥayrı ide ḥüsn-i ḳabûl

Eyleye ecr-i cezîl Ḥaḳ aña **rûz-ı ḳıyâm** T 4/10-9

(Hak yardım ve cömertliğiyle bu iyiliği en güzel biçimde kabul etsin ve ona kıyamet gününde çok karşılık versin.)

Şimdi bir zâtuñ hele terfi^ç -i ḳadrile Ḥudâ

Bizlere itdürdi **rûz-ı rûzede** gūyâ ki ^çîd T 25/11-6

(Allah şimdi bir zâtın değerinin hemen yükselmesiyle bizlere oruç gününde sanki bayram ettirdi.)

Geldi incâz-ı **va^ç ad günleri** ḥâtırda mıdur

Bir ḳuluñ olmışıdi merḥametüñle mev^ç üd T 37/10-5

(Verilen sözleri tutma ve söz verme günleri geldi. Bir kuluna merhametini vaad etmiştin, hatırlıyor musun?)

Şimdi **gün** gibi ṭulū^ç eyledi mâşâ-allâh

Himmeti ^ç aynı ile oldı o zâtuñ zâhir T 15/10-8

(Şimdi gün gibi doğdu maşallah. O zâtın himmeti aynen gerçekleşti.)

Zât-ı pâkin ide maḥfûz kederden

Her günin ^çîd ide nâsa Mevlâ T 24/9-6

(Allah temiz zâtını üzüntüden korusun, her gününü insanlar için bayram etsin.)

Ḥâlden rūyı meger kim o şūḥuñ degül imiş ḥâlî

Nazar itdüm **bugün** ^ç ibretle yüzine anuñ G 24/5-4

(Bugün ibretle onun yüzüne baktım. O sevgilinin yüzü meğer benden uzak değilmiş.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 11/7-6), (T 13/7-5), (G 38/9-8), (K 2/41-5), (K 2/41-40), (K 3/33-29).

a) Âzîne / Şenbih

Divânda haftanın günlerinden sadece **cuma** ve **cumartesi** zikredilmiştir.

Sebk-ı eyyāmuñ hesāb eyler kühen-sāl felek

Farq kııl ey tıfl-ı dil sen **şenbih** ü **âzîne**ni G 42/7-5

(İhtiyarlamış dünya zamanının geçişini hesap eder. Ey gönül çocuğu sen cumanı cumartesini fark et!)

b) Gece, Gündüz /Sabah, Akşam

Gece ile gündüz, sabah ile akşam divânda genellikle bir arada kullanılmıştır. Gece kelimesi “**şeb, leyl, leyâl, gice**”, gündüz “**rûz, nehâr**”, sabah “**subh, sabah, seher**”, akşam da “**mesâ, şâm, ahşam**” kelimeleriyle ifade edilmiştir.

Gece, yıldızlarla nakşedilmiş bir sofradır. Felek, Şeyhülislâm Mustafa Efendinin bahtını karanlık bir geceye çevirmiştir. Her gecenin sonu gündüze çıktığı gibi, her sabahın arkasından da akşam gelir.

Bezm-i pâkine **şeb** encümle münakkaş süfre

Pertev-i mâh-ı cihân meş^c ale-i şem^c -i kâfûr K 3/33-20

(Gece, temiz toplantısı için yıldızlarla nakşedilmiş bir sofradır! Kâfûrdan yapılmış mumunun meşalesi, dünya uydusu ayın parlaklığıdır!)

Görmedi şıkklet-i dâyinle cihânda bir gün

Rûz-ı bahtını felek eyledi **şâm-ı deycûr** K 3/33-29

(Alacaklı endişesiyle dünyada bir gün görmedi; bahtının gündüzünü felek karanlık gece eyledi.)

Hazân-ı hasret-i dil şabr ile bahâra çıkar

Te[’]emmül eyle **şebûn** gâyeti **nehâra** çıkar G 11/5-1

(Gönlün hasret sonbaharı sabırla bahara ulaştır. Düşünsene, gecenin sonu gündüze çıkar.)

Haṭṭun ey mäh-liḳā rüyuña mādām gelür

Şubḥuñ elbette verāsında **aḥşam** gelür G 12/5-1

(Ey ay yüzlü tüylerin yüzüne değil mi ki gelir. Sabahın elbette arkasından akşam gelir.)

Soğuk kış gecelerinin vazgeçilmezi de sıcak sohbetlerin yapıldığı **helva geceleridir**.

Niçe nev-rūza itmez bu demi terciḥ ādem kim

Ola germiyyet-i şoḥbet ḥuşūşā **leyl-i ḥalvāda** K 4/37-4

(İnsan bu zamanı ilkbahara nasıl tercih etmez ki helva gecesinde özellikle sıcak sohbetler olur.)

Âşığın gönlü geceden sabaha kadar inleyerek uyanık kalmıştır.

Şeb-tā-seḥer ki zārile bīdārdur gönül

Benden o mäh yine rüyın nihān ider G 8/6-5

(Gönül geceden sabaha kadar inleyip uyanık kalır. O ay niye yüzünü benden saklar.)

Eylerüm āh **rūz** [u] **şeb**

Ben niçe eyleyem ṭarab

Şabr u sūkūnum aldı hep

İnce miyān miyān miyān M 1/7

(Gündüz ve gece ah ederim. Ben nasıl eğleneyim? Sabır ve huzurumu hep ince bel aldı.)

Zahitler, sabah akşam Vezir Abdullah Paşa için hayır dualarında bulunurlar. Onun vasıfları sabah akşam yapılan evrād ü ezkârın sebebidir.

Midḥatüñ şevḳıla ḥırz-ı cānum

Vaşfuñ ezkār-ı dilüm **şubḥ u mesā** T 1/31-25

(Seni övgün mutlulukla canımın sığınağı. Niteliklerin sabah ve akşam dilimin söylediği sözler.)

Eger zühhād-ı ‘ālem **şubḥ u şām** ān u dem anuñ

Sezā ḥayr-ı du‘āsın zamm iderler ise evrāda K 4/37-19

(Eğer dünyanın zahitleri sabah akşam, her an onun hayır duasını virtlerine eklerlerse yaraşır.)

Mevzuyla ilgili beyitler: (T 1/31-15), (T 22/11-1), (T 32/11-3), (K 2/41-41), (G 6/5-3), (G 34/8-6), (M 1/39-11), (M 1/39-25), (L 2/3-2).

c) Asr, Devr, Dehr

Asr kelimesi, yüz yıllık zaman dilimine dendiği gibi ikinci vaktine de asr denmiştir. Âşık, geceden aşk bâdesiyle kendinden geçmiştir. Geriye kalan bâdeyi de ikinci vaktine saklamıştır.

Ben mey-i ‘aşkile sâkî şöyle mest oldum bu şeb

‘**Aşra** tevķif eyle artık bâde-i dūşineñi G 42/7-2

(Sâkî ben aşk içkisi ile bu şeb şöylece kendimden geçtim. Artık dün geceki içkini ikinci için sakla.)

Binlerce asır ve devir geçse de Vezir Abdullah Paşa gibi dirâyetli bir yönetici dünyaya bir daha gelmez.

Hezārān **devr-i a‘şār** u dühür eylerse eyler

Felek bir mişlūñ ızhār-ı ‘aciz ‘ālemde peydāda K 4/37-21

(Binlerce asır ve devir geçse de, felek senin bir benzerini ortaya çıkarma konusunda çaresizlik gösterir.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (K 3/33-4), (K 3/33-19).

C) Dört Unsur

Varlık âlemi **anâsır-ı erba’a** denilen dört öğeden teşekküldür. Bunlar:

1- Su

2- Toprak

3- Ateş

4- Hava

1. Su

Su, tabiattaki her canlının yaşaması için en zarûrî kaynaktır. Su umûmî mânâda **âb, mâ** ve **zülâl** kelimeleriyle ifade edilmiştir.

Yaralı bir kimseye su vermek tehlikelidir. Sevgilide bunu bildiğinden ve âşığa kızdığından dolayı kirpiklerinin ucundaki demirlere su vermektedir.

Teraḥḥumdan degül nemnāk olursa çeşm-i cellâdı

Bana hep ḥiddetinden **şu virür** peykân-ı müjgâna G 39/6-3

(Cellat gözü ıslanırsa bana acıdığından değil. Hep bana kızdığından kirpiklerin oklarının ucundaki demirlere su verir.)

Divânda Bursa'nın şifalı kaplıcalarına da bir mesnevîde değinilmiştir. Ayrıca Teberdâr Mehmed Ağanın susuzluktan inleyen bir köye yaptırmış olduğu çeşmenin suyunun bir benzerinin olmadığı ifade edilmektedir.

Şuyı teshîn eyleyen hep

Nuşâdur zâc u kibrîṭ ü borak M 2/9-1

(Suyu sürekli ısıtan nişadır, zaç, kibrit ve boraktır.)

Ḥabbezâ çeşme-i zîbende vü **âb-ı şâfî**

Yok bu eṭrâfda bir mişli dilâ eyle nigâh T 36/5-1

(Ne güzel hoş çeşme ve temiz su. Ey gönül bu çevrede bir benzeri yok, bak.)

Şimdi bu kırye ahâlîsi şuyın buldurdı

Mâ diyü teşneleri eyler iken nâle vü âh T 36/5-4

(Şimdi bu köy halkına, susuzları su diye inleyip sızlanırken suyunu buldurdu.)

Ateş ve su âşğın aşkının eseri olarak vücuttadır. Çünkü âşğın yanan gönlünde ateş, ağlayan gözünde ise su bulunur.

İmtizâcını bulur giryeden **âb** âteşile

Süz-1 ‘aşkuñ eşerin dîde ne dem tende bulur G 13/6-2

(*Aşk ateşinin izini göz, ne zaman vücutta bulursa, ağlamakla su, ateş ile bir arada bulunur.*)

Âşık, sevgilinin yüzünü hayâle getirdikçe gözlerinden gül suyu gibi gözyaşları dökülür.

Çemenzâr-1 hayâle rûy-ı renginün getürdükçe

Gülâb-efşân olur ‘uşşâk-ı zârûñ çeşm-i giryânı K 6/30-5

(*Hoş yüzünü, hayalimin çimenliğine getirdikçe inleyen âşıkların ağlayan gözü gül suyu saçmaya başlar.*)

Zülâl, saf, berrak ve tatlı olan soğuk suya verilen addır. Sevgilinin dudağındaki bâdenin tadı zülâl suyuna benzetilmektedir.

Bâde-i la‘ lüñi gördükde o çeşm-i mestün

Bulurum ‘aynı ile çâşnî-i mâ’-i **zülâl** K 2741-35

(*O baygın gözünüñ dudağının içkisini gördüğüm zaman o kaynakta zülâl suyunun lezzetini bulurum.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 10/11-7), (K 6/30-21), (K 4/37-29).

a) **Âb-ı Hayvân, ‘Aynü’l-Hayât**

Rivâyete göre âb-ı hayât, Hızır ile İlyas’ın zulumât ülkesinde tevâfuken bulmuş oldukları ölümsüzlük kaynağıdır. Âb-ı hayvân yahut ‘aynü’l-hayât adıyla da anılmıştır.

Vezir Abdullah Paşanın yaptığı iyiliklerin denizinden bir damla alanların, âb-ı hayat kaynağını bir daha hatırlarına getirmeyeceği ifade edilerek, Vezir Abdullah Paşa övülmektedir.

Olaydı kaçre-yâb-ı kılzüm-i elâfi bir kerre

Hayâdan **âb-ı hayvânı** getürmezdi Hızır yâda K 4/37-23

(*Hızır, bir kere iyiliklerinin denizinden bir damla alsaydı, ölümsüzlük suyunu utancından bir daha aklına getirmezdi.*)

Sevgilinin dudağının tadını, âb-ı hayat suyunun tadıyla bir tutmaktadır.

Bilür dil-teşnegân la' linüñ keyfiyyetin ancak

Gören deşt-i ğamı hem çāşnī-i **âb-ı hayvānı** K 6/30-4

(Dudağının niteliğini ancak üzüntü çölünü ve ölümsüzlük suyunun tadını görmüş olan gönü susamışlar bilir.)

Âşık, sevgilinin gözlerini hayat suyu, kirpiklerini de kılıç olarak nitelendirmektedir. Bu sebepten sevgilinin kaşlarını ve göz pınarlarını kirpiklerinin gölgesinde seyretmektedir.

Ebruvānuñ kıl temāşā çeşmine baķ zīrde

Eyle seyr 'aynū'l-**hayātı** sāye-i şemşīrde G 38/9-1

(Kaşlarını seyret, aşağıda gözüne bak. Hayat suyunu kılıcın gölgesinde seyret!)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler : (T 3/27-11), (T 9/26-15).

b) Deniz

Feyzî Divânı'nda deniz, “**bahr, bihâr, deryâ, kulzüm, lücce, yem**” kelimeleriyle ifade edilmiştir. Feyzî'nin İstanbul'un haricinde denize kıyısı olan yerleşim yerlerinden Çanakkale, Trabzon ve Trablusgarb'ta karantina memurluğu yaptığı **Tuhfe-i Nâilî** ve **Fatin Tezkiresi**'nde⁴⁴ geçmektedir. Ayrıca İzmir'i de gördüğü şiirlerinden anlaşılmaktadır. Şiirlerinde deniz unsuruna sıkça yer verdiği için Feyzî'de denizin belki de bir tutku olduğu söylenebilir.

Feyzî'ye göre gönül, düşünce denizi içerisinde gezinen bir gavnâstır.

Bahr-i fikr içre seyâhatlere olsañ ğavnâş

Bulamazsıñ yine ka' r-ı hikem-i Hâķķ'ı dilâ T 3/27-1

(Ey gönül, düşünce denizi içinde gezinen bir yüzücü olsan da Allah'ın hikmetlerinin dibini bulamazsın.)

⁴⁴ Fatin, a.g.e., s. 340.

Pîrizâde Mehmed Sâhib Efendinin güzel vasıflarını ve Şeyhülislâm Mustafa Efendinin cömertliğinin çokluğu itibarıyla denizle ifadelendirmiştir.

Ne mazmûnlar bulurdum **baħr-i evşâf**ında sulţānum

Ki her biri olurdu ğıbta-fermā-yı dūr-i lālā T 7/16-12

(Sultanım, senin vasıflarının denizinde her biri en önemli inciyi bile kıskandıracak ne imgeler bulurdum.)

Lücce-i **baħr-i kerem** menba^ç-ı elţāf-ı himem

Mâlik-i levh ü kalem dīde-i aşhâb-ı şu^çūr K 3/33-2

(Cömertlik denizinin engin suyu, yardım ve iyilikler kaynağı! Kalemin ve yazının sahibi, bilinçli insanların gözü!)

Tasavvufî bir ıstılah olarak düşündüğümüz “mânâ denizi” ve “hayret denizi” ifadeleri de kullanılmıştır.

Dendân-ı yâri yâd ile ki **baħr-i ma^çnîde**

Olsa ^çaceb mi Feyzî dūr-efşân zebânımız G 20/6-6

(Feyzî, mânâ denizinde sevgilinin dişlerini hatırlamakla sözlerimiz inci saçsa saçılır mı?)

Dehen açsa şadefveş **baħr-i ħayret** içre bir mağmûm

Olur lü^çlü^ç-feşân elbette dest-i cūd-ı nîsânı K 6/30-19

(Bir üzüntülü, şaşkınlık denizi içinde sedef gibi ağzını açsa, nisan cömertliğinin eli elbette inci saçmaya başlar.)

Âşık, güzellik denizine sahip olmayı arzulamaktadır. Aşk denizinin dibine ulaşmayan, inci gibi olan sevgilinin kadrini bilemez.

Ol **baħr-i ħüsne** mâlik olub rûzgârda

Keştî-i vaşlına kenâr olmak isterüm G 27/5-4

(Bu zamanda o güzellik denizine mâlik olup kavuşmasının gemisine kıyı olmak isterim.)

Olmayan   alemdede vāşıl  a  r-ı **ba r-i  aş ına**

Ol d r-i p k n bilür mi hiç  adr    ıymet n G 23/5-2

(Dünyada aşk denizinin dibine ulaşmayan o temiz incinin hiç değerini bilir mi?)

 şığın kederli gönlü, gam denizi olarak nitelendirilmektedir.

Bih r-ı gamda direng olmasun  o fülk-i v c d

Bu r zg rile elbette bir ken ra çıkar G 11/5-2

(V c d gemisini gam denizinde bırak gecikmesin. Bu r zg rle (zamanla) elbette bir kıyıya çıkar.)

Kaptan Mustafa Paşaa, denizlerin emniyet ve rahatlık sebebi olarak gösterilmektedir.

Odur ** s yiş-i dery ya** b d  r hata b   iş

Ki Mevl  z tına bu şadı  ıldı hikmeten ihs n T 32/11-2

(Denizin güvenliğine sebep, rahata vesile odur. Allah z tına bu makamı hikmetiyle bağısladı.)

Vezer Abdullah Paşanın yaptığı iyiliklerin denizinden bir damla alanların,  b-ı hayat kaynağını bir daha hatırlarına getirmeyeceği ifade edilerek, Vezer Abdullah Paşaa  v lmektedir.

Olaydı  atre-y b-ı ** ulz m-i el f ** bir kerre

 ay dan  b-ı  ayv nı getürmezdi Hızır y da K 4/37-23

(Hızır, bir kere iyiliklerinin denizinden bir damla alsaydı, ölümsüzlük suyunu utancundan bir daha aklına getirmezdi.)

Kaptan Turak Mehmed Paşanın iyiliği, cömertliği ve himmeti denize, iffeti de engin sulara benzetilmiştir. Onun iyilik denizinden bir damla içenlerin,  b-ı hay tı aramayacağı ifade edilmiştir.

Yem-i cūd u nezāfet dād-kār u **lücce-i ‘iffet**Temevvüc-bağış-ı **bağır-i himmet** ü deryā-dil ü dānā T 26/9-1

(Cömertlik ve temizlik denizi, adâletli, iffetin engin suları. Himmet denizinin dalgalandırıcısı, gönlü geniş, bilgili.)

Kaatre-nūşān-ı yem-i ihsānı

Āb-ı hayvāna ider istignā T 9/26-15

(Onun iyilik denizinden bir damla içenler ölümsüzlük suyunu artık istemezler.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 3/27-11), (T 14/13-1), (T 14/13-4), (T 14/13-5), (T 14/13-6), (T 14/13-7), (T 17/1-1), (T 26/9-3), (T 26/9-4), (T 26/9-6), (T 31/5-2), (T 32/11-3), (T 33/5-3), (K 2/41-26), (K 3/33-2), (M 1/39-25), (MR 1/1).

c) Dalga

“**Emvâc, temevvüc, telâtum**” sözcükleriyle zikredilen dalga, divânda daha çok denizle birlikte anılmıştır. Kaptan Mustafa Paşanın ayağını oluşturduğu dalgalara iyilik ettiği kimseler yüzünü sürer. Kaptan Turak Mehmed Paşanın ayağının toprağına da deniz yüz sürmeye gelmiştir. Arapzâde Abdurrahman Efendinin güzel vasıflarının sevinciyle düşünce denizi dalgalanmaktadır.

Derinde şubḥ u şām bir āb-keş ḥıdmet-güzārıdur

Sürer rû yem degül **emvâc** pâyine anuñ her ān T 32/11-3

(Kapısında sabah akşam bir saka hizmet eder. Ayağının dalgalarına her an yüzünü süren deniz değildir.)

Temevvüc itdi çokdan heves-kār idi şevkından

Ki işte geldi ḥāk-i pāye yüz sürmege deryā T 26/9-4

(Deniz, çoktandır istekli idi, sevincinden dalgalandı. İşte ayağının toprağına yüz sürmeye geldi.)

Şevk-ı vaşfuñla **telâṭum**-ı yem-i endiṣem

Sâhilin dürr ü cevâhırle ider māl-â-māl

K 2/41-26

(Niteliklerinin verdiği sevinçle çok dalgalanan düşüncemin denizi, sâhilin(i) inci ve değerli taşlarla doldurur.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 14/13-6), (T 26/9-1).

d) Bulut

Bulut, sevgilinin ve övülen kişinin cömertliğini, lütfunu, şefkatini ve kahrını ifade eder. Ay, sevgilinin güzel yüzünü görerek kendinden utanır ve bulut içersine gizlenir. Bulut umûmî mânâsının yanı sıra **ebr-i nîsân** olarak da zikredilmiştir. Nisan bulutu, yağmur yağdırıp bereketiyle insanları doyurur ve sular.

Rûy-ı yâri ḥat-ber-âverde görünce şermile

Meh girizân oldu **ebr** içre bilüp mâhiyyetüñ

G 23/5-3

(Ay, sevgilinin yüzünü yeni yeni tüylenmiş görünce, utanarak, aslını bilip bulut içine gizlendi.)

Gelince rûya ḥat-ı dil-rübâ niḳâb gibi

Beñzer **ebrde** ḥafî olmuş âfitâb gibi

G 40/4-1

(Sevgilinin tüyleri yüze örtü gibi gelince bulutta gizlenmiş güneşe benzer.)

Ebr-i nîsân-ı ʿatâsı bir kez

Eylese bir kesi sîr ü irvâ

T 9/26-16

(Bağışlamasının nisan bulutu bir kez bir kişiyi doyursa ve sulasa...)

e) Damla

Mahmut Paşanın cömertliğinin yanında denizin cömertliği bir katredir.

Menbaʿ -ı cûd u kerem ḥazret-i Maḥmûd Paşa

Ḳatredür baḥr-i kef-i luṭfına nisbet deryâ

T 14/13-1

(Mahmut Paşa hazretleri cömertlik ve iyilik kaynağıdır. Deniz, onun cömertlik elinin denizine oranla bir damladır.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 9/26-15), (K 4/37-23).

f) Kar

Kış mevsiminde dağların üzerindeki kar, elbise olarak düşünülmüştür.

Giye şâh-ı şitâdan hil' at-i **berfi** cibâl her sâl

Ola püşende semmûr-ı şadâret yâ Rab ibkâda K 4/37-37

(Dağlar, kar elbisesini kış şahının elinden her yıl giye. Ya Rab, vezirlik elbisesi sürekli olarak (üstünde) örtülmüş ola.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (K 4/37-2), (K 4/37-27).

g) Buz

Kış sâkisi, zamanın rindlerine buzdan kadeh hazırlamıştır. Kış mevsiminde saçaklardan sarkan buz parçası, gerdek için hazırlanmış gümüş bir avize olarak düşünülmüştür.

Yine rindân-ı devrâna bu dem sâķi-i dey kıldı

Bedel cām-ı billûra sâġar-ı **yaĥ**-pâre âmâde K 4/37-3

(Yine, kış sâkisi bu anda zamanın rindlerine billur kadehe denk olan buz parçası kadehini hazırladı.)

‘ Arûş-ı berde zir-i bâmde **yaĥ** şanma dey kıldı

Gümüş âvîzelerle ĥaclegeh tezyîn ü âmâde K 4/37-5

(Soġuġun düġünüine çatı ucundaki buzu kış oluşturdu sanma. O, gerdek odası için hazırlanmış gümüş avize süsüdür.)

h) Çiğ (Şebnem, Jâle)

Çiğ, divânda şebnem ve jâle sözcükleriyle ifade edilmiştir. Âşığın gözyaşı, gül bahçesine düşen çiğ tanesi olarak düşünülmüştür. Güneş doğunca da güldeki çiğ tanesi buhar olur.

Olur bir ġonce-fâmuñ nükheth-i vaşlıyla dil şâd-âb

Ki **şeb-nem**veş sirişküm cānib-i gül-zâra düşdükce G 36/6-3

(Gönül, gözyaşım çiğ tanesi gibi gül bahçesinin yanına düştükçe, bir gonca dudaklının kavuşma kokusuyla suya kanmış gibi olur.)

Elbet ruḥında ‘aşk-ı dilüm bî-ḳarār ider

Hürşîd ḳor mı ḥâline ḥiç gülde **jâleyi**

G 41/5-2

(Gönlümün aşkını elbette yüzünde kararsız eder. Güneş güldeki çiği hiç kendi hâline bırakır mı?)

2. Toprak

İnsanoğlunun yaradılış mayasında da toprak vardır. Toprak vefalıdır. Toprağa bir verdiğin zaman sana bin verir. Toprak, aynı zamanda tevâzuun ve alçak gönüllülüğün simgesidir. Bu yönüyle berekettir. Toprak, divânda **hâk** ve **turâb** kelimeleriyle ifade edilmiştir. Sevgilinin ya da övülmek istenilen kişinin ayağının tozu, toprağı olma maksadıyla kullanılmıştır. Âşık, sevgiliyi elindeki hançerle görerek medet umar ve toprak gibi ayağına düşer.

Yüzüm aldum ele yüz sürmege **hâk**-i pâyeye

Bu maḳâl-i perişân ile eyâ şâhib-i râ

T 3/27-19

(Ey hüküm sahibi, bu dağınık söz ile ayağının toprağına yüz sürmek için cesaretimi topladım.)

Feyzî'yi itme şimdi cüdâ **hâk**-i pâyinden

Elden ḳoma begüm keremi ğurbet ildedür

G 10/5-5

(Beyim, Feyzî'yi şimdi ayağının toprağından uzaklaştırma, iyiliği elden bırakma, o gurbet eldedir.)

Ümmîd-i pūs-ı pâyı ile şeh-süvârumuñ

Râhında **riğ** ü **gerd** [ü] **ğubâr** olmak isterüm

G 27/5-3

(Atlı sevdiğimin ayağını öpme ümidiyle, yolunda kum ve toz toprak olmak isterim.)

O şeh-süvâr ki ḥançer-be-dest amân diyerek

Görince ayağına düşerüz **turâb** gibi

G 40/4-3

(O atlı sevgiliyi elinde hançerle görünce, bize acı diyerek toprak gibi ayağına düşeriz.)

Arapzâde Abdurrahman Efendinin nazarında mal mülk, bir avuç toprağa karşılık olamaz.

Odur ol fâzıl-ı müstağnî-i ‘âlem k'olmaz

Nazarında bir avuç **hâke** bedel māl ü menāl K 2/41-20

(Dünyanın gönlü tok erdemlisi odur o! Ki onun nazarında mal mülk bir avuç topraktan daha değersizdir.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 26/9-4), (G 4/5-5), (G 14/5-3), (G 29/5-3), (M 1/39-4).

3. Ateş

Aşk, Divân edebiyatımızda daima ateşle anıla gelmiştir. Ateş, yakıcılığı, rengi ve parlaklığı itibariyle âşığın lisân-ı hâli olmuştur. Ateş, fizîki kâidelere göre düşündüğümüz zaman insanı yakar; ona zarar verir. Divân şiirinde ateşin hâsıl olduğu yer sanıldığı gibi bir ocak değil; âşığın gönlüdür. Bu yönüyle ateş, âşığın çektiği sıkıntıların, acıların, elemelerin timsâlidir. Ateş, anâsır-ı erba'anın bir parçası olması yönüyle de Divân şiirinde sıklıkla işlenmiştir.

Âşık, sevgilinin aşk ateşiyle altın gibi tam ayar olmayı istemektedir. Altın nasıl ateşte şekillenirse âşığın gönlü de aşk yolunda aşk ateşiyle yanarak merhale kateder. Âşık, gönlünün ateşinden dolayı sevgilinin kûyunu pervâne gibi dolanır. Âşığın gönlündeki ateş, gözyaşıyla söndürülür.

Ben de gönül o sîm-tenün zer gibi bu dem

‘**Aşk ateşi**yle pāk-‘ayār olmak isterüm G 27/5-2

(Gönül, ben de o gümüş tenlinin aşk ateşiyle şimdi altın gibi tam ayar olmak isterim.)

Yanardı mankalâsâ **âteş-i ‘aşkile** dil ammâ

Derûnı olmasa her dem sirişk-i dîde itfâda K 4/37-26

(Gözyaşı her zaman söndürme işinde içten olmasa, gönül aşk ateşiyle mangal gibi yanardı.)

Ateş ve su âşığın aşkının eseri olarak vücuttadır. Çünkü âşığın yanan gönlünde ateş, ağlayan gözünde ise su bulunur. Âşık, gözyaşı dökmese, gönlü mangal gibi yanar. Ayrıca âşıkların gönlünü, aşk ateşiyle korkutmak mümkün değildir. Çünkü âşığın gönlü zaten yanarak pervâneye dönmüştür.

İmtizâcını bulur giryeden âb âteşile

Sûz-ı ‘aşkuñ eşerin dîde ne dem tende bulur G 13/6-2

(Aşk ateşinin izini göz ne zaman vücutta bulursa, ağlamakla su ateş ile bir arada bulunur.)

Dil-i ‘uşşâkı nâr-ı ‘aşkile kıabil degül taḥvîf

Ki **sûz-ı şu‘**leden pervâne-i sūzâna pervâ ne G 39/6-2

(Âşıkların gönlünü aşk ateşi ile korkutmak mümkün değil. Ateşin sıcaklığından, yanmış pervâneye korku yoktur.)

Âşığın korkusuz gönlü, aşkının harâretinden dolayı sevgilinin kûyunu pervâne gibi dolandır.

Ṭolanur kûyını pervâne-şifat cânânuñ

Yine **âteş**ligi var pek dil-i bî-pervânuñ G 24/5-1

(Korkusuz gönlün yine pek harâreti var, sevgilinin semtini pervâne gibi dolandır.)

Ateş, gözde tutuşur ve gönülde alevlenir. Âşık, gönlündeki ateşi söndürebilmek için daima gözyaşı döker. Ama gözyaşı da bu ateşi söndürmeye nafilidir. Ateşin yanında sudan başka bir de hava vardır. Hava ise âşığın “âh” şeklinde inlemesidir. Âşığın ağzından çıkan “âh”, ateşi söndüreceği yerde onun hararetini daha da arttırır. Hatta bu âh, ateşli olarak ağızdan çıkar. Âşık, kanlı gözünden sevgiliye âhının kumaşından ateş renginde bir elbise kesmesini istemektedir.

O serv-ḳadde gel bir câme kes ey çeşm-i pür-ḥünüm

Ḳumâş-ı âhdan boyınca gök ya **âteş**in olsun G 30/5-3

(Ey kanla dolu gözüüm o servi boylu sevgiliye âhımın kumaşından bir elbise kes, boydan boya mavi ya da ateş renginde olsun.)

Âşık, düşüncesini kuşa benzeterek gam ateşinin kanadını yaktığını ifade etmektedir.

Cenâh-ı mürğ-ı fikrüm itmişidi **nâr-ı gam** sūzân

N'ola pervâz iderdüm evc-i evşâfuñda bî-pervâ T 7/16-11

(*Düşüncemin kuşunun kanadını üzüntü ateşi yakmıştı. Olsaydı, senin niteliklerinin zirvesinde korkusuzca uçardım.*)

Ayrılık ateşi ve hasret ateşi de divânda değinilen unsurlardandır.

Olur  uşşâka germ ü serd-i dehri añlayan dil-ber

Gehi **nâr-ı firâk** gehi zülâl-i vaşluñ icrâda K 4/37-29

(*Âşıklara dünyanın sıcaklığını ve soğuşunu anlayabilen sevgili olur; çünkü kimi zaman ayrılık ateşi kimi zaman kavuşmanın zülal adlı soğuk suyu etkilidir.*)

Hayâlin itmese ehl-i sūhan ger vaşfile şâd-âb

İder **sûz-ı taħassür** ile  ab ın şübhesiz taħrîk T 30/15-7

(*Söz ehli eğer onun anlatımıyla hayalini tatmin etmese, hasret ateşi ile tabiatlarını harekete geçirirler.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 15/5-3), (G 29/5-3), (G 34/8-2), (K 4/37-18).

4. Hava

Hava daha çok rüzgârla birlikte zikredilmiştir. Âşığın vücut gemisi rüzgâr sayesinde bir kıyıya ulaşır. Rüzgâr kelimesi zaman anlamında da kullanıldığı için tevriye vardır.

Bihâr-ı gamda direng olmasun  o fülk-i vücûd

Bu **rüzgâr**ile elbette bir kenâra çıkar G 11/5-2

(*Vücûd gemisini gam denizinde bırak gecikmesin. Bu rüzgârla (zamanla) elbette bir kıyıya çıkar.*)

Bu atmosferde (havada) nefsin arzularına uyanlar fazla övünmemelidir. Çünkü rüzgâr bugün esiyor olsa da yarın durgunlaşabilir. Beyitte yelken, nefh ve rüzgâr kelimeleri arasında tenasüp vardır.

Hele pek şişmesün ehl-i hevâ bu **rûzgâr** içre

Sükûn u nefh tev' em oldığın yelkenden öğrensün G 34/8-5

(Nefsin isteklerine uyanlar bu rûzgârda (zamanda) pek övünmesin, durgunluğun ve esintinin ikiz olduğunu yelkenden öğrensin.)

Âşık, gonca ağızlı sevgilinin dudağını emdiği vakit, kadeh içindeki hava kabarcığına benzetmiştir.

Lebün o ğonce dehānuñ görüp hemān şordum

Didüm şu sâġaruñ içindeki **ħabâb** gibi G 40/4-2

(O gonca ağızlının dudağını görüp hemen emdim. Şu kadehin içindeki hava kabarcığı gibi dedim.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 43/12-10), (G 20/6-5), (G 27/5-4).

D) Hayvanlar

1. Kuşlar

Kuş, umûmî olarak “**murg-i dil, murg-i kudsî**” gibi ifadelerle zikredilmiştir. Âşığın gönlü murg-i dil ifadesiyle kuşa benzetilir. Sevgilinin kâkülü, âşığın gönlü için bir tuzaktır.

‘ Âlemde dām-ı kâkülüne **mürġ**-i dilleri

Oldı şikâr o şûha diyenler şikâr mıdur G 2/5-4

(Dünyada gönül kuşlarının onun kâkülünü tuzacağına av olduğunu söyleyenler o şûha av mıdır?)

Âşığın gönlü, Peygamber Efendimizin temiz makamını sürekli kanatlarıyla süpüren ve o makamın hizmetini gören kutsal bir kuştur.

Dergeh-i pâkinde cārüb eyleyüp bâl ü perin

Mürġ-ı kudsî ĥıdmetinde dâ'imâ çâlâkdür K 1/7-5

(Kutsal kuş, temiz makamında kanatlarını süpürge eyleyerek sürekli olarak onun hizmetine koşturur.)

Divânda bahsi geçen başlıca kuşlar; hümâ kuşu, bülbül, tûtî, baykuş, güvercin, şâhin ve kumrudur.

a) Hümâ

Hümâ kuşu, gölgesinin başına düştüğü kişinin refaha, kudrete ve saadete erişeceğine inanılan efsanevî bir kuştur. Âşık, kendisini sevgilinin kâkülüne yuva yapmış olan Hümâ kuşu olarak düşünmüştür.

Ger olsa n'ola kâkül-i dil-ber mekânımız

Beñzer **Hümâ**'ya kim yücedür âşiyânımız G 20/6-1

(Mekânımız eğer sevgilinin kâkülü olsa şaşılır mı? Yuvamız yücedir, Hümâ kuşuna benzer.)

b) Bülbül (Andelîb, Hezâr)

Bülbül, gül ile birlikte Divân şiirinin vazgeçilmez unsurlarındandır. Bülbül âşığın yerini tutmaktadır. Âşığın sevgiliye olan feryâdı bülbülün nağmeleri olarak düşünülür. Bülbül, divânda da ana hatlarıyla bu bağlamda kullanılmıştır.

Bülbül, ne zaman sevgilinin bağında feryâd u figân ederse gonca dudaklı sevgilinin yüreği kan olur. Âşık, güzellik bağının gülüne niyaz eden bir bülbül olmayı arzulamaktadır. Âşık, gül yüzlü sevgiliyi gül bahçesine oturtup sürekli şakıyan bir bülbül olmayı temennâ etmektedir.

Rahm eyle bağı hûn olur goncanuñ yine

Bülbül ne dem ki bāğda āh u figān ider G 8/6-4

(Bülbül ne zaman bağda inleyip sızlanmaya başlasa, goncanın yüreği yine kan olur, ona acı!)

Bir nāzenīne ‘âşık-ı zār olmak isterüm

Bir verd-i bāğ-ı hūsne **hezār** olmak isterüm G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Hezārāsā hemīşe gön̄lümüz zār u ḥazīn olsun

Amān gelsün o şūḥ-ı gül-ruḥum gülşen-nişīn olsun G 32/5-1

(Gön̄lümüz her zaman bülbüller gibi inlesin. Artık o gül yüzlü sevgilim gelsin, gül bahçesinde otursun.)

Feyzî, Yazıcı Mehmed Paşayı gönül çelen bir bülbüle, Kethudâ Abdi Ağayı da fazilet ve kemâlin hoş nağmeli bülbülüne benzeterek övmektedir. Feyzî, ayrıca kendi kaleminin de övgü bahçesinde konuşan bir bülbül olmasını istemektedir.

Açıldı ‘ âlemün̄ gül gibi bir şūḥ-ı dilistānı

Getürdi ‘ **andelīb-i dil** gibi şevka hezārānı K 6/30-1

(Dünyanın gül gibi bir gönül alan güzeli açıldı. Gönül bülbülü gibi bülbülleri isteklendirdi.)

Bülbül-i hoş-nağam-ı fazl u kemâl

Verd-i gülzār-ı ‘ ulūm u inşā T 9/26-8

(Erdem ve olgunluğun hoş nağmeli bülbülü. İlimler ve düz yazı gül bahçesinin gülü.)

Feyzî gel bāğ-ı şenāsında yeter

Ḥāmeñi **bülbül-i güyā** eyle K 7/9-7

(Feyzî gel yeter artık. Övgüsünün bağında kalemini konuşan bülbül eyle.)

c) Tûtî (Papağan)

Tûtî, konuşması ve şeker yemesi hususlarıyla ele alınmıştır. Ayrıca Turgutlulu Mehmed Ağanın yaptırmış olduğu köşk, papağana yapılmış olan bir kafes olarak düşünülmüştür.

Ṭūṭî-i güyāya güyā nev-kafeş

‘ Andelībe lāne-i ferruḥ-kaḥārīn T 43/12-8

(Sanki konuşan papağana yeni kafes, bülbüle (de) kutlu bir yuvadır.)

Şorub aşluñ n'ola la' l-i leb-i yāri emsem

Çandı 'ālemdē belī **tūṭī-i gūyende** bulur G 13/6-5

(Aslını sorup sevgilinin kırmızı dudağını emsem ne var? Şekeri dünyada evet konuşan papağan bulur.)

Ne kaçır-ı 'ālī ṭarḥ u resmi nā-dīde pesendīde

Münakkaş bir kafes 'arz itdi **tūṭī-i dile** gūyā T 16/11-5

(Ne yüksek kasır! Görünüşü, manzarası eşsiz, beğenilmiş! Sanki gönül papağanına desenli bir kafes sundu.)

d) Bûm (Baykuş)

Baykuşun, Mehmed Said Efendinin feyz ve sevinçle yaşadığı vîrân yerleri mâmûr hâle getirip şenlendirdiği ifade edilmektedir.

Oldı sārī 'āleme feyz ü neşâṭ ol rûtbe kim

Cây-ı vîrānuñ bile eyler bu dem ābād **bûm** T 10/11-2

(Dünyaya bereket ve sevincin o rûtbe yayıldı ki yaşadığı viran yeri bile bu zamanda baykuş şenlendirir.)

e) Güvercin / Şahin

Âşık, gönül kuşunu güvercin topuklu şahin kuşuna kaptırdım diyerek sevgiliyi şehbâza benzetmektedir. Âşığın sevgilinin topuğunu, güvercin topuğuna benzetme sebebi, eskiden güvercinlerin ayağına haber maksatlı bağlanan mektuplar olabilir. Çünkü âşık, sevgiliden haber beklemektedir.

'Āķıbet mürġ-ı gönli kaçdurdum

Bir **güvercin** topuklı **şehbâza** MF 1

(Gönül kuşunu sonunda bir güvercin topuklu şahin kuşuna kaptırdım.)

f) Kumru (Kumrî)

Kumru, boğazında halka şeklinde siyah bir şerit olan güvercin familyasından bir kuştur. Feyzî, babasının vefatıyla maddî anlamda zor günler geçirdiğini ifade etmek için borçların boğazına kumru gerdanlığı gibi takıldığını zikretmektedir.

Gerdenime olinca zār u zebūn

Ṭavḳ-ı **ḳumrī** gibi ṭaḳıldı düyūn

M 1/39-22

(*Güçsüz dermansız kalınca, borçlar kumru gerdanlığı gibi boynuma takıldı.*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 6/10-7), (T 7/16-11), (T 16/11-3), (G 13/6-3), (G 28/5-5), (K 2/41-22), (K 6/30-26).

2. Dört Ayaklı Hayvanlar

a) Arslan (Şîr)

Arslan, hayvanlar âleminin en güçlü yırtıcı mahlûkatlarındanır. Şeyhülislâm Mustafa Efendinin inâyetine mazhar olan karıncanın dahi arslanın hakkında gelebileceği ifade edilerek, Mustafa Efendi övülmüştür.

Şîrile pençeleşür ‘arşa-geh-i ‘âlemde

Ḳuvvet-i himmetüñe mazhar olan kemter mūr K 3/33-23

(*Dünya üzerinde, yardımının sağladığı güçten yararlanan değersiz karınca, arslanla baş eder!*)

b) At (Hink, Esb, Semend)

At, şiirlerde daha çok deyimlerin ve özlü sözlerin içerisinde kullanılmıştır. Mânâ meydanı, Kaptân-ı Deryâ Mahmud Paşa'nın at oynattığı alandır. Bu meydanda diğer şâirlerin atı Mahmud Paşanın önüne geçemez.

Şaḥn-ı ma‘ nāya **atı** oynadıdır önünde anuñ

Hele cevlan idemez ṭab‘ -ı semend-i şu‘ arā T 14/13-10

(*Anlam meydanı onun atının oynadığıdır. Onun önünde şâirlerin atı hareket edemez.*)

Feyzî, şâirlik yolunda Arif Efendi'nin izinden gittiğini ifade ederken atını şiir vadisine sağlam sürdüğünü zikretmektedir (bkz. Ârif Efendi).

Pey-rev olunca ‘ Ārif Efendi'ye Feyziyā

Sürdüm **semend**-i ṭab‘ umı vādī-i nazma pek G 25/7-7

(Ey Feyzî Arif Efendi'nin izinden gidince mizacımın atını şiir vadisine sağlam sürdüm.)

Sevgili, atla dolaşan şah olarak nitelendirilmektedir. Sevgili ne zaman atının dizginlerini oynatsa karınca gibi olan âşığın gönlü ayaklar altında kalır.

Pā-māl-i **esb**-i nāzı olur mūr-ı dil hemān

Ol şeh-süvārumuz ne dem ‘ atf-ı ‘ mān ider G 8/6-2

(O atla dolaşan şahımız ne zaman dizginlerini oynatsa gönül karıncası hemen nazının atının ayakları altında kalır.)

c) Deve (Cemel)

Deveye büyüklüğü itibariyle bir deyimle birlikte değinilmiştir.

Nā-kābil iken cism-i **cemel** simm-i hıyāta

Dirler geçiyor görmüşüz ‘ ālemde elekden G 33/7-1

(Devenin vücûdunun iğne deliğinden geçmesi imkânsızken, dünyada elekten geçerken görmüşüz, derler.)

d) Kuzu

Kuzu, koyunun yavrusudur. Bebekler ve çocuklar da bu bağlamda kuzuya benzetilmiştir. Günümüzde de analar, babalar evlâtları için “kuzum” tâbirini kullanmaktadır.

Gidince ḥamli bu da gitdi āh-ı ḥasret ile

Rađī‘ ayı **kuzusundan** ayırmadı Mevlā T 53/5-3

(Taşdığı bebek gidince bu da hasretle ah ederek gitti. Allah anneyi kuzusundan ayırmadı.)

Feyziyā düşdi dehān-ı pederinden târiḥ

Ola Allāh'a emānet **kuzum** ‘ Abdü'l-kādir T 15/10-10

(Ey Feyzî babasının ağzından tarih düştü: Kuzum Abdülkadir Allah'a emanet olsun.)

Kuzu, aynı zamanda astrolojideki on iki burçtan biri olan Hamel burcu ya da diğer adıyla Koç burcunun diğer adıdır (bkz. Burc-ı Hamel).

Taḥmīl-i nāz iderse felekde mehe o şūḥ

Mihr daḥi bu gün n'ola burc-ı **Hamel**'dedür G 10/5-3

(O sevgili, gökyüzünde aya naz yüklerse, güneş de bu gün Hamel (kuzu) burcundadır.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 30/15-8), (T 30/15-13), (G 36/6-4), (G 38/9-3), (K 6/30-18).

3. Böcekler

a) Karınca (Mûr)

Karınca, âciz ve zayıf oluşunun yanı sıra Hz. Süleyman'la birlikte de anılmıştır.

Görelî mühr-i Süleymân'daki ḥâşşıyyeti dil

Mûr iken cismi nişân u heves-i nâm gelür G 12/5-4

(Gönül, Süleyman'ın mührindeki tesiri görelî beri, cismi karınca iken şöhret belirtisi ve hevesi gelir.)

Şîrile pençeleşür 'arşa-geh-i 'âlemde

Ḳuvvet-i himmetüñe mazḥar olan kemter **mûr** K 3/33-23

(Dünya üzerinde, yardımının sağladığı güçten yararlanan değersiz karınca, arslanla baş eder!)

b) Kelebek (Pervâne)

Pervâne, geceleri ışığın etrafında dönen küçük kelebek türüdür. Âşık, sevgilinin kûyunda pervâsızca dolandığı için pervâneye benzetilir. Âşığın inleyen gönlü de pervâne gibi yanmıştır.

Ṭolanur ḳüyını **pervâne**-şifat cānānuñ

Yine âteşligi var pek dil-i bî-pervānuñ G 24/5-1

(Korkusuz gönlün yine pek harâreti var, sevgilinin semtini pervâne gibi dolandır.)

Pervâne gibi sūhte hep bī-ziyān degül

Āh-ı dil-i zāra ne dirsın sözüñ nedür G 17/8-2

(*Pervâne gibi yanmış hep, ziyansız değil. İnleyen gönliñ âhına ne dersin, sözün nedir?*)

Dil-i ‘uşşâkı nâr-ı ‘aşkile kâbil degül taḥvîf

Ki sūz-ı şu‘ leden **pervâne**-i sūzāna pervā ne G 39/6-2

(*Âşıkların gönliñü aşk ateşi ile korkutmak mümkün değil. Ateşin sıcaklığından, yanmış pervâneye korku yoktur.*)

Sevgili mum, âşık ise pervânedir. Pervâne bir ışıklı cismin ekseni etrafında dönerken, kelebeğin böyle bir maksadı yoktur. Beyitte kelebek rakip olarak düşünülebilir. Âşık, sevgiliye olan muhabbetinde sadıkken rakip, sevgiliye olan bağlılığında samimî değildir.

Ey şem‘ -i ruḥum tıtma beni ğayrile yeksân

Pervâneñi farq eyle kerem kıl **kelebek**den G 33/7-3

(*Ey yüzümün mumu, beni başkalarıyla bir tutma. Senin pervâneñi bir iyilik yap da kelebekten ayırt et.*)

E) Bağ, Çemen, Çiçeklik ve İlgili Unsurlar

1. Bağ, Bağçe

Sevgili menekşe gibi ayva tüyleri ve yasemin gibi gül yüzüyle gönül bağında hoş kokulu bir çiçektir.

Ḥaṭ-ı benefşe vü gül-rūy yâsemen birle

Bu **bâğ-ı dilde** o hoş-bū çiçek degül de nedür G 5/6-5

(*Menekşe tüyleri ve gül yüzlü yasemin ile o, bu gönül bağında hoş kokulu bir çiçek değil de nedir?*)

Âşığın gönli, sevgilinin kavuşma bağına ermek ister. Burada “**irem**” derken “**ereyim**” mânâsında olabileceği gibi “**İrem Bağı**” da kastediliyor olabilir. Dolayısıyla tevriye sanatı söz konusudur.

Zahm-ı cefâ-yı yâri çeker derd ü ğam dimez

Bâĝ-ı vişâle dil yine bir kez irem dimez G 19/5-1

(Gönül sevgilinin cefâsının yarasını derttir, gamdır diye sızlanmadan çeker.
Kavuşmanın bağına yine bir kez ereyim demez.)

Feyzî, dünya bağı olarak nitelendirdiği, üzüm bağlarıyla meşhur Manisa'da, gül yanaklı bir sevgiliye meftûn olduğunu ifade etmiştir.

Feyziyâ 'aşkile bu **bâĝ-ı cihânda** âhîr

İtdi bülbül beni bir gül-ruhı Maĝnîsâ'nuñ G 24/5-5

(Ey Feyzî, bu dünya bağında sonunda bülbül, beni Manisa'nın bir gül yanaklısı etti.)

Âşık, sevgilinin bulunduğu güzellik bağında bülbül olmayı istemektedir.

Bir nâzenîne 'âşık-ı zâr olmak isterüm

Bir verd-i **bâĝ-ı hüsne** hezâr olmak isterüm G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Feyzî, kelimelerin ve anlamların çıkış kaynağı olan gönlü bağına benzetmiştir. Bu gönül bağından daha sonra şiir köşkünün meydana geldiğini ifade etmiştir.

Gülistân-ı sühanda **bâĝ-ı elfâz** u ma'ânîde

Ki böyle kâh-ı şi' rûñ Feyzî dâ'im dil-nişîn olsun G 30/5-5

(Feyzî, söz gül bahçesinde, kelimeler ve anlamlar bağında, şiirinin köşkü böylece sürekli olarak gönlün yer tutsun.)

Feyzî, Peygamberimizi övdüğü şiirinde kaleminin övgü bağının bülbülü olmasını temennî etmektedir.

Feyzî gel **bâĝ-ı şenâsında** yeter

Hâmeñi bülbül-i gūyâ eyle K 7/9-7

(Feyzî gel yeter artık. Övgüsünün bağında kalemini konuşan bülbül eyle.)

Turgutlulu Mehmed Ağa, bilgisi yönüyle ilim ve irfan bahçesi; ağırbaşlılığı yönüyle de yumuşaklık ve kibarlık bahçesi olarak nitelendirilmiştir.

Riyâz-ı ‘ilm ü ‘irfân **bâğçe-i hilm** ü nezâket kim

N'ola olursa midḥat-kârı Rıdvan-ı behişt aḥrâ T 16/11-2

(İlim ve irfan bahçesi, yumuşaklık ve kibarlık bahçesi olduğu için cennetin Rıdvan'ı onu övse şaşılır mı, uygundur!)

2. Riyâz

Riyâz, kelime mânâsı olarak bahçelik, çimenlik yerlerdir. Şeyhülislâm Mustafa Efendinin kaleminin mürekkebiyle devlet bahçesi her an tazedir.

Ter midâd-ı kâlemi ile **riyâz-ı devlet**

Pertev-i neyyir-i fazlı ile ‘âlem pür-nûr K 3/33-18

(Kaleminin mürekkebi ile devlet bahçesi taze! Erdeminin parlak ışığı ile âlem nurlu!)

3. Ravza

Ravza, sulak arazi, bağ, bahçedir. Teberdâr Mehmed Ağanın, babası İbrahim Ağa adına yaptırmış olduğu çeşmenin yüzü suyu hürmetine İbrahim Ağanın kabrinin cennet bahçesi olması duâ niyetine zikredilmiştir. Aynı şekilde Sakız Adası'nda vefat eden Fethi Efendinin eşi Nefîse Hatunun da kabrinin cennet bahçesi olması temennî edilmektedir.

Şâd idüb rûḥımı hem vâlidî İbrâhîm'üñ

Ḳabrini **ravza-i ‘adn** eyleye fazlıyla ilâh T 36/5-3

(Allah, ayrıca babası İbrahim'in ruhunu şad edip mezarını lütfuyla cennet bahçesi eylesin.)

Mezârı rahmetile **ravza-i cinân** olsun

Ki seyyi'âtını ‘afv ide cenâb-ı Ḥudâ T 53/5-4

(Mezarı rahmetle cennet bahçesi olsun. Yüce Allah günahlarını affetsin.)

4. Çemen

Çemen, yeşil otların bulunduğu çimenlik alandır. Feyzî, Hüseyin Ağa adlı bir zâtın yeni çıkmış olan sakallarını Adn cennetinin çimenliğine benzetmiştir.

Levhaş-allâh lihye-i nev- \bar{h} iz kim

Ser-firâz oldu **çemen-zâr-ı ‘aden**

T 40/7-1

(*Ne güzel bir yeni çıkmış sakal ki Adn cennetinin çimenliği baş kaldırmış.*)

Âşık, hayâlinde sevgilinin ayva tüyleriyle beraber olan gözbebeğini, çimenlik içerisinde bulunan güzel bir binaya benzetmektedir.

Hayâl-i \bar{h} att-ı yârile gören dir merdüm-i çeşmüm

‘Acâyib şuffe bünyâd eylemiş şu **çemenlikde**

G 35/5-4

(*Gözbebeğimi, sevgilinin yüz tüyelerinin hayali ile gören “Şu çimenlikte güzel bir bina yapmış” der.*)

5. Gülzâr, Gülşen, Gülistân

Gül bahçesi muhtelif kuşların, çiçeklerin, enva’i çeşit bitkilerin ve ağaçların bulunduğu latîf bir mekândır. Âşık, bahar mevsiminde sevgili gül bahçesine uğradığı için buraya ilgi duyar. Bu sebepten kendisini, gül bahçesinde inleyen bir bülbül olarak düşünmektedir.

Gül-zâr-ı ‘aşk içre olan zâr o gül-ruhuñ

Feyzî hemân ben miyüm âyâ hezâr mıdur

G 2/5-5

(*Feyzî o gül yüzlünün aşkının gül bahçesinde inleyen acaba ben miyim bülbül müdür?*)

Gitmez nigeş ruğundan karşımda yâr olunca

Gül-zâra meyl ider dil elbet bahâr olunca

Evc-i felekde ‘uşşâk eyler nevâya âgâz

Ger nağme-sâz-ı meclis ol şîve-kâr olunca

R 11

(*Karşımda sevgili olunca bakışım yüzünden gitmez. Gönül, elbette bahar olunca gül bahçesine ilgi duyar. Felek zirvesinde âşıklar şarkı söylemeye başlarlar, meclisin çalgıcısı o şiveli olunca.*)

Bahar mevsimi, sevgilinin gül bahçesine uğrama zamanıdır. Âşık, gül mevsiminde gül yüzlü sevgilinin gül bahçesine teşrif edip, burada her dâim oturmasını arzulamaktadır.

Bahâr irdi dilâ gel nâle vü feryâda âğâz it

Ki teşrîf eyleye ol gül-ruḥum demdür **gülistânı** K 6/30-3

(Ey gönül, bahar geldi. Gel inlemeye sızlamaya başla; çünkü o gül yüzlümün gül bahçesine gelmesi yakındır.)

Hezârâsâ hemîşe gönlümüz zâr u ḥazîn olsun

Amân gelsün o şûḥ-ı gül-ruḥum **gülşen-nişîn** olsun G 32/5-1

(Gönlümüz, her zaman bülbüller gibi inlesin. Artık o gül yüzlü sevgilim gelsin, gül bahçesinde otursun.)

Feyzî, Kaptan Mahmud Paşayı şiir ve inşâ alanında gül bahçesinin nağmeli bülbülü olarak nitelendirmektedir. Feyzî, ayrıca Yazıcı Mehmed Paşanın gül kökü olarak nitelendirdiği güzel vasıflarına kafa yormaya başladığı zamandan beri kaleminin su gibi akıcı hâle geldiğini ifade etmektedir.

Nefḥa-pirây-ı riyâz-ı çemen-i ‘ilm ü kemâl

Bülbül-i nağme-zen-i **gülşen-i şîr** ü inşâ T 14/13-3

(İlim ve olgunluk bahçesinin süsü. Şiir ve nesir gül bahçesinin nağmeli bülbülü.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 3/27-23), (T 7/16-2), (T 9/26-8), (T 9/26-24), (T 14/13-3), (T 16/11-3), (T 16/11-4), (T 29/6-3), (T 43/12-3), (G 8/6-4), (G 30/5-5), (G 36/6-3), (K 6/30-5), (K 6/30-24), (K 6/30-26).

F) Bitkiler

1. Ağaçlar

Ağaç, divânda daha çok “**dıraht, nihâl, nahl**” kelimeleriyle cinsi belirtilmeden umûmî mânâda kullanılmıştır. Cinsi belirtilen ağaçlar ise şimşir ağacı olarak da bilinen **şimşâd, servi** ve **gülbündür**.

Ömür, ağaçla özdeşleştirilmiştir. Bebekler de taze fidan olarak düşünülmüştür.

Dıraht-1 ‘ömrini kaç’ itdi rûzgâr çünkim

Nihâlini ide bārî cihânda şağ u esen T 50/3-2

(*Mademki zaman ömrünün ağacını kesti. Hiç olmazsa fidanını sağ ve esen ede.*)

İdince [hamlini] isķāt kendi de koydı

Bu bâğda daği tâze **nihâl** idi hayfâ T 53/5-2

(*Bebeğini düşürünce kendi de koptu. Yazık! bu bâğda daha taze bir fidan idi.*)

Sevgili boyu ve incecik beli itibariyle fidan olarak düşünülür. Feyzî de âşığın naz fidanı olarak nitelendirdiği sevgiliye yalvarıp yakarmaktan vazgeçmesini istemektedir. Âşık ise naz fidanı olan sevgilinin kendisine artık cilve yapmamasını istemektedir.

Feyzî bār olma niyâzile o **nahl-i nâza**

Çaşd u ibrâmuñi gel eyleme şıķlet bilürüz G 22/6-6

(*Feyzî o naz fidanına yalvararak ağırlık verme. Gel, istemekten ve ısrardan vazgeç, onu sıkıntı biliriz.*)

Ol **nahl-i nâz** baña meded ‘işvelenmesün

Pür-dâğ bâğ-ı dil қо yine miñvelenmesün G 31/5-1

(*O naz fidanı bana işvelenmesin, yardım edin! Aşırı yaralı gönül bağı sakın yine meyvelenmesin.*)

Şimşâd ağacı, servinin diğer adıdır. Şimşir de denilir. Sevgilinin boyu şimşâd ağacına benzetilmiştir.

Görüp bir qar şaçağı şarığ ile yâri dün toñdum

İşindum yine bu endâm ile ol kıadd-i **şimşâda** K 4/37-27

(*Dün, yâri bir kar saçığına benzeyen sarıkla görüp donakaldım. Yine de bu görünüşüyle o şimşir boyluya ısındım.*)

Divân şiirinde en çok zikredilen ağaç servidir. Sevgilinin boyu için **serv-kadd** yakıştırması yapılır. Âşığın boynu, servi boylu sevgilinin ayrılık acısından bükük kalmıştır. Âşık, servi boylu sevgiliden ilgi beklemektedir.

Büküldükce adüm o **serv-addün** bār-ı hicrinden

Şikenc-i zülfi hemvāre in in olsun G 32/5-2

(Belim o servi boylunun ayrılığının yükünden dolayı büküldükçe, onun saçının kıvrımları da büküm büküm olsun.)

Bir meyl ü gamze ıl baña ey **serv-i hoş-ırām**

Niçe olur efendi de görsün imāleyi G 41/5-3

(Ey hoş yürüyüşlü servi bana bir kez ilgi göster ve gamze göster. Efendi de yönelmenin nasıl olduğunu görsün.)

Elümde kilk-i mecriyyü'l-edā şan bir alem şudur

ılaldan şarf **sūy-ı gülbün-i vaşfına** iz' ānı K 6/30-21

(Elimde üslup mecrası olan kalem, niteliklerinin gül kökü tarafına zihin yormaya başladığı zamandan beri, sanki bir kalem su gibidir.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 16/11-3), (G 2/5-2), (G 30/5-3), (K 6/30-2), (A 1/9-9), (R 4).

2. Çiçekler

a) Gonca

Gonca henüz açılmamış olan tomurcuk hâlindeki güldür. Sevgilinin ağzı ve dudağı, şekil ve renk yönüyle goncaya benzetilir. Divânda da gonca, bu minvalde kullanılmıştır. Âşık, sevgilinin gonca dudağından öpücük almayı ummaktadır. Gonca dudaklı sevgilinin tatlı dudağını, yaralı gönlüne ilâç olarak düşünmektedir. Gonca ağızlı sevgilinin dudağını, kadehteki hava kabarcığına benzetmektedir.

Raḥm eyle bađrı ḥūn olur **goncanuñ** yine

Būlbūl ne dem ki bāğda āh u fiğān ider G 8/6-4

(Būlbūl ne zaman bađda inleyip sızlanmaya başlasa, goncanın yüređi yine kan olur, ona acı!)

Feyzī o **gonceden** iderüm pūseyi ümīd

Bu nīstīde gör beni var olmak isterüm G 27/5-5

(Feyzī, o goncadan öpücük almayı umarım. Beni gör ki bu yoklukta var olmak isterim.)

Dil-i mecrūḥuma emsem didüm la^ç l-i şeker-bāruñ

Didi ol **gonce-fem** bilsem murādun bundan ammā ne G 39/6-5

(Tatlı dudağın yaralı gönlüme ilâçtır, dedim. O gonca dudaklı, bundan muradının amma ne olduğunu bilsem, dedi.)

Lebūn o **gonce** dehānuñ görüp hemān şordum

Didüm şu sāğaruñ içindeki ḥabāb gibi G 40/4-2

(O gonca ağızlarının dudağını görüp hemen emdim. Şu kadehin içindeki hava kabarcığı gibi dedim.)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (G 36/6-3), (M 1/39-3), (R 10).

b) Gül, Verd

Gül, Divān şiirinde sevgiliyi ifade eden en güzel unsurdur. Kokusu, rengi ve güzelliği itibariyle sevgiliye benzetilir.

Rindler, kendilerine uzatılan kırmızı şarap kadehini eğlence bağından derilmiş bir gül olarak algırlarlar.

Destinde sāķī rinde ki bintü'l-^ç meb tutar

Gūyā meşāma bir **gül-i bāğ**-ı tarab tutar G 9/5-1

(Sâķi elinde rind kişiye üzüm kızı (şarap) tuttuğunda sanki burna bir eğlence bağının gülünü tutar.)

Âşık, güzellik bağının gülü olarak nitelendirdiği sevgiliye bülbül olmayı arzulamaktadır. Ayrıca âşık, sevgiye bahar mevsiminde “**gül renkli**” yakıştırmasını yapmaktadır.

Bir nāzenīne ‘âşık-ı zār olmak isterüm

Bir **verd-i bāğ**-ı hüsne hezār olmak isterüm G 27/5-1

(Bir nazlı sevgiliye inleyen âşık olmak isterim. Bir güzellik bağının gülüne bülbül olmak isterim.)

Bāgbān müjdeler it bülbüle feryād eylesün

Nev-bahār irdi yine bāğa o **gül-fām** gelür G 12/5-3

(Bağcı bülbüle müjdeler et, inlemeye başlasın. Yine ilkbahar geldi, bāğa o gül renkli gelir.)

Sevgiliye dâir, yaban gülü, gül yanaklı ve gül yüzlü ifadeleri de kullanılmıştır. Feyzî, özellikle Hz. Muhammed (sav) için yazmış olduğu kısa kaside de O’nun gül yüzünü görme arzusuyla gözünün sürekli nemli, yüreğinin de parça parça olduğunu ifade etmiştir.

Feyziyâ ‘aşkile bu bāğ-ı cihānda āhîr

İtdi bülbül beni bir **gül-ruhı** Magnīsā’nuñ G 24/5-5

(Ey Feyzî, bu dünya bağında sonunda bülbül, beni Manisa’nın bir gül yanaklısı etti.)

Şevk-ı **gül-rū**yuñla çeşmüm dā’imā nemnâkdür

Hasretüñle yâ resûlallāh gönül şad-çâkdür K 1/7-1

(Gözüm gül yüzünü görme isteğiyle sürekli ıslaktır. Ey Allah’ın peygamberi! Gönül, senin özleminle yüz parçadır.)

Olup cihāna ‘ıtrāsā riyāz-ı şulbinden

Açıldı yümn ü leţâfetle bir **gül-i nesrîn** T 13/7-4

(Sulbünün ıtır kokulu olan bahçesinden, dünyaya uğur ve hoşlukla bir yaban gülü açıldı.)

Feyzî, Kethudâ Abdi Ağaya övgü maksadıyla ilim, irfan bahçesinin gülü; Yazıcı Mehmed Paşaya da sadrazamlık bahçesinin gülü yakıştırmasını yapmıştır.

Bülbül-i hoş-nağam-ı fazl u kemâl

Verd-i gülzâr-ı ‘ulûm u inşâ

T 9/26-8

(*Erdem ve olgunluğun hoş nağmeli bülbülü. İlimler ve nesir gül bahçesinin gülü.*)

Sen ol **verd-i gülistân-ı** şadâretsin ki sulţânım

N'ola şevkile olsam ‘andelîb-i mu‘ciz-elhânı

K 6/30-26

(*Sultanım, sen o sadrazamlık gül bahçesinin gülüsün ki istekle o bahçenin üstün söyleyişli bülbülü olsam şaşılır mı?*)

Mevzuyla ilgili diğer beyitler: (T 16/11-3), (K 4/37-22), (K 6/30-5), (G 3/4-2), (G 4/5-1), (G 13/6-3), (R 12).

c) Nergis

Nergisle sevgilinin gözü arasında münâsebet vardır. Âşık, sevgilinin nergise benzeyen hasta gözünün hastalıklıdır. Sevgilinin baygın bakışları da “**nergis-i şehlâ**” olarak nitelendirilmiştir.

Ben haste-hâl-i **nergis-i bîmârî** olmuşum

İtmez tabîb derdime dermân ne fâ’ide

G 37/6-3

(*Ben nergise benzeyen hasta gözünün hastalıklı olmuşum, ancak tabip derdime derman bilmez, ne fayda!*)

Zihî vaqt-i meserret nûr-bağş çeşm-i gülşen kim

Çemende açdı göz h’âb-ı ‘ademden **nergis-i şehlâ**

T 7/16-2

(*Ne güzel sevinç çağı. Gül bahçesinin gözü ıstık saçar ki şehlâ gözlü nergis, yokluk uykusundan çimende uyandı.*)

d) Yasemin

Sevgilinin pürüzsüz olan yüzü ve yanağı yasemine benzetilir. Sevgilinin yasemine benzeyen yüzünde diken bulunmaz.

Ḥaṭṭ-ı benefşe vü gül-rüy **yâsemen** birle

Bu bâğ-ı dilde o hoş-bû çiçek degül de nedür G 5/6-5

(Menekşe tüyleri ve gül yüzlü yasemin ile o, bu gönül bağında hoş kokulu bir çiçek değil de nedir?)

‘İzârı ḥaṭdan ‘ârî mişli yoḳdur sîm-tenlikde

Belî hiç ihtimâl-i ḥâr olur mı **yâsemenlikde** G 35/5-1

(Yanağında tüy yoktur, gümüş tenli olmakta benzeri yoktur. Doğrusu, yasemin bahçesinde hiç diken ihtimali olur mu?)

e) Menekşe

Sevgilinin ayva tüyleri menekşe olarak düşünülmüştür. “Benefşe” şeklinde de ifade edilmiştir.

Ḥaṭṭ-ı **benefşe** vü gül-rüy yâsemen birle

Bu bâğ-ı dilde o hoş-bû çiçek degül de nedür G 5/6-5

(Menekşe tüyleri ve gül yüzlü yasemin ile o, bu gönül bağında hoş kokulu bir çiçek değil de nedir?)

f) Lâle

Lâle, yabanî bir çiçek olması ve suya ihtiyaç duyduğundan çabuk solması gibi özellikleriyle Divân şiirinde adından sıkça söz edilen bir çiçektir. Âşığın yaralı gönlü, dökmüş olduğu gözyaşları sebebiyle lâleye benzetilmiştir. Sevgilinin âşığa yaptığı eziyetle âşığın yaralı gönlünün kanı akarsa bu defa âşığın yaralardan teşekkül olan gönlü lâle bahçesine dönecektir.

Ḳaşduñ revân-ı ḥün-ı dil-i dâğdâr mıdur

‘Azmüñ yine ‘aceb ṭaraf-ı **lâle**-zâr mıdur G 2/5-1

(Amacın yaralı gönlün kanını akıtmak mıdır? Gidişin yine acaba lâle bahçesi tarafına mıdır?)

Lâle şekil itibariyle kadehe benzer. Bahar mevsiminde lâlelerin açmasıyla sâkinin kadehi bağa getirmesi istenmiştir.

Açdı bahâr yine gelüb verd ü **lâleyi**

Sâķīye söyle bâğa getürsün piyâleyi

G 41/5-1

(Bahar yine gelip gül ve lâleyi açtı. Sâķīye söyle kadehi bağa getirsin.)

G) Meyveler

Divânda ismi geçen meyveler üzüm, elma, şeftali, ayva ve nardır. “**Üzüm kızı**” mânâsına gelen Arapça “**duhter-i rez**” ve “**bintü'l-‘ineb**” tâbirleriyle şarap kastedilmiştir.

Olsa ‘aceb mi duhter-i **rez** mâ’il-i ḥabîs

Aşlında üm fūrū‘ma elbet şefîķ olur

G 7/5-2

(Üzüm kızı kötüye meyilli olsa şaşılır mı? Aslında anne çocuklarına elbette şefkatli olur.)

Destinde sâķī rinde ki bintü'l-‘**ineb** tutar

Güyâ meşâma bir gül-i bâğ-ı tarab tutar

G 9/5-1

(Sâķî elinde rind kişiye üzüm kızı tuttuğunda sanki burna bir eğlence bağının gülünü tutar.)

Sevgilinin çenesi elmaya, dudağı da şeftaliye benzetilmektedir. Âşık, sevgilinin dudağından aldığı bûseyi, şeftâli olarak algılamaktadır. Ayvalanmak ise yüzün sararmasıyla alâkalı bir tâbirdir.

Sīb-i zeķandan ‘âşıkā **şeftâlū** virmeden

Luḫ eyle rūyı ḥasretile **ayvalanmasun**

G 31/5-3

(Çenesinin elmasından âşığa şeftali vermekten, lutfeyle yüzü hasret ile ayvalanmasın.)

Kıymetli bir taş olan yâkutun kırmızı renkli olanı nara benzetilir. Bu sebepten yâkut-ı rummânî denilir (bkz. ‘Akîk, Yâkût, Mercân).

Semend-i cūdına zīn ol kerem-kāruñ meh-i nevdür

Mihirdür beççe-i raḫtına bir yâķüt-ı **rummānī**

K 6/30-18

(O iyilikseverin cömertliğinin atna süs yeni aydır. Eğerinin çocuğuna nar meyvesine benzeyen yakut güneştir.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FEYZÎ BEY DİVÂNİ

I. KASİDELER

1

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1 b	1	Şevk-ı gül-rüyuñla çeşmüm dâ'imâ nemnâkdür
Hasetüñle yâ resûlallâh gönül şad-çâkdür
	2	Çok mıdur kat kat tefâhur itse aduñla cihân
Zât-ı pākūñ çün zemîn ü bâ' iş-i eflâkdür
	3	Ṭab' ı bir mir'ât-ı şâfîdür o 'âlî-gevherüñ
Kim gubâr-ı gıll ü gışdan kıll ü kâlden pâkdür
	4	Rûyı pertev-bağş-ı mihr ü mâh-ı 'âlem şübhesüz
Kim vücûd-ı bî-'adîli mazhar-ı levlâkdür
	5	Dergeh-i pâkinde cârüb eyleyüp bâl ü perin
Mürğ-ı kudsî hıdmetinde dâ'imâ çâlâkdür
	6	Midhat-i pâküñde ger ızhâr-ı 'aciz itsem n'ola
Ben degül vaşfında 'âlem cümle bî-idrâkdür
	7	Yâ resûlallâh şefâ'atle devâ kıll Feyzî'ye
Bağrı yanık cigeri şad-pâre pür-gamnâkdür

2

DER-SİTÂYİŞ-İ İMÂM-I SULṬĀNĪ ʿ ARAB-ZĀDE ʿ ABDU'R-RAḤMĀN EFENDĪ

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 2 a
- 1 Vaḳt oldur gāhī tehī geh görünür māl-ā-māl
Böyledür ḳā' ide-i gerdiş-i cām-ı iḳbāl
 - 2 Bu siyâḳ üzrecedür hep gerdiş-i çarḥ-ı kühen
Vaż' -ı pîşînesinüñ devrine yoḳ ḳıl ile ḳāl
 - 3 Ziver-i mazbaṭa-i ehl-i ḥıreddür böyle
Bezm-i tertîb-i ḥudûşât-ı cihân bi'l-icmāl
 - 4 Çün vâḳıf ola bu keyfiyyete bir kes itmez
Vâridât-ı ṭaraf-ı nüh-felege isti' cāl
 - 5 Vâdî-i ğamda ḳomaz bedraḳa-i luṭf-ı Ḥudâ
Bir gün elbette ider menzil-i kâma îşâl
 - 6 Lîk itdükce ḥuṭûr Feyzî tesellî bulurum
Vaḳt-i endîşede gāhîce derûna bu maḳâl
 - 7 İntisâbum hele bir dergehe var kim dâ'im
Reşḳ ider ḥalka-i zer-kârına mâh-ı şevvâl
 - 8 Südde-i devleti ol rütbede bālâter kim
Görmedi pîr-i felek bu deme dek aña mişâl

- 9 Süllem-i rif' ati ol pâyede ' âlîdür kim
Vaşf için görme murâd itse peyk-i hayâl
- 10 Yelmeden sür' atile başına teng ola anuñ
Şahn-ı endîşe yine bulmaya vaşf[in]a mecâl
- 11 Bir dere müntesibüm böyle ki minnet Hakk'a
Vâyesinde niçe üftâde-i devlet hüş-ğâl
- 12 Şahib-i pür-himem-âmûz [u] kerem-güster kim
Luţf u ikrâmı ider birbirini istiğbâl
- 13 O ' aţâ-pîşe haţâ-puş kerîmü's-şânuñ
Şebt ü taħrîre eger vasfına kesb olsa mecâl
- 14 Târ-ı hürşîde dizerdi dür-i vaşfin böyle
Zerger-i nâzım-ı endîşe-i sencîde-mağâl
- 15 Mültecâ-yı ' ulemâ püşt ü penâh-ı fuğarâ
İftihâr-ı fużalâ zübde-i pâkîze-ğışâl
- 2 b 16 Dâver-i mülk-i hüner şâh-ı ma' ârif-efser
' Âkıl-ı nev' -i beşer şâhib-i câh-ı iclâl
- 17 Fâzıl-ı nâţıka-bağş-ı ' ulemâ-yı eslâf
Seyyid-i hâşiye-pîrây-ı halef İbn-i Celâl
- 18 Zîver-i şadr-ı Anaţolı imâm-ı sâbık
Ki felek kaddin ider şânına tevķîr ile dâl

- 19 Odur ol münteḥab-ı nüṣṣa-i şer^ç [ü] ḳānūn
Ki bulur re^ıyi ile dīn ü düvel istiḳlāl
- 20 Odur ol fāzıl-ı müstaḡnī-i ^ç ālem k'olmaz
Nazarında bir avuç ḥāke bedel māl ü menāl
- 21 Nāḥun-ı kilki ile her ne ḳadar şa^ç b olsa
^ç Uḳde-i mes^ı'eleyi ḥall ider fi'l-ḥāl
- 22 Evc-i pāk-i hünerā zıll-ı Hümā perverā ⁴⁵
Ey olan mürḡ-ı şikeste-pere ^ç avni şebbāl
- 23 Rūm ili şadı degül belki maḳām-ı vālā
Saña şāyeste ey[ā] zāt-ı sūtūde-aḥvāl
- 24 Bir kesūñ sen gibi memdūḥı cihānda var iken
Hıç gelür mi diline fikr-i ma^ç išetle kelāl
- 25 Olalı mazḥar-ı tevfiḳile vaşşāfuñ dil
Senūñ ey pādişeh-i memleket-i fazl u kemāl
- 26 Şevḳ-ı vaşfuñla telāṭum-ı yem-i endişem ⁴⁶
Sāḥilin dürr ü cevāhirle ider māl-ā-māl
- 27 O ḳadar dilde füzūnter bulurum sulṭānum
Medḥ-i pākūnde idersem ne ḳadar şarf-ı maḳāl

⁴⁵ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁴⁶ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- 28 Budur ümmîdüm olan kevkebe-i câhuñdan
Bu dem ey fâzıl-ı ‘allâme-i medâr-ı âmâl
- 29 Dest-i mi‘ mâr-ı ‘âtıfetüñle kerem it
Dil-i virânumı luḡfuñla yap itme pâ-mâl ⁴⁷
- 30 İltifât-ı keremüñ fâyiḡ-ı aḡrân itsün
Beni ey ḡusrev-i mülk-i himem ü ferruḡ-fâl ⁴⁸
- 31 Şeyḡül-islâma sa‘ âdet ile teḡrifüñle
Kerem it nuḡḡ-ı ḡayât-baḡḡuñı ḡılma ihmâl
- 3 a 32 Bir çerâḡuñ olub ‘âlemde senüñ sulḡânım
Eylesün reḡk baña pertev-i ḡürḡîd ü hilâl
- 33 Bir ḡazel söyledüm ammâ yine ḡavfum var kim
Vire ḡül-ı süḡhanım ḡab‘ -ı ḡerîfüñe kelâl
- 34 Nüş-ı bâdeyle olunca ḡanuram ruḡları al
Tâb-ı ḡürḡîde ider sâye o meh ḡırmızı ḡâl
- 35 Bâde-i la‘ lüñi gördükde o çeḡm-i mestüñ
Bulurum ‘aynı ile çâḡnî-i mâ’-i zülâl
- 36 Ğazabuñdan hele pür-âteḡ olunca nefesüñ
Ḳor mısıñ cism ü dil-i ‘âḡıḡ-ı şeydâda mecâl

⁴⁷ Bu beyitte vezin bozukluḡu vardır.

⁴⁸ Bu beyitte vezin bozukluḡu vardır.

- 37 Çaddüm oldısa ne ğam böyle ğam ey zülf-i dü-tâ
Şimdi buldum reh-i vaşlıña dağı rehber-i dâl
- 38 Şan ğayâl-i dil-i ‘ aşıkda beyâz kâğıddur
Olmaya ruğ-ı dil-berde ki Feyzî ğaṭṭ u ğâl ⁴⁹
- 39 Çün tamâm oldı ğazel vağt-i du‘ âdur eyle
Feyziyâ ide kabûl ğazret-i Hağ celle celâl
- 40 Tâ ki mesrûr ola luṭfile niçe bî-kesler
Ola ğünden ğüne ğadr [ü] şerefi ‘ âlü'l-‘ âl
- 41 Dâ ’imâ şevğ u sürûr ile olub şadr-nişîn
Yüz süre bendeleri pâyine her rûz [u] leyâl

3

DER-SİTÂYİŞ-İ HAZRET-İ ŞEYHÜ'L-İSLÂM MUŞTAFÂ EFENDİ

fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilâtün fe‘ ilün

- 1 Mıhr-i pertev-fiken-i burc-ı ma‘ âni-i sürûr
Nûr-ı rağşende-i mâh-ı felek-i ‘ âlem-i şûr
- 2 Lücce-i baĥr-i kerem menba‘ -ı elṭâf-ı himem
Mâlik-i levḫ ü ğalem dîde-i aşĥâb-ı şu‘ ūr
- 3 Tesliyet-dâr-ı derûn-ı dil-i ğacetmendân
Kâm-bağşâ-yı mühim-sâz-ı Hudâvend-i ğayûr

⁴⁹ Bu mısradâ hece eksikliĝi vardır.

- 3 b 4 Müşkil-i mes'ele-âmûz-ı ferîd-i 'aşr⁵⁰
'Ârif-i sırr-ı sühan vâkıf-ı aḥkâm-ı umûr
- 5 Vaşf-ı zâtında o pâkîze güherin⁵¹
İtse her ne kadar dikkat ile sa'y-i mevfûr
- 6 Biñde bir rütbesin 'âciz olur âdem idemez
Ḥaḫḫ u 'adl üzre eger itse de şarf-ı maḫdûr
- 7 Böyle iken yine erbâb-ı sühan şevkından
Midḫat-i pâkine geldükde olurlar mecbûr
- 8 O kerem-senc-i 'atâ-kâr-ı himem-mu'tâduñ
Fikr-i evşâf-ı cemîli dile itdükçe ḫuḫûr
- 9 Ḥarf-i evşâfını yazduḫça süvâr-ı ḫâmem
Giydürür ḫâmetine şâhid-i nazmum semmûr
- 10 Hemçü ney-pâre gelür sem'e şarîr-i ḫâme
Dem-i vaşfında terennümde şadâ-yı mâḫûr
- 11 Farḫ-ı tevḫîr ü te'eddüble 'Uḫârid anuñ
Böyle 'unvânun ider levḫ-i sipihre meşḫûr
- 12 Hâdî-i semt-i hüdâ bedraḫa-i râh-ı Ḥudâ
İftihâr-ı fuḫalâ bâ' iş-i esbâb-ı ḫuzûr

⁵⁰ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁵¹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- 13 Mecrā-i şer‘ -i nebī ḥāmī-i ḳānūn-ı ḳavī
Tābi‘ -i emr-i ḡanī şāḥib-i zūhd-i Ṭayfūr
- 14 Mültecā-yı ‘ ulemā püşt [ü] penāh-ı fuḳahā
Kām-baḥş-ı zu‘ afā taḳviye-dār-ı rencūr
- 15 Zāt-ı pākīze-ḥaseb seyid-i sādāt-neseb
Mürşid-i rāh-ı edeb hey’et-dih-i şadr-ı şudūr
- 16 A‘nī hem-nām-ı nebī ḥazret-i şeyḥü'l-islām
Ki odur şimdi fazīletle cihānda meşhūr
- 17 O veliyyü'n-ni‘ am-ı ‘ ālim-i ‘ ālī-şānuñ
Olmadı bu deme dek mişli cihānda manzūr
- 18 Ter midād-ı ḳalemi ile riyāz-ı devlet
Pertev-i neyyir-i fazlı ile ‘ ālem pür-nūr
- 19 Ḥüsn-i re’yile cihān ḥalkı fitenden sālīm
Nuḳḳ-ı pāki ile güm oldu dehirden şer ü şūr
- 4 a 20 Bezm-i pākine şeb encümle münakḳaş süfre
Pertev-i māh-ı cihān meş‘ ale-i şem‘ -i kāfūr
- 21 Ḳıble-gāh-ı fuḳarā pāk-tebārā şadrā
Ey olan dergehi bī-keslere beyt-i ma‘ mūr
- 22 Ḥaḳḳile bāṭıl olur mıydı cihānda tefriḳ
Emr-i fetvāya seni itmese Mevlā me’ mūr

- 23 Şirile pençeleşür ‘arşa-geh-i ‘âlemde
 uvvet-i himmetüñe mazhar olan kemter mür
- 24 Kâm-yâb olmadu âdem yoiken sulânun
 ‘Ahd-i ‘adlũñde mürüvvet mi alam ben ma‘zür
- 25 Eyledũñ herkese bir gũne efendilik kim
 Nür-ı hürşid-i cihân gibi olunmaz mestür
- 26 Yalıñız ben uluñuñ avli degüldür bu sühan
 Müttefikdur bu kelâm üstine avl-i cumhür
- 27 Fikr-i hâric ise bu silsile-i endie
 Himmetũñ dâhil ider re’fetũñ eylerse zuhür
- 28 Dest-i mi‘ mâr-ı kerem-sâzuñ iderse himmet
 aşr-ı kâmı bir işâretle idersin ma‘mür
- 29 Görmedi şılet-i dâyinle cihânda bir gün
 Rüz-ı bahtını felek eyledi şâm-ı deycür
- 30 Mevsim-i ‘ahd-i şerifũñde n’olur sulânun
 O da bir manşib ile olsa bu demde mesrür
- 31 Ba‘dezĩn dergeh-i Mevlâ’ya el aç Feyzĩ yeter
 İrdi encâma sühan itme şenâsında uşür
- 32 Tâ ki gerdiş ile câm-ı meh ü mihr olmaya hi
 Bezm-i ‘âlemde anuñ dide-i bahtı mamür

33 Şadr-ı fetvāda bulıduqça müdām devletle
İde düşmenlerini hāzret-i Bārī maḫhūr

4

ŞİTĀ 'İYYE DER-SİTĀYİŞ-İ HĀZRET-İ VEZİR-İ A'ZAM 'ABDULLĀH PAŞA

mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün

- 4 b
- 1 Ne ğam olsa 'ayān efsürdelik 'ālemde sermāda
Şafā der-peydür ancak yine bu günlerde meştāda
 - 2 Berif şanma cihān şāh-ı şitāya şimdi ikrāmen
Ki pāyine şu dībāsı döşetdi küh u şahrāda
 - 3 Yine rindān-ı devrāna bu dem sākī-i dey kıldı
Bedel cām-ı billūra sāgar-ı yah-pāre āmāde
 - 4 Niçe nev-rūza itmez bu demi terciḥ ādem kim
Ola germiyyet-i şöbet ḥuşūsā leyl-i ḥalvāda
 - 5 'Arūş-ı berde zīr-i bāmda yah şanma dey kıldı
Gümüş āvīzelerle ḥaclegeh tezyīn ü āmāde
 - 6 Kemāl-i berdden şeyḥ-i zemistānuñ celālinden
Çıkarmaḫ erba'ini müşkil oldı şimdi zühhāda
 - 7 Bi-ḥamdillāh ğumūm-ı dehr ü deyden ḥāl müşkildi
Bu germiyyetle 'adl ü dād-ı āşaf geldi imdāda

- 8 Ne āşaf Hakk Süleymān-ı zamāna eyledi tevfiķ
Ne āşaf k'ola zātı emr ü nehy-i Hakk'ı icrāda
- 9 Kerem ver cūd-perver kāmķār ma^ç delet-güster
Ki zāt-ı şāf-gevher mişli nā-yāb künc-i dünyāda
- 10 Vezīr ibni vezīr-i pāk ^ç Abdullāh Paşa kim
Vücūhen zātı taķdīm olunur ābā vü ecdāda
- 11 O ^ç Oşmān-menķabet Fārūķ-ķaşlet Murtezā-sīret
Muţābıķ ķazret-i Şiddīķ'a şekl ü ism ü sīmāda
- 12 Sütüde cünbişi etvār u refţarı pesendīde
Ki bu ķüsni sülūke n'ola diller olsa dil-dāde
- 13 Göreydi ķaşmet ü dārātını ol ^ç adl-āzmānuñ
Tenürāsā yanardı reşkinden Dārāb u Dārā da
- 14 Vezīr-i muķteşem vālā-himem şāķib-kerem ancaķ
^ç Adīlūñ bundan aķdem kimdür anuñ ķādir īrāda
- 15 Felekdür cānile ķıdmet-güzār-ı dergeh-i pāķi
Melekdür şevķıla derbān-ı bāb-ı re^çyi mu^ç tāda
- 16 Mihir taşť meh-i nev sīm bir ibriķ ^ç arz eyler⁵²
N'ola pişinde lāyık çarķ-ı atlas olsa seccāde
- 5 a 17 Ebed yād itse ķahrın lerziş-i tebden rehā bulmaz
O rütbe bīmi te^çşir itdi ķalb-i saķt-ı a^ç dāda

⁵² Bu mısradā hece eksikliği vardır.

- 18 Şerāre olur idi dīziş-i yah-pāre emr itse
Ki istibdāl-i ezdād ile zīr-i darb-ı haddāda
- 19 Eger zühhād-ı ʿālem şubḥ u şām ān u dem anuñ
Sezā ḥayr-ı duʿāsın zamm iderler ise evrāda
- 20 Keder yoḡ rūze-dārān-ı elem yoḡ emn ü rāḥat var
Niçe olmaz mişāl ʿahd-i şerīfi anuñ aʿyāda
- 21 Hezārān devr-i aʿşār u dühūr eylerse eyler
Felek bir mişlūñ ızhār-ı ʿaciz ʿālemde peydāda
- 22 Olur kāmı muʿanber micmerāsā vaşf-ı pākinde
Getürse şāʿir-i ḥōş-gū gül-âb-ı ḥulḡını yāda
- 23 Olaydı kaṭre-yāb-ı ḡulzüm-i elṡāfı bir kerre
Ḥayādan āb-ı ḥayvānı getürmezdi Hızır yāda
- 24 O memdūḡü'l-ḥişālūñ şebt-i evşāf-ı şerīfnde
Sünūḡ itdi bedīhī şevḡdan bir ḡazel ṡabʿa bu eşnāda
- 25 Olur germābeye daʿvet o şūḡ gerḡi sermāda
Velākin bir şovuḡluk olmasaydı āḡ arada
- 26 Yanardı manḡalāsā āteş-i ʿaşḡile dil ammā
Derūnı olmasa her dem sirişk-i dīde itḡāda
- 27 Görüp bir ḡar şaḡaḡı şarıḡ ile yāri dün ṡoñdum
İşındum yine bu endām ile ol ḡadd-i şimşāda

- 28 Yine yārile bilmem beynümüzde bir bürüdet var
Niyāz-ı naqd-i dil toñmış gibi dest-i dil-ārāda
- 29 Olur ‘uşşāka germ ü serd-i dehri añlayan dil-ber
Gehi nār-ı firāķ gehi zülāl-i vaşluñ icrāda
- 30 Hıdīvā rūḡ-baḡşā şāf-dil ‘İsī-demā şadrā
Ki cism-i dehri himmet kıldı ‘adl ü dāduñ ihyāda
- 31 Sen ol burc-ı sa‘ādetsin ki eslāfuñ maķardur hep
Mübeyyen ke‘ş-şemis ḡacet degüldür zātuñ eşḡada
- 5 b 32 Bu aḡlāķ-ı ḡamīde tā ki vardur sende sulṡānum
Olur senden duḡal ḡalk-ı cihān ḡoşnūd Mevlā da
- 33 Ne rütbe kılsa vaşf u medḡ-i pāküñ yine ķāşırdur
‘Ulüvv-i şānına nisbetle ḡāmem nazm u imlāda
- 34 Bu ‘abd-i pāk germ-ā-germ-i ‘adlünde olur ise
Murādumca ḡam-ı serd-i dehirde dil rehā-dāde
- 35 Ki tār-ı vaşfuña tanzīme kār-ı dilden ḡāzırdur
Nice dürr-i girān-ķıymet ki gelmez ḡadd u ta‘dāda
- 36 Yeter Feyzī du‘āya başla itnāb-ı kelām itme
Anuñ ḡaķ üzre çün ķādir degilsüñ vaşfuñ irāda
- 37 Giye şāh-ı şitādan ḡil‘at-i berfi cibāl her sāl
Ola pūşende semmūr-ı şadāret yā Rab ibķāda

5

KAŞİDE-İ BEÇÇE DER-SİTÂYİŞ-İ 'ALİ PAŞA

fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilātūn fe' ilūn

- 14 a 1 Peyğam-ı müjde-i teşrîfi yine bir zātuñ
Beden-i 'āleme gūyā yeñiden cān oldu
- 14 b 2 A' nī devletle şükür yine ' Alī Paşa kim
Mazhar-ı mihr olıcağ dehre Süleymān oldu
- 3 Hāğ mübārek ide ol zāt-ı şerīfe el-ħağ
' Āleme mevhibe-i ħazret-i Yezdān oldu
- 4 Yine teşrīfını gūş eyleyicek şadrı anuñ
Ser-i a' dāya felek ħavfile zindān oldu
- 5 ' Āleme şāmil o rütbe kerem ü cūdı kim
Bu şenākārı daħi luḫfına şāyān oldu
- 6 Viricek def a-i şānīsine tāriḫūmi ben
Ḥıfz için bir ḫulna emr ile fermān oldu
- 7 Gerçi şāyeste-i taḫsīn degül idi ammā
İntizār-ı eşeri bā' iş-i giryān oldu
- 8 Olmamağ nā 'il-i maḫşūd ne mümkin Feyzī
Niçe dil-ħastelerūñ derdine dermān oldu

- 9 Başla ed^ç iyyesine şevkile gel sen de hemân
Halk-ı ^ç âlem aña fi'l-cümle şenâ-h^çân oldu
- 10 N'ola emrinde muvaffak ide Mevlâ-yı kerîm
Hâzret-i çâr-yâr aña nigezbân⁵³ oldu

6

DER-SİTÂYİŞ-İ DEVÂT-DÂR MEHMMED PAŞA

mefâ^ç ilün mefâ^ç ilün mefâ^ç ilün mefâ^ç ilün

- 16 a 1 Açıldı ^ç âlemün gül gibi bir şüh-ı dilistânı
Getürdi ^ç andelîb-i dil gibi şevka hezârânı
- 2 Olur mı rûzgâruñ şadmesinden hiç esen ^ç âşik
Şalınsa bâğzâr-ı dilde bir serv-i hırâmânı
- 3 Bahâr irdi dilâ gel nâle vü feryâda âğâz it
Ki teşrif eyleye ol gül-ruhum demdür gülistânı
- 4 Bilür dil-teşnegân la^ç linün keyfiyyetin ancak
Gören deşt-i gamı hem çâşnî-i âb-ı hayvânı
- 5 Çemenzâr-ı hayâle rüy-ı rengînün getürdükçe
Gülâb-efşân olur ^ç uşşâk-ı zâruñ çeşm-i giryânı
- 16 b 6 N'ola dilkeş-edâ böyle gâzel söyler isem Feyzî
Ki var tab^ç umda şevk-ı medh-i pâk-i âşaf-ı şânî

⁵³ Nigezbân: [نكهدان] Nigehdân (Metin).

- 7 Ne āşaf kim Süleymān-ı zamāna elyağ u ahrā
Ne āşaf zātı şadr-ı devletüñ şâyān [u] çesbānı
- 8 ‘Aţādur levḥ-i çarḥa böyle tezhīb eyler evşāfın
Çalem bu resm ider dībāce-i medḥinde ‘unvānı
- 9 Vezīr-i dādger ‘ālī-nijād merḥamet-güster
Seḥā vü cūd-perver zīver-i şadr-ı cihānbānı
- 10 ‘Ömer-‘adl Meḥemmed-nām Sıddīķī-seḥāvet kim
‘Adīlūñ görmedi hiç bundan esbağ mülk-i ‘Oşmānı⁵⁴
- 11 Göreydi mürtefi‘ tā böyle kāḥ-ı ‘izz ü iclālūñ
Eñ evvel baş қoridi süddeye İskender-i şānı
- 12 Aristo bu sedād u dānişūñ dil-bestesi ḥālā
Bu tedķīķāt-ı rüşd ü fikrūñ Eflātūñ ḥayrānı
- 13 Mürüvvet hem-enīs-i tıynet-i zāt-ı dil-ārāsı
‘Aţūfet hem-celīs-i meşreb-i pāk-i қadr-dānı
- 14 Sa‘ ādet fiṭnat-ı pākinde müntic ‘izz ü iķbālī
Nezāfet ḥilķatinde münderic ḥayr-i firāvānı
- 15 Mekārim dergehinde bir ğulām-ı çāpük ü çālāk
Merāḥim bir tevāzu‘ -pīşe şevķ-engiz derbānı

⁵⁴ Bu mısradā hece eksikliği vardır.

- 16 Refîkî hayr u tevfiķ u zahîri şıdk u ihlâsı
İşâbet bedraķa emrinde ‘avn-i Hâķ nigejbânı
- 17 Feleklerdür derinde hıdmetinüñ ğıbtâ-fermâsı
Meleklerdür kitâb-ı vaşfinüñ ez-dil sebaķ-ĥvânı
- 18 Semend-i cûdına zîñ ol kerem-kâruñ meh-i nevdür
Mihirdür beççe-i rahtına bir yâķût-ı rummânî
- 19 Dehen açsa şadefveş baĥr-i ĥayret içre bir maġmûm
Olur lü'lü'-feşân elbette dest-i cûd-ı nîsânı
- 20 Derinde zerreden bâ-ĥişşe-yâb feyz-i luţfından
Cihânuñ iktisâb-ı nûr ider mihr-i dirahşânı
- 21 Elümde kil-k-i mecriyyü'l-edâ şan bir ķalem şudur
Kılaldan şarf süy-ı gülbün-i vaşfına iz'ânı
- 22 Hünerde ma'rifetde cûdda nâ-yâbdur mişli
'Aţâ vü 'ilm ü merĥametde yoķdur aķrânı⁵⁵
- 17 a 23 Merâĥim-perverâ şadrâ hıdvâ âsmân-ķadrâ
Eyâ burc-ı sipihrüñ 'adl ü dâduñ mâh-ı tâbânı
- 24 Cihâna nûkhet-i 'adlünle ta'ţîr-i dimâġ itdün
Bahâr-ı gülsitân u devletün ey verd-i ĥandânı
- 25 Gürisne-çeşm dehr-i dūna zecren yümñ ü himmetle
Ki zâtuñ maĥz-ı ni' met ķıldı nâsa luţf-ı Rabbânî

⁵⁵ Bu mısradâ hece eksikliġi vardır.

- 26 Sen ol verd-i gülistân-ı şadâretsin ki sulţânım
N'ola şevķile olsam ' andelîb-i mu' ciz-elhâmı
- 27 Dilîr-i şaf-şikâf-ı leşker-i nazm iken ' âlemde
Dilüm hışn-ı haşîn-i ğamda oldu şimdi pinhânî
- 28 Yaķışmaz kâle-i fahriyye Feyzî şâhid-i nazma
Ki olsa böyle bî-endâm eger lafz-ı perişânı
- 29 Kelâl îrâş ider gel besdür itnâb-ı kelâm itme
Hulûş ile du' âlar eyle bâ-şart-ı sühân-dânî
- 30 İlâhî devlet ü iclâl ile tâ rûz-ı rüstâhîz
Şadâretde muķim it ol mekârimkâr-ı devrânı

7

'İDİYYE DESTÂR RECÂSIYLA YAZILAN

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 24 a 1 Dir felek baña bu 'îd içre yine
Künc-i derd ü ğamı me'vâ eyle
- 2 Kaţ' -ı nâhun iderek âh iderek
Hâşılı kendüni ihfâ eyle
- 3 'Āķıbet dalķavuk itdükde beni
Didi bir kes sözüm ışğâ eyle

- 4 Variken böyle veliyyü'n-ni' amuñ
Var merāmuñ aña inhā eyle
- 5 Geldüm ey server-i ḥayl-i ' ulemā
Bu niyāzum benüm i' ṭā eyle
- 24 b 6 Ne var ey kân-ı kerem başuñ için
Bir şarıqla beni ihyā eyle
- 7 Feyzî gel bâğ-ı şenâsında yeter
Ḥāmeñi bülbül-i gūyā eyle
- 8 Şiḥḥat ü devlet ile yā Rab anuñ
Her zamān ḳadrini bālā eyle
- 9 Daḥi maḥdūmların ' ālemde
Her birin fazlile yek-tā eyle

- 9 A' nī hem-nām-ı cenāb-ı Şiddīk
 'Ömeriyyü'ş-şiyem ü bī-hemtā
- 6 a 10 O kerem-kāruñ 'Uṭārid çarḫa
 Eyledi medḫini böyle inşā
- 11 Ma' delet-güster-i dīn ü devlet
 Merḫamet-kār-ı mekārim-pīrā
- 12 Şāhib-i rüşd ü sedād ü dāniş
 'Ārif ü pāk-nijād ü dānā
- 13 Mihr-i tûde-i burc-ı rif' at
 Mehbiṭ-ı luṭf-ı cenāb-ı Mevlā
- 14 'İlm ü faẓl u edeb ü fenle 'alem
 Ki hüner-mend-i ma' ārif-pīrā
- 15 Ḥilm ü inşāf u diyānetle şehīr
 Şeb ü rüz pişesi zühd ü taḫvā
- 16 Z̄atı cūd u kerem ile mevşūf
 Nāmı iḫsān u ' izzile yek-tā
- 17 Ḥamdülillāh o vezīr ibn-i vezīr
 Oldı ' izzet ile şadru'l-vüze[r]ā
- 18 Olmışiken hele pür-jeng ü keşīf
 Devlet āyīnesine virdi cilā

- 19 Luṭf u iḥsānı zāhīr-i ğurebā
Keremi yāver-i cins-i fuḳarā
- 20 Hele ben bildiġüm Allāhu a‘ lem
Görmedi mişlini dünyā aşlā
- 21 Ḥasenü'l-ḥulḳ melihü'ş-şiyem
Ey olan derd [ü] ğam-ı dehre şifā
- 22 Şübhesüz zātınuñ ey ‘İsī-dem
Oldı teşrifī şadr-ı iḫyā
- 23 Yaptılar niçe güzīn tāriḥler
Şadri teşrifüñe gerçi şu‘arā
- 24 Ben gibi ‘abd-i şenākār-ı ḳadīm
Anların var mı içinde āyā
- 25 Midḥatüñ şevḳıla hırz-ı cānum
Vaşfuñ ezḳār-ı dilüm şubḥ u mesā
- 6 b 26 Medḥüñi böyle mi nazm eylerdüm
İtmese bendeñi ğam istilā
- 27 Çıkarurdum niçe gevher dilden
Ola āvīze-i gūş-ı şu‘arā
- 28 Yeter ey Feyzī bu ıtnāb-ı kelām
Eyle tebrīk ile gel ḥayr-du‘ ā

- 29 Ola ʿizz ile şadâretde muķīm
İde her hâlde muvaffaq Mevlâ
- 30 Aña târiḥ düşerse lâyıķ
Feyziyâ câʿi muʿinüʾz-zuʿafâ
- 31 Bir düşer Feyzî bu târiḥ daḥi
İde meymûn saña şadrı Hudâ⁵⁶

2

TÂRİḤ BERÂ-Y-I Ū

mefâʿilün mefâʿilün mefâʿilün mefâʿilün

- 1 Düşürdi böylece bāy u gedâ teşrîfine târiḥ
İde şadında ʿAbdullâh Paşa'yı muvaffaq Ḥaķ

3

TÂRİḤ DER-ḤAḤḤ-I ŞADÂRET-İ MEḤEMMED PAŞA

feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilün

- 1 Baḥr-i fikr içre seyâhatlere olsañ ğavvâş
Bulamazsıñ yine kaʿr-ı ḥikem-i ḤaķḤ'ı dilâ
- 2 Eyleseñ dîde-i ʿibretle nigeḥ dünyâda
Cümle maḥkûm-ı yed-i kudret-i Ḥaķ'dur eşyâ

⁵⁶ بردوشرفیضی بو تاریخ دخی
اید میمون ساکه صدری خدا

- 3 Rū-nümā olsa ne kim h̄ikmeti var şanma teh̄i
Cānib-i h̄azret-i H̄allāk ezelden maḥzā
- 4 H̄ayr bī-şübhe vü reyb anda olur itme cedel
İhtiyār eyleye bir şey 'i cenāb-ı Mevlā
- 5 İşte bir luḫf u kerem şāhibiñ 'iffet kānīñ
H̄ikmetin eyledi devlet ile şadrü'l-vüzerā
- 6 A' nī aḫrā vü sezā elyaḫ [u] pek ensebdür
N'ola ism olsa ebü'l-ḫayr Meḫemmed Paşa
- 7 Re'yi icrā-yı şerī' atla ḫavānīn-i selef
Pīşesi taḫviyet-i devlet ü dīn [ü] dünyā
- 7 a 8 Hün̄er ü 'ilm ü fazīletde 'adīli kem-yāb
Dehr ü devletde nezāfetde vüçüdü yek-tā
- 9 Dāniş ü rüşd ü sedādına Aristo ḫayrān
Fikr ü tedḫiḫına dil-beste cihān ser-tā-pā
- 10 H̄ātem engüşt-i seḫāsına olurdu ḫātem
Bermekī görse idi cūdımı eylerdi ḫayā
- 11 Ḫaṭre-nüşān-ı biḫār-ı kerem ü iḫsānı
Āb-ı ḫayvāna n'ola eyler ise istiḡnā
- 12 Mazḫar u lāyık-ı elṫāfı olan bir zerre
Eylemez mihr-i cihān-tāba nigāh u ĩmā

- 13 Nice taq̄d̄ir ü şümār eyleyebilsün ādem
Ki kerem-d̄idesin ʿ ālemde anuñ lā-yuḥṣā
- 14 Görmedi bir daḥi devr ideli çeşm-i dünyā
Mişlüñ ol cūd-ı kerem-p̄işenüñ aşlā ḳatʿ ā
- 15 Böyle bir zāt-ı şeref-baḥş-ı ʿ adīmü'l-mişle
Ola her ḥālde tevfiḳ-ı Ḥudā rāh-nümā
- 16 Çāre-baḥş-ı dil mekārım-kārā şadrā
Ey olan ṭabʿ -ı şikeste kerem ü cūdı şifā
- 17 Bir hünermend ü ḳadir-dān-ı cihānsın el-ḥaḳ
Seni bed d̄ideden Allāh ide ḥıfz u ihfā
- 18 Bunca demdür ki olup ʿ illet-i ṭabʿ um māniʿ
Şimdi tebrīke iderken dil-i şūrīde ḥayā
- 19 Yüzüm aldum ele yüz sürmege ḥāk-i pāye
Bu maḳāl-i perişān ile eyā şāḥib-i rā
- 20 ʿ Afv ḳıl eyle kerem midḥat ü evşāfuñda
Ne ḳadar varsa ḳuşūrum benim ey bī-hemtā
- 21 Midḥat-i pākūñi ger böyle mi nazm eylerdüm
İtmese ʿ illet ü ḳillet dilümi mesken ü cā
- 22 Degülüm bendeñ efendim o ḳadar bed-ṭıynet
Lākin itdi kederüm şervet-i ṭabʿ um yağmā

- 23 Mürğ-1 dil balsa rehā dām-1 kederden bir kez
Gülşen-i midhatüñe bülbül olurdu gūyā
- 7 b 24 Genc-i vaşfında bulurdum niçe gevherler kim
İtmemiş gūş olalar belki şımāḥ-1 şu‘arā
- 25 Dergehinde o ‘atā-piṣe ḥatā-pūşānuñ
Feyziyā lāf ü güzāf itme yeter eyle du‘ā
- 26 Devr ide tā ki felek ‘izzet ile devletde
Neyyir-i zātını şābit ide anuñ Mevlā
- 27 Feyziyā düşdi hoş ānide āña tāriḥ
Kām-yāb oldı vezāretle Meḥemmed Paşa

4

TĀRĪḤ-İ MEDRESE-İ CELĪLE-İ MEḤEMMED PAŞA

YESSERALLĀHÜ ḤAYRMĀYEŞĀ

müfte‘ilün fā‘ilün müfte‘ilün fā‘ilün

- 1 Pādişeh-i baḥr ü ber a‘nī ki Maḥmūd Ḥan
Bermek ü Ḥātem revā olsa derinde ḡulām
- 2 Ḥalk āsūde-ḥāl ‘ahd-i şerīfnde hep⁵⁷
Devlet-i taḥt u baḥtuñ eyleye Ḥaḫ müstedām
- 3 Ol şeh-i Cem-çākerüñ āşafi ‘ālī-nijād
Ḳıldı emr murād bu ḥayr-i pāki ber-vefḳ-1 merām

⁵⁷ Bu mısradā hece eksikliḡi vardır.

- 4 Sa' yini meşķūr idüb oldı bu ĥayra bādī
Luţfile aña tevfiķ cyledi Rabb-i enām
- 5 Yapdı bu taĥşilgeh-i 'ilm-i şerīfi lillāh
Tā ola ŧālibān-ı 'ilme bu 'ālī-maķām
- 6 Seyr-i bināsı elem kimsede ķoymaz virür
Naķş-ı ĥayāt-baĥşı ĥaste dile ber'-i tām ⁵⁸
- 7 Resmi pesendīde-i Mānī vü Bihzād'dur
Ŧarĥı ki ġāretger-i dāniş ü ĥūş-ı enām
- 8 Bunda ki taĥdīş ü tedris olına dā'imā
'İlm-i şerīfe vücühile olub iĥtirām
- 9 Luţf u keremle bu ĥayrı ide ĥüsn-i ķabül
Eyleye ecr-i cezil Ĥaķ aña rüz-ı kıyām
- 10 Feyzī ġörenler bu ĥayrāt-ı mu'allāya dir
Medrese-i ebü'l-ĥayr oldı aña tārīĥ ü tām ⁵⁹

5

TĀRİĤ BERĀY-I KİTĀB-ĤĀNE-İ MEĤEMMED PAŞA

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 8 a 1 Zıll-ı Ĥaķ ĥazret-i Sulţān-ı cihān Maĥmūd Ĥan
Ki şehenşāh-ı eķālīm ü memālik-ārā

⁵⁸ Bu mısradā hece eksikliġi vardır.

⁵⁹ فیضی کو رنلر بو خیرات معلاي دیر
مدرسء ابولخیر الدی اکا تاریخ و تام

- 2 Devlet ü salṭanatın ḥazret-i Ḥaḳ dā'im idüb
Eyleye zāt-ı şerīfini ḥaṭādan ihfā
- 3 Olan ol pādişeh[e] şimdi vezīr-i a'zam
A'ni şāhib-himem ü cūd Meḥammed Paşa
- 4 Kıldı mi' mār-ı kef-i mekremeti bu resme
Ṭarḥile böyle kitāb-ḥāne-i pākize binā
- 5 Zihī bünyād-ı şeref-baḥş zihī ḥayr-ı celīl
Ki ider mürde-dil-i müşkili ḥall ü ihyā
- 6 Cāy-ı fazl u edeb ü fenn ü 'ulūm u 'irfān
Mevzi' -i pāk ü maḥall-i feraḥ-ı rüḥ-efzā
- 7 Kütüb-i ānife-i nādireden memlūdur
Cevher-i pākile bir genc-i defīndür gūyā
- 8 Ne sa'adet bu ki her kim gele şāhib-ḥayra
İstifāde ide itdükçe aña ḥayr-du'ā
- 9 Ṭarḥ u resmini görenler didi istiḥsānen
Zīb ü zībende ne ḥoş cāy-ı binā-yı vālā
- 10 Yessra'llāhu lehü'l-birre ve ecren ḥasenen
Zālike'l-ḥayri le-ḳad şāra maḳāmen a'lā
- 11 Düşdi bā-'avn-i Ḥaḳ itmāmına iki tāriḥ
Feyziyā böyle dü mışra' la mücevherle aña

12 Kıldı ma' mür kitāb-ḥāne-i vālā lillāh
Zihī zībā eşer-i pāk Meḥemmed Paşa

6

TĀRİḤ BERĀY-I MEKTEB-İ 'ĀLĪ-İ MEḤEMMED PAŞA

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Ḥān-ı Maḥmūd-ı Ferīdün-fer-i Dārāb-ḥaşem
Ki rikābında olur ġāşiye-dārı Dārā
- 2 Devr ide tā ki felek neyyir-i zātın şābit
Kıla evreng-i sa' ādetde cenāb-ı Mevlā
- 8 b 3 O şehenşāhuñ olan şāhib-i mūhri el'ān
Mālik-i rüşd ü sedād a' nī Meḥemmed Paşa
- 4 Sālik-i şöhre-i ḥayr [ü] ḥasenāt-ı ḥālī
Mecrā-i emr-i ġanī tābi' -i şer' -i ġarrā
- 5 Ṭab' -ı maṭbū' ma bu mekteb-i 'ālī mülhem
Ṭaraf-ı ḥazret-i Mevlā'dan kıldı binā
- 6 Ḥabbezā mekteb-i zībende vü resm-i dil-keş
Ṭarḥ-ı nā-dīde maḥall-i şeref-i rūḥ-efzā
- 7 Bāġ-ı pür-bülbül yā bir kafes-i tūṭīdür
Geldi mürġ-i dil-i eṭfāle bu cāy-ı a' lā

- 8 Bulamaz h̄āce-i dehr añā sebağdaş u nazīr
Ne kadar itse taḥayyülle ta‘ allüm farzā
- 9 Bunda tertīl ü tilāvet oluna Qur‘ān
Ḥasenātın kıla ıs‘ āf-müsā‘ if Mevlā
- 10 Hoş-edā düşdi bunun itmāmına Feyzī tārīḥ
Mekteb-i ‘ālī binā kıldı Meḥemmed Paşa

7

TĀRĪḤ BERĀY-I MEŞĪḤAT-I İSLĀMİYYE
DER-ḤAḤḤ-I PĪRĪ-ZĀDE MEḤEMMED ŞĀHĪB EFENDİ

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün

- 1 Hoşā zevk u şevk u pāk ü meymenet-pīrā⁶⁰
‘Acāyib feyz-i devr-i kām-baḥş-ı ‘ahd-i rūḥ-efzā
- 2 Zihī vaqt-i meserret nūr-baḥş çeşm-i gülşen kim
Çemende açdı göz h̄āb-ı ‘ademden nergis-i şehlā
- 3 Bu eyyām-ı şafānuñ şöyle şimdi feyz-i te’sīri
Ki ider her demi mürdeyi hemçü Mesīḥ iḥyā
- 4 Revā mı cümleye şāmil iken bu Feyzī’n āsārı⁶¹
Benüm dest-i elem esbāb-ı şevkum eyleye yağmā
- 5 Şafādan her kişi leb-riz-i şevk olmağda ben dā’im
Mürüvvet mi olam tā böyle pā-māl-i ğam-ı dünyā

⁶⁰ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

⁶¹ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

- 6 Peder hicri ma'îşet fikri evlād [ü] ' ayāl kıaydı
Tuta ceyb-i şu' urum kimi kimi dāmenüm hālā
- 7 Peder-mānde-düyūndur müntakıl irşen baña yoħsa
Hilāli kıalmadı destāruma vaz' idecek zīrā
- 9 a 8 Berī oldum hücūm-ı dā'in-i tāmı' la rāħatdan
Mübāşir şıķletinden ise yoķ āsāyişe me'vā
- 9 Kerem-kārā ma'ārif-perverā şadrā felek-ķadrā
Ey[ā] dānende-i aħvāl-i nās-ı 'ālem-i dünyā
- 10 Bu gūne itmez idüm nazm-ı tārīħūñi dest-āvīz
Velākin tab' umı cünd-i elem itdi istīlā
- 11 Cenāħ-ı mürğ-ı fikrüm itmişidi nār-ı ğam sūzān
N'ola pervāz iderdüm evc-i evşāfuñda bī-pervā
- 12 Ne maźmūnlar bulurdum baħr-i evşāfuñda sulţānum
Ki her biri olurđı ğıbta-fermā-yı dūr-i lālā
- 13 Bu eyyām-ı şafāda baña da luţf eyle şāħib ol
Ki zīrā her cihetle bī-kesüm ey merħamet-pīrā
- 14 Yeter ey hāme besdür terk-i taşdı' -i maķāl eyle
Du' ā-yı devlet ü iķbālin itgil şıdkile imlā
- 15 Ziyā-güster ola tā āftāb u māħ 'ālemde
O zātı nūr-baħş-ı burc-ı āftāb eyleye Mevlā

- 16 Düşürdüm böyle tebrikine Feyziyâ târiḥ
Mübârek ola buldı şâhibini mesned-i fetvâ ⁶²

8

TÂRİḤ-İ İMÂM-I SULTÂNÎ ‘ABDU'R-RAḤMÂN EFENDİ

fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün

- 1 Olıcağ devlet ile zîb-dih-i şadr-ı şudür
Didiler halk-ı cihân saña efendim elyağ
- 2 Ârzümend idi çokdan saña şevkile şadr
Kâm-yâb oldı aña yümñile başduğda ayak
- 3 Rüm ili şadrı degül belki maḫâm-ı vâlâ
Saña şâyestedür ey zât-ı kerem-kâr elḫağ
- 4 Geldi Feyzî de şenâ-ḫân olarak dergehüñe
Çaşd-ı tebrîk ile rû-mâle çerâğüñdur bağ
- 5 Kerem it yâver ol ol bî-kese luḫ eyle bu dem
Kâm-yâb ide seni de dü-serâ Rabb-i felak
- 9 b 6 Ehl ü evlâd u ‘îyâlüñ ile etbâ‘uñ ile
‘Ömriñi devletüñi dahi ziyâde kıla Ḥağ
- 7 Güş idüb Feyzî şenâ birle didi târiḫüñ
Şadr-ı Rüm'ı saña yümñile mübârek ide Ḥağ ⁶³

62

دوشردم بويله تبريكنه فيضيا تاريخ
مبارك اوله بلدى صاحبنى مسند فتوا

9

TĀRĪḤ DER-ḤAḤḤ-I KETHUDĀ-YI ŞADR-I ʿĀLĪ ʿABDĪ AĠA

feʿ ilātün feʿ ilātün feʿ ilün

- 1 Kūşe-i ğamda dil-i şūrīde
Derd ü miḥnetle olurken gūyā
- 2 Pīç ü tāb ile iki müjde-resān
İtdiler müjde gelüb ḥamd [ü] şenā
- 3 Didiler mesned-i vālāya bu dem
Kethudā oldu efendiñ aġa
- 4 Meger ol peyk-i sürūr-engizūñ
Birisi şevḤ imiş biri şafā
- 5 Öyle bir zāt-ı kerem-pīrāye
Gūş iden didi sezā ve aḥrā
- 6 Ki hünermend ü maʿ ārif-perver
Kāmver ü cūdda bī-hemtā ⁶⁴
- 7 Pāk-pīrāmen ü şāḥib-ʿ iffet
ʿ Āḳıl u kāmīl ü zāt-ı yek-tā

⁶³ كوش ايدوب فيضى ثنا برله ديد تارخيك

صدر رومى سكا يمنله مبارك ايده حق

⁶⁴ Bu mısradā hece eksikliġi vardır.

- 8 Bülbül-i hoş-nağam-ı fazl u kemâl
Verd-i güلزâr-ı ‘ulûm u inşâ
- 9 Şârih-i metn-i şalâh u İslâm
Mâlik-i milket-i zühd ü taqvâ
- 10 Fâris-i pâk-i şecâ‘at-güster
Şîr-i nerrende-i meydân-ı veğâ
- 11 Nâ’îl-i mevhibe-i ehl-i yaqîn
Mazhar-ı luğf-ı cenâb-ı Mevlâ
- 12 N'ola ger kılsa Aristo taħsîn
Fikr [ü] endîşe ve rüşdine sezâ
- 13 Görse dergâhuñ o kân-ı keremüñ
Bermekî gelmeye eylerdi hayâ
- 10 a 14 Neyyir-i luğfi o burc-ı şerefüñ
Âdemî zümresi eyler ihyâ
- 15 Kaṭre-nüşân-ı yem-i ihsânı
Âb-ı hayvâna ider istiğnâ
- 16 Ebr-i nîsân-ı ‘aṭası bir kez
Eylese bir kesi sîr ü irvâ
- 17 Şadef-i dilde bulur meymenet
Niçe gencîne-i dürr-i lâlâ⁶⁵

⁶⁵ Bu mısradâ hece eksikliğı vardır.

- 18 O kerem-pîşe o ‘ālî-himemün
Görmedi mişlini çeşm-i dünyā
- 19 Kān-ı cūd [u] keremā şāf-dilā
Ey kesîf-ṭab‘ a viren luṭfi cilā
- 20 Midḥat ü vaşf-ı şerîfün şā‘ir
İde kâbil mi senün ḥaḳḳ-ı edā
- 21 Varise eyle kuşûrum kerem it
Dâmen-i ‘afv ile setr ü iḥfā
- 22 Hûş-ı ṭab‘um alup ekdâr u elem
İtdi ğam eṭrâfumi istilā⁶⁶
- 23 Midḥat-i pākūni böyle yoḥsa
Hiç eyler mi idi dil imlā
- 24 Bâğ-ı vaşfuñda olurdum bülbül
Mürġ-ı dil ğamdan eger balsa rehā
- 25 Feyzî tebrike hemân bu resme
Geldi sultânuma bâ-şerm [ü] ḥayā
- 26 Böyle menkûṭile târîḥ didi
Ketḥudâlık ola meymün saña⁶⁷

⁶⁶ Bu beyitte vezin bozukluğu vardır.

⁶⁷ بويله منقوطليله تاريخ ديدى

كتخدالق اوله ميمون سكا

10

TĀRĪḤ DER-ḤAḤḤ-I ḤALĪL EFENDĪ-ZĀDE MEḤEMMED SA'ĪD EFENDĪ

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Rūm ili şadruñ yine teşrîfî bir zātuñ bu dem
 Kıldı mesrūr 'ālemi maḥv oldı ālām [u] ğumūm
- 10 b 2 Oldı sārī 'āleme feyz ü neşāṭ ol rütbe kim
 Cāy-ı vīrānuñ bile eyler bu dem ābād büm
- 3 Ma' rifet-ğüster keremver zāt-ı pür-cūd [u] hüner
 Merḥamet-perver şeref-baḥş-ı dil-i ehl-i ğumūm
- 4 A' nī hem-nām-ı cenāb-ı hazret-i faḥr-i rüsül
 Bū Ḥanīfe-ḥaşlet ü şāḥib-dil ü fazl [ü] 'ulūm
- 5 Fenn [ü] 'ilm ile şehīr ḥilm ü ma' arifle 'arīf
 Fazl ile mümtāz cihān içre budur ḳavl-i 'umūm
- 6 Tehniyet-çün şevḳile pīşinde zerrīn süfre ḥūr
 Māh ḳā'il cānile olmağa dergāhında mūm
- 7 Meşrebüñce işte ey dil-teşne-i āb-ı kerem
 Gel umarsañ bu kerem-cūnuñ cihānda cūdın um
- 8 Şāf-dil pākīze-ṭab'ā ḳadr-dānā fāzılā
 Ey ḥuceste-ṭālī' ü iḳbāl ü ferḥunde-ḳudūm
- 9 Böyle a' lā rütbede 'izzile gördükçe seni
 Eyleye tā esfeli cāy u maḳarr a' dā-yı şūm

- 10 Ancağ ızhâr-ı ʿubūdiyyetdür ey kân-ı kerem
 Kaşdı Feyzî'nün degüldür itmek iş ʿâr-ı rüsüm
- 11 Böyle târihün şenâ birle didi tebrîk idüp
 Saña ʿizz ü yümn ile ola mübârek şadr-ı Rûm ⁶⁸

11

TÂRİH DER-HAQQ-I SILÂH-DÂR-I ŞEHRYÂRÎ ʿALÎ AĞA HAZRETLERİ

mefâʿ ilün mefâʿ ilün mefâʿ ilün mefâʿ ilün

- 1 Cenâb-ı Haq ʿAlî Ağa-yı zî-şanı bu dem kıldı
 Silâh-dâr ol şehensâh-ı cihân ol baht-ı mes ʿûda
- 2 Ne ağa pür-hüner kâmil seçî ʿâkıll u dâna
 Ki zâtı maʿrifetle fennile cûd ile âlûde
- 3 Ne ağa kâmver şâhib-kerem ʿâlî-himem el-haq
 Derinden olmamışdur hâʾiben hiç kimse merdüde
- 4 Keremdür pîşesi endîşesi hayrâtdur cümle
 Ki kaşdı herkesi irgürmekdür cûdile maqşûda
- 11 a 5 N'ola olduysa mażhar bunca elţâf-ı hafıyyâta
 Hülûş-ı qalbile var iʿtikâd-ı pâki maʿbûda
- 6 Budur ümmîdimüz Allâh'dan tâ rûz-ı rüstâhîz
 Cihânda ola ʿizz ü devlet ü iqbâli memdüde

⁶⁸ بويله تاريخك ثنا برله ديدى تبريك ادوب
 ساكه عز و يمينا ايله اوله مبارك صدر روم

- 7 ‘Uṭārid yazdı nüh ṭāḫ üzre böyle Feyziyā tārīḥ
Siliḥ-dār oldı devletle sezā Sultān Maḥmūd'a⁶⁹

12

TĀRĪḤ DER-ḤAḤḤ-I ḤAZRET-I İSMĀ‘İL EFENDİ EL-ÜSKÜDĀRĪ

mefā‘īlün mefā‘īlün mefā‘īlün mefā‘īlün

- 1 Cenāb-ı fāzıl u ‘allāme İsmā‘īl Efendi kim
‘Ulūm-ı fenn ü inşāf u kerem zātında hep mevcūd
- 2 Sitanbul'ı olınca ‘izz ü iḳbāl ile teṣrīfi
Sürūr [u] rāḥat oldı rāygān ekdār [u] ḡam nā-būd
- 3 Olup günden güne ḳadri bülend ü devleti müzdād
Umūrında muvaffaḫ ide anı ḥazret-i ma‘būd
- 4 Keremle zātı me‘lūf ṭab‘-ı pāki ‘ilm ile memlū
Ki fikri ḥayra sā‘ī ‘aḳl ü rüşdi ‘adlile mechūd
- 5 Bu aḥlāḳ-ı ḥamīde tā ki var ol zāt-ı ekremde
Olur ṣāḥib-ṣerī‘at daḫi andan şübhesiz ḥoşnūd
- 6 Edā-yı midḥat ü evṣāfi ḳanda Feyzī ben ḳanda
Şenādur ol mekārım-pervere ancaḫ hemān maḳşūd
- 7 İdince ḡuş şevḳumdan düşürdüm böyle bir tārīḥ
Sitanbul cāhı İsmā‘īl Efendiye ola mes‘ūd⁷⁰

⁶⁹ عطار د یادی نه طاق اوزره بيله فیضیا تاریخ
سلحدار اولدی رولتله سزا سلطان محموده

13

TĀRĪḤ DER-ḤAḤḤ-I VELĀDET-İ MAḤDŪM-I MŪMĀİLEYH İSMĀ'İL EFENDİ

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Künūz-ı faẓl u kerem maḥzen-i 'ulūm [u] himem
Ebū Ḥanīfe-şiyem zāt-ı mekārım-kār-ı gūzīn
- 2 Arıṣto-dāniş ü Loḳmān-naẓīr ü bī-aḳrān
Şeh-i memālik-i 'irfān şāhibü't-temkīn
- 3 Ki a' nī ḥazret-i hem-nām-ı pāk-i ibn-i Ḥalīl
Esās-ı fenn [ü] 'ulūm u 'imād-ı devlet ü dīn
- 11 b 4 Olup cihāna 'ıtrāsā riyāz-ı şulbinden
Açıldı yūmn ü leṭāfetle bir gül-i nesrīn
- 5 Yaḥud bu günde ṭulū' itdi bir meh-i tābān
Ki oldı nūra ser-ā-pā ğariḳ rüy-ı zemīn
- 6 Ḥuceste-ṭālī' ü ferḥunde-baḥt idüb Mevlā
Ḳıla ḥaṭā[-yı] vaṭarlardan anı ḥıfz [u] emīn
- 7 Velādetine düşer Feyzī bu tamām tārīḥ
Sa' ādet ile mu' ammer ola Meḥemmed Emīn ⁷¹

⁷⁰ ایدنجه کوش شوقمدن دوشردم بیله بر تاریخ

ستانبول جاہی اسمعیل افندیہ اولہ مسعود

⁷¹ دوشر فیضی بو تمام تاریخ ولادتینہ

سعادت ایله معمر اولہ محمد امین

14

TĀRĪḤ DER-ḤAḤḤ-I ḲUYŪDĀT-I DERYĀ HAZRET-İ MAḤMŪD PAŞA

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Menba^ç -ı cūd u kerem ḥazret-i Maḥmūd Paşa
Ḳaṭredür baḥr-i kef-i luṭfina nisbet deryā
- 2 Kāmil ü kāmver ü zāt-ı mekārım-perver
Mālik-i mülk-i hüner vāḳıf-ı sırr-ı ma^ç nā
- 3 Nefḥa-pirāy-ı riyāz-ı çemen-i ç ilm ü kemāl
Bülbül-i nağme-zen-i gülşen-i şı^ç r ü inşā
- 4 Olup ç izz ü şeref ile ḳapudān-ı deryā
Yeñiden baḥr ü beri eyledi iḥyā güyā
- 5 O kerem-cüy u yem-i mekremet ü iḥsānun
Buldı eski şuyını maḳdemi ile deryā
- 6 Şanma emvāc u telāṭum geliyor tebrike
Sürerek dergehe yem rüyını bā-şerm [ü] ḥayā
- 7 Oldı deryā da ğarīḳ-ı ni^ç am u elṭāfi
Yürise n'ola yüzi şuyı ile bī-pervā
- 8 İ^ç tinā eyleme nazmuñda şaḳın ey Feyzī
O ḥaṭā-püş ḳuşuruñ bilür elbet zīrā

- 9 Ṭotalum naz̄mile ʿālemde ferīd olmışsıñ
Midḥat-i pākini k̄abil mi anuñ ḥaḫḫ-ı edā
- 10 Şaḥn-ı maʿ nāya atı oynadıdur öñinde anuñ
Hele cevlan idemez ṭabʿ -ı semend-i şuʿ arā
- 11 Yeñiden ṭabʿ -ı hünermendi iderdi icād
Münʿ adim olsa nazım levḥ-i cihāndan farzā
- 12 a 12 Cereyān eyleye tā Baḥr-i siyāh ʿālemde
Ola keşti-i şeref-baḫş-ı vücūdı bŷyā
- 13 Düşdi yoḫ bir daḫi ʿālemde nazīri tāriḥ
Ḳapūdān oldı vezāret ile Maḥmūd Paşa

15

TĀRĪḤ-İ VELĀDET-İ MAḤDŪM-İ ḤAZRET-İ MEḤEMMED AĠA

feʿ ilātün feʿ ilātün feʿ ilātün feʿ ilün

- 1 Maḫzen-i cūd [u] kerem maḥdŷm-ı ʿālī-himem
Bū Ḥanīfe-şiyem ü zāt-ı nazīf ü ṭāhir
- 2 Midḥat-i pākini taḫrīrde diller ʿāciz
Şān-ı evşāfını taḫrīrde ḥāmem ḫāşır
- 3 Ol seḫā maʿ deni ol gevher-i kān-ı keremin
Bermekī görse rikābında olurdı şātır

- 4 A' nî memdūh-ı cihān Hācı Meḥemmed Ağa
Şeref ile olıcaḡ Beyt-i Ḥarām'ı zā'ir
- 5 Bir Mesīhā-deme düş anda olup ḡaḡḡā kim
Zātınūñ mişli cihān içre 'adīm ü nādir
- 6 Ḳalbi müstaḡbel ü māzīyi muḡiḡ ü 'ālim
Dīde-i rūşeni tā 'ālem-i ḡayba nāzır
- 7 Eyleyüp bir veled-i pākile anı tebşīr
Dimiş ismini olunca ola 'Abdü'l-ḡādir
- 8 Şimdi gün gibi ḡulū' eyledi māşā-allāh
Himmeti 'aynı ile oldı o zātuñ zāhir
- 9 Fazl u 'ilm ü 'amel ile olub 'ālemde
Ḥül-ı 'ömr ile ola cümle fūnūnda māhir
- 10 Feyziyā düşdi dehān-ı pederinden tāriḡ
Ola Allāh'a emānet ḡuzum 'Abdü'l-ḡādir

16

TĀRĪḤ BERĀY-I ḲAŞR-I ḤALĪL AĠA-ZĀDE
MEḤEMMED AĠA DER-ḤURĠUDLI

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 Semiyi-i faḡr-i 'ālem muḡterem aġa-yı zī-şān kim
Emīn ide hemīşe zātını ekdārdan Mevlā

- 12 b 2 Riyāz-ı ‘ilm ü ‘irfān bāğçe-i hilm ü nezāket kim
N'ola olursa midhat-kārı Rıdvān-ı behişt ahrā
- 3 Çemen-pīrā-yı ‘iffet zīver-i naḥl-i nezāfet kim
Lisān-ı verd olurdu görse ‘āşık bülbül-i şeydā
- 4 İdüb yümñile bu kaçrı miyān-ı bağçede bünyād
Ne kaçr-ı ‘ālī bir mişli cihānda olmadı peydā
- 5 Ne kaçr-ı ‘ālī tarḥ u resmi nā-dīde pesendīde
Münaḳkaş bir kafes ‘arz itdi tūṭi-i dile güyā
- 6 Nezāret'çün bu kaçruñ revzenin bāz u güşād itseñ
Ki eyler imtiyāzuñ mihre nāzüklik ile imā
- 7 Huşūşā ḥavz-ı şāfī-i şafā-peymā ki yanında
Hemān ‘aynū'l-ḥayāt oldıgımı işrāb ider maḥzā
- 8 N'ola āyīne-i ‘ālem-nümā ger dinse bu ḥavza
İçinde bak işte ‘aks-i tārem-i vālā ⁷²
- 9 İde bānīsınūñ Ḥaḳ zātuñ āsīb-i dehirden dūr
Riyāz-ı dünyede nā-dīde vü nev-bāvedür zīrā
- 10 Bu kāḥ-ı bī-‘adilūñ eyledi olunca manzūrı
Şenā birle bu resme Feyzī de tāriḥini imlā

⁷² Bu mısradā hece eksikliğı vardır.

- 11 Temāşā eyleyenler ʔarḥ u maḥbūʕ ın didi tāriḥ
Zihī cāy-ı şafa-efzā-yı ʔaşr-ı dil-güşā ḥaḥḳā ⁷³

17

TĀRİḤ BERĀY-I KĀḤ-I SEYYİD EFENDİ

mefāʕ ilün mefāʕ ilün mefāʕ ilün mefāʕ ilün

- 1 Düşürdüm bî-bedel itmāmına tāriḥini böyle
Leb-i deryāda bu ʔaşr-ı feraḥ-ābād ola mesʕūd

18

TĀRİḤ BERĀY-I ʔAŞR-I ZEYNİ EFENDİ

mefāʕ ilün mefāʕ ilün faʕ ülün

- 1 Bu ʔaşra kâḥ-ı cennet dinse lâyıḳ
ʕ Acāyib cān-fezā cāy-ı müferriḥ
- 2 Var ise himmet-i ehl-i dilāndur
Bu mevziʕ de bu meʕvā-yı müferriḥ
- 3 Bu ʔaşr içre ne ʕ ālemdür görilse
Ḥuşuşā cām-ı şaḥbā-yı müferriḥ
- 13 a 4 Ola bānisinüñ yā Rab cihānda
Hemişe ʔadri vālā-yı müferriḥ
- 5 Görince düşdi bir tāriḥ Feyzī
Ne dilkeş ʔaşr-ı zibā-yı müferriḥ ⁷⁴

⁷³ تماشا ایلینلر طرح و مطبوعك دیدی تاریخ
زهي جای صفا افزای قصر دلکشا حقا

19

TĀRĪḤ BERĀY-I SĀḤİL-ḤĀNE-İ NAḤİBÜ'L-EŞRĀF

BOLUVĪ-ZĀDE MEḤEMMED EMĪN EFENDĪ

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Cenāb-ı kân-ı kerem ḡāzî-asker-i zî-şân
İde hemîşe Ḥudā' izz ü devletüñ eفزün
- 2 Olınca izz ü şerefle bu yalıya mâlik
Ki oldı şevḡile' âlem cihân cihân memnûn
- 3 Adîli işte bu sâḡil-serā-yı' âlîñüñ
Cihānda olmadı manzûr-ı çarḡ-ı mîñā-gûn
- 4 Göreydi resm-i pesendîde çarḡ-ı zîbâsın
Olurdı Māñî vü Bihzād reşk ile meftûn
- 5 Ser-i du' âyî didüm arşa bend ile târîḡ
Ḥudā efendime bu yalıyı ḡıla meymûn⁷⁵

20

TĀRĪḤ-İ DĪĠER

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 Gelüp seyr iden itmāmına ya taḡsîn dir târîḡ
Zihî sâḡil-serā-yı dil-güşā pāk ü feraḡ-efzā

⁷⁴ کورنجه دوشدی بر تاریخ فیضی

نه دلکش قصر زیبای مفرح

⁷⁵ سردعای دیدم عرشه بند ایله تاریخ

خدا افندیمه بو یالی قیله میمون

21

TĀRĪḤ-İ VELĀDET-İ MAḤDŪM-I EVLİYĀ-ZĀDE AḤMED EFENDİ

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Cenāb-ı ḥazret-i Aḥmed Efendi kim anuñ
Ḥudā sülāle-i pākin hemiſe ide mezīd
- 2 Fünün [u] ' ilm ile ma' ruf u ḥānedān olsun
Deri güşād ola bay u gedāya ber-te 'bīd
- 3 Hilāl-i nev gibi ſulbden itdi ſimdi ṭulū'
Ki bir veled n'ola ſevk u ṭarabla eylese 'īd
- 4 Sezā mihir aña gehvāre ' arz iderse bu gün
Ki dāyeligüñ ider ārzū bu dem Nāhīd
- 13 b 5 Ḥuceste ṭālī' ü iḳbāl ü baḥt idüb Mevlā
Ola cihānda ' ulūm u fezā 'il ile ferīd
- 6 İdüb bu resm ile Feyzī velādet tebrīk
Ḥulūſuñ eyler o zāt-ı sūtūdeye te 'kīd
- 7 Ser-i du' āyı çıkarub dir ' arſa tāriḥüñ
Ḥudā ḳudūm-ı Meḥemmed Sa' īd'i ide sa' īd⁷⁶

⁷⁶ سردعاي جيقاروب دير عرشه تاريخك

خدا قدوم محمد سعیدی ایده سعید

22

TĀRĪḤ DER-ḤAḤḤ-I ŐEYḤÜ'L-İSLĀM MEḤEMMED ES'AD EFENDİ

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 A' nī hem-nām-ı nebī Es'ad Efendi kim felek
Dergehinde Őevķile ḥıdmet-güzārı Őubḥ u Őām
- 2 Bū Ḥanīfe-menķabet 'allāme-i rüy-ı zemīn
Nükte-perdāz-ı ma' ārif zāt-ı pākīze-keleām
- 3 Merḥamet-güster keremver zāt-ı pür-cüd [u] hüner
Ma' rifet-perver felek-dergāḥ encüm-intizām
- 4 Ḥamdü-lillāḥ Şadr-ı fetvāya Şu' üdiyla bu dem
Őevķile 'id itdiler cümle mevālī-i 'ızām
- 5 Ol kerem-cünüñ ḥulūŐ-ı ķalb-i pākidür yine
Oldı mazḥar bunca luḥf-ı ḤaḤḤ'a ber-veḤķ-ı merām
- 6 Şem' -i iķbālinden anuñ itmege kesb-i Şeref
Teşnedür olmaĝa dergāḥında mihr ü meh ĝulām
- 7 Tıynet-i pākinde iḥsān u kerem ol rütbe kim
Őevķ-ı taḥrīk-i benānile olur Őād-kām
- 8 Bir 'adīli olmadı manzūr-ı çeŐm-i dehr anuñ
İŞte erbāb-ı ma' ārif işte ḥayl-i ḥāŐŐ u 'ām

- 9 Nā-şinīde midḥati nā-dīde zāt-ı ekremi
 Ẕābil-i imkān degül ḥaḫḫ-ı edā vü vaşf-ı nām
- 10 Rāh-ber olub umūrında aña tevfiḫ-ı Ḥaḫ
 Eyleye şadrında ʿizz ü devlet ile müstedām
- 11 Refʿ idüb ʿarşa ser-i daʿ vāti tāriḫūñ didüm
 Saʿ d ile Esʿ ad Efendi oldı müftiyyü'l-enām

23

TĀRİḤ DER-ḤAḫḫ-ı NŪRĪ EFENDİ

mefāʿ ilün mefāʿ ilün mefāʿ ilün mefāʿ ilün

- 14 a 1 Yine bir zāt-ı ʿālī-ḫadri luḫfından cenāb-ı Ḥaḫ
 Merāmile bu dem mesrūr kıldı ḥamd ola Ḥaḫḫā
- 2 Didi tāriḫini gūş eyleyince Feyzī şevḫından
 Ola Nūrī Efendi'ye mübārek cāh-ı Maḡnisā ⁷⁷ 1161

24

TĀRİḤ BERĀY-ı ŞADĀRET-ı ʿALĪ PAŞA DEFʿ A-ı ŞĀNİYYE

feʿ ilātün feʿ ilātün feʿ ilün

- 1 Ḥazret-i āşaf-ı zī-şān-ı zamān
 Menbaʿ-ı luḫf u kerem kān-ı ʿaḫā
- 2 Yaʿ nī düstūr-ı mühim-sāz-ı cihān
 ʿAlī Paşa-yı ʿadālet-fermā

⁷⁷ دیدي تاريخى كوش ايلينجه فيضى شوقندن
 اوله نوري افندييه مبارك جاه مغنيسا

- 3 ‘İzz ü devletle sa‘âdetle yine
Eyledi şadr u şudûrı ihyâ
- 4 Ola a‘dāsına dā’im ğālib
Devr-i ‘ahdi ola leb-rîz-i şafâ
- 5 Devlet ü ‘ömri füzûn ola müdâm
Hem maķâmında ide Hâķ ibķâ
- 6 Zât-ı pākin ide maḥfûz kederden
Her günin ‘îd ide nāsa Mevlâ
- 7 Öyle bir kân-ı seḫānuñ mişlin
Görmedi dîde-i mülk-i dünyâ
- 8 Mihr-i luṭfi hele ol mertebe kim
Beni bir zerresi eyler ihyâ
- 9 Geldi bā-luṭf-ı Hâķ aña târiḫ
Yine şadr oldu mu‘înü’z-‘zu‘afâ ⁷⁸ 1155

25

TÂRİḫ DER-ḤAḶḶ-I EVLİYÂ-ZÂDE AḤMED EFENDİ

BERÂY-I TEŞRİF-İ MEDRESE-İ ŞAḤN

fâ‘ilātün fâ‘ilātün fâ‘ilātün fâ‘ilün

⁷⁸ کلدی با لطف حق اکا تاریخ
بنه صدر اولدی معین الضعفا

- 14 b
- 1 İtmede eller şafâ vaşlıyile her demde ‘îd
Rûze-i hicrine yârüñ biz bugün olduḡ resîd
- 2 Göricek ol şūḡ Bayrāmî’yi bu endām ile
Tekye-i ‘aşḡında şeyḡ u şāb olmaz mı mürîd
- 3 Rûze-dâr-ı hicr ü firḡat olmayanlar ‘aşḡile
İtmesün ‘âlemde ‘id-i vuşlat-ı yâri ümîd
- 4 Yâri ‘îd olmuş görince cāme-i nevre didüm
Eski demler va‘deler ḡâḡırda oldu cedîd⁷⁹
- 5 Feyzî-i bî-çāre de şifride bu eyyāmda
Fikret-i taḡşîl-i maḡşûl ile olmaḡda ḡadîd
- 15 a
- 6 Şimdi bir zātuñ hele terfi‘-i ḡadrile Ḥudā
Bizlere itdürdi rûz-ı rûzede ḡüyā ki ‘îd
- 7 Evliyā-sîret melek-ḡaşlet Aristō-menḡabet
Şāḡib-i ‘ilm ü fazîlet zāt-ı bî-mişl ü reşîd
- 8 A‘nî hem-nām-ı cenāb-ı ḡazret-i faḡr-i rüsûl
Kim cihānda bir ‘adîli olmadı anuñ bedîd
- 9 Ḥîynet-i pâkinde fazl u ma‘rifet şol rütbe kim
ḡüş iden eḡvār [u] ḡüftārını olur müstefîd

⁷⁹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- 10 Eyleyüp yevmen-fe-yevmen qadr ü iqbâlin bülend
Vire ‘ömr-i sermedî hayrile Hâllâk-ı mecîd
- 11 Hûş-edâ düşdi şenâ idüb bu dem târih añâ
Eyleye Aḥmed Efendi'ye Hüdâ şahmı sa‘îd⁸⁰

26

TÂRİH BERÂY-I QAPUDÂN TURAQ MEḤEMMED PAŞA

mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

- 1 Yem-i cûd u nezâfet dâd-kâr u lücce-i ‘iffet
Temevvüc-baḥş-ı baḥr-i himmet ü deryâ-dil ü dâñâ
- 2 Semiyy-i ḥazret-i faḥr-i cihân u şâhib-i ‘irfân
Ki zât-ı rahm-perver qapudân paşa-yı bî-hemtâ
- 3 Medâr-ı râḥatına oldı bârî süy-yı deryânuñ
Qılınca zâtına bu şadı Mevlâ ḥikmeten i‘tâ
- 4 Temevvüc itdi çokdan heves-kâr idi şevqından
Ki işte geldi ḥâk-i pâye yüz sürmege deryâ
- 5 Ḥarîr-i meh müheyyâ şandal-ı cûdına bir yelken
Ki fülk-i luḫfına zerrîn tûb mihr-i cihân-ârâ
- 6 Şinâverlikse besdür ey dil itnâb-ı kelâm itme
Bulınmaz qa‘rı baḥr-i midḫat ü evşâfınuñ qat‘â

⁸⁰ خوش ادا دوشدی ثنا ایوب بو دم تاریخ اکا

ایلیه احمد افندیه خدا صحنی سعید

- 7 Olup āsīb-i dehr-i dūndan hıfz u emānetde
Mübārek ide bu şadı o zāt-ı kereme Mevlā
- 8 Çıķup Feyzī de istiķbāline ol mekremet-kāruñ
Bu vechile sürer rū pāyine medhūñ kılup imlā
- 9 Düşürdi bā-edeb teşrīfine tārīhini böyle
15 b Kıpūdān oldu izz ü yūmnile haķķā Turaķ Paşa

27

TĀRĪH BERĀY-I CĀMĪ' -İ AĞA-YI DĀRÜ'S-SA' ĀDE BEŞĪR AĞA
DER-BĀB-I TĪMUR

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 İmām-ı nāşıh-ı mihrāb-ı devlet kürsī-i şevket
Şaf-ārā-yı kerāmet pādişāh-ı kişver-i manşūr
- 2 Ki a' nı hāzret-i sultān Maħmūd Hān-ı ġāzī kim
Binā-yı şevket ü iclāli hemvāre ola ma' mūr
- 3 Eşerler koydı mi' mār-ı kefi cūdile dünyāda
Hudā ol hayr-ı 'ālī-nijādı eyleye me' cūr
- 4 AĞa-yı hāzret-i dārü's-sa' āde daħi ez-cümle
Bu vālā secde-gāha eyledükde sa' y-i nā-maħşūr
- 5 Müyesser eyledi çün hāzret-i Allāh itmāmın
Kıabūli defter-i hayrāt-ı ma' nāda ola mestūr

- 6 Olup ʿālemde dāʾim hayra şāʿî böyle bānîsi
Ki zāt-ı pāki aşlā görmeye şerr ü ğam u rencūr
- 7 Ne zīver cāmiʿ -i dil-keş ki rûhāniyyetüñ görse
İçinde secdeden baş kıaldurmaz idi Tayfūr
- 8 Ne cāmiʿ hālet-efzā rüşen ü zībende kim el-ħaķ
Olnca niceler itmāmı târîhi ile meʾmūr
- 9 Gelüp Feyzî de didi ğayr-i menķūtile târîhüñ
Beşîr Aġa binā kıldı hayır bir cāmiʿ pür-nūr

28

TÂRÎH BERĀ-YI MAĦFİL-İ CĀMİʿ -İ MEZKŪR

mefāʿilün mefāʿilün faʿülün

- 1 Cenāb-ı ġazret-i Maġmūd Ĥan kim
ʿAzîmet eyleye şevketle bî-bāk
- 2 Ĥudā zāt-ı hümāyūnuyla anuñ
İde bu maġfili dāʾim şerefnāk
- 3 Ne zībende müferriħ dergeh el-ħaķ
Neşāţ-āver olur seyr itse ġamnāk
- 4 Nuķuşım görse reşķ ü ġayretinden
Eger Bihzād olur bî-fehm ü idrāk

30

TĀRĪḤ-İ ŞADĀRET-İ MĀHİR MUŞTAFĀ PAŞA

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 17 a
- 1 Yine Haḡ şadra teşrīfile bir zāt-ı kerem-kāruñ
Niẓām u devlet ü ferr ü şükühi eyledi tensiḡ
- 2 Semiyy-i Ebṭahī Fārūḡ-ıynet Murtezā-siret
Ki a' nī Muştafā Paşa-yı hem- ḡaşşıyyet -i Siddiḡ
- 3 Cihānda vaşf-ı zātuñ itdi zam evrādına zāhid
Felekde midḡat-i pāküñ ' Uṭārid eyledi tesbiḡ
- 4 Sütüde-menḡabet ehl-i faẓīlet mālīk-i ' iffet
Mühim-sāz-ı umūr-ı dīn ü devlet şāhib-i tedḡiḡ
- 5 Vücūhen ' adlile başdurdı eslāfını bi'l-cümle
Ki mihr-i zātını ehl-i başīret itdiler taṭbiḡ
- 6 Ḥilāf olmaz dir isem dīnde nā-yābdur mişli
Ki bu ḡavl-i müreccaḡda beni kim eylemez taşdiḡ
- 17 b
- 7 Ḥayālin itmese ehl-i süḡan ger vaşfile şād-āb
İder sūz-ı taḡassür ile ṭab' ın şübhesiz taḡriḡ
- 8 Semend-i ḡāmeye meydān virdüm medḡ-i pākünde
Ki ammā eyledi cevlēngeh-i ṭab' um keder taẓyiḡ

- 9 Ne rütbe olsa mādih hāme-i zātı daḥi vālā
Degül ḥaḫḫ-ı edā vaşfını ḳābil eyledüm taḫḫīḳ
- 10 Gel ihlāsuñ dergāhına iş‘āre hengāmı ⁸²
Ki itdi n’işleyem bu vaḫte dek baḫtum beni ta‘vīḳ
- 11 Çün erbāb-ı rūsūm oldı müheyyā ‘īdi tebrīke
Dil-i zārı ki ben de eyledüm bu resmile teşvīḳ
- 12 Du‘ā hengāmıdur rabṭ it kelāmı eyleme itnāb
Dilā gel ‘arşa ḳıl ḫabl-i du‘ā-yı devletüñ ta‘līḳ
- 13 Hemān ol fāris-i meydān-ı ‘adlūñ sâ’ik-ı taḫdīr
‘İnān-ı ḫink-i emrūñ ḫayr vire eyleye teşvīḳ
- 14 Şehenşāh-ı cihān kendüye şevḳile sa‘ādetle
O zāt-ı ekremi itdükde mihr-i pākile teşvīḳ
- 15 Ğayıbdan gūşa geldi Feyziyā bu cevheri tāriḫ
Vire şadrında Māhir Muştafā Paşa'ya Ḥaḫ terfīḳ

31

TĀRİḤ BERĀY-I RŪTBE-İ ANAṬOLI ‘ĀŞİM EFENDİ

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

- 1 Mālik-i ‘ilm ü beyān şāḫib-i faẓl u ‘irfān
Sebaḫ-āmüz cihān ḫāşiye-pirā-yı Nütef ⁸³

⁸² Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- 2 A'ni bî-mişl ü 'adîl 'Âşım Efendi ki anuñ
Dürr-i zâtın bulamaz bir daği deryâ der-şadef
- 3 Rütbe-i şadr-ı Anaṭolı'ya nâ'ıl olıcağ
İtdi taḥsîn ü şenâ 'âlem ü aḥlâf u selef
- 4 Daği 'âlî ola 'izzetle cenâbı dilerüm
Olmaya kevkeb-i iḳbâli ebed ḥasf u telef
- 5 Feyziyâ nâzik edâ düşdi bu mışra' târiḥ
Buldı pâyedem-i 'Âşım Efendi'yle şeref

32

TÂRİḤ BERÂY-I ŞÂH-SÜVÂR-ZÂDE ḲAPUDÂN MUŞTAFÂ PAŞA

mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün

- 18 a 1 Zâhîr-i bî-kesân şâhib-zekâ vü ṭab' u zül'-iz' añ
Şeh-i evreng-i 'irfân ḳapudân paşa-yı bî-aḳrân
- 2 Odur âsâyiş-i deryâya bâdî rāḥata bâ' iş
Ki Mevlâ zâtına bu şadrı ḳıldı ḥikmeten iḥsân
- 3 Derinde şubḥ u şâm bir âb-keş ḥıdmet-güzâridur
Sürer rû yem degül emvâc pâyine anuñ her ân
- 4 N'ola ṭub-ı livâ-yı luṭfi mihre gösterür bayrağ
İder fânüs-ı fülk-i cüdına ğıbṭa meh-i tâbân

⁸³ SUĞDÎ, Ebû'l-Hasen 'Alî b. El-Hüseyn b. Muhammed (ö.461/1068): en-Nütef fi'l-Fetâvâ.

- 5 Mağarr-ı düşmene ger lenger-endāzı qahir olsa
Olurdu cism-i pūlād-ı ‘adū havfile rīgistān
- 6 Muhiṭ olmaz şinaverlik iderse haşre dek hāmem
Ki yokdur baḥr-i vaşf u medḥine qa‘ r u ḥad ü pāyān
- 7 Ne semte ‘azm iderse baḥr ü berde ‘izz ü devletle
Ola reh-ber aña tevfiḳ u ‘avn-i ḥazret-i Yezdān
- 8 Qūşūr-ı nazmumu ‘afv eyle luṭf it ey kerem kāmı
Degüldür sözlerüm dergāhuña ‘arza belī şāyān
- 9 Teşādüf eyle[yi]nce ‘izzile sulṭānuma bunda
Şenāña böyle dest-āvīz ile oldum yine gūyān
- 10 Qalem evşāf-ı pākūñ böyle mi eyler idi lākin
Qumanya fikri navlun qaydı itdi bendeñi nālān
- 11 Deriñe böyle geldi bī-bedel tāriḥile Feyzī
Donanma-yı hümāyūn oldu baḥre pūr-naşir pūyān

33

TĀRĪḤ BERĀY-I MANŞIB-I QUDS-İ ŞERĪF-İ ‘ABDĪ EFENDİ

fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün

- 1 Zāt-ı ḥallāl-ı nikāt-ı ḥikem-i Eflāṭūn
Sebaq-āmūz-ı rümūzāt-ı dil-i Cālīnūs

- 2 Manşib-ı Kuds-i Şerif oldu bu dem ' izzetle
A' nî kim ' Abdî Efendi-i fezâ 'il-me 'nûs
- 3 Neyyir-i zihnine nisbet ile zerre hürşid
Baħr-i naħline göre kaçre kitāb-ı kāmûs
- 18 b 4 Hem umûrında muvaffaħ ola ħayra dā 'im
İtmesûn ħazret-i Ĥaħ zāt-ı şerifin me 'yûs
- 5 Didi aħbāb düşer Feyzî bu mışra' tārîħ
İde devletle mübārek saña Kuds'i Ĥuddûs ⁸⁴

34

TĀRİĤ-İ MEŞĤĤAT-İ PİRİ-ZĀDE ' OŞMĀN ŞĀĤİB EFENDİ

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 Yine aşħāb-ı faẓl u dāniş ü ' irfāna şad müjde
Sa' ādet ile buldı şadr-ı fetvā şāhibin ħaħķā
- 2 Semiy-y-i pāk-i Zi'n-nûreyn ü hem-ħāşıyyet-i Şiddîķ
Ki a' nî ħazret-i Şāħib Efendi-i kerem-pirā
- 3 Kemāl-i zātını ehl-i faẓilet itdiler işbāt
Mücāb olmazsa kim işte kitāb itsünler istiftā
- 4 Muvaffaħ eyleyüb şadrında zāt-ı pāk-i pür-cüduñ
Zamān-ı devletinde herkesi mesrûr ide Mevlā

⁸⁴ دیدی احباب دوشر فیضی بو مصرع تاریخ

ایده دولنله مبارک سکا قدسی قدوس

- 5 Ser-i da‘ vātı ‘ arşa bend ile Feyzî didüm târîh
Ola Şâhib Efendi'ye mübârek mesned-i fetvâ ⁸⁵

35

TÂRÎH BERÂY-I MANŞIB-I HALEB BÂ-İBRÂHİM EFENDİ

mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

- 1 Hāsib ü pāk-ıynet mālîk-i gencîne-i ‘ iffet
Sütüde-menķabet ‘ ālî-nijād u şāhibü't-tedķîķ
- 2 Odur Şurre Emîni-zāde İbrāhîm Efendi kim
Cenābın şıdķile hūāhiş hem-meşreb-i Şıddîķ
- 3 Olup hālā Haleb ķāđisi istiķķāķ u yümnile
Tariķım eyledi devr-i medāris iderek taķķîķ
- 4 Mübârek eyleyüb cāhın o zāt-ı ekreme Mevlā
Kıla fevz ü felāhı emni ide terfîķ
- 5 Düşürdi bā-du‘ ā güş eyleyenler Feyziyā târîh
Haleb'de bula İbrāhîm Efendi mecdile tevfiķ ⁸⁶

⁸⁵ سر دعواتی عرشه بند ایله فیضی دیدم تاریخ
اوله ساحب افندیه مبارک مسند فتوی

⁸⁶ دوشردی بادعا کوش ایلینلر فیضیا تاریخ
حلبده بوله ابراهیم افندی مجدیله توفیق

36

ANATOLI'DA EFLANUT ⁸⁷ KAZĀSINDA

ZÜFLİ TEBER-DĀR MEĤEMMED AĞA'NUÑ ÇEŞMESİNE YAZILAN TĀRİĖ

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 19 a 1 Ėabbezā çeşme-i zībende vü āb-ı şāfī
Yok bu etrāfda bir mişli dilā eyle nigāh
- 2 Ola bānisi muvaffaq niçe hayra böyle
'Ömrini eyleyüp eözün cenāb-ı Allāh
- 3 Şād idüb rūhımı hem vālidı İbrāhīm'üñ
Kabrini ravza-i 'adn eyleye fazlıyla ilāh
- 4 Şimdi bu kıarye ahālisi şuyın buldurdı
Mā diyü teşneleri eyler iken nāle vü āh
- 5 Didi bu çeşmenüñ itmāmına Feyzī tārīĖ
'Ayn-ı nev yaptı Teber-dār Meğhemmed lillāh ⁸⁸

37

ĖÜSNİ BEG ĖAZRETLERİNÜÑ YENİÇERİ AĞALİĞİNA TĀRİĖDÜR

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Zāt-ı şāhib-keremā 'ārif-i 'ālī-ķadrā
Ey olan mālīk-i fazl u hüner-i nā-ma' dūd

⁸⁷ افلانوت⁸⁸ دیدی بو چشمه نک اتمامنه فیضی تاریخ

عین نو یابدی تبردار محمد لله

- 2 Vaşf-ı pākūñ senūñ ıñnāba ne hācet hāme
Tavr u memdūh u pesendīde-hışālūñ maħmūd
- 3 İşte tārih-i selef doğrısı sulţānum
Bu şadır görmedi zātuñ gibi ferhunde vücūd
- 4 Eyleye hāzret-i Hāğ hūsn-i sülūkūñ müzdād
Senden erkān-ı ocağ rāzī vü ‘ālem hoşnūd
- 5 Geldi incāz-ı va‘ad günleri hātırda mıdur
Bir kuluñ olmışıdi merħametūñle mev‘ūd
- 6 Bir esāme aña vir ben kuluñ āzād eyle
Kalmasun ribka-i şıķletde vücūdum ma‘kūd
- 7 Seni de hayra muvaffağ daħi ‘ālī iderek
Şaķlaya zāt-ı şerīfūñi haţādan ma‘būd
- 8 Küll-i kāmūñ ola üşķüfte güşāde baħtuñ
Der-i iķbāl ü cehūñ itmeye Allāh mesdūd
- 9 Dergeh-i yeñiçeriye hele hāmd-i Allāh
Zātuñ iķbāl ü sa‘ādet ile itdükde ku‘ūd
- 19 b 10 Feyzī de didi mücevher düşürüb bir tārih
Ola Hūsñī Beg'e ‘izzile ağalık mes‘ūd⁸⁹

⁸⁹ فیضیده دیدی مجوهر دوشروب بر تاریخ
اوله حسنی بکه عزیله اغالق مسعود

38

‘ ABDULLĀH EFENDİ'NÜŃ İSLĀMBUL PĀYESİYÇÜN TĀRĪHDÜR

fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün

- 1 Şimdi bir fāzıl u ‘ allāmenüñ iqbāli ile
‘ Ālemüñ geldi sa‘ ādetle mübārek fālı
- 2 Ya‘ nī pākīze-şiyem ‘ Abdī Efendi el-ḥaḳ
Şāhidi zātını işbāta ḥulūş-ı bāli
- 3 Ḳadri virdükde şeref-pāye-i İslāmbul
Buldı emrinde felek şevḳile istiḳlālī
- 4 Feyzī-i dā‘ ī şenā birle didi tārīḥüñ
Rütbeñi sa‘ dile yümnile ide Ḥaḳ ‘ ālī⁹⁰

39

TĀRĪḤ BERĀY-I TÜRBE-İ SER-YEDEKCIYĀN-I

AĠA-YI DĀRÜ'S-SA‘ ĀDE MEḤEMMED AĠA DER-TOĠANCILAR

mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün mefā‘ ilün

- 1 Cenāb-ı ḥayr-ḥ‘ āh-ı dīn ü devlet mālīk-i ‘ iffet
Ki a‘ nī nuḥbe-i ümmet Beşīr Aġa-yı bī-hemtā
- 2 Vücūd-ı pāki şöyle ḥayra sā‘ ī ġayra şāmildür
Ki işte eyledi bir bendesi bu türbeyi ihyā

⁹⁰ فیضی داعی ثنا برله دیدی تاریخ
رتبه کی سعدله بمنله ایده حق عالی

- 3 Ne bende nāmdaş-ı Һazret-i faһr-i cihān olmış
Ki zāt-ı pākine Һayrātı Bārī eylemiş i‘tā
- 4 Gelen züvvār-ı Һayr-endiŝān bu türbe-i pāke
Recāmendüz ki ihlāŝ ile ide fātīҺa ihdā
- 5 Kederden Һıfz idüb dā’im ide tā rüz-ı rüstāҺiz
Veliyyü'n-ni ’metüñ hem ‘izzile bānisi[n]i Mevlā
- 6 Düşürdi bī-nuķaṭ ehl-i baŝiret böyle tāriҺüñ
Eşer bir kıṭ‘ adur firdevsden bu türbe-i zībā⁹¹

40

TĀRİḤ BERĀY-I ḤAṬṬ-I ḤÜSEYN AĞA

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilün

- 20 a 1 Levḫaŝ-allāh liḫye-i nev-ḫiz kim
Ser-firāz oldı çemen-zār-ı ‘aden
- 2 Ḥāce-i kudret ne dil-keş çekdi baķ
Ŗafḫa-i vechine tuĖrā-yı şiken
- 3 Eyledi temlik ḫaṭṭile añā
Mülk-i ruḫsārı ŝehenŝāh-ı Ḥoten
- 4 Vechi var tārik ise ķalb-i ‘adū
Çeşm-i aḫbābı n'ola ŝevķla rüşen

⁹¹ دوشردی بی نقط اهل بصیرت بیلہ تاریخین
اثر بر قطعہ در فردوسدن بو تربہ زیبا

- 5 Yine kâşırdur kıllarsa mû-be-mû
Vaşf-ı rişûñ hâme-i cādū-fen
- 6 Mışra^ç uñ harf-i aḫîrinden bulur
Mâh [u] sâl ḫaṭṭımı tedkîk iden
- 7 Düşdi bâ-feyz-i Ḥudâ târiḫ bu
Ḥaṭṭile rūy-ı Ḥüseyn oldı ḫasen⁹²

41

TÂRİḤ BERĀY-I MEREMMET-İ KIZ KULLESİ

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 1 Sāye-i ḫazret-i Ḥallāk-ı cihān Maḫmūd Ḥan
Ki odur pādişeh-i memleket-ārā vü ḡayūr
- 2 Niçe mevzi^ç ler olub himmet-i pākiyle biḫîñ
Niçe yerler kef-i cūdiyile oldı ma^ç mūr
- 3 İşte Kız Kullesi'nüñ daḫi kılub ta^ç mîr[in]
Oldı bâ-^çavn-i Ḥudâ ol şeh-i ^çâlem me^çcūr
- 4 Bî-cihāz duḫter idi ḫüznile şan nâ-bāliḡ
Eyledi sa^ç y-i belîḡi ile anı mesrūr
- 5 Eşer-i pāki ile ola ^çâlem ābād
İde düşmenlerini Bārî ḫarāb u maḫhūr

⁹² دوشدی بافیض خدا تاریخ بو
خطیله روی حسین الدی حسن

- 6 Geldi ta' mīrine bir ' abdi didi tāriḥūñ
Emr-i sulṭān ile Ƙız Ƙullesi oldı ma' mūr ⁹³

42

TĀRĪḤ BERĀY-I ḤĀNE-I MEḤEMMED AĠA DER-MAGNĪSĀ

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 20 b 1 Cenāb-ı Ḥācı MeḤemmed Aġa-yı zī-ṣān kim
Muḳīm-i ƙuvvet-i baḥtı ola esās āsā
- 2 Binā çün eyledi bu ḥāneyi derūnında
Bula hemīşe neṣāṭ u sūrūr zevḳ u ṣafā
- 3 Gören idüb aña tebrīk böyle dir tāriḥ
Mübārek eyleye bu ḥāneyi saña Mevlā ⁹⁴

43

TĀRĪḤ-İ ƘAŞR-I ḤÜSEYN AĠA DER-ƘARTAL

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Ḥabbezā kāḥ-ı müferriḥ bī-' adīl
Bārek-allāh ƙaşr-ı zībā vü metin
- 2 Biñde bir olmaz bu ƙaşr-ı bī-ḳuşūr
Ṭarḥ iden üstādına ṣad āferin

⁹³ دی تعمیرنه بر عبدی دیدی تاریخیکل

ر سلطان ایله قز قلهمسی الدی معمورام

⁹⁴ كورك ايدوب اكا تبريك بويله دير تاريخ

مبارك ايليه بو خانه ي سكا مولا

- 3 Sāḥası revnaq-dih-i bāğ-ı İrem
 Kıt' a 'ı reşk-āver-i ḥuld-ı berīn
- 4 Tarzı naqşı ğıbta-fermā-yı felek
 Resmi ğāret-ğāh-ı ṭab' -ı ḥurde-bīn
- 5 İnkışāfı kāşif-i ṭab' -ı keşif
 İnşirāhı şāriḥ-i ḳalb-i ḥazīn
- 6 Saḳfına bir şemse-i zer rüz-ı māh
 Mihr bir āvīze-i dürr-i şemīn
- 7 Vaşf-ı pākūn kılsa ğuş ādem degül
 Cān atar [görmege] cismin yāsemīn
- 8 Tūṭı-i ğüyāya ğüyā nev-ḳafes
 'Andelībe lāne-i ferruḥ-ḳarīn
- 9 Cilveger şahında zevḳ ile şafā
 Şevḳ der-bāb u ğam u hem der-kemīn
- 10 Şevḳ-ı bādile şarīr-i revzeni
 Bir ḥüseynī beste ğüyā nev-zemīn
- 11 Ḥaḳ ide bānīsin dā'im ola
 Kim derūnında şafāyile nişīn
- 12 Seyr iden bu resme dir tāriḥini
 Ḳaşr-ı dilkeş ṭarḥı maṭbū' [u] biḥīn⁹⁵

21 a

⁹⁵ سير ایدن بو رسمه دیر تاریخینی
 قصر دلکش طرحی مطبوع بهین

44

TĀRĪḤ BERĀY-I VELĀDET-İ MAḤDŪM-I SİLĀḤŞÖR-I ŞEHRYĀRĪ QAḌĪ BEG

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Didüm velâdetine bir hōş edā ile tārīḥ
Ḥudā Meḥemmed Emīn'ün kudūmın ide sa' id

45

TĀRĪḤ-İ VELĀDET-İ MAḤDŪM-I MOLLĀ 'ÖMER

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 Bu gün pür-nūr kıldı 'ālemi bir tıfl-ı meh-peyker
Neşāṭ ile cihānuñ n'ola kıurret gelse 'aynına
- 2 Görenler şubḥ-ı şādık doğdı dirler dāye ol māhuñ
Şarınca ḥāle āsā şan beyāz kundağı eynine
- 3 Mücevher ḥarfile ṭab' uma geldi bir güzel tārīḥ
Meḥemmed Şādık'ı baḥş eyle yā Rab vālideynine⁹⁶

46

TĀRĪḤ-İ VELĀDET-İ MAḤDŪM-I NŪRĪ EFENDİ

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Geldi dü-mışra' ile böyle mücevher tārīḥ
Ḥaḳ kudūmını mübārek ide Fazlullāh'ün

⁹⁶ مجوهر حرفله طبعیمه کلدی بر کوزل تاریخ
محمد صادقى بخش ایله یا رب والیدیننه

47

TĀRĪḤ BERĀY-I ŞADĀRET-İ NĀ'İLİ ' ABDULLĀH PAŞA

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Fenn-i dāduñ māhiri meydān-ı ' adlūñ fārısı
Metn-i rüşdüñ şāriḥi ḳavl-i sedāduñ ḳā'ili
- 2 A' nī faẓl-endīşe ' Abdullāh Paşa-yı kerīm
Kim cerāb-ı cūdnuñ Ḥātem derinde sā'ili
- 3 Ḥikmete merhūn imiş bu vaḳte teşrīfi meger
Çoḳdan olmuş şadr-ı evvel zāt-ı pākin mā'ili
- 4 Eyleyüb her ḥālde emn ü selāmetle muḳīm
İtmesün tevfiḳını fevḳından Allāh zā'ili
- 5 Yazdı çār-rükn levḫe böyle tāriḫin ḳalem
Şadr u mührüñ oldı ' Abdullāh Paşa nā'ili

48

TĀRĪḤ BERĀY-I ḲAŞR-İ NU' MĀN EFENDİ

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 21 b 1 Ḥoşā kāḫ-ı müferriḫ cāy-ı pāk ü ṫarḫ-ı bī-hemtā
Maḫall-i şevḳ-efzā mevḳi' -i bī-mişl ü bī-endād
- 2 Müsellemdür bu ḳaşruñ ṫarzı el-ḫaḳ naḳş-ı vālāda
Eger varise bir mişl ü ḳuşūrı söylesün Bihzād

- 3 Şafâ ise murâduñ gel bu qaşra ey dil-i şeydâ
Güşâd it revzen-i şevkı idüb bâb-ı ğamı [isdâd]
- 4 Hüdâ âsîb-i dehr-i dündan hıfz eyleyüb dâ'im
Kedersizce derûnında ide bânîsini dil-şâd
- 5 Düşer tebrîk için bir mışra^ç-ı berceste târih
Bu qaşr-ı dilkeşi Nu^ç mân Efendi eyledi âbâd⁹⁷ 1173

49

TÂRİH BERÂY-I SÂHİL-HÂNE-İ DÜRRİ-ZÂDE MUŞTAFÂ EFENDİ

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 1 Ebû Manşûr-fiṭnat İbn Sîrîn-sîret ü ḥaşlet
Sütüde-menḳabet 'âlî-nijâd ü zât-ı pāk-ecdâd
- 2 Semiyy-i faḥr-i 'âlem a' nî ḳâḏî-^ç asker-i zî-şân
Esâs-ı mülk-i iḳbâli bula devletle istibdâd
- 3 Ebâ-^ç an-ced faẓîlet mûriş-i mevrûş-ı zâtıdur
Fünûn-ı 'ilm ü 'iffet ṭıynet-i pâkinde mâder-zâd
- 4 Sütûn-ı midḥaṭûñ şerḥinde faḥr eyler dil-i zârı
Ġazâlî vaşf-ı müşgînüñ ider dîbâce-i evrâd
- 5 [...] ⁹⁸
Mezâḳında ḥalâvet-baḥş olurdu şekker-i mî'âd

⁹⁷ دوشر تبریک ایچون بر مصرع برجسته تاریخ

بو قصردلکشنی نعمان افندی ایلدی اباد

⁹⁸ Mısra eksiktir.

- 6 Beyāna k̄ādir olsa nūshā-i k̄adrūn zamīrinde
Aristo ‘ilm-i eflāke bulurdu merci’ -i mirşād
- 7 Hüve’z-zāti ’l-kerīmi mişlühī fi’d-dehri lem-yüced
Ve mā lī ṭāḳūn bel leyse bi’l-evşāfi ta’dād
- 8 Bihīn k̄adr-i bülendeş ser-firāz u ḥāme kütāhest
Çi güyem medh-i ū ki ṭıynet-i men nīst isti’dād
- 9 O zāt-ı kām-kāruñ daḥi āşār-ı cemīlinden
Bu sâḥil-ḥāneyi mi’ mār-ı cūdı eyledi ābād
- 22 a 10 Ne sâḥil-ḥāne rūḥ-efzā mu’ allā-saḳf u vālā-cā
Ne sâḥil-ḥāne a’ lā mürtefi’ bünyād-ı bī-endād
- 11 Nuḳūş-ı ṭarḥ u ṭarzı ḡıḫta-fermā-yı dil-i nüzzār
Ki resmi ḥīre-sāz-ı çeşm-i zihn-i Mānī vü Bihzād
- 12 N'ola ma’ fū olursa i’ tirāf-ı cürmile şimdi
Der-i pākinde Feyz[ī] eyler istirḥām⁹⁹
- 13 Ğarāz ‘arz-ı ‘ubūdiyyetse besdür eyleme iṭnāb
Du’ ā-yı ḥayr-ı pākūñ gel ey kilik-i ḥōş-inşād
- 14 Nişīn olsun bu sâḥil-ḥānede yümn ū sa’ ādetle
Keder hiç görmesün yā Rabb ol zāt-ı kerem-mu’ tād

⁹⁹ Bu mısradā hece eksikliği vardır.

- 15 Şafā-yı hātır ile rāhat u zevk u sūr ile
Müdām evlād u etbā[‘]-ı kirāmıyla ola dil-şād
- 16 Gören ıarhuñ bu resme [şimdi] tebrīkile dir tārīh
Zihī zībende sāhil-ḥāne-i vālā mübārek-bād¹⁰⁰ 1166

50

TĀRĪḤ-İ MERŞİYYE

mefā‘ilün fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

- 1 Şad-hezār ḥayf Süleymān Ağa-yı zī-şānuñ
Ḥalīlesiydi o pākize-ceyb ü pāk-dāmen
- 2 Dıraht-ı ‘ömrini kaç‘ itdi rūzgār çünkim
Nihālini ide bārī cihānda şağ u esen
- 3 Didüm iki elümi qaldırub aña tārīh
Ḥadīce qadına me‘vāyı ide Ḥağ mesken¹⁰¹

51

TĀRĪḤ-İ MERŞİYYE

mefā‘ilün fe‘ilātün mefā‘ilün fe‘ilün

- 1 Cenāb-ı maşraf-ı ‘ālī Ḥasan Efendi’nüñ
Ki zādesiydi o mäh-ı nev-i sipihr-ārā

¹⁰⁰ کورن طرح بو رسمه تبریکله دیر تاریخ

زهى زينده ساحلخانه والا مبارکباد

¹⁰¹ ديدم ايکى المى قالدیروب اکا تاریخ

حد یجه قادنه ماواي ايده حق مسکن

- 2 Füzün olub aña yatduqça raḥmet-i Bārī
Ki vālidi ola ‘ömr-i ṭavīl ile yek-tā
- 3 Düşürdüm aña işidüb vefâtına târiḥ
Ḥudâ civâr-ı Muḥammed'de Aḥmed'e kıla cā ¹⁰²
- 22 b

52

TÂRİḤ MERSİYYE-İ BERĀY-İ SELĪM-ZĀDE

YAḤYĀ EFENDİ KĀTİB-İ MAḤKEME

fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün

- 1 Fevtine āh-ı ciger-süz ile târiḥ didüm
Kâtib-i maḥkeme-i ḥuld ide Ḥaḳ Yaḥyâ'yı

53

TÂRİḤ-İ MERSİYYE DER-SAḶIZ

mefâ‘ilün fe‘ilātün mefâ‘ilün fe‘ilün

- 1 Ḥalîlesi idi Fethî Efendi'nün efsūs
Muḥaddere idi şalâhile ḥaḳḳā ¹⁰³
- 2 İdince [ḥamlini] ısqâṭ kendi de koydı
Bu bâğda daḥi tâze nihâl idi ḥayfâ
- 3 Gidince ḥamli bu da gitdi āh-ı ḥasret ile
Rağî‘ ayı kuzusından ayırmadı Mevlâ

¹⁰² دوشردم اكا اشيدوب وفاتنه تاريخ

خدا جوار محمدده احمده قبله جا

¹⁰³ Bu mısradâ hece eksikliği vardır.

- 4 Mezārı raḥmetile ravza-i cinān olsun
Ki seyyi 'ātını 'afv ide cenāb-ı Hudā
- 5 Du'ā idüb didiler bu edāyile tārīḥ
Ḳıla Nefīse tena'um nefāyis-i me'vā¹⁰⁴

¹⁰⁴ دعا اید وب دیدیلر بو ادابله تاریخ
قيله نفیسه تنعم نفایس ماوی

III. MESNEVÎLER

1

VÂKİ' A-NÂME

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

- 22 b 1 Gel ey hâme-i hüceste-eşer
Râvî-i vaq' ahây-ı peyk-i haber
- 2 Naçle şâlih bu ' ucbe destânı
Gördigün gibi yaz bu dem anı
- 3 Ğonce-i kâmi bul güşâde tevân
Çalmasun nâ-şüküfte kııl handân
- 4 Hûk-i pâ-y-ı cenâb-ı ağaya
O felek-çadr ü âsmân-pâye
- 5 Oldığı üzre hâlüm icmâlâ
Eyle ' izz-i huzûrına inhâ
- 6 Diyicek böyle kııldı bâ-taçrîr
Vaç' amı zîver-i beyâna bir bir
- 23 a 7 Ey ' aâ-perver ü mekârimkâr
V'ey mühim-sâz-ı ma' nî-i düşvâr
- 8 Vaç' amı diñle gel mürüvvet kııl
Lâyık-ı şânuñ üzre himmet kııl

- 9 Üstüme ceyš-i ğam Őitābandur
Hāl-i zārum atı periŐāndur
- 10 Tāatüm yok taammüle tende
Görmemişdüm bu hāli zātın da
- 11 Ahd-i pāküñde cümle leyl ü nehār
Her demüm zevıla iderdi güzār
- 12 Boynuma olmamışdı bend aŐlā
ayd-ı fikr-i meŐārif-i dūnyā
- 13 Şanur idüm bu āsyā-yı felek
Bu siyā üzre hep gider dönerek
- 14 Vālidim eyleyince azm-i beā
Teng ü tār oldu baŐuma dūnyā
- 15 Bildigüm yār-ı ğār-ı Őādılar
Bātınen ıdı hep münāfilar
- 16 Şem-i ibāl olunca mürde vü tār
İtmedi sāyesinde biri arār
- 17 Olan eŐyāyı dānī aldı¹⁰⁵
Baña āŐār faa keder aldı

¹⁰⁵ Bu mısradā hece eksikliği vardır.

- 18 Tereke itmeyince deyne vefā
Gönül ol demde kıldı terk-i şafā
- 19 Çāk idüb ceybümi yed-i şekvā
Dāmenüm tıtdı pençe-i ğavġā
- 20 Zār u zūr dā'in-i đalālet-kār
Sen diyü kefīl diyü beni tekrār
- 21 İtdi[ler] iddi'āların bi'z-zāt
Şāhid-i zūr ile o kavm işbāt
- 22 Gerdenime olunca zār u zebūn
Tavķ-ı kumrī gibi taķıldı düyūn
- 23 Taġılub gitdi hep müdāhinler
Kaldı ancaķ yanumda dāyinler
- 23 b 24 Bu kederle olur iken bī-tāb
Düşmen olmuş idi dü đideme ħ'āb
- 25 Bu gice seyrüm içre oldı nümā
Çeşm-i cāna sevāhil-i deryā
- 26 Girye-riz olarak o eṭrāfi
Ḥayret ile gezerken eknāfi
- 27 Oldı [ey] dāver-i kerimü'ş-şān
Zāt-ı pāküñ o yirde baña 'ayān

- 28 Baña bir sâ'at eyledüñ ihdâ
Ey merâhim-hüner kerem-pîrâ
- 29 Tesliyetlerle eyledüñ dil-şâd
Dil-i maḥzûnı ğuşşadan âzâd
- 30 Def' idüb cümle ḥüznile kederi
Beni ğamdan o sâ'at itdi berî
- 31 Dîdem oldı çün ḥ'âbdan bîdâr
Virdi ḥayret bu vâkı' a tekrâr
- 32 Şoñra bir pîre ben bu rü'yâyı
Gördigüm zevk-ı seyr-i 'uzmâyı
- 33 Naql idince vuḳû'ını bir bir
Böyle ta'birin eyledi tebşîr
- 34 Ğâlibâ ḥazret-i Beşîr Ağa
Saña bir tevliyet ider i'tâ
- 35 Zaḥmuña çâre-sâz u merhem olur
Dâfi'-i ḥüz[n] ü girye vü ğam olur
- 36 Nazm ile kı1 bu ḥâlini inhâ
Beni diñlerseñ ey süḥan-pîrâ
- 37 Didigin ğuş idince ez-dil ü cân
Böyle yazdum be-ḳudret-i imkân

38 İki   alemde zātuña Allāh
Ola hāfız kerem ide her gāh

39 Olıcağ devlet ile manzūruñ
Ola Feyzī ıuluñ da mesrūruñ

2

BURUSA'DA APLICALARA VİZE OLANDUR

mefā'  l n mefā'  l n fa'  l n

- 24 a
- 1 uyı teşh n eyleyen hep
Nuşadur zāc u kibrit   borağ
- 2 [...] ¹⁰⁶
ifadur nice dāya eyle taşdığ
- 3 Fil s olsa eger havzında b -pāk
Bahağla demregiden cism olur pāk
- 4 alağla almaz evcā' -1 mefāşıl
Cerile ışr-1 cildi mağv ider bil
- 5  h z-1 sa' feden almaz eşer hiç
Fe-ammā n ş idem dirseñ pek az iç
- 6 Ciger-i rağmda ağıryı rāfi'
Riyāğ-1 bāride elbette nāfi'

¹⁰⁶ Mısra yazılmamıştır.

- 7 ‘Aşabda dizde ger var ise bağıñ
Açılırsın hemān pek baş ayağıñ
- 8 Bulur ‘uzv-ı gürīde iltiyāmı
Dırāz itdi qalem gerçi kelāmı
- 9 Diye her kim iderse buña im‘ān
Vire Allāh şifa Feyzi‘ye her ān

8 Seni şadrında ide Hâk dâ'im
Tûl-ı 'ömrile olasın dâ'im

9 Hem nihâlûñ cihânda olub sermed ¹⁰⁷
Şaklaya anı haţâ[lar]dan ebed

2

HAREKET-İ MIŞLIYYE İÇÜN DÜRRİ-ZÂDE EFENDİ'YE VİRİLEN
MANZŪM 'ARZ-I HÂLDÜR
fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

- 25 a 1 Pâdişâh-ı dâd-güster a' nî sulţânü'l-enâm
Kenz-i 'adl ü ma' delet luţf [u] kerem 'âlî-tebâr
- 2 Oldı âşâr-ı müberrâti cihânda şâygân
Eyleye hemvâre hayrâta muvaffağ Girdgâr
- 3 Zâtı hayr mağz u fikri nef'-i 'âlem şübhesiz
Genc-i 'ilmi eyledi fetħile işte âşikâr
- 4 [Hâk seni] devletlü sulţânım gibi nâyâbîde
Şadr-ı fetvâda sa' âdet ile kıldı pâydar
- 5 Sikke-i altmışlığı daħi idüb tecdîd çün
Cevdet-i tab'-ı selîmi 'âleme itdi nişâr
- 6 Geçmesün ümmîdüm benüm de kıl kerem bulsun revâc
Eyleye sulţânım n'ola altmışlıma bir i' tibâr

¹⁰⁷ Bu mısradaki hece fazlalığı vardır.

- 7 Geçdi gitdi niçeler mermerde kazdı sikkeyi
Çaldı dil fûls-i züyûfâsâ ayakda hâksâr
- 8 Sen gibi hâliş efendim var iken lâyıķ mıdur
Pûte-i ğamda ide mağşûş ğadrüm rûzgâr
- 9 Zâtuñuñ dâ 'im Ğudâ göstermesün noğşânını
Niceler olsun miħekk-i iltifâtuñla ' ayâr

V. GAZELLER

Ra Harfi

1

meʿ ūlū fāʿilātū mefāʿilū fāʿilūn

- 26 b 1 Dilde hayāl-i yār kaçan kim zuhūr ider
 ʿ Āşık hemîşe derūna ʿ arz-ı sürūr ider
- 2 ʿ Ālemde nîk ü bed ne ki gelse rızâ-dâde ol ¹⁰⁸
 Taqđır-i Hâlik-ı ezeliden şudūr ider
- 3 Her dem huşul-i derd [ü] ğam-ı ʿ aşk için gönül
 Künc-i elemde zevk u şafâsın nüzūr ider
- 4 Gelmez zemîne arkası çarh-ı luʿ ab-zenüñ
 Çok kimseler ümîd-i teğallübe zūr ider
- 5 Yârüñ görince şive vü nâzuñ revişlerüñ
 Ey dil hemân hâtırâ bir şey zuhūr ider
- 6 Feyzî tehâlük itme huşulinde maḫlabüñ
 Tefvîz iden umûrını Haqq'a huzūr ider

2

meʿ ūlū fāʿilātū mefāʿilū fāʿilūn

- 1 Kaşduñ revân-ı hûn-ı dil-i dâğdâr mıdur
 ʿ Azmüñ yine ʿ aceb taraf-ı lâle-zâr mıdur

¹⁰⁸ Bu mısradâ hece fazlalığı vardır.

- 2 Hı̃āhişger-i vişāli olınca girān gelür
Bilmem niyāz o naḥl-i nāza bār mıdur
- 3 Ğarḳ eyleyen şafāyı ser-i baḥtı döndiren
Ber-bād iden felek mi beni rüzgār mıdur
- 4 ʿĀlemde dām-ı kāküline mürġ-i dilleri
Oldı şikār o şūḥa diyenler şikār mıdur
- 5 Gül-zār-ı ʿaşḳ içre olan zār o gül-ruḥuñ
Feyzī hemān ben miyüm āyā hezār mıdur

3

mefʿ ūlü mefāʿ ĩlü mefāʿ ĩlü faʿ ūlün

- 27 a 1 Baḳ dīdelerüm ḥasret ile ıtoḫtolu ḳandur
Raḥm ile zülāl-i lebüñe teşneñi ḳandur
- 2 Bir pūse kerem ḳıl bu dem ey sākī-i gül-rū
Ḥāḫırda mı vaʿd itmiş idüñ ḫaylī zamāndur
- 3 Hergiz hedef-i tīr-i ğam-ı ʿaşḳ iden ey dil
Bir ḳaşı kemāndur beni bir şūḥ-ı cihāndur
- 4 Bī-çāre ḳuluñ Feyzī'ye raḥm eyle efendim
Şimdi elem-i ʿaşḳ ile pek ḫāli yamandur

4

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 1 Mekīdeñ gerden-i dil-berde baq meyle hāllandur
Gül-i kāmı gelū-yı sāgar-ı billürda āllandur
- 2 Düşüb güft ü şenīde halk biraz pejmürde-hāl olsun
Dilā zülf-i dil-ārā vaşfımı kıll kıll ü qāllandur
- 3 Quluñ ber-dāğ u hūn-ālūd kıll şoñra der-āgūş it
Miyān-ı nāzik-i dil-berde ey dil al şāllandur
- 4 Olur zīb-i dehān-ı arzū nev-bāve-i kāmūñ
Hemān sen şāh-ı rāz-ı aşkı sineñde çatallandur
- 5 Nişār itmege pīş-i hākūme Feyzī olub pey-rev
Mezāmīnūñ biraz aşdāf-ı nazm içre le'āllandur

5

mefā'ilün fe'ilātün mefā'ilün fe'ilün

- 1 Dilā baq ol mehe mihr-i felek degül de nedür
Bu hüsñile o Hümā bir melek degül de nedür
- 2 İmād-ı dīn şalāt oldığına müşbitdür
Benānı zābiḡ esās u direk degül de nedür
- 3 Kişi ider mi hıyānet veliyyü'n-ni'amına
Yenen derindeki nān u nemek degül de nedür

- 4 O dāl ḥaṇçere gögsün açup emān dimeden
Murādı ‘āşıkūñ öldür dimek degül de nedür
- 5 Ḥaṭṭ-ı benefşe vü gül-rüy yāsemen birle
Bu bāğ-ı dilde o hoş-bū çiçek degül de nedür
- 6 Bağılsa Feyzī o ṭıfl-ı nişin-i gehvārem
Ḥayālī dīdelerümde bebek degül de nedür
- 27 b

6

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Cāh-ı ‘izzetde raķīb şadr-ı mu‘ allā bekler
Künc-i ğamda dil ise derd-i d[il]-ārā bekler
- 2 İntikāmın kıomaz almağa felekden ammā
Beñzer alışmaga dil kendüye hem-pā bekler
- 3 Görmesün maḥrem olur belki diyü bigāne
Rüz u şeb bezm-i meyi cām-ı muşaffā bekler
- 4 Lebini būsā n'ola māni‘ olursa dehene
Ḳafes içre şekerı ṭütü-i güyā bekler
- 5 Vādī-i ğamda ķarīb ise yine kesmez ümīd
Feyzī feyz-i kerem-i ḥāzret-i Mevlā bekler

7

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

- 1 Kim ya hulus-ı rāst-rev-i her tārīk olur
Reh-ber zafer felāh u selāmet refīk olur
- 2 Olsa 'aceb mi duhter-i rez mā'il-i habīs
Aşlında üm fūrū'ına elbet şefīk olur
- 3 Al gönlümi ele hāzer it inkisārdan
Ey tünd-hū şaķın 'āşīk raķīk olur
- 4 Dil-hūn olursa hāset-i la'lūnle ğam degül
Bir gün o dūrce belki sezā bir 'aķīk olur
- 5 Ka'ruñ bilürse ger yine deryā-dilān bilür
Bir baħrdür kemālüne Feyzī 'amīk olur

8

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

- 1 Hūn-ı sirişk-i çeşümümi her dem revān ider
Virmez mey-i lebūñ yine ol yār ķan ider
- 2 Pā-māl-i esb-i nāzı olur mūr-ı dil hemān
Ol şeh-süvārumuz ne dem 'aţf-ı 'mān ider
- 3 Mürĝ-ı dilūñ şarılmışiken ğam yine umar
Zülf-i şikenc-i yāri yine āşiyān ider

- 4 Raḥm eyle bağı hūn olur goncanuñ yine
Bülbül ne dem ki bāğda āh u figān ider
- 28 a 5 Şeb-tā-seher ki zārile bīdārdur göñül
Benden o māh yine rūyın nihān ider
- 6 Vaşf eyledükce çeşm-i dil-ārāmı nev-be-nev
Feyzī elinde ḥāmesini sürme-dān ider

9

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Destinde sākī rinde ki bintü'l-^ç meb tutar
Güyā meşāma bir gül-i bāğ-ı tarab tutar
- 2 Lüknet degül zebān-ı şeker-riz-i yārda
Güftārımı melāḥat ü şirīn-leb tutar
- 3 Gördükçe ki o nüşha-i ḥüsni vücūdımı
Ümmīd-i vaşl u lerziş-i ^ç aşk ile teb tutar
- 4 Bir tıfl-ı şir-ḥār-ı mecāzī bilür iken
Gör şimdi baña vadī-i semt-i Haleb tutar
- 5 Ger olsa dest-i gamda girībānı çāk çāk
Feyzī hemīşe dāmen-i şart-ı edeb tutar

10

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'îlü fâ'ilün

- 1 Efkâr-ı zülf-i yârile gönüm keselledür
Bu 'arşa-gâh-ı 'aşqda cânım cedelledür
- 2 'Aşkıyla kılcı kalmışiken cânım âh
Bu hâlile gözüm yine bir ince beldedür
- 3 Tahmîl-i nâz iderse felekde mehe o şüh
Mihr dahi bu gün n'ola burc-ı Hamel'dedür
- 4 Sor şıhhatün dilâ haber al la' l-i yârdan
Dirler belî hadîş-i şifâyı 'ileldedür
- 5 Feyzî'yi itme şimdi cüdâ hâk-i pâyinden
Elden koma begüm keremi gurbet ildedür

11

mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün

- 1 Hazân-ı hasret-i dil şabr ile bahâra çıkar
Te'emmül eyle şebüñ gâyeti nehâra çıkar
- 2 Bihâr-ı gâmda direng olmasun ço fülk-i vücûd
Bu rûzgârile elbette bir kenâra çıkar
- 28 b 3 Ne dem ki girmese ser-rişte-i emel deste
Tecessüs it ucu taqdîr-i Perverdigâr'a çıkar

- 4 Fūrūġ-ı āhuñı deycūr-ı ġamda der-piř it
Bu rāhı bedraķasız şanma bir diyāra çıkar
- 5 řifā-pezīr olamaz her řabībe Feyzī şakın
Gel açma gel marāz-ı ‘ aşkı zaħm-pāre çıkar

12

fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün

- 1 Haṭṭun ey māh-liķā rūyuña mādām gelür
řubḥuñ elbette verāsında aḥşam gelür
- 2 O perī ādeme ünsiyyet ile rām olmaz
Ķayd-ı teşḥiri ile ḥāṭıra evhām gelür
- 3 Bāġbān müjdeler it bülbüle feryād eylesün
Nev-bahār irdi yine bāġa o gül-fām gelür
- 4 Göreli mühr-i Süleymān'daki ḥāşşıyyeti dil
Mūr iken cismi nişān u heves-i nām gelür
- 5 Bunca demdür gideli kākül-i dil-dāra gönül
Ġālibā Feyzī ḥaber yoķ gibi nā-kām gelür

13

fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilātün fe‘ ilün

- 1 Lezzet-i la‘ lüñi ‘ ālemde gönül ķanda bulur
Cüst-cū itse yine kendüyi püyende bulur

- 2 İmtizācını bulur giryeden āb āteşile
Sūz-ı ʿaşkuñ eşerin dīde ne dem tende bulur
- 3 Dest-i ḥāmūş-ı tehīdür hele bu gülşen
Verd-i āmāli bülbül-i nālede bulur ¹⁰⁹
- 4 Ğam degül kāküline beste degülsem ol şūḥ
Yine ser-rişte-i zülfüñ arasa bende bulur
- 5 Şorub aşluñ n'ola laʿl-i leb-i yāri emsem
Çandı ʿālemde belī ṭūṭi-i güyende bulur
- 6 Yüzde bir şanma bu vechile o gül-rū Feyzī
Ben gibi kendüsine ʿāşık-ı efgende bulur

14

mefʿülü fāʿilātü mefāʿilü fāʿilün

- 29 a 1 Kāmumca dönmemek niçe demdür revā mıdur
Çarḥuñ bu gerdiş ile murādı cefā mıdur
- 2 Bir meyl ü nīm ağızla yapar dil-şikesteysi
Dürc-i femi devā mı beli mū-miyā mıdur
- 3 Kāfī ḥayālī n'eyleyeyüm ol kamer-ruḥuñ
Girmez ğubār-ı pāki ele kīmyā mıdur

¹⁰⁹ Bu mısra da hece eksikliği vardır.

4 Vaşf-ı ruḥında zülfine ç̄in-i ceb̄in ider
O ḥāl [ü] zülfi ḥıṭṭa-i ḥaṭṭa ḥaṭā mıdur

5 Bādī semend-i kilke bu vādīde cünbişe
Te'ş̄ir-i ṭab' -ı Feyzī-i nāzik-edā mıdur

15

mef' ulü fā' ilätü mefā' ilü fā' ilün

1 İtsem bu gülşen içre n'ola çün hezār zār
İtdi derūna ḥasret-i rüy-ı nigār kār

2 Mīzān-ı ḳadrüñ eyleme pest ' arz-ı kāmile
Ey dil tehī zamānede çekmez kibār bār

3 Rūşendür olsa ' aşkuñ ile müstetir dil
Olmaz mı hiç lem' a-fürüz-ı fenār nār

4 Miskīn pūs-ı rüyüña ḳāni' dür itme dür
Zülfüñ gibi çü dil bulamaz vāye-dār dār

5 Pūs it hemān dehānımı da şorma aşlını
Feyzī recāña yoḳ dimez ol şeh-süvār var

16

mefā' ilün fe' ilätün mefā' ilün fe' ilün

1 Bu tekye-gāhda şanma tehī ribāṭiledür
Ki resm-i ḳadr-i dil-i mīhmān simāṭiledür

- 2 Ṭarīḳ-ı ‘ aşkı bilen bî-emel bu ‘ âlemde
Vuşul-i cenneti seyr eylesün şırâñiledür
- 3 Lebüñ ne zevkı olur vuşlat olmayınca ḥayāl
Mülüñ bile eşeri ṭab‘ a gör neşâñiledür
- 4 Marîz-i vuşlat olub yâri eyleme tazıyık
Ki cevdet-i küremâ ṭab‘ -ı inbisâñiledür
- 5 O âfetüñ ḥam-ı zülfinde Feyzî baḥş itme
Şaḳın şaḳın bu mahalde söz irtibâñiledür
- 29 b

17

mef‘ ülü fâ‘ ilätü mefâ‘ ilü fâ‘ ilün

- 1 Baḳ ey ṭabīb o yâre ne dirsın sözüñ nedür
Var mı bu derde çâre ne dirsın sözüñ nedür
- 2 Pervâne gibi sūḥte hep bî-zıyân degül
Âh-ı dil-i zâra ne dirsın sözüñ nedür
- 3 Dünyâya farṭ-ı zihñile bir ḥarf aṭmayan
Gel söyle bu diyâra ne dirsın sözüñ nedür
- 4 Bî-‘ ilm ü ma‘ rifet olan erbâb-ı devlete
Bîḥüde i‘ tibâra ne dirsın sözüñ nedür
- 5 Varmış da kışsa-i dili hep yâre söylemiş
Aḡyâr-ı yad-gâra ne dirsın sözüñ nedür

- 6 Taḥṣīl-i ḳaşd-ı maṭlebe yoḳsa liyāḳatüm
Tevfīḳ-ı Girdgār'a ne dirsın sözüñ nedür
- 7 Ey dil egerçi rüyına hiç ḳıl ü ḳāl yoḳ
Ammā dehān-ı yāre ne dirsın sözüñ nedür
- 8 Tevfīḳ Efendi'ye niçe pey-revlik eyledi
Feyzī-i dil-figāra ne dirsın sözüñ nedür

18

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Dil-berde şanma sevmege çesbān şaḡīridür
Zembūñ hemāre raḥmete şāyān kebīridür
- 2 Dünyāda herkesūñ çü bihi'l-iftihāri var
Şūfīnün būriyālığı köhne ḥaṣīridür
- 3 Mecnūn-ı aşḳa 'āḳıl olan ta' n ider mi hiç
Ol da bu āstānenūñ ābdāl u pīridür
- 4 [...] ¹¹⁰
Dil perçemūñ kemendine fırsat esīridür
- 5 Rüyına dil-berün dil-i güstāḥıdur sebab
Nehy-i kenāra bādī çü raḳḳ-ı fakīridür

¹¹⁰ Mısra eksiktir.

- 6 İnsānı hep yesīr-i ʔaleb ser-firāz ider
 ʔaddi bu gūn cihānda emrūñ ‘asīridür
- 7 Olsa n'ola sezā vü pesend-āver-i şehīr
 30 a Hāḡḡā ki Feyzī bu ġazelūñ bī-nazīridür

Za Harfi

19

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Zaḡm-ı cefā-yı yāri ʔeker derd ü ġam dimez
 Bāġ-ı vişāle dil yine bir kez irem dimez
- 2 Her dem recādayum ben o şūḡ-ı mecāziye
 Ammā ʔi fā'ide baña lā vü ne' am dimez
- 3 ‘Uşşāḡa ġāhī nīm nigāh-ı teġāfūlūñ
 İnşāfile baḡılsa aña kim kerem dimez
- 4 Hūnīn firāḡ-ı la' lūñ ile eşkümi görüp
 Ādem teşekkür ile niçe dem bu dem dimez
- 5 ‘Aşḡı ki kim o sīm-tenūñ Feyziyā görüp
 Eş' āriña nüvişte-i zerrīn-ḡalem dimez

20

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Ger olsa n'ola kākül-i dil-ber mekānımız
 Beñzer Hümā'ya kim yücedür aşiyānımız

- 2 Kā'ildi ocmağa belũn ammā aramuza
Girince bozdu yāriile aner miyānımız
- 3 Cismũmde tĩđ-1 cevriñi artığ amān amān
Yok āat anı ekmege kesdi emānımız
- 4 Mũmkin mi hi ayrıya aldurma gũnlũmi
Sen nāzenin gibi var iken dil-sitānımız
- 5 Belki kenār-1 vaşl-1 dil-ārāya irgũrũr
Bu rũzgār ile yũrisũn bād-bānımız
- 6 Dendān-1 yāri yād ile ki bağr-i ma' nide
Olsa 'aceb mi Feyzĩ dũr-efřān zebānımız

21

mef'ũlũ fā'ilatũ mefā'ĩlũ fā'ilũn

- 1 Nağd-i viřāli virmege cānānum istemez
Ben ā'ilũm fedā-yı dile cānum istemez
- 2 Pervāneveř dilerse de bağrı yanık diler
'Uřřāı şanma şem'-i řebistānum istemez
- 30 b 3 Mest itdi ıl nazĩrini mađmũr gũzlerũn
Virme řarāb-1 la' lũñi sulānum istemez
- 4 aylĩ dem oldu geri ki bĩmār eřmũm
Gör astesin o derdime dermānum istemez

- 5 Çün şıgımaz oldı hâle-i âgūşa gösteriş
Feyzî'yi artık ol meh-i tâbānum istemez

22

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Maraz-ı 'aşkı ol şūhuñ ifākat bilürüz
Biz o 'uşşākuz fūrkatı vuşlat bilürüz
- 2 Her şeyüñ 'ilmi belī cehlinden yegdür ammā
Deheni sırrını şormağı cehālet bilürüz
- 3 Ey dil āşüb-ı şehirdür diyü pek ğırre itme
Bize ol mehveşi vaşf eyleme ğāyet bilürüz
- 4 Der-i 'aşkında şadākatle tuz etmek şayaruz
Biz senüñ la' l-i nemek-pāşuñı ni' met bilürüz
- 5 Baña gelse ki n'ola devlet-i hüsünüñde ğınā
Biz daħi fūrşatı 'ālemde ğanīmet bilürüz
- 6 Feyzî bār olma niyāzile o naħl-i nāza
Çaşd u ibrāmuñı gel eyleme şıķlet bilürüz

Kef Harfi

23

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Bāde-i 'aşkı çeküb bir kez bilen keyfıyyetüñ
Sāķi-i dehrüñ bu 'işret-gehde çekmez minnetüñ

- 2 Olmayan ʿālemde vāşıl kaʿ r-ı baħr-i ʿ aşkına
Ol dūr-i pākūñ bilür mi hiç ıadr ü kıymetūñ
- 3 Rūy-ı yāri ħat-ber-āverde görince şermile
Meh girizān oldı ebr içre bilüp māhiyyetūñ
- 4 ʿ Āşıkūñ ʿ aksine kārı gitmesün gel dōstum
Yüzde bir āyineye gösterme şekl ü şūretūñ
- 5 O peri-rūnuñ görüp ünsiyyet-i ʿ aşkında cūd
Feyzī eyler mi ferāmūş ādem insāniyyetūñ
- 31 a

24

feʿ ilātūñ feʿ ilātūñ feʿ ilātūñ feʿ ilūñ

- 1 Tolanur kıyımı pervāne-şıfat cānānuñ
Yine āteşligi var pek dil-i bī-pervānuñ
- 2 Nefy ider sīneden elbet gönül ʿ aşk-ı ğayrı
Meger illā ola ol dil-ber-i müsteşnānuñ
- 3 Baña pūs-ı lebinı itmişidi vaʿ d ʿ ide
Şimdi şāfice cevābı geliyor lemmānuñ
- 4 Ĥālden rūyı meger kim o şūħuñ degül imiş ħālī¹¹¹
Nażar itdüm bugün ʿ ibretle yüzine anuñ
- 5 Feyziyā ʿ aşkile bu bāğ-ı cihānda āħir
İtdi bülbül beni bir gül-ruħı Mağnīsā'nuñ

¹¹¹ Bu mısradā hece fazlalığı vardır.

25

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Bu āfitāb-ı hüsn ü leṭāfetle ey melek
Devr ideli nazīrūñi hiç görmedi felek
- 2 İdrāke ḳadr-i vişālūñ o sīmīn-tenūñ dilā
Seng-i cefā-yı hicri ḳadar olamaz miḫek
- 3 Bir cāme-ḥāb içinde ḳıl inşāf sine-şāf
Olinca dil yanūnda ṭurur mı seng ya nek
- 4 Añlar dilūnden ey sözi şīrīn cihānda yoḳ
Geçmez niyāzı saña tehidür dilūñ dilek
- 5 Vird-i cefāyı çekmede oldı ' ilācsuz
'Uşşāḳ-ı ḥaste-ḥāli hemān dār-ı zülfe çek
- 6 Bir kerre lāyḳ olmadı dil la' lūñ emmege
Zāyi' mi oldı çekdigümüz ḥasret ü emek
- 7 Pey-rev olinca ' Ārif Efendi'ye Feyziyā
Sürdüm semend-i ṭab' umı vādī-i nazma pek

Mim Harfi

26

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Ey māh-pāre ' aşḳile ḳābil degül miyem
Bu vechile saña hele mā' il degül miyem

28

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 1 Beni mecnūn iden ol şūh-ı hatt-āver midür bilmem
Ki bend-i zūlf-i leylīsi gönül mi ser midür bilmem
- 2 Cemālūn ol perinūn vākı' ā görsem de h'āb içre
Ki ta' bīr idemem anı hayır mı şer midür bilmem
- 3 Hıyāl-i la' l-i nābuñdan dehānuñdan haber şorsam
Beni ser-mest iden bāde mi sāgar mıdur bilmem
- 4 ' Aceb muṭrib bu nağme kāse-i ṭanbūra kandından
İden leb-riz-i şevk o lebleri şekker midür bilmem
- 5 Nazīrem itmeye semt-i Nedīm'e Feyziyā īşāl
Şikāf-ı hāme mürğ-ı ṭab' a iki per midür bilmem

29

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 32 a 1 Ümīd-i nānile bu hāngehde fikr-i bāb itmem
Der-i luṭf-ı Hūdā'dan ğayrıya intisāb itmem
- 2 O rütbe devlet-i hicrile ma' zūrum ki dil-dāruñ
Recā-yı vuşlatı ol bī-vefādan irtikāb itmem
- 3 Maḥaldür āteş-i ' aşkile hākister olursa dil
Niçün ol şeh-süvārun reh-güzārında türāb itmem

- 4 O meh-rūnun ḥayāl-i zūlf ü teşrīfiyle bīdārem
Ümīd-i ḳadr idüb zīrā şiyem memlū-yı ḥāb itm̄em
- 5 Kebāb olursa da cismūm eger tennūr-ı ğam içre
Ki bu mey-ḥāneden Feyzī temennā-yı şarāb itm̄em

Nun Harfi

30

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 1 Dilā dil-ber olunca işte böyle nāzenīn olsun
Buña 'aşık geçinen ğam degüldür pür-enīn olsun
- 2 O şūḥ-ı çeşm-i mestūn dest-i hier ü iftirākında
Dü-çeşm-i şīfte-i aġyār ḥod-bīn dūr-bīn olsun
- 3 O serv-ḳadde gel bir cāme kes ey çeşm-i pür-ḥūnum
Ḳumāş-ı āhdan boyınca gök ya āteşin olsun
- 4 Cigerden geçdi ḥavf-ı ḥançer-i ğamzeñ amān geçdüm
Nigāh-ı iltifātuñdan hemān göñlüm emīn olsun
- 5 Gülistān-ı sūḥanda bāġ-ı elfāz u ma'ānīde
Ki böyle kāḥ-ı şī' rüñ Feyzī dā'im dil-nişin olsun

31

mef'ülü fā'ilātü mefā'īlü fā'ilün

- 1 Ol naḥl-i nāz baña meded 'işvelenmesün
Pür-dāġ bāġ-ı dil ḳo yine mīvelenmesün

- 2 Ben bildigüm dilā hele köhne ‘ acūzedür
Bihūde gāhī kaḥbe felek bīvelenmesün
- 3 Sīb-i zekāndan ‘ aşıka şeftālū virmeden
Luḫ eyle rūyı ḥasretile ayvalanmasun
- 4 Bir ḳan olur cihānda billāh ‘ āḳıbet
Her dem raḳīb ol meh ile cilvelenmesün
- 5 Dil-beste şimdi şāhid-i nazmuma ¹¹²
Mazmūn-ı tāze Feyzī tehi şīvelenmesün

32 b

32

mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün mefā‘ilün

- 1 Hezārāsā hemīşe gönlümüz zār u ḥazīn olsun
Amān gelsün o şūḥ-ı gül-ruḥum gülşen-nişīn olsun
- 2 Büküldükce ḳadüm o serv-ḳaddūn bār-ı hicrinden
Şikenc-i zülfi hemvāre çīn çīn olsun ¹¹³
- 3 N'ola sūrāḥ-ı dāğ-ı ‘ aşḳ ile olursa revzenler
O şāha devlet-i ḥüsünüde sīnem şeh-nişīn olsun
- 4 Hemān tek micmerāsā olmasun ḥālī ḥayālünden
Gönül ya zülfi müşgīnün ya ḥaṫṫ-ı ‘ anberin olsun

¹¹² Bu mısradaki hece eksikliği vardır.¹¹³ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- 5 Yapılmaz biñde bir böyle ğazel ħāl-i melālünden
Hele ħaḳḳā[ki] Feyzī tab' uña şad āferin olsun

33

mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fa' ulün

- 1 Çek destini gel düşme uşlile dü-yekden
Rüy-ı emeli kırtaragör sille-i şekden
- 2 Nā-ḳābil iken cism-i cemel simm-i hıyāta
Dirler geçiyor görmüşüz ' alemde elekden
- 3 Ey şem' -i ruḥum tıtma beni ğayrile yeksān
Pervāneñi farḳ eyle kerem kıl kelebekden
- 4 Bisterde şaḳın elleme pīrāhen-i yāri
Ol cism-i laṭīfi ne çıkar örselemekden
- 5 Yārūñ n'ola olursa ḳaddi ser-firāz ¹¹⁴
Belli idi ol mū[y]-miyānum küçücekden
- 6 Dil olmadı gitdi sitem-i dehrile te'dīb
Şākird-i ğabī olmaz imiş nerm kötekden
- 7 Tevfīḳ eger bedraḳa olur ise Feyzī
Biz de irerüz menzil-i kāma giderekden

¹¹⁴ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

34

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

- 1 Taleb-kārān evvel resm-i nāzı senden ögrensün
Ki kânün-ı niyāzı şoñra gelsün benden ögrensün
- 2 O şūhuñ sūz-ı 'aşkıyla bulmayan 'āşık ¹¹⁵
Ki nermī-i dili āteş ile āhenden ögrensün
- 33 a 3 Felek merhem-pezīr elbette olmaz bu selīm bārī
Rüfū-yı şerħa-i zaħm-ı dilüm sūzenden ögrensün
- 4 Nizām-ı maħv u işbātı olan nā-puħte münkirler
Ki germ ü serdi külħan ile gülşenden ögrensün ¹¹⁶
- 5 Hele pek şişmesün ehl-i hevā bu rüzgār içre
Sükün u nefħ tev'em oldıgın yelkenden ögrensün
- 6 Maħaldür ger olursa sille-ħ'arı ħ'āce-i dehrüñ
Şabāħın ħācetise tıfl-ı dil erkenden ögrensün
- 7 Dehānuñ gibi bir üstād-ı sükker-riz var iken cānā
Sen inşāf eyle zevk-ı la' lüñi dil kıandan ögrensün
- 8 Ne ğam ger metn-i ān olmaz ise ħüsninden istiħrāc
Ki varsun Feyzī de şerħ-i ħať-ı pür-fenden ögrensün

¹¹⁵ Bu mısradā hece eksikliği vardır.

¹¹⁶ Bu mısradā hece eksikliği vardır.

Ha Harfi**35**

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 1 'İzârî hâtdan 'ârî mişli yoqdur sîm-tenlikde
Belî hiç ihtimâl-i hâr olur mı yâsemenlikde
- 2 Qovup gönlüm elümden aldı dil-dârî felek ammâ
Bu dem zâlim 'acâyib öndül aldı dil-şikenlikde
- 3 Ruğında hüsni ü ândan 'add olur bir hâli qalmışken
Ne hâletdür bu hâli dil-berânuñ dağı benlikde
- 4 Hayâl-i haqq-ı yârile gören dir merdüm-i çeşmüm
'Acâyib şuffe bünyâd eylemiş şu çemenlikde
- 5 Niçe pey-rev olursuñ bu ağızla Feyzî Seyri'ye
Akıtdı çok dehânun âbını şîrin-sühenlikde

36

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 1 Bulur dil zağma merhem pûs-ı dest-i yâra düşdükce
Qomaz elden tabîbüm luğfinı bîmâra düşdükce
- 2 Ne var bir câm ile ey sâkî-i meh-rû ayaklandur
Humâr-ı fûrkatüñle 'âşîq-ı bî-çâre düşdükce
- 3 Olur bir gonce-fâmuñ nükheth-i vaşlıyla dil şad-âb
Ki şeb-nemveş sirişküñ cânib-i gül-zâra düşdükce

- 33 b 4 N'olur çignetme esb-i nāza mesrūr eyle sulṭānum
 ̇Kadem-rencide kıl gel ḥāne-i ğam-ḥāra düşdükce
- 5 Olub pīçide pāyı zülfe düşdi dāmdan dāma
 Gönül fikr-i rehā-yı kākül-i dil-dāra düşdükce
- 6 Ruṭubet gerçi yokdur sū-be-sū ṭab'ında Feyzī'nün
 Ki böyle āb u tāb ammā virür eş'ara düşdükce

37

mef'ülü fā'ilātü mefā'ilü fā'ilün

- 1 Yolında eylesem de fedā cān ne fā'ide
 Güş eylemez niyāzumı cānān ne fā'ide
- 2 Feryādımız irişse göge şimdi n'eyleyüm
 Bālā-rev oldu ol meh-i tābān ne fā'ide
- 3 Ben ḥaste-ḥāl-i nergis-i bīmāri olmuşum
 İtmez ṭabīb derdime dermān ne fā'ide
- 4 Rūyuñ ḥayāli fā'ide itmez metā' dur
 Çeşmümde açmışum aña dükkān ne fā'ide
- 5 Baḫmaz ayağı altına o şeh-süvārımız
 Dil oldu ise ḥākile yeksān ne fā'ide
- 6 Gerçi ḥayāl-i kāküli çeşmümde Feyziyā
 Efkarı itdi ḥālī perīşān ne fā'ide

38

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

- 1 Ebruvānuñ kıl temāşā çeşmine bak zīrde
Eyle seyr 'aynū'l-ḥayātı sāye-i şemşīrde
- 2 Eşk-i çeşmüm ḥasret-i la' liyle gāhī ḥūn olub
Gösterür şan' at ṭabībüm dem-be-dem taḫṭīrde
- 3 Ger leb-i şīrīninūñ çekse bahāyim ḥasretin
Ṭatlı cānından uşanurdı cihānda şīr de
- 4 Bir kes olmaz Ka'be-i maḫşūda vāşıl sa'yile
Olmayınca rāh-ber tevfiḫ-ı Hāḫ tedbīrde
- 5 Dāmen-i ebrūda ḫaldı dīde-i ḥūnīn ü dil
Bunca gevherdür ki ḫondı ḫabza-i şemşīrde
- 6 Añlamaz luṭfuñ şafā der-kārdur 'aḫl-ı ḫafīf
Başḫa ḫālet var semā' -ı beste-i zencīrde
- 34 a 7 Ol perīnūñ cismi ḥ'āb içre rü'yet itse ger¹¹⁷
Lāl olur bī-çāre 'āşīḫ vāḫı' ā ta' bīrde
- 8 Yaḫşı eṭvārı amān bir mīr-zā şūḫī bugün
Küşte-i tīr-i nigāh itdi beni İzmir'de

¹¹⁷ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- 9 Feyzî oynatsa Nedîm'e ger semend-i tab'ını
Hem-^ç inân olmaz yayandur vâdî-i tanzîrde

39

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

- 1 Lebün pūs itdürür hūy-gerde iken rūy-ı cānāna
Bu sūretde belî terciḥ olunmaz dürr-i mercāna
- 2 Dil-i ^ç uşşākı nār-ı ^ç aşkile kâbil degül taḥvîf
Ki sūz-ı şu^ç leden pervāne-i sūzāna pervā ne
- 3 Terahḥumdan degül nemnāk olursa çeşm-i cellādı
Bana hep ḥiddetinden şu virür peykān-ı müjgāna
- 4 ẖul olmaḥ cāna minnetdi saña ey kişver-i ḥüsnüm
Mülāyim pek reviş ammā baḫışlar āh şāḥāne
- 5 Dil-i mecrūḥuma emsem didüm la' l-i şeker-bāruñ
Didi ol ḡonce-fem bilsem murādun bundan ammā ne
- 6 N'ola da^ç vā-yı tanzîr itse dil eş^ç ār-ı Ḥākım'den
Ki nevk-i ḥāme-i Feyzî şāḥiddür zarîfane ¹¹⁸

¹¹⁸ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

Ya Harfi**40**

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Gelince rūya ḥaṭ-ı dil-rübā niķāb gibi
Beñzer ebrde ḥafī olmış āfitāb gibi ¹¹⁹
- 2 Lebün o ğonce dehānuñ görüp hemān şordum
Didüm şu sāġaruñ içindeki ḥabāb gibi
- 3 O şeh-süvār ki ḥançer-be-dest amān diyerek
Görince ayaġına düşerüz turāb gibi
- 4 Teġāfūlāne nigāhından ey dil aḥz itdüm
Yine saña o mehūñ niyyeti ' itāb gibi

41

mef' ūlü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

- 34 b 1 Açdı bahār yine gelüb verd ü lāleyi
Sāķīye söyle bāġa getürsün piyāleyi
- 2 Elbet ruḥında ' aşķ-ı dilüm bī-ķarār ider
Ḥūrşīd ķor mı ḥāline hīç gülde jāleyi
- 3 Bir meyl ü ğamze ķıl baña ey serv-i ḥōş-ḥırām
Niçe olur efendi de görsün imāleyi

¹¹⁹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

4 Şūfī bir zerre gel gözün aç hāl ü kâli ko
Dārū sende ne hāle koyar bak ikāleyi ¹²⁰

5 Baḡ şî' r-i ' aşıkānemi gūş eylesün hezār
Feyzī çemende ḡayrı n'ider āh u nāleyi

42

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1 Açma her bīḡāne-i ḡod-bīne cānā sīneñi
Dōstum gel inkisārumdan şaḡın āyīneñi

2 Ben mey-i ' aşkile sākī şöyle mest oldum bu şeb
' Aşra tevķīf eyle artık bāde-i dūşīneñi

3 Maḡşaduñ āsyāb-ı emn ü bister-i rāḡat ise
Başa çek bu ḡāb-gehde ḡırķa-i peşmīneñi

4 Sīnesin yāriñ açup aldum ṡoyınca būsesin
Ḥaşre dek pek şaḡla ey Ḳārūn gencīneñi ¹²¹

5 Sebķ-ı eyyāmuñ ḡesāb eyler kūhen-sāl felek
Farḡ ḡıl ey ṡıfl-ı dil sen şenbih ü āzīneñi

6 Ḥāzret-i Şıdkī'ye pey-revlik degül ḡaddūñ meger
' Afv ide luṡf eyleyüb ' özr-i dil-i bī-kīneñi

¹²⁰ Bu beyitte vezin bozukluğu vardır.

¹²¹ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

- 7 Şıdķ u ihlāşile çoķdan ben du‘ ā-gūyum saña
Görmedüñ gerçi efendim Feyzî-i dîrîneñi

43

TEZYİL-İ BEYT-İ NEYLİ-ZÂDE HÂMİD EFENDİ

mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün

- 1 Gürûh-ı dil-berân içre degül havfum ¹²²
Peyâm-ı bî-vefâyî âh ol mümtâze dek gitdi
- 2 Cihânda ol kenârî şühumuñ bir mişli yoķ hattâ
Berîd-i dil tecessüs iderek Şîrâz'a dek gitdi
- 35 a 3 Saña câ‘iz degül dil şimdi ümmîd-i vişâl itmek
Medâ‘-i intizâruñ va‘ dini incâza dek gitdi
- 4 Hüseynîye çıkarsa çıkşun artık şî‘-i ‘uşşâķı
Nevâ-yı perde-i nâlem benüm şeh-nâza dek gitdi
- 5 Hâmîd-i fâzıluñ tezyîl idince beytini Feyzî
Terâzû-yı kalemle menzil-i i‘câza dek gitdi

44 * ¹²³

mef‘ûlü mefâ‘îlü mefâ‘îlü fe‘ûlün

(fa‘lün)

- 1 Bu demde gönül vaşluña lâyıķdur efendim
Ağyârda yoķ şimdi aralıķda efendim

¹²² Bu mısradâ hece eksikliği vardır.

¹²³ TUMAN, a.g.e., 2001, s. 814.

- 2 Grdm a gzm nru nice dil-beri ammâ
Hsn-i revîŖn cmleyme fâ 'idr efendim
- 3 Bak ateŖ-i ryundañ ' anber-i hâle
Ben gibi o da odlara yankdur efendim
- 4 Ber-dâr ise masduñ eger Feyz-i zâr
MañŖ-ı dilim zlfne lâykdur efendim

VI. RUBĀ'ÎLER

1

fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün

- 35 a 1 Eşer-i 'aşk mı var sîne-i şad-çäkümde
 Yine ne var bilemem dîde-i nemnâkümde
- 2 İderüm hâzır iken ğamzesi içdâm-ı vişâl
 Bu şecâ' at nedür âyâ dil-i bî-bâkümde

2

mefâ'ilün fe' ilâtün mefâ'ilün fe' ilün

- 1 Varup o şüh-ı dil-ârâya keşf-i râz itsem
 Netîce söyleyüp ahvâlümü niyâz itsem
- 2 Çün eyledi o Hicâzî güzel dili nâlân
 Ki şimdi ben de n'ola nağme-i hicâz itsem

3

mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

- 1 Gönlüm ne dem şahîfe-i cândan niyâz oğur
 Ol şüh-ı 'aşkda ger baña biñ dürlü nâz oğur
- 2 Dil mektebinde Ka'be-i kûyuñ iden hayâl
 Elbette ders-i vâdî-i 'azm-i Hicâz oğur

4

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Her dem hayāle 'aşk ile o serv-i nāz gelür
Cān u dilüm dehāna zebāna niyāz gelür
- 2 Feyzī hevā-yı zülf-i dil-ārā ki serdedür
Kām-ı ümīde şemme-i Şām u Hicāz gelür

5

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 35 b 1 Dü dīdeden n'ola hūn-ı sirişküm olsa revān
Ki aldı 'aqlumı bir al yanaqlı şūh-ı cihān
- 2 Yeñiden eyle efendim vişāl ile ihyā
Derüñde eski kuluñdur bu 'aşık-ı nālān

6

fe' ilātün fe' ilātün fe' ilātün fe' ilün

- 1 Beni hākister-i 'aşk itdi tennūr-ı hasret
Şem'-i vaşlına n'ola görmez ise yār elyağ
- 2 Kerem it kılma bu dem hāl-i dile istiğrāb
Gel gözüm nūrı gözi bağılu garībüñdür bağ

7

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Ne dem ki bāde-i 'aşkile neş'e-yāb oldum
Binā-yı cism [ü] derūnı yıķup ĥarāb oldum
- 2 Koyup dehānını emdürdi yok yerine
Şarāb-ı la'lini el çekdi ben serāb oldum

8

mefā' ilün mefā' ilün fa' ulün

- 1 Cihānda dil virüp bir dil-rübāya
Dilümle uğradum āĥir belāya
- 2 Yamandur 'aşk ile raĥm eyle ĥālüm
A sulţānum yazık ben mübtelāya

9

mef' ulü mefā' ilü mefā' ilü fa' ulün

- 1 Ey 'aşık-ı ġam-ġinine bī-raĥm olan āfet
V'ey dil-ber-i nāzende vü mest-i mey-i naĥvet
- 2 Āmāc-ı dile tīr-i nigāhuñ yetişürken
İhlāke beni ġamze-i ser-tīze ne zaĥmet

10

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Ol ğonca-fem ne dem mey-i nahvetle mest olur
Bezmüm ħarāb u sâġar-ı 'ayşum şikest olur
- 2 Eylelse baña n'ola temeyyül o naĥl-i nāz
Ekşer bütān-ı muġ-beçe 'aşık-perest olur

11

mef' ūlū fā' ilātün mef' ūlū fā' ilātün

- 1 Gıtmez nıgeh ruĥından qarşumda yār olunca
Gül-zāra meyl ider dil elbet bahār olunca
- 2 Evc-i felekde 'uşşāk eyler nevāya āġāz
Ger naġme-sāz-ı meclis ol şīve-kār olunca

12

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

- 1 Pūs-ı ruĥıyla la' l-i dūrer-bār bir midür
Gülşende zevk-ı gül ile gül-zār bir midür
- 2 Tursun devā-yı merhem-i vaşl ey tabīb-i cān
Bir kez ġamuñla sinede baġ yāre bir midür

13

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

- 1 Şikenc-i kākülün̄ baḡ zīr-i fesden nīm göstermiş
Tamām-ı hūsne gūyā ḡaṇçeri bir mīm göstermiş
- 2 Görince aldı gitdi 'ākıbet Allāh ḡayır virsün
Dil-i bī-çāremi ol şūḡa bilmem kim göstermiş

14

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Şarıldıḡum belī ey dil o çār-ebrūya
[...] ¹²⁴ dūçār oldıḡum zamānlar idi
- 2 Yapıldıḡum ben o mestāne gözlere Feyzī
Ḥarābe-zār-ı ḡumār oldıḡum zamānlar idi

15

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

- 1 Merām-baḡş-ı dil-i mā keremverā şadrā
Eyā 'aḡāsı viren ḡüzn-i bī-kese behcet
- 2 Medār-ı 'işe bu tezbīri eyledüm muḡlaḡ
Ki ḡıl kiḡābete ḡayda bu 'abdiñi himmet

¹²⁴ Bu mısradaki hece eksikliği vardır.

4

ŞÜRŪṬ-I ʿĀMİLİYYET-İ İSM-İ FĀʿİL

fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilün

- 1 İsm-i fāʿil ʿāmil olsa der-kelām
Altı nesne şart kılındı ey hümām
- 2 Harf-i istifhām u nefy ü mübtedā
Di hāl ü mevşül u mevşük ve's-selām

5

ḤURŪF-I CĀRRE

fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilātün fāʿ ilün

- 1 ʿİlm-i naḥv içre iden cer ancak ism-i vāḥidi
Cümlesi oldu yigirmi ezber it ey hoş-edā
- 2 Harf-i vāv lām ü kāf münzü müz bā rubbe tā
Fī ilā ḥattā alā ḥaşā adā an min ḥalā
- 3 İhtilāfi ey bir kime leʿalle levlā
İʿtibāra cümlesi kavm-i ʿUḳaylīʿde sezā

6

RĀFİʿ-İ ḤABER NĀŞİB-İ İSM

mefāʿ ilün mefāʿ ilün faʿ ulün

- 1 İdüb erfaʿ ḥaber naşb iden ismün
Sekizdür al ḥaberinden keenne
- 2 Leʿalle leyte ve lākin enne
Ve en lā ve illā ve kân

VIII. MURABBA‘

1

TEBRİK-NĀME

1

müfte‘ ilün mefā‘ ilün

- 36 b 1 Özümü ‘aşka şalmışum
Baħr-i cefāya talmışum
- 2 Çāresiz āha kalmışum
Gerçi ziyān ziyān ziyān

2

- 1 Sīnede yara bağlarum
Kālbüme dāğ dağlarum
- 2 Özüme kendüm ağlarum
Kātı figān figān figān

3

- 1 Şīveli nāzlı āfetüm
Cevriñe yok liyākatüm
- 37 a 2 Kalmadı şabr u tākātüm
Yeter amān amān amān

4

- 1 ‘Aşkuña uğrayalı men
Eyleyemem gönlümü şen
- 2 ‘Āşıkı yaħşı şanma sen
Hāli yaman yaman yaman

5

- 1 Gözleri gön̄lümi diler
Baķıŝı s̄nemi deler
- 2 Őaddimi ol dü-tā ider
Őaŝı kemān kemān kemān

6

- 1 Ey gözi ħüb s̄m-ber
Ħālüme bir nażar yeter
- 2 Ne söyleyem birer birer
Saña ‘ ayān ‘ ayān ‘ ayān

7

- 1 Eylerüm āh rüz [u] şeb
Ben niçe eyleyem ŧarab
- 2 Őabr u sükūnum aldı hep
İnce miyān miyān miyān

8

- 1 Yaķdı dili maĥabbetüñ
Bu cevre yok mı ġāyetüñ
- 2 Daĥı çekem mi ĥasretüñ
Geldi zamān zamān zamān

9

- 1 Teġāfülāne baķıŝuñ
Girişme vü nāz u revıŝuñ
- 2 Gözlerimüñ kanlı yaŝuñ
İtdi revān revān revān

IX. MÜFREDLER

1

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

36 b

‘ Ākıbet mürğ-ı gönli kapdurdum
Bir gügercin topuklı şebbāza

2

mefā' ilün fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

Çeken dehirde şarāb-ı neşātı bir kerre
Humār-ı cām-ı felek ser-nigün olinca çeker

3

mef' ūlū fā' ilātū mefā' ilū fā' ilün

‘ Arz itme üstüh'ānuñı yāra niyāzda
Kaşr-ı vişāle çıkma çürük nerdbān ile

4

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

Dil ol gönca-femüñ nazm eyledükce vaşf-ı dendānın
Dürer mıştarlı kâğıd üzre güyā hāre

5

mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün mefā' ilün

Ruḥından pūseyi yārūñ belin kucmağa şulḥ olduk
Kerem zātī gerekdür yoḥsa Feyzī 'ārızī olmaz

6

mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün mefā'īlün

O āfet pençe-i düşnâmi tîġ-ı ŧetm ü āzârı

Niyâz itdükce 'âşık-ı zâra çalar çarpar

7

EF'ĀL-İ NĀQİŞA

fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün

25 a

Fi'l-i nâkıŧ der-'avâmil leyse-est

Kâne ŧâre zâle vü mâ-dâme-est

8

ẒAMĀ'İR

fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün

25 b

Cümle dört oldı 'ibâretde zamîr

Vāv u elf ü nün u yâ dur ey dilîr

9

NĀŞIB-I Fİ'L-İ MUẒĀRİ'

fā'īlātün fā'īlātün fā'īlün

Dörtdür fi'l-i muzâri' naŧb iden

Ey püser gel diñle en vü len, key, izen

10

RĀFİ' -İ İSM NĀŞİB-I HĀBER

fe' ilātün mefā' ilün fe' ilün

26 a

Rāfi' ü'l-ism-i nāşibü'l-aḥbār

Hāulā 'i müşābih-i leyse

X. LÜGAZLAR

1

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

- 37 a 1 Bir fenâ zâde gördüm el-ķışşa
Eylemiş bu hikâyeyi itmâm
- 2 Bir boyacı zamân-ı mâzîde
Kim Semerķand'ı eylemişdi maķâm
- 3 Kızılı çıķup âķir ' âlemde
Yüzi ağıla ' adne itdi ĥırâm
- 37 b 4 Bu ' acebdür ki tâ Buĥârâ'da
Zevcesi çırpıcınıñ oldu ĥarâm
- 5 Her kim eylerse bu müşkili ĥall
Ola dâ'im şād u be-kâm

2

fe' ilâtün mefâ' ilün fe' ilün

- 1 Bir fetāvâ tetebbu'ında gönül
Buldı bir müşkili bu idi me'âl
- 2 Zevcesi bir kimesneye ebedâ
Ola gündüz ĥarâm u gice ĥelâl
- 3 Ĥall ü teşbihi olmadı ķâbil
Âķir itdüm bu gûne anı su'âl

KELİME DİZİNİ

A

- ʿabd, (4)
 ʿabd-i şenākār, (1)
 ʿAbdī Efendi, (2)
 ʿabd-i pāk, (1)
 ʿAbdullāh Paşa, (3)
 ʿAbdül'kâdir, (2)
 ʿacâyib, (3)
 ʿaceb, (5)
 ʿâciz, (3)
 ʿacûze, (1)
 ʿacz, (1)
 ʿadâlet-fermâ, (2)
 ʿadîl, (11)
 ʿadîm, (1)
 ʿadîmü'l-miśl, (2)
 ʿadl, (11)
 ʿadû, (2)
 ʿafv, (5)
 ʿahd, (6)
 ʿâkıbet, (3)
 ʿâkıl, (3)
 ʿâkıķ, (1)
 ʿâkl, (3)
 ʿaks, (2)
 ʿâlem, (36)
 ʿâlî, (24)
 ʿAlî Paşa, (2)
 ʿâlim, (2)
 ʿâlî-maķâm, (1)
 ʿâlî-nijâd, (3)
 ʿâlî-şân, (1)
 ʿâlî-tebâr, (1)
 ʿallâme, (4)
 ʿâlü'l-ʿâl, (1)
 ʿamel, (1)
 ʿâmil, (1)
 ʿamiķ, (1)
 ʿanber, (2)
 ʿandelîb, (3)
 ʿarşa-gâh, (1)
 ʿarşa-geh, (1)
 ʿârî, (1)
 ʿarîf, (4)
 ʿarûş-ı berd, (1)
 ʿarz, (6)
 ʿarz-ı hâl, (1)
 ʿasker, (1)
 ʿaşab, (1)
 ʿÂşım Efendi, (2)
 ʿaşr, (1)

- ʿaşr, (1)
 ʿâşık, (19)
 ʿâşıkâne, (1)
 ʿâşık-ı şeydâ, (1)
 ʿâşık-perest, (1)
 ʿaşķ, (17)
 ʿatâ, (2)
 ʿatâ-kâr, (1)
 ʿatâ-perver, (1)
 ʿatâ-pîşe, (1)
 ʿâtıfet, (2)
 ʿavni, (1)
 ʿavn-i Hâķ, (1)
 ʿayân, (3)
 ʿayâr, (2)
 ʿayn, (1)
 ʿaynı, (2)
 ʿaynül'-hayât, (2)
 ʿayş, (1)
 ʿazîmet, (1)
 ʿazm, (4)
 a' dâ, (1)
 a' şâr, (1)
 a' yâ, (1)
 âb, (8)
 âb-ı şâfî, (1)
 âb-ı kerem, (1)
 âb-ı hayvân, (3)
 âbâ, (1)
 âbâd, (5)
 âbdâl, (1)
 ad, (2)
 âdem, (8)
 âfet, (4)
 âfitâb, (2)
 âftâb, (1)
 âh, (12)
 ahâlî, (1)
 aķbâb, (2)
 âķir, (3)
 aķkâm-ı umûr, (1)
 aķlâf, (1)
 aķlâķ, (2)
 Aķmed, (3)
 Aķmed Efendi, (2)
 aķrâ, (4)
 aķvâl, (2)
 aķz, (1)
 âġâz, (2)
 âġız, (2)
 âġrı, (1)
 âġuş, (1)
 âġyâr, (4)

- aķrân, (3)
 al, (5)
 âlâm [u] ġumûm, (1)
 Allâh, (11)
 Allâhu a' lem, (1)
 altı, (1)
 âmâde, (1)
 âmâl, (1)
 Anatólı, (2)
 Aristo, (6)
 arķa, (1)
 ârzü, (2)
 ârzümend, (1)
 âşaf, (5)
 âşaf-ı şânî, (1)
 âşâr, (3)
 âşâyış, (1)
 aşdâf, (1)
 aşhâb, (2)
 âsîb, (3)
 âsmân-pâye, (1)
 aslâ, (1)
 âsmân-ķadr, (1)
 âşikâr, (1)
 âşiyân, (2)
 âstâne, (1)
 âsûde-hâl, 338
 âsyâ, (1)
 âsyâb, (1)
 âteş, (9)
 âteş-i ʿaşķ, (2)
 âvîze, (3)
 âvîze-i ġuş, (1)
 avuç, (1)
 âyâ, (4)
 ayak, (1)
 âyîne, (3)
 âzâd, (2)
 âzîne, (1)

B

- bâ' is, (4)
 bâ' is-i esbâb, (1)
 bâ' is-i giryân, (1)
 bâb, (4)
 bād-bân, (1)
 bâde, (5)
 bâde-i la' l, (1)
 bādî, (4)
 bâġ, (16)
 bâġbân, (1)
 bâġçe, (1)

bāġ-ı ſenā, (1)
 bāġ-ı dil, (1)
 bāġ-ı İrem, (1)
 baġr, (1)
 bāġzār, (1)
 bāġzār-ı dil, (1)
 bahār, (5)
 bahaq, (1)
 baġſ, (1)
 bā-ġiſſe-yāb, (1)
 baġl, (1)
 baġr, (18)
 baġr-i fikr, (1)
 baġr-i kerem, (1)
 baġr-i ħayret, (1)
 Baġr-i siyāh, (1)
 baġſ, (5)
 baġt, (3)
 bālā, (1)
 bālā-rev, (1)
 bālāter, (1)
 bāli, (1)
 bār, (5)
 Bārek-allāh, (1)
 Bārī, (3)
 baſiret, (2)
 baſ, (2)
 bātıl, (1)
 bāy u gedā, (2)
 Bayrāmī, (1)
 bayraq, (1)
 bāz, (1)
 bebek, (1)
 beççe, (2)
 bed, (3)
 bedel, (4)
 beden-i ‘ālem, (1)
 bedīd, (1)
 bedīh, (1)
 bedraqa, (6)
 bed-ıtnet, (1)
 behcet, (1)
 behiſt, (1)
 bel, (1)
 belā, (1)
 benān, (1)
 bend, (5)
 bende, (6)
 benefſe, (1)
 ber, (15)
 ber-bād, (1)
 berceste, (1)
 ber-dār, (1)
 ber², (1)
 berf, (1)
 berid, (1)

berif, (1)
 berin, (1)
 Bermek, (1)
 Bermeki, (3)
 bes, (1)
 beste, (4)
 beſer, (1)
 Beſir Aġa, (3)
 beġā, (1)
 beyān, (2)
 beyāz, (2)
 beyn, (1)
 beyt, (1)
 beyt-i ma‘mūr, (1)
 Beyt-i Ĥarām, (1)
 bezm, (5)
 bezm-i ‘ālem, (1)
 bezm-i pāk, (1)
 bīdār, (2)
 biġāne, (2)
 bīhūde, (2)
 Bihzād, (5)
 bī-kes, (2)
 bi'l-bedāhe, (1)
 bi'l-cümle, (1)
 bi'l-icmāl, (1)
 billür, (2)
 bīmār, (3)
 binā, (9)
 binā-yı vālā, (1)
 bintü'l-‘meb, (1)
 Bi-ĥamdillāh, (1)
 biġār, (2)
 bister, (2)
 boraq, (1)
 boyacı, (1)
 buġün, (3)
 Buġārā, (1)
 burc, (7)
 burc-ı rif‘at, (1)
 burc-ı sa‘adet, (1)
 burc-ı sipihr, (1)
 Bū Ĥanīfe, (3)
 büm, (1)
 būriyā, (1)
 büse, (1)
 bülbül, (11)
 bülbül-i ġüyā, (1)
 bülbül-i ſeydā, (1)
 bülend, (2)
 bülendeſ, (1)
 bünyād, (4)
 bürüdet, (1)
 bütān, (1)

C

cādū-fen, (1)
 cā‘i mu‘inü‘z-żu‘afā, (1)
 cāh, (1)
 Cālīnūs, (1)
 cām, (7)
 cāme, (3)
 cām-ı billür, (1)
 cām-ı iġbāl, (1)
 cāmi‘, (1)
 cān, (14)
 cānān, (5)
 cān-fezā, (1)
 cānib, (2)
 cāġ-ı iclāl, (1)
 cārüb, (1)
 cāy, (6)
 cāy-ı fazl, (1)
 cedel, (2)
 cedīd, (1)
 ceġā, (4)
 cehālet, (1)
 cehl, (1)
 celāl, (1)
 cellād, (1)
 cemāl, (1)
 Cem-çāker, (1)
 cemel, (1)
 cemil, (3)
 Cenāb-ı ſiddīk, (1)
 Cenāb-ı Mevlā, (2)
 cenāh, (1)
 cennet, (2)
 cerāb, (1)
 cereyān, (1)
 cevāb, (1)
 cevāhir, (1)
 cevdet, (2)
 cevher, (2)
 cevher-i pāk, (1)
 cevlāngeh, (1)
 cevr, (3)
 ceyb, (3)
 ceyſ, (1)
 cezm, (1)
 cibāl, (1)
 ciger, (3)
 ciger-süz, (1)
 cihān, (30)
 cihān-ārā, (1)
 cihānbānī, (1)
 cihān-tāb, (1)
 cilā, (2)
 cild, (1)
 cilveġer, (1)
 cinān, (1)

cins-i fuḳarā, (1)
 cism, (10)
 civār, (1)
 cūd, (17)
 cūdı şifā, (1)
 cūd-perver, (2)
 cūdā, (1)
 cümle, (12)
 cünbiş, (2)
 cünd, (1)
 cürm, (1)
 cüst-cü, (1)

Ç

çālāk, (1)
 çāpük ü çālāk, (1)
 çāre, (6)
 çāre-balş, (1)
 çār-ebrū, (1)
 çāre-sāz, (1)
 çarḥ, (8)
 çarḥ-ı atlas, (1)
 çār-rükñ, (1)
 çāşnī, (2)
 çemen, (3)
 çemenlik, (1)
 çemen-pirā, (1)
 çemenzār, (1)
 çerāg, (1)
 çesbān, (2)
 çeşm, (18)
 çeşme, (2)
 çeşm-i dünyā, (1)
 çeşm-i giryān, (1)
 çeşm-i mest, (1)
 çırpıcı, (1)
 çiçek, (1)
 çin-i cebin, (1)
 çürük, (1)

D

dād, (3)
 dād-güster, (1)
 dād-ı aşaf, (1)
 dād-kār, (1)
 dāg, (3)
 dāgdār, (1)
 da' vā, (1)
 da' vet, (1)
 dāfi', (1)
 dāl, (3)
 dālālet-kār, (1)
 dalkavuk, (1)

dāmen, (5)
 dām-ı kākül, (1)
 dām-ı keder, (1)
 dānā, (4)
 dānende, (1)
 dāniş, (6)
 dāhil, (2)
 dār, (4)
 dārb-ı ḥaddād, (1)
 Dārā, (2)
 Dārāb, (2)
 Dārāb-ḥaşem, (1)
 dārāt, (1)
 dārū 's-sa' āde, (1)
 dārū, (1)
 dāver, (2)
 dāye, (1)
 defter, (1)
 dehān, (9)
 dehen, (2)
 dehr, (13)
 dehr-i dün, (1)
 dem, (38)
 dem-be-dem, (1)
 demregi, (1)
 dendān, (2)
 der, (17)
 derbān, (2)
 derd, (10)
 dergāh, (1)
 dergeh, (10)
 dergeh-i Mevlā, (1)
 dergeh-i pāk, (1)
 dermān, (3)
 der-pey, (1)
 ders, (1)
 deryā, (7)
 derün, (3)
 dest, (12)
 destān, (1)
 dest-āvız, (2)
 dest-i dil-ārā, (1)
 dest-i mi' mār, (2)
 deşt-i ğam, (1)
 devā, (3)
 devlet, (29)
 devr, (9)
 devrān, (1)
 dey, (2)
 deycūr, (2)
 draḥt, (1)
 dībā, (1)
 dībāce, (2)
 dīde, (12)
 dīde-i baḥt, (1)
 dīde-i 'ibret, (1)

dikkat, (1)
 dilek, (1)
 dil, (91)
 dil āşüb, (1)
 dil-ārā, (3)
 dil-ber, (3)
 dil-berān, (1)
 dil-beste, (2)
 dil-dāde, (1)
 dil-dār, (1)
 dil-figār, (1)
 dil-i ' aşık, (1)
 dil-i virān, (1)
 dilir, (1)
 dilistān, (1)
 dilkeş, (5)
 dilkeş-edā, (1)
 dil-ḥaste, (1)
 dil-ḥün, (1)
 dil-rübā, (2)
 dil-sitān, (1)
 dil-şād, (1)
 dil-şiken, (1)
 dil-şikeste, (1)
 dil-teşne, (1)
 dil-teşnegān, (1)
 dimāg, (1)
 dīn, (8)
 direk, (1)
 direng, (1)
 dōst, (3)
 diyānet, (1)
 diyār, (1)
 diziş, (1)
 donanma-yı hümāyün, (1)
 dōrt, (1)
 du' ā, (11)
 duḥal, (1)
 duḥter, (2)
 duḥter-i rez, (1)
 düçār, (1)
 dūr-bīn, (1)
 dühür, (1)
 dükkān, (1)
 dün, (1)
 dünyā, (13)
 dürc, (1)
 dürc-i fem, (1)
 dūr-efşān, (1)
 dürer-bār, (1)
 dūr-i vaşf, (1)
 dürr, (6)
 düstür, (1)
 düşmen, (3)
 düşvār, (1)
 düvel, (1)

E

- ebed, (3)
 ebedâ, (1)
 ebr, (2)
 ebr-i nisân, (1)
 ebruvân, (1)
 ebrû, (1)
 ebü'l-ğayr, (2)
 Ebû Manşûr, (1)
 Ebû Hanîfe, (1)
 ecdâd, (2)
 ecr, (1)
 ecr-i cezîl, (1)
 edeb, (5)
 ed'ıyye, (1)
 Edhem, (1)
 efgân, (1)
 efendilik, (1)
 efkâr, (2)
 eflâk, (3)
 Eflâţun, (2)
 efsürdelik, (1)
 efsûs, (1)
 efzûn, (2)
 ehl, (8)
 ehl ü evlâd, (1)
 ekşer, (1)
 ekdâr, (2)
 eknâf, (1)
 el, (11)
 elbette, (6)
 elek, (1)
 elem, (7)
 elfâz, (1)
 el-ğak, (2)
 elţâf, (4)
 elyağ, (4)
 emân, (1)
 emânet, (1)
 emek, (1)
 emel, (2)
 emîn, (2)
 Emîni-zâde İbrâhîm Efendi, (1)
 emn, (3)
 emr, (7)
 emr-i fetvâ, (1)
 emvâc, (2)
 enâm, (1)
 encâm, (1)
 encüm, (2)
 encümle, (1)
 endâm, (3)
 endîşe, (6)
 engüşt, (1)
 enîn, (2)
 enseb, (2)
- ezkâr-ı dil, (1)
 erbâb, (3)
 erbâb-ı ma'ârif, (1)
 erbâb-ı sühan, (1)
 erba'ın, (1)
 erkân, (1)
 esâs, (4)
 esb, (2)
 esbâb, (1)
 esbağ, (1)
 Es'ad Efendi, (2)
 eşer, (7)
 eşer-i pâk, (1)
 eşnâ, (1)
 esîr, (1)
 eski, (2)
 eslâf, (3)
 eş'âr, (4)
 eşhâd, (1)
 eşk, (2)
 eşyâ, (2)
 etbâ', (1)
 etmek, (1)
 etrâf, (1)
 ekâlîm, (1)
 etvâr, (3)
 evşâf, (4)
 evşâf-ı şerîf, (1)
 evc, (3)
 evcâ', (1)
 evhâm, (1)
 evlâd, (3)
 evlâd u 'ıyâl, (2)
 evliyâ, (1)
 evrâd, (2)
 evreng, (2)
 evvel, (3)
 eyn, (1)
 eyyâm, (3)
 ezber, (1)
 ezel, (1)
 ezeli, (1)
- F**
- fâ'ide, (3)
 fâ'ik, (1)
 fakîr, (1)
 fânûs, (1)
 fâzıl, (6)
 fażilet, (6)
 fazl, (14)
 fazl u kemâl, (2)
 fazl u kerem, (1)
 fażlullâh, (1)
 fağr, (6)
- fâris, (2)
 fâris, (1)
 Fârûğ-ğaşlet, (1)
 Fârûğ-tıynet, (1)
 Fâtîha, (1)
 fağîr, (2)
 fâyiğ-ı aqrân, (1)
 fedâ, (1)
 felâğ, (1)
 felek, (26)
 fenâ, (1)
 fenâr, (1)
 fenn, (6)
 ferâmûş, (1)
 ferağ, (3)
 ferîd, (3)
 Ferîdün-fer, (1)
 fermân, (1)
 ferğunde, (2)
 ferğunde-ğaçt, (1)
 ferğunde-ğudüm, (1)
 ferr, (1)
 ferruğ-fâl, (1)
 feryâd, (2)
 fes, (1)
 fetâvâ, (1)
 Fethî Efendi, (1)
 fetvâ, (4)
 fevt, (1)
 fevğ, (1)
 fevz, (1)
 feyz, (5)
 Feyzî, (79)
 fiğnat, (2)
 fiğân, (2)
 fikr, (10)
 fikr-i evşâf, (1)
 fikr-i ma'âşet, (1)
 fikr-i hâric, (1)
 fi'l-cümle, (1)
 fi'l-ğâl, (1)
 firâğ, (1)
 firdevs, (1)
 firğat, (3)
 fiten, (1)
 fużalâ, (2)
 fuşat, (1)
 fuğahâ, (1)
 fuğarâ, (3)
 fülk, (3)
 fûls, (1)
 fûnûn, (2)
 fûrûğ, (1)
 fûrû', (1)
 fûzûn, (2)
 fûzûnter, (1)

G

gâlib, (1)
 gâlibâ, (2)
 gam, (26)
 gam-gin, (1)
 gam-ı dehr, (1)
 gamnâk, (3)
 gamze, (4)
 ganî, (2)
 ganîmet, (1)
 gazab, (1)
 gâr, (1)
 garaż, (1)
 gâret-gâh, (1)
 gâretger, (1)
 garîb, (1)
 garîk, (29)
 garrâ, (19)
 garķ, (1)
 gâşiye-dâr, (1)
 gavgâ, (1)
 gavvâş, (1)
 gayb, (19)
 gayûr, (2)
 Gazâlî, (1)
 gazel, (6)
 gâzî, (1)
 genc, (3)
 genc-i defîn, (1)
 genc-i vaşf, (1)
 gencîne, (3)
 gerd, (1)
 gerden, (2)
 gerdiş, (3)
 germ, (3)
 germâbe, (1)
 germiyyet, (2)
 gevher, (5)
 gıbta, (5)
 gıbta-fermâ, (4)
 gıll ü gış, (1)
 gınâ, (1)
 gırre, (1)
 gıce, (2)
 girân, (2)
 Girdgâr, (2)
 girîbân, (1)
 girîzân, (1)
 gırye, (2)
 gırye-riz, (1)
 gonca, (1)
 gonca-fem, (2)
 gonce, (4)
 gonce-fâm, (1)
 gonce-fem, (1)
 gök, (1)

gönül, (12)
 göz, (3)
 guşsa, (1)
 gubâr, (3)
 gulâm, (3)
 gumüm, (3)
 gurbet, (1)
 gûn, (1)
 guş, (9)
 gûyâ, (12)
 güft, (1)
 güftâr, (1)
 gügercin, (1)
 güher, (1)
 gül, (19)
 gül-âb, (1)
 gülâb-efşân, (1)
 gül-fâm, (1)
 gülistân, (2)
 gül-ruķ, (1)
 gül-rü, (1)
 gül-rüy, (2)
 gülşen, (8)
 gülşen-i midhat, (1)
 gülzâr, (4)
 güm, (1)
 gümüş, (1)
 gün, (7)
 gündüz, (1)
 güzâr, (1)
 güride, (1)
 gürisne-çeşm, (1)
 gürüh, (1)
 güstâķ, (1)
 güşâd, (3)
 güşâde, (2)
 güzel, (2)
 güzîn, (2)

H

habl, (1)
 hâcet, (3)
 hâcetmendân, (1)
 Hâcî Mehemmed Ağa, (2)
 haclegeh, (1)
 hadd, (1)
 hadîş, (1)
 Hadîce kadın, (1)
 h'âb, (8)
 h'âb-geh, (1)
 h'âce, (3)
 h'âhiş, (1)
 h'âhişger, (1)
 hâşılı, (1)
 haşîr, (1)

haşlet, (4)
 habâb, (1)
 habbezâ, (3)
 haber, (5)
 habîş, (1)
 hâfiz, (1)
 hâfî, (1)
 hâfîf, (1)
 hâk, (2)
 hâk-i pâye, (2)
 Hâkim, (1)
 hâkister, (2)
 hâksâr, (1)
 hâl, (7)
 hâl, (5)
 halâvet-baķş, (1)
 hâle, (4)
 Haleb, (3)
 halef, (1)
 hâlet, (2)
 hâlet, (1)
 hâlet-efzâ, (1)
 hâliş, (1)
 hâlîle, (2)
 Hâlik, (1)
 hall, (3)
 hallâl, (1)
 Hallâķ-ı mecdî, (1)
 halk, (1)
 halk, (5)
 halka, (1)
 halk-ı cihân, (1)
 Halk-ı 'âlem, (1)
 ham, (2)
 hamd [ü] senâ, (1)
 Hamdülillâh, (2)
 hâme, (10)
 hamel, (1)
 hâmi, (1)
 Hamîd, (1)
 haml, (1)
 hâmuş, (1)
 hançer, (5)
 handân, (1)
 hâne, (1)
 hânedân, (1)
 hângeh, (1)
 hâzer, (1)
 hâzır, (2)
 hazret, (24)
 Hazret-i Şiddîķ, (1)
 Hazret-i Şıdķî, (1)
 Hazret-i Bârî, (1)
 Hazret-i Çâr-yâr, (1)
 Hazret-i Hallâķ, (2)
 Hazret-i Haķ, (1)

- Hâzret-i Hağ celle celâl, (1)
 Hâzret-i şeyhü'l-islâm, (1)
 Hâzret-i Yezdân, (2)
 hâr, (1)
 harâb, (3)
 harâbe-zâr, (1)
 harâm, (1)
 harf, (5)
 harf-i evsâf, (1)
 harîr, (1)
 hâris, (1)
 Hâsan Efendi, (1)
 hasen, (2)
 hasenât, (1)
 hasenü'l-hulğ, (1)
 hasf, (1)
 hasîb, (1)
 hasret, (9)
 haste, (4)
 haste-ğâl, (1)
 hâşâ, (1)
 hâşiye-pîrâ, (1)
 haşmet, (1)
 haşr, (2)
 hat-ber-âver, (1)
 hâtem, (1)
 Hâtem, (3)
 Hağ, (32)
 hağ, (2)
 hağâ, (8)
 hağâ-pûş, (2)
 hağâ-pûşâ, (1)
 hâttır, (2)
 hağğ, (2)
 hağğ-âver, (1)
 havf, (4)
 havz, (2)
 hayâ, (5)
 hayâ, (1)
 hayâl, (9)
 hayât-bağş, (2)
 hayf, (1)
 hayır, (3)
 hayl, (2)
 hayr, (16)
 hayrân, (3)
 hayrât, (3)
 hayr-du'â, (2)
 hayr-endişân, (1)
 hayret, (2)
 hayr-ı celîl, (1)
 hayr-ı du'â, (1)
 hayr-i firâvân, (1)
 hayr-i pâk, (1)
 hazân, (1)
 hazîn, (3)
- hâdî, (1)
 hâl, (1)
 hâşiye-pîrây, (1)
 hedef, (1)
 helâl, (1)
 hesâb, (1)
 hemân, (11)
 hem-nâm, (1)
 hevâ, (2)
 heves, (2)
 heves-kâr, (1)
 hezâr, (4)
 hezârân, (2)
 hezârâsâ, (1)
 hışn-ı haşîn, (1)
 hıdîv, (2)
 hıdmet, (6)
 hıdmet-güzâr, (2)
 hıfz, (6)
 Hızır, (1)
 hıram, (1)
 hıred, (1)
 hırka, (1)
 hırz-ı cân, (1)
 hıttâ, (1)
 hıyânet, (1)
 hıyât, (1)
 Hicâz, (2)
 Hicâzî, (1)
 hicâz, (1)
 hicr, (3)
 hilâl, (1)
 hilâl-i nev, (1)
 hişse, (1)
 hiddet, (1)
 hikâye, (1)
 hikem, (2)
 hikmet, (3)
 hilâf, (1)
 hil'at, (1)
 hilm, (3)
 hilğat, (1)
 hink, (1)
 hiğtab, (1)
 hîre-sâz, (1)
 himem, (10)
 himem-âmüz, (1)
 himem-mu'âd, (1)
 himmet, (10)
 hod-bîn, (2)
 hoş, (4)
 hoş-edâ, (2)
 hoş-gü, (1)
 hoş-nağam, (1)
 hoşnüd, (3)
 hoş-inşâd, (1)
- hoş-ğâl, (1)
 hoş-ğıram, (1)
 huşûş, (1)
 huşûl, (1)
 Hıten, (1)
 huçeste, (2)
 huçeste-tâli', (1)
 Hudâ, (19)
 Hudâvend, (1)
 hudûşât, (1)
 huld, (2)
 hulğ, (1)
 hulûş, (5)
 humâr, (3)
 huşûr, (2)
 hurde-bîn, (1)
 hurûf, (1)
 husrev, (1)
 huğur, (2)
 huşûr, (1)
 hüb, (1)
 hün, (6)
 hün-ı sirişk, (1)
 hürşîd, (3)
 hüş-ı enâm, (1)
 hücum, (1)
 hümâ, (3)
 hümâ perverâ, (1)
 hüner, (10)
 hünerâ, (1)
 hünermend, (3)
 hükm, (1)
 hünkâr, (1)
 Hüseyinî, (2)
 hüsn, (11)
 Hüsnî Beg, (1)
 hüsn-i kabûl, (1)
 hüzn, (2)
- I
- 'ızm, (1)
 'ıtrâsâ, (1)
 ı'aden, (1)
 Işın, (1)
 ısfâf-müsâ'if, (1)
 ışkât, (1)
 ıtnâb, (6)
 ıtnâb-ı kelâm, (4)
 ızhâr, (3)
 icâd, (1)
 imâ, (2)
 irâş, (1)
 irâd, (1)
 işâl, (2)

İ

ı̇ ibret, (1)
 ı̇ id, (6)
 ı̇ iffet, (9)
 ı̇ iffet kân, (1)
 ı̇ illet, (2)
 ı̇ illet ü kı̇llet, (1)
 ı̇ ilm, (15)
 ı̇ ilm-i şerîf, (2)
 ı̇ imâd-ı devlet, (1)
 ı̇ imâd-ı dîn, (1)
 ı̇ inân, (1)
 ı̇ izâr, (1)
 ı̇ irfân, (7)
 ı̇ İsi̇-dem, (1)
 ı̇ İsi̇-demâ, (1)
 ı̇ işret-geh, (1)
 ı̇ itâb, (1)
 ı̇ izz, (14)
 ı̇ izz ü iğbâl, (1)
 ı̇ izzet, (3)
 İbn Sirîn, (1)
 İbn-i Celâl, (1)
 İbn-i Hâlîl, (1)
 İbrâhîm Ağa, (1)
 İbrîk, (1)
 İbkâ, (2)
 İclâl, (2)
 İcmâl, (1)
 İcrâ, (3)
 İçre, (18)
 İddi'â, (1)
 İdrâk, (3)
 İ'câz, (1)
 İ'tibâr, (2)
 İ'tinâ, (1)
 İ'tirâf, (1)
 İ'tâ, (5)
 İfâkat, (1)
 İftihâr, (3)
 İftirâk, (1)
 İhdâ, (2)
 İhfâ, (1)
 İhfâ, (3)
 İhlâş, (4)
 İhmâl, (1)
 İhsân, (5)
 İhtilâf, (1)
 İhtimâl, (1)
 İhtirâm, (1)
 İhtiyâr, (1)
 İhyâ, (10)
 İki, (4)
 İkrâm, (1)
 İktisâb-ı nûr, (1)
 İlâh, (1)

İlâhî, (1)
 İltifât, (2)
 İltifât-ı kerem, (1)
 İltiyâm, (1)
 İmâle, (1)
 İmâm, (1)
 İmâm, (1)
 İmdâd, (1)
 İmkân, (2)
 İmlâ, (5)
 İmtizâc, (1)
 İnşâf, (5)
 İnbisât, (1)
 İncâz, (2)
 İnce, (2)
 İnhâ, (3)
 İnkisâr, (2)
 İnkışâf, (1)
 İnsân, (1)
 İnsâniyyet, (1)
 İnşâ, (3)
 İnşirâh, (1)
 İntizâm, (1)
 İntizâr, (2)
 İntisâb, (2)
 İntikâm, (1)
 İrtibât, (1)
 İrtikâb, (1)
 İşâbet, (1)
 İşbât, (4)
 İskender-i şânî, (1)
 İslâm, (1)
 İslâmbul, (1)
 İsm, (4)
 İsmâ'îl Efendi, (1)
 İsm-i fâ' il, (1)
 İsti'dâd, (1)
 İstiğnâ, (2)
 İstigrâb, (1)
 İstibdâd, (1)
 İstibdâl-i ezdâd, (1)
 İsti'câl, (1)
 İstifâde, (1)
 İstifhâm, (1)
 İstiftâ, (1)
 İstîlâ, (3)
 İstihrâc, (1)
 İstihsâ, (1)
 İstihkâk, (1)
 İstirhâm, (1)
 İstikbâl, (1)
 İstiklâl, (2)
 İşâret, (1)
 İşrâb, (1)
 İtmâm, (3)
 İğâle, (1)

İğbâl, (5)
 İğdâm, (1)
 İğfâ, (1)
 İzmir, (1)
 İz'ân, (1)

J

jâle, (1)

K

Kâbil, (7)
 Kâbza, (1)
 Kâbr, (1)
 Kâbül, (2)
 Kâdd, (6)
 Kâdem, (1)
 Kâdem-rencide, (1)
 Kâdîd, (1)
 Kâdîm, (1)
 Kâdr, (12)
 Kâdr-dân, (1)
 Kâdir, (5)
 Kâdir-dân, (19)
 Kâdî, (1)
 Kâhr, (1)
 Kâl, (1)
 Kâlb, (4)
 Kâlem, (8)
 Kâmer, (1)
 Kâmer-ruş, (1)
 Kâmet, (1)
 Kân, (1)
 Kâni', (1)
 Kânûn, (3)
 Kâhbe, (1)
 Kâzî'-asker, (1)
 Kapu, (1)
 Kapûdân, (4)
 Kar, (1)
 Karâr, (2)
 Karîb, (1)
 Karye, (1)
 Kârûn, (1)
 Kaş, (2)
 Kat, (1)
 Katı, (1)
 Kat'â, (2)
 Kat' -ı nâhun, (1)
 Katre, (2)
 Katre-nüşân, (2)
 Katre-yâb, (1)
 Kavî, (1)
 Kavl, (4)

- kavlı-i cumhür, (1)
 kavm, (2)
 kayd, (2)
 kıssa, (2)
 Kıble-gâh, (1)
 kâ'ide, (1)
 kâ'il, (4)
 kâğıd, (2)
 Ka'be, (2)
 ka'r-ı hikem, (1)
 Ka'ruñ, (1)
 kafes, (4)
 kâkül, (6)
 kâle-i fahriyye, (1)
 kâm, (13)
 kâm-bağış, (2)
 kâmil, (6)
 kâmkâr, (1)
 kâmver, (3)
 kâm-yâb, (3)
 kân-ı dil, (1)
 kân-ı kerem, (1)
 kân-ı seâ, (1)
 kâh, (6)
 kâh-ı 'izz ü iclâl, (1)
 kâse, (1)
 kâşif, (1)
 kâtib, (1)
 kaşd, (4)
 kâşır, (1)
 kaşr, (9)
 Kaşr-ı kâm, (1)
 keşif, (2)
 kebâb, (1)
 kebîr, (1)
 keder, (5)
 kef, (4)
 kef-i mekremet, (1)
 kefil, (1)
 kelâl, (3)
 kelâm, (8)
 kelebek, (1)
 kemâl, (6)
 kemâl-i berd, (1)
 kemân, (2)
 kemend, (1)
 kemter mür, (1)
 kem-yâb, (1)
 kenâr, (4)
 kenz, (1)
 kerâmet, (1)
 kerem, (50)
 kerem-cüy, (1)
 kerem-dide, (1)
 kerem-güster, (1)
 kerem-kâr, (4)
- kerem-mu' tād, (1)
 kerem-pirâ, (2)
 kerem-pişe, (2)
 kerem-sâz, (1)
 kerem-senc, (1)
 keremverâ, (1)
 kerîm, (1)
 kerîmü's-şân, (2)
 kerre, (3)
 kes, (4)
 kesb, (2)
 keşf, (1)
 ke's-şemis, (1)
 kethudâ, (1)
 kevkeb, (1)
 kevkebe-i câh, (1)
 keyfiyyet, (3)
 kırmızı, (1)
 kıt'a, (2)
 kıymet, (1)
 Kız Kullesi, (2)
 kızıl, (1)
 kibâr, (1)
 kibrit, (1)
 kilik, (2)
 kîmyâ, (1)
 kirâm, (1)
 kişver, (2)
 kitâb, (5)
 kitâb-ı kâmus, (1)
 kitâb-ı hâne, (2)
 kişâbet, (1)
 kıl ü kâl, (3)
 kor, (1)
 köhne, (2)
 kötek, (1)
 kuşür, (5)
 Kudüs, (1)
 kudret, (3)
 kudsî, (1)
 kudüm, (2)
 ku'üd, (1)
 kul, (4)
 kulzüm, (1)
 kumanya, (1)
 kumâş, (1)
 kundağ, (1)
 Kur'an, (1)
 kurre, (1)
 kuvvet, (2)
 Kudüs, (1)
 küh, (1)
 küy, (4)
 küşe-i gam, (1)
 kühen, (2)
 küll, (1)
- külhan, (1)
 künc, (5)
 künc-i derd, (1)
 künc-i dünyâ, (1)
 künüz, (1)
 küremâ, (1)
 kürsî, (1)
 küşte, (1)
 kütâhest, (1)
 kütüb-i ânife, (1)
- L**
- la'l, (12)
 lâf ü güzâf, (1)
 lafz-ı perîşân, (1)
 lâl, (1)
 lâle, (1)
 lâle-zâr, (1)
 laîf, (1)
 lâyıq, (6)
 lâ-yuğşâ, (1)
 leb, (9)
 leb-i deryâ, (1)
 leb-rîz, (3)
 lem' a-fürüz, (1)
 lenger-endâz, (1)
 lezzet, (1)
 lerziş, (2)
 leşker, (1)
 leîâfet, (1)
 levlâk, (1)
 levh, (5)
 levh-i çarh, (1)
 levh-i sipihr, (1)
 leyâl, (1)
 leyl ü nehâr, (1)
 Leylî, (1)
 leyl-i halvâ, (1)
 lîk, (1)
 lillâh, (5)
 lisân, (1)
 liyâkat, (2)
 Loqmân, (1)
 luîf, (24)
 luîf-ı Rabbânî, (1)
 lücce, (2)
 lü'lü'-feşân, (1)
 lüknet, (1)
- M**
- mâ, (5)
 mağmûm, (1)
 Mağnisâ, (4)

- maşraf, (1)
 mağşûş, (1)
 mādām, (1)
 māder-zād, (1)
 ma'ānī, (1)
 ma'ārif, (6)
 ma'ārif-efser, (1)
 ma'ārif-perver, (1)
 ma'ārif-pīrā, (1)
 ma' būd, (2)
 ma' delet, (2)
 ma' delet-güster, (20)
 ma' den, (1)
 mā' il, (3)
 ma' işet, (1)
 ma' mūr, (5)
 ma' nā, (1)
 ma' nī, (2)
 ma' zūr, (1)
 ma' rifet, (3)
 ma' rifet-güster, (1)
 ma' rifet-perver, (1)
 ma' ruf, (1)
 ma' kūd, (1)
 ma' zūr, (1)
 mäh, (13)
 mahal, (1)
 mäh-ı felek, (1)
 mäh-ı şevvāl, (1)
 mäh-ı tábān, (1)
 mähir, (2)
 Mähir Muştafā Paşa, (1)
 mähıyyet, (1)
 mäh-likā, (2)
 mäh-pāre, (1)
 mähüñ, (1)
 mähūr, (1)
 māl ü menāl, (1)
 māl-ā-māl, (2)
 mālīk, (13)
 manşıb, (1)
 manşūr, (2)
 māni', (5)
 manzūr, (4)
 mankalāsā, (1)
 maḥal, (4)
 maḥşül, (1)
 mazbaṭa, (1)
 maḥdüm, (2)
 maḥfil, (1)
 maḥfüz, (1)
 mazhar, (9)
 māzī, (1)
 maḥkeme, (1)
 maḥküm, (1)
 Maḥmüd Han, (6)
- Maḥmüd Paşa, (2)
 mazmün, (2)
 maḥmür, (2)
 maḥz, (2)
 maḥzā, (2)
 maḥrem, (1)
 maḥv, (3)
 maḥzen, (1)
 maḥzün, (1)
 maraz, (2)
 marīz, (1)
 māşā-allāh, (1)
 maḥşad, (1)
 maḥāl, (5)
 maḥāl-i perīşān, (1)
 maḥām, (5)
 maḥām-ı vālā, (2)
 maḥarr, (3)
 maḥşüd, (3)
 maḥbü', (2)
 maḥdūr, (1)
 maḥhür, (2)
 maḥlab, (1)
 meşārif, (1)
 mecāl, (3)
 mecbür, (1)
 mechüd, (1)
 meclis, (1)
 Mecnün, (2)
 Mecnünveş, (1)
 mecrā, (2)
 mecriyyü'l-edā, (1)
 mecrüh, (1)
 medā', (1)
 medār, (2)
 medār-ı âmāl, (1)
 medāris, (1)
 meded, (2)
 medḥ, (5)
 medḥ-i pāk, (3)
 medrese, (1)
 me'āl, (1)
 me'cür, (2)
 me'mür, (2)
 me'vā, (5)
 me'yūs, (1)
 mefāşıl, (1)
 meger, (2)
 meh, (15)
 mehbiṭ, (1)
 meh-i nev, (2)
 meh-i tábān, (4)
 meh-peyker, (1)
 meh-rü, (2)
 mehveş, (1)
 mekân, (1)
- mekārim, (1)
 mekārimkār, (4)
 mekārim-perver, (1)
 mekārim-pīrā, (1)
 mekremet, (3)
 mekremet-me'nūs, (1)
 mekteb, (3)
 mekteb-i 'ālī, (1)
 melā'ik, (1)
 melāl, (1)
 melāḥat, (1)
 melek, (6)
 melīḥü's-şiyem, (1)
 memālik, (2)
 memālik-ārā, (1)
 memdüḥ, (3)
 memdüḥü'l-ḥişāl, (1)
 memleket, (2)
 memleket-ārā, (1)
 memlü, (3)
 menba', (3)
 menḥabet, (4)
 menzil, (3)
 mezmīn, (1)
 mezāk, (1)
 Meḥammed Emīn, (2)
 Meḥammed Paşa, (6)
 Meḥammed Sa'īd, (1)
 merām, (4)
 merām-baḥş, (1)
 merāḥim, (2)
 merāḥim-hüner, (1)
 merāḥim-perverā, (1)
 mercān, (1)
 merci', (1)
 merdüm, (1)
 merdüde, (1)
 merhem, (4)
 merhem-peziir, (1)
 merhün, (2)
 mermer, (1)
 merḥamet, (1)
 merḥamet-güster, (2)
 merḥamet-kār, (1)
 merḥamet-perver, (2)
 merḥamet-pīrā, (1)
 mertebe, (1)
 mesā, (1)
 mesdüd, (1)
 mes'ele-āmüz, (1)
 meserret, (1)
 mes'üd, (3)
 Mesīḥ, (1)
 Mesīḥā, (1)
 mesken, (2)
 mesned, (3)

- mesrūr, (8)
 mest, (4)
 mestāne, (1)
 meštūr, (3)
 meş' ale, (1)
 meşhūr, (1)
 meşkūr, (1)
 meşreb-i pāk, (1)
 meštā, (1)
 metā', (1)
 metīn, (1)
 metn, (2)
 mevālī, (1)
 mevşūf, (1)
 mevşūl, (1)
 mevşūk, (1)
 mevcūd, (1)
 mev'ūd, (1)
 mevfūr, (1)
 mevhibe, (2)
 Mevlā, (25)
 Mevlā-yı kerīm, (1)
 mevzi', (3)
 mevrūş, (1)
 mevsim, (1)
 mevki', (1)
 mey, (5)
 meydān, (4)
 meyl, (3)
 meymenet, (2)
 meymenet-pīrā, (1)
 meymūn, (3)
 mey-hāne, (1)
 mezār, (1)
 mezīd, (1)
 mışra', (6)
 mişāl, (2)
 mişl, (12)
 micmerāsā, (2)
 midād-ı kalem, (1)
 midhat, (13)
 midhat-i pāk, (2)
 mī'ād, (1)
 mi' mār, (5)
 mīhmān, (1)
 mihr, (16)
 mihr-i dirāşşān, (1)
 mihr-i tūde, (1)
 milket, (1)
 minnet, (3)
 mihek, (2)
 mihrāb, (1)
 mirşād, (1)
 mir'āt, (1)
 mir-zā, (1)
 miskīn, (1)
- miyān, (4)
 mīzān, (1)
 muşaffā, (1)
 muğ-beçe, (1)
 Muştafā Paşa, (2)
 mu' allā, (3)
 mu' ammer, (1)
 mu' anber, (1)
 mu' ciz-elhān, (1)
 mu' tād, (1)
 muhaddere, (1)
 Muḥammed, (1)
 muḥīt, (1)
 mużmer, (1)
 muhterem, (2)
 muhteşem, (1)
 murād, (5)
 murtezā, (2)
 Murtezā-siret, (2)
 muḥābık, (1)
 muķīm, (4)
 muḥlaķ, (1)
 muḥrib, (1)
 muvaffak, (9)
 muvāzabet, (1)
 mū-be-mū, (1)
 mūm, (1)
 mū-miyā, (1)
 mūr, (3)
 mūriş, (1)
 mūbārek, (13)
 mūbāşir, (1)
 mūberrāt, (1)
 mūbeyyen, (1)
 mūbtedā, (1)
 mūbtelā, (1)
 mūcāb, (1)
 mūcevher, (4)
 mūdāhin, (1)
 mūdām, (3)
 mūferrih, (5)
 mūheyyā, (2)
 mūhim-sāz, (4)
 mūhr, (1)
 mūhr-i Süleymān, (1)
 mūjde, (4)
 mūjgān, (1)
 mūkerrem, (1)
 mūl, (1)
 mūlāyim, (1)
 mūlāzemet, (1)
 mūlhem, (1)
 mūlk, (8)
 mūlk-ārā, (1)
 mūlk-i 'Oşmānī, (1)
 mūlk-i himem, (1)
- mültecā, (2)
 mūmkin, (1)
 mūmtāz, (1)
 mūnāfiķ, (1)
 mūnaķķaş, (1)
 mūnderic, (1)
 mūn' adim, (1)
 mūnķir, (1)
 mūnteḥab, (1)
 mūntesib, (1)
 mūntic, (1)
 mūrğ, (7)
 mūrğ-ı dil, (3)
 mūrğ-ı şikeste-per, (1)
 mūrğ-ı dil, (1)
 mūrde, (2)
 mūrde-dil, (1)
 mūreccaḥ, (1)
 mūrşid, (1)
 mūrtefi', (2)
 mūrūvvet, (4)
 Mūselleme, (1)
 mūstağnī, (1)
 mūstaķbel, (1)
 mūsteşnā, (1)
 mūstedām, (2)
 mūstefīd, (1)
 mūstetir, (1)
 mūşg, (2)
 mūşkil, (4)
 mūttefiķ, (1)
 mūyesser, (1)
 müzdād, (2)
- N**
- nāşih, (1)
 naşīb, (1)
 nağme, (4)
 nağme-sāz, (1)
 nağme-zen, (1)
 nāb, (1)
 nādir, (1)
 nādire, (1)
 nā'il, (2)
 nā'il-i maķşūd, (1)
 Nāhid, (1)
 nālān, (3)
 nāle, (4)
 nām, (10)
 nāmdaş, (1)
 nān, (1)
 nān u nemek, (1)
 nażar, (4)
 nażīf, (1)
 nażīr, (3)

nazîre, (1)
 naḥl, (5)
 nazm, (11)
 nâḥun-ı kıl, (1)
 naḥv, (2)
 naḥvet, (1)
 nâ-puḥte, (1)
 nâr, (4)
 nâr-ı ğam, (1)
 nâr-ı ‘aşk, (1)
 nâr-ı firâk, (1)
 nâs, (2)
 naḥd, (2)
 nâḥka-baḥş, (1)
 naḥl, (1)
 naḥş, (3)
 nâ-yâb, (2)
 nâz, (9)
 nâzende, (1)
 nâzenîn, (3)
 nâzım, (1)
 nâzik, 386, 430, 440
 nâzik-edâ, 440
 nâzıklık, 365
 nebî, (3)
 Nedîm, (2)
 nefes, (1)
 Nefîse, (1)
 nefḥ, (1)
 nefy, (2)
 nehâr, (1)
 nehı, (2)
 nek, (1)
 neme, (1)
 nemnâk, (3)
 nemveş, (1)
 nezâfet, (4)
 nezâret, (1)
 nerdbân, (1)
 nergis, (2)
 nergis-i şehlâ, (1)
 nerm, (2)
 nerrende, (1)
 nesne, (1)
 neşât, (6)
 neşât-âver, (1)
 neş’e-yâb, (1)
 nevâ, (2)
 nev-bahâr, (1)
 nev-bâve, (1)
 nev-be-nev, (1)
 nev’-i beşer, (1)
 nevk, (1)
 nev-rûz, (1)
 ney-pâre, (1)
 neyyir, (5)

neyyir-i zât, (19)
 nezâket, (1)
 nişâr, (2)
 nice, (2)
 niçe, (17)
 ni’ met, (2)
 nigâh, (7)
 nigâr, (1)
 nigeh, (2)
 nigezbân, (2)
 nihâl, (3)
 nihân, (1)
 nîk ü bed, (1)
 nikât, (1)
 nîm, (3)
 niżâm, (2)
 nisân, (2)
 nisbet, (3)
 nişân, (1)
 nişin, (5)
 niḥâb, (1)
 niyâz, (11)
 niyyet, (1)
 Nu’ mân Efendi, (1)
 nuḥbe, (1)
 nuḥk, (1)
 nuḥk-ı pâk, (1)
 nuḥş, (1)
 nûr, (4)
 nûr-baḥş, (2)
 nûr-ı raḥşende, (1)
 nûş, (1)
 nûş-ı bâde, (1)
 nûh, (2)
 nûh tâk, (1)
 nûkhet, (2)
 nûkhet-i ‘adl, (1)
 nûkte-perdâz, (1)
 nûzzâr, (1)
 nûzûr, (1)
 nûşha, (3)
 Nûtef, (1)
 nüvişte, (1)

O

‘Osmân-menḥabet, (1)
 ocaḥ, (1)

Ö

‘Ömer-‘ adl, (1)
 ‘Ömeriyyü’ş-şiyem, (1)
 ‘ömr, (3)
 ‘özt, (1)
 öndül, (19)

P

pâdişâh, (20)
 pâdişeh, (4)
 pâk, (23)
 pâkîze, (8)
 pâkîze-ḥaseb, (1)
 pâkîze-ḥuşâl, (1)
 pâk-nijâd, (1)
 pâk-pirâmen, (1)
 pâk-tebârâ, (1)
 pâ-mâl, (3)
 paşa, (2)
 pây, (1)
 pâydâr, (1)
 pâye, (4)
 peder, (1)
 peder-mânde, (1)
 pejmürde-ḥâl, (1)
 pençe, (2)
 perçem, (1)
 perde, (1)
 perî, (4)
 perî-rû, (1)
 perişân, (2)
 pertev, (3)
 pertev-fiken, (1)
 pertev-i ḥürşid, (1)
 pervâ, (3)
 pervâne, (4)
 pervâne-şifat, (1)
 pervâneveş, (1)
 pervâz, (1)
 Perverdigâr, (1)
 pesend-âver, (3)
 pesendîde, (5)
 pest, (1)
 peşmine, (1)
 peygâm-ı müjde, (1)
 peyâm, (1)
 peydâ, (2)
 peyk, (3)
 peykân, (1)
 peyk-i ḥayâl, (1)
 pey-rev, (5)
 piç ü tâb, (1)
 pinhân, (1)
 pîr, (2)
 pîrâhen, (1)
 pîr-i felek, (1)
 piş, (1)
 pişe, (2)
 piş-i ḥâk, (1)
 pişine, (1)
 piyâle, (1)
 pûlâd, (1)
 pûs, (7)

pūse, (1)
 pūte-i ğam, (1)
 pūr, (15)
 pūr-dāġ, (1)
 pūr-enin, (1)
 pūr-jeng, (1)
 pūr-nūr, (1)
 pūšt ü penäh, (2)

R

Rab, (4)
 Rabb-i enām, (1)
 Rabb-i felak, (1)
 rađī' a, (1)
 rāfi', (1)
 rāh-ı edeb, (1)
 rāh-ı Hūdā, (1)
 rahm-perver, (1)
 rāh-nümā, (1)
 rām, (1)
 rāhat, (4)
 rāzī, (1)
 raḥm, (5)
 raḥmet, (2)
 raḥt, (1)
 rāst-rev, (1)
 raķib, (2)
 raķik, (1)
 raķh, (1)
 rāvī, (1)
 ravza, (3)
 rāygān, (1)
 rāz, (2)
 recā, (1)
 recāmendüz, (1)
 re'fet, (1)
 re'y, (5)
 refik, (2)
 reftār, (1)
 rehā, (5)
 rehā-dāde, (1)
 rehber, (2)
 rehber-i dāl, (1)
 reh-güzār, (1)
 reh-i vaşl, (1)
 rencūr, (2)
 resīd, (1)
 resm, (9)
 resūlallāh, (2)
 reşid, (1)
 reşk, (6)
 reşk-āver, (1)
 revā, (3)
 revāc, (1)

revān, (4)
 reviş, (4)
 revnaķ-dih, (1)
 revzen, (3)
 reyb, (2)
 Rıđvān, (1)
 rızā-dāde, (1)
 ribāţ, (1)
 ribka, (1)
 ri'at, (1)
 riġ, (1)
 rindān-ı devrān, (1)
 riyāh, (1)
 riyāz, (5)
 riyāz-ı devlet, (1)
 ruḥ, (2)
 ruḥ-ı dil-ber, (1)
 ruḥsār, (1)
 ruḥübet, (1)
 Rüm ili, (3)
 rü-nümā, (1)
 rühāniyyet, (1)
 rüh-balş, (1)
 rüh-efzā, (4)
 rüşen, (3)
 rüy, (9)
 rüy-ı reng, (1)
 rüz, (9)
 rüz u şeb, (1)
 rüze-dār, (1)
 rüze-dārān, (1)
 rüze-i hicr, (1)
 rüzgār, (7)
 rüz-ı baht, (1)
 rüz-ı rüstāh, (1)
 rüz-ı rüze, (1)
 rüz-ı kıyām, (1)
 rü'yā, (1)
 rü'yet, (1)
 rüfü, (1)
 rümüzāt, (1)
 rüşd, (5)
 rütbe, (11)

S

şabāh, (1)
 şābit, (2)
 şabr, (3)
 şadā, (1)
 şadāret, (4)
 şadākat, (1)
 şad-çāk, (2)
 şadef, (2)
 şadefveş, (1)

şad-hezār, (1)
 şādık, (2)
 şadme, (1)
 şad-pāre, (1)
 şadr, (27)
 şadr-ı şudūr, (1)
 şadr-ı devlet, (1)
 şadr-ı fetvā, (1)
 şadr-ı iḥyā, (1)
 Şadr-ı Rüm, (1)
 şadr-nişin, (1)
 şadrü'l-vüzerā, (1)
 sāġar, (5)
 sābık, (1)
 sādāt-neseb, (1)
 sa'adet, (7)
 sa'at, (1)
 sa'id, (3)
 sā'il, (2)
 sā'ik, (1)
 sa'y, (1)
 sa'y-i mevfür, (1)
 sāl, (3)
 sālīk, (19)
 sālīm, (1)
 salţanat, (2)
 sāhil, (1)
 sāhil-ḥāne, (3)
 sāhil-serā, (2)
 saḥt-ı a'dā, (1)
 sāķi, (7)
 sāye, (3)
 sa'b, (1)
 şafa, (12)
 şafa-efzā, (1)
 şaf-ārā, (1)
 şāf-dil, (2)
 şāf-gevher, (1)
 şāfi, (1)
 şafha, (1)
 şaf-şikāf, (1)
 şāġ, (1)
 şāhbā, (1)
 şāhib, (25)
 Şāhib Efendi, (2)
 şāhib-himem, (1)
 şāhib-i cūd, (1)
 şāhib-kerem, (1)
 şāhib-ḥayra, (1)
 şāhib-zekā, (1)
 şāḥife, (1)
 şāhn, (3)
 şāhn-ı endişe, (1)
 şāhrā, (1)
 şalāh, (2)
 şalāt, (1)

şālih, (1)
şandal, (1)
şan'at, (1)
şarf, (3)
şarf-ı maḳāl, (1)
şarf-ı maḳdūr, (1)
şarıḳ, (2)
şarır, (2)
şarır-i ḫāme, (1)
sebaḳ-āmūz, (2)
sebaḳdaş, (1)
sebaḳ-ḫān, (1)
sebeb, (1)
sebḳ, (1)
seccāde, (1)
secde, (1)
secde-gāh, (1)
sedād, (5)
selāmet, (2)
selef, (3)
selīm, (2)
semā', (1)
sem', (1)
semend, (6)
semend-i cūd, (1)
Semerḳand, (1)
semiyy, (5)
Semiyy-i Ebṭahī, (1)
semmūr, (2)
semt, (4)
sencīde-maḳāl, (1)
seng, (2)
seḫā, (3)
seḫāvet, (1)
seḫer, (1)
serāb, (1)
serd, (1)
serd-i dehr, (2)
ser-firāz, (4)
ser-i a' dā, (1)
sermā, (2)
sermed, (1)
ser-mest, (1)
ser-nigūn, (1)
ser-rişte, (2)
ser-tā-pā, (1)
serv, (5)
server, (1)
serv-i ḫirāmān, (1)
serv-ḳadd, (2)
setr, (1)
sevāhil, (1)
seyāhat, (1)
seyr, (4)
Seyrī, (1)
seyyid, (2)

seyyi'at, (1)
sezā, (7)
şebt, (2)
şemīn, (1)
şenā, (8)
şenākār, (1)
şenā-ḫān, (2)
şervet, (1)
sezā, (3)
sırr-ı sūḫan, (19)
şıdḳ, (2)
Şiddīḳ, (3)
şımāḫ-ı şu'arā, (1)
şıḫhat, (2)
şırāt, (1)
şıḳlet, (3)
şīb-i zeḳān, (1)
şikke, (2)
Silāḫ-dār, (1)
sille, (2)
silsile, (1)
silsile-i endīşe, (1)
şīm, (5)
şimā, (1)
şimāt, (1)
şimīn-ten, (1)
şim-ten, (2)
şine, (9)
şipih-ārā, (1)
şir ü irvā, (1)
şiret, (3)
sirişk, (2)
sirişk-i dīde, (1)
Sitanbul, (2)
sitem, (19)
siyāḳ, (2)
şoḫbet, (1)
şovuḳluk, (1)
söz, (2)
şu, (3)
şubḫ, (6)
şuffe, (1)
şulḫ, (1)
su'āl, (1)
sulṫān, (12)
sū-be-sū, (1)
Şūfī, (2)
şüret, (2)
şülhte, (1)
sūrāḫ, (1)
sūy-ı gülbün, (1)
sūz, (4)
sūzān, (2)
sūzen, (2)
sūz-ı 'aşḳ, (1)
südde, (1)

südde-i devlet, (1)
süfre, (2)
sükker-riz, (1)
sükün, (2)
Süleymān, (5)
süllem-i rif'at, (1)
sülük, (1)
sünüh, (1)
sūḫan, (6)
sūḫan-dān, (1)
sūḫan-pirā, (1)
sür'at, (1)
sürme-dān, (1)
sürür, (6)
sütüde, (6)
sütüde-aḫvāl, (1)
sütün, (1)

Ş

şāb, (1)
şād, (8)
şād-āb, (2)
şād-kām, (1)
şā'ir, (1)
şāfī, (1)
şāh, (4)
şāh-ı şitā, (2)
şāhid, (6)
Şākird, (1)
şāl, (1)
şām, (4)
Şām, (1)
şām-ı deycūr, (1)
şāmil, (3)
şān, (2)
şāḫ, (1)
şāḫāne, (1)
şarāb, (4)
şāriḫ, (3)
şarṫ, (2)
şāyān, (4)
şāyeste, (3)
şāygān, (1)
şeb, (7)
şebistān, (1)
şecā'at, (2)
şecā'at-güster, (1)
şefā'at, (2)
şefīḳ, (1)
şeftālū, (1)
şeh, (39)
şehbāl, (1)
şehbāz, (1)
şehenşāh, (4)
şehīr, (4)

şeh-süvâr, (4)
 şek, (1)
 şeker, (1)
 şeker-bâr, (1)
 şeker-riz, (1)
 şekker, (2)
 sekl, (2)
 sekvâ, (1)
 sem^ç, (6)
 sem^ç-i kâfûr, (1)
 şemme, (1)
 şemse, (1)
 şemşir, (1)
 şenbih, (1)
 şer, (2)
 şer ü şür, (1)
 şerâre, (1)
 şer^ç, (3)
 şeref, (11)
 şeref-bağş, (4)
 şerefnâk, (1)
 şerî^ç at, (2)
 şerh, (1)
 şerh, (1)
 şerha, (1)
 şerr, (1)
 şevket, (1)
 şevk, (18)
 şevk-efzâ, (1)
 şevk-engîz, (1)
 şeydâ, (2)
 şeyh, (2)
 şeyh-i zemistân, (1)
 şeyhül-islâm, (1)
 şî^ç r, (3)
 şî^ç r ü inşâ, (1)
 şifâ, (5)
 şifâ-pezîr, (1)
 şifte, (1)
 şikâf, (1)
 şikâr, (1)
 şiken, (1)
 şikenc, (2)
 şikenc-i zülf, (1)
 şikest, (1)
 şimşâd, (1)
 şinaverlik, (2)
 şir, (4)
 Şirâz, (1)
 şirin, (2)
 şirin-leb, (1)
 şirin-sühenlik, (1)
 şir-hî^çâr, (1)
 şitâ, (1)
 şitâbân, (1)
 şive-kâr, (1)

şu^ç arâ, (4)
 şu^ç le, (1)
 şu^ç ûr, (1)
 şüm, (1)
 şüh, (13)
 şüh-ı dilistân, (1)
 şübhe, (1)
 şükür, (1)
 şükûh, (1)
 şümâr, (1)
 şühûz, (1)

T

taşdıķ, (2)
 tab^ç, (14)
 tab^ç-ı şerîf, (1)
 tab^ç-ı şikeste, (1)
 tabîb, (5)
 tâb-ı hürşid, (1)
 tâbi^ç, (1)
 ta^ç allüm, (1)
 ta^ç bîr, (3)
 ta^ç dâ, (1)
 ta^ç lîk, (1)
 ta^ç mîr, (1)
 ta^ç n, (1)
 ta^ç tîr-i dimâğ, (1)
 ta^ç vîk, (1)
 tavîl, (1)
 taleb, (1)
 taleb-kârân, (1)
 tâm, (2)
 tamâm, (4)
 tanzîm, (1)
 tanzîr, (2)
 tâhir, (1)
 taşşîl, (2)
 taşşîlgch, (1)
 taşammül, (1)
 taşassür, (1)
 taşayyül, (1)
 taşdış, (1)
 taşmîl, (2)
 taşrîk, (2)
 taşrîr, (1)
 taşsîn, (4)
 taşt, (1)
 taşķîk, (2)
 taşvîf, (1)
 tazyîk, (2)
 târ, (2)
 târ-ı hürşid, (1)
 târ-ı vaşf, (1)
 tarab, (2)
 taraf, (3)

tard, (1)
 târîk, (1)
 târîh, (39)
 taţbîk, (1)
 taţlı, (1)
 tâkat, (3)
 taķdîm, (1)
 taķdîr, (4)
 taķsîm, (1)
 taķvâ, (2)
 taķviye, (1)
 taķviye-dâr, (1)
 taķviyet, (1)
 talak, (1)
 tâlibân, (1)
 tâli^ç, (2)
 tañbûr, (1)
 tañîk, (3)
 tarh, (11)
 tarz, (19)
 tavķ-ı kumrî, (1)
 tavr, (1)
 Tayfûr, (1)
 tâze, (2)
 teşâdüf, (1)
 tegâfûl, (3)
 tegallüb, (1)
 teb, (2)
 Teber-dâr Mehemmed, (1)
 tebrîk, (7)
 tebşîr, (2)
 tecdîd, (1)
 teccessüs, (2)
 tedbîr, (3)
 tedris, (1)
 tedķîk, (5)
 tedķîkât, (1)
 te^çşîr, (2)
 te^çeddüb, (1)
 te^çemmül, (1)
 te^çkîd, (1)
 tefâhur, (1)
 tefrîk, (1)
 tefvîz, (1)
 tehâlûk, (1)
 tehi, (5)
 tehniyet, (1)
 tekrâr, (2)
 tekye, (1)
 tekye-gâh, (1)
 telâţum, (2)
 telef, (1)
 temâşâ, (2)
 temennâ, (1)
 temevvüc, (2)
 temevvüc-bağş, (1)

temeyyül, (1)
 temlik, (1)
 ten, (2)
 tena^c um, (1)
 teng, (1)
 teng ü tär, (1)
 tennür, (2)
 tensik, (1)
 tenüräsä, (1)
 tezhîb, (1)
 tezyîl, (1)
 terahhum, (1)
 teräzû, (1)
 tercîh, (2)
 tereke, (1)
 terennüm, (1)
 terfi^c, (1)
 terfik, (2)
 terk, (2)
 terk-i taşdı^c, (1)
 tertîb, (1)
 tertîl, (1)
 tesbik, (1)
 tesellî, (1)
 tesliyet, (1)
 tesliyet-dâr, (1)
 teşhîn, (1)
 teşhîr, (1)
 teşbih, (1)
 teşekkür, (1)
 teşne, (2)
 teşrif, (7)
 teşvik, (1)
 tetebbu^c, (1)
 tevân, (1)
 tevâzu^c -pişe, (1)
 tevfik, (11)
 Tevfik Efendi, (1)
 Tevfik-ı Girdgâr, (1)
 Tevfik-ı Huda, (1)
 Tevfik-ı Hudâ, (19)
 tevliyet, (1)
 tevki^c, (1)
 tevki^r, (2)
 tezyîn, (1)
 tıfl, (5)
 tıynet, (8)
 tîg, (2)
 tilâvet, (1)
 tîr, (3)
 toñ, (1)
 turâb, (1)
 tuz, (1)
 tülû^c, (3)
 tûb, (2)
 tûl-ı ^cömr, (2)

tûl-ı sühân, (1)
 tûti, (5)
 türâb, (1)
 türbe, (1)

U

^cubüdiyyet, (2)
^cucbe, (1)
^cukde-i mes'ele, (1)
^culemâ, (3)
^culüvv, (1)
^culüvv-i şân, (1)
^cumûm, (1)
^cunvân, (2)
^cuşşâk, (8)
^cuşşâk-ı zâr, (1)
^cUşârid, (4)
^culûm, (6)
^cuzmâ, (1)
^cuzv, (1)
 umûr, (1)
 uşûl, (1)

Ü

üftâde-i devlet, (1)
 ümid, (4)
 ümid-i nân, (1)
 ümid-i kâdr, (1)
 ümmet, (1)
 ümmîd, (5)
 ümmîd-i vaşl, (1)
 ünsiyyet, (2)
 üst, (1)
 üstâd, (2)
 üşküfte, (1)

V

vaşşâf, (1)
 vaşf, (22)
 vaşf-ı pâk, (1)
 vâşıl, (2)
 vaşl, (3)
 vâdî, (6)
 va^c ad, (1)
 vâlâ lillâh, (1)
 vâlâ-himem, (1)
 vâlid, (1)
 vâlideyn, (1)
 vaz^c, (1)
 vâridât, (1)
 vaq^c a, (1)
 vâkı^c â, (2)
 vâkıf, (3)

vaqt, (4)
 vaqt-i du^c â, (1)
 vâye, (1)
 veğâ, (1)
 vech, (1)
 vefâ, (1)
 vefât, (1)
 vekîl, (2)
 velâdet, (2)
 velâkin, (2)
 veled, (2)
 veliyyü'n-ni^c am, (3)
 verâ, (1)
 verd, (6)
 verd-i gülistân, (1)
 verd-i handân, (1)
 vezâret, (2)
 vezîr, (5)
 vezîr-i a^c zam, (1)
 vezîr-i dâdger, (1)
 vezîr-i pâk, (1)
 vişâl, (6)
 vird, (1)
 vuşlat, (4)
 vuşûl, (1)
 vuķû^c, (1)
 vücûd, (6)
 vücûh, (1)
 vücûhen, (2)

Y

yağmâ, (2)
 yâd, (3)
 yâd it, (1)
 yad-gâr, (1)
 yalnîz, (1)
 yaman, (2)
 yanık, (1)
 yañ-pâre, (2)
 yañşı, (1)
 Yahyâ, (1)
 yâr, (7)
 yara, (1)
 yâsemen, (1)
 yâsemenlik, (1)
 yâsemîn, (1)
 yaş, (1)
 yaķîn, (1)
 yaķût-ı rummân, (1)
 yâver, (2)
 yeksân, (2)
 yek-tâ, (5)
 yelken, (2)
 yem-i endîşe, (1)
 yem-i ihsân, (1)

yeñiçeri, (1)
 yeşir, (1)
 yüce, (1)
 yümn, (4)
 yüz, (3)

Z

zâc, (1)
 zâde, (1)
 zâbiṭ, (1)
 zafer, (1)
 zâhid, (1)
 zahîr, (2)
 zâhir, (1)
 zahîr-i ğurebâ, (1)
 zâlike'l-ḥayr, (1)
 zamân, (7)
 zamîr, (2)
 zamm, (1)
 zaḥm, (3)
 zaḥmet, (1)
 zaḥm-pâre, (1)

zâr, (12)
 zâr u zûr, (1)
 zarîfâne, (1)
 zât, (45)
 zât-ı şerîf, (2)
 zâyi', (1)
 zebân, (3)
 zecr, (1)
 zelîl, (1)
 zerre, (4)
 zemîn, (59)
 zenb, (1)
 zencîr, (1)
 zer, (3)
 zerger, (1)
 zer-kâr, (1)
 zerrîn, (3)
 zevce, (1)
 zevk, (8)
 zevk u şafâ, (1)
 zıll, (1)
 zıll-ı Haḡ, (1)
 zîb, (3)

zîbâ, (4)
 zîn, (1)
 zindân, (1)
 Zi'n-nûreyn, (1)
 zir, (3)
 zir-i bâm, (1)
 zî-şân, (5)
 ziver, (6)
 ziyâ-güster, (1)
 ziyân, (29)
 zu'afâ, (3)
 zuhûr, (3)
 zûr, (2)
 zübde, (1)
 zühd, (3)
 zühd-i Tayfûr, (1)
 zühhâd, (2)
 zülâl, (3)
 zülf, (11)
 Zülf-i şikenc, (1)
 züvvâr, (1)
 züyûfâsâ, (1)

SONUÇ

Feyzî Halil Bey, 18. yy'ın şiir anlayışını 19. yy'a taşıyan bir şâirdir. Nedim, Arif Efendi ve Seyrî gibi şâirlere özenip, onların izinden gittiğini birkaç dizesinde ifade etmiştir.

Feyzî, özellikle bazı şiirlerinde Nedim tarzı üslup ve ifadeler kullanmaya çalışmıştır. Divân şiirine Nedim'le girmiş olan gündelik hayat ve mahallî konular, Feyzî Bey Divânı'nda da dikkat çekmektedir. Feyzî, mahallîleşmenin bir sonucu olarak divânında semt ve yer adlarına yer vermiştir. Ayrıca şiirlerinde deyimlere ve ikilemelere de yer vererek gündelik dile yakın bir üslup kullanmıştır. Sözü anlamsız yere uzatmayı, sıkıntı ve bıkkınlık vermeyi kusur saymıştır.

Feyzî, mazmunlu söyleyişler içinde gayret göstermiştir. Ona göre şiir sadefse, mazmunda sadefin içindeki kıymetli incidir.

Feyzî, Allah'ın yardımından hiçbir zaman ümidini kesmeyen, hayrında şerrinde Allah'tan geldiğini bilen, Hz. Peygamber'in şefaatine nâil olma yolunda çaba gösteren, azla kanaat etmesini bilen, dini bütün bir Müslüman'dır. Feyzî'ye göre her şeyde Allah'ın bir hikmeti gizlidir.

Feyzî, mutasavvıf bir kişilik olmamasına rağmen dînî ve tasavvufî ıstılahları, divânında sıklıkla kullanmıştır. Bunu şiirlerinde derinliği yakalamak maksadıyla yaptığı söylenebilir. Bazı dizelerinden yola çıkarak Feyzî'nin, Bayramiyye tarikatına sempati duyduğunu söyleyebiliriz.

Feyzî'nin din ve tasavvuf unsurlarının yanı sıra insan, cemiyet ve tabiat unsurlarını da başarıyla şiirlerine yansıtmıştır. Her ne kadar devrin önde gelen devlet ricâline övgü mahiyetinde şiirler yazsa da hak ettiği itibarı bulamamıştır. Kimi zaman parasızlıktan ve insanlardan, kimi zaman da hayattan ve kötü talihinden şikâyet etmiştir. Liyâkati olmayan devlet adamlarına gösterilen saygıyı da gereksiz görmüştür.

Bir saray şâirinden ziyâde bizzat ictimâî hayatın içinde bulunan Feyzî, hemen hemen her konuda fikir sahibidir. Örneğin cemiyet bölümünde ele alınan mimarî ve musiki başlıklarından dönemin mimarî ve musiki anlayışı hususunda çıkarımlarda bulunmak mümkündür. Çok gezen ve gezdiği yörelerdeki ayrıntıları da şiirlerine yansıtan, birçok konuda bilgi sahibi olan, günümüz ifadesiyle, iyi bir entelektüel olarak tarif edilebilir. Arapça ve Farsça'ya da hâkimdir.

Divânda sevgili, sevgilinin güzellik unsurları, âşık, aşğın maddî ve manevî halleri de başarıyla işlenmiştir. Sevgili nazlandııkça âşık “âh” çekmekte ve kanlı gözyaşları dökmektedir.

Tabiat bölümünde kozmik âlemin yanı sıra zaman ve zamanla ilgili mefhumlarda ele alınmıştır. “Anâsır-ı Erba‘a” olarak da bilinen su, toprak, ateş ve hava unsurları da karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca hayvanlardan kuşlar, böcekler ve dört ayaklı hayvanlar; ağaçlardan şimşâd, servi ve gülbün; çiçeklerden gonca, gül, nergis, yasemin, menekşe ve lâle zikredilmiştir. Meyvelerden ise üzüm, elma, ayva, şeftali ve nar anılmıştır.

Feyzî, divânında 7 kasîde, 53 tarih, 2 mesnevî, 2 arz-ı hâl, 44 gazel, 15 rubâ‘î, 6 kıt‘a, 1 murabba‘, 10 müfred, 2 lügaz mevcuttur. Şâir söz sanatlarını başarıyla uygulamaya çalışmış, fakat aynı hassasiyeti maalesef vezin hususunda gösterememiştir. Yine de Feyzî Halil Bey, yukarıda değindiğimiz hususiyetleriyle 19. yy’ın divân şâirleri arasına eklenen başarılı bir şâirdir.

KAYNAKÇA

ALGÜL Hüseyin, APAYDIN Yunus, BARDAKOĞLU Ali, DÖNMEZ İ.Kâfi, ERKAL Mehmet, HARMAN Faruk, KILAVUZ A.Saim, ULUDAĞ Süleyman, YÜCEL İrfan, İlmihal, İman ve İbâdetler, C. II, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

AYAN Hüseyin, Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni, Erzurum Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1981.

AYPAY Ali İrfan, Nâhifî Süleyman Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, ve Divânı'nın Tenkitli Metni, Selçuk Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, C. II, Konya, 1992.

AYPAY Ali İrfan, İzzet Ali Paşa Divânı, İstanbul, 1998.

BANARLI Nihad Sâmî, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, C. II, MEB Basımevi, İstanbul, 1997.

BURSALI Mehmet Tahir, Haz. İsmail ÖZEN, Osmanlı Müellifleri, C.I-II, İstanbul, 1972.

CANIM Rıdvan, Şiir Tarihimize Edirne ve Edirneli Şâirler, Atatürk Üniversitesi.

ÇALIŞKAN Adem, Fuzûlî'nin Su Kasidesi ve Şerhi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1999, Ankara, s. 71.

ÇAVUŞOĞLU Mehmed, Necâti Bey Divânı'nın Tahlili, MEB Basımevi, İstanbul, 1971.

DEVELLİOĞLU Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1970.

Fatin Dâvud Efendi, Hatimetü'l-Eş'ar, Taşbasma İstihkâm Alayı, H. 1271, s. 340.

İPEKTEN Haluk, İSEN Mustafa, TOPARLI Recep, OKÇU Naci, KARABEY Turgut, Tezkirelere Göre Divân Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

İPEKTEN Halık, Nâ'îlî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Bazı Şiirlerinin Açıklamaları, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

KANAR Mehmet, Farsça Dilbilgisi-Konuşma-Sözlük, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1997.

KÖPRÜLÜ Fuat, Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1984, s. 340.

KURNAZ Cemal, Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlili, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.

KUTLU Şemsettin, Divân Edebiyatı Antolojisi, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

LEVEND A.Sırrı, Divân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, Enderun Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1984.

Mehmet Süreyya, Sicill-i Osmânî yâhut Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye, C. IV, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1997 s. 530.

ONAY Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Ankara, 1993.

ÖZÖN Mustafa Nihat, Osmanlıca-Türkçe Sözlük, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1979.

PALA İskender, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

PALA Divân Edebiyatı, L&M Yayınları, İstanbul, 2002.

SEFERCİOĞLU Mustafa Nejat, Nev'î Dîvânı'nın Tahlili, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

Şemseddin Sâmi, Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2004.

TANYERİ M.Ali, Örnekleriyle Divân Şiirinde Deyimler, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

TARLAN Ali Nihat, Şeyhî Dîvânını Tetkik, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1964.

TOLASA Harun, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Akçağ Yayınları, Ankara, 2001.

TUMAN Mehmet Nâilî, Tuhfe-i Nâilî, Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, (Haz. Cemal KURNAZ, Mustafa TATCI), C. I-II, Bizim Büro Yayınları, Ankara, 2001.

YENİTERZİ Emine, Divân Şiirinde Ölüme Dair Bazı Hususlar, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 4, Konya, 1999, s. 87.

YURTTAŞ M.Nurullah, Divân Şiiri'nin Günümüz Kültür Zeminine Oturtulmasında Bir Mihenk Taşı Olan İskender Pala, Dumlupınar Üniv., Seminer Çalışması, Kütahya, 2001, s. 40-41.

EKLER

Ek	Sayfa
Ek 1: Feyzî Bey Divânı'nın Başlangıç Sayfası.....	440
Ek 2: Feyzî Bey Divânı'ndan Gazeller.....	441
Ek 3: Feyzî Bey Divânı'nın Son Sayfası.....	442

F. Evri Bilge Varislerinden Sat. Bekanlar Kıruba Kanarı
10 Eylül 1976. Sayı : 7/15570

درستاروشی امام سلطان فی عمره زاده عبد الرحمن افندی

وقت اول که همگی کور بودیم و با او کمال
بویله در قاعده کردی و شام قال
و وضع نیزه نسله دوره بوقی قیل اقبال
بیم ترتیب حد ذات جوان اقبال
واردات طرف نه بلکه استیصال
بر کون البت ایدر منزل کما ایصال
لیله اینک ظهور صوفی علی بولوم
وقت اینیش ده کاهجه در بوقال

انسانیم همه بر دگره و اکیم و اکیم
سنه در و لخی اولر تیره بالر کیم
سلم و صغی اول پایه ده عالی دگر کیم
بلده عیله کلننه ناله اول امله
برده تسم بویله که منت حقه
چشکی پر هم آسوز کیم کسم کیم
ارعیطای بنه عطای صغی کسیر انا الله
تارمه کوشیه و زردگی در و صغی بویله
مخارج عمل دشت و پناه فقرا

شوق کله و کله چشم را تا نشان کرد
چو شیر و قشق قضا غرایب آنکجه
لبلی بر سرات مغان را کالی کور
رو و پر خوشی هر عالم نیزه کور
دگر با کوه جاره اییجه بال کور
محبت با کوه کرا طرا کعبه اییجه کور
بالرسل قضا عیله و قیل صغی
بنوعی این حکمی صبر باه بخشنا کور
قطعه افغ زین

ایضا در هشتمه نوله ضرور انور کور
نفا عتایه قولله فیضیه اما ماه
بیشتر تین سردایت او فغی غرنا کور

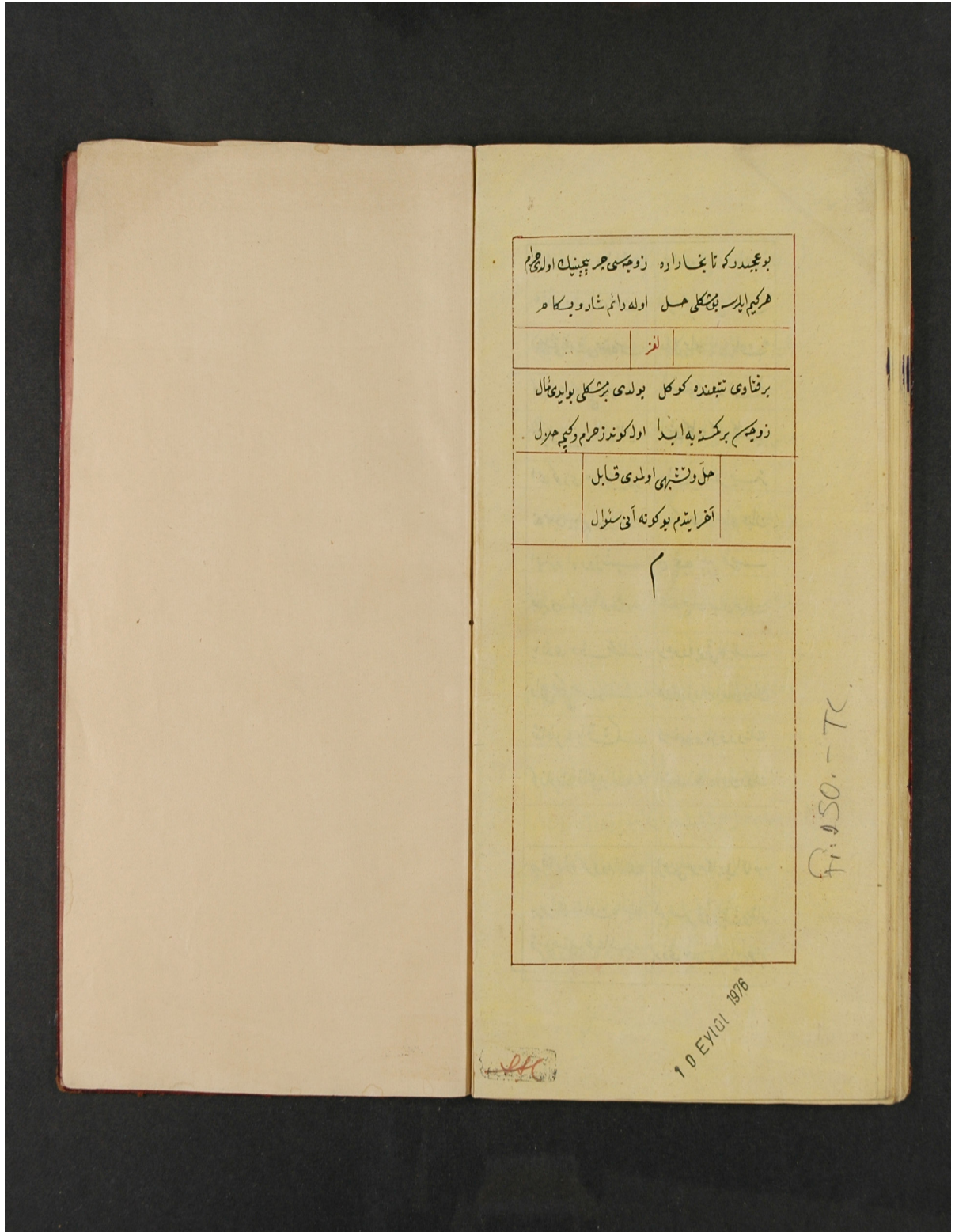
درستاروشی

Ek 1: Feyzî Bey Divânı'nın Başlangıç Sayfası

دوره خیال بار قیام ظنور ایوب عالمه نیکه و بره که کلمه مثال اول هر دم حصول دروغ عشق چون کج کلوز نین ار قسح جریغ لعب زند بارک کو نیکه نینوه و نازک رشاک	عاشق هر چه در و در عین و روز تقدیر حوائق از لیدر صدور لیدر کج المده و ذوق و صفات نروای چو قسکه لر امید تقبلد زو لیدر ای دل همان خاطر بخت نرو لیدر	غزل غزله بی عجب طرف اول از رسیدر بیم ناز او نخل ناز به بار رسیدر بر باد لیدر فکری بی روزگار رسیدر اولدی کار خوشه و نازگار رسیدر	قصده روان خوش دل را نخل رسیدر خدا هسکر و ممالی و نیکه کزان کلور غزلی بیین صفای بیخی و نوزیدر عالمده و ام کا کلدر مسخ و لاری
غزلیات		غزلیات	

بقی دیده لریم خستیا به طوبی طوق ناز بر کس کرم قیومدم ایسا قی کلور هر که هدر ف تیرغ عشق بیان ای کلور بویه اصاع امیر چاره قیله غزلیه هر چه ایله اقدم سنة شوکران الماشدی ای عشق ایله غایتاندر کلمه که کر لیدر لیم سینه خالاندر عقله کتف نشیده عشق بر نوزیدر قولای بر نوز و نوز اول قوشلکر دروغ نوز اولور دنیب و هار و نوز با و اوله کلام	و حکم ناله ز اول لیک و نشونکی قاندر خاطر ده می عمل بخت ایستغیناندر بر کاشی کاندن بری بر نوز جها ندر عشق صانع ایضاً عکای کلور ایسا غزلیه اولور اندر در اوله نوز و لور اوصی قی قیل قالاندر سیان نازک لیدر ده می لال غایتاندر هماسه شایخ ناز عشق بی نوز جها ندر	غزلیه غزلیه بی عجب طرف اول از رسیدر بیم ناز او نخل ناز به بار رسیدر بر باد لیدر فکری بی روزگار رسیدر اولدی کار خوشه و نازگار رسیدر	غزله بی عجب طرف اول از رسیدر بیم ناز او نخل ناز به بار رسیدر بر باد لیدر فکری بی روزگار رسیدر اولدی کار خوشه و نازگار رسیدر
غزلیات		غزلیات	

Ek 2: Feyzî Bey Divânî'ndan Gazeller

Ek 3: Feyzî Bey Divânî'nin Son Sayfası